

Barbro Irene Dahl

Gravfeltet i Hålandsmarka, Time kommune, SV-Norge

ARKEOLOGISK
MUSEUM

Universitetet i Stavanger

AmS-Varia 62
Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger

Gravfeltet i Hålandsmarka, Time kommune, SV-Norge

Barbro Irene Dahl

Stavanger 2024

AmS-Varia 62

Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger

Redaksjon/Editorial office:

Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger
Redaktør av serien/Editor of the series: Anja Mansrud
Redaktører av dette volumet/Editors of this volume:
Lisbeth Prøsch-Danielsen and Torbjørg Bjelland
Formgiving/Layout: Ingund Svendsen

Redaksjonsutvalg/Editorial board:

Anja Mansrud (Leder/Chief editor)
Grethe Moéll Pedersen (Redaksjonssekretær/Editorial secretary)
Wenche Brun
Lisbeth Prøsch-Danielsen
Ingund Svendsen
Håkon Reiersen
Torbjørg Bjelland
Dawn Elise Mooney
Marie Kjærnet Ødegaard

Utgiver/Publisher:

Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger
N-4036 Stavanger, Norway
Tel.: (+47) 51 83 26 00

E-mail: post-am@uis.no
arkeologiskmuseum.no

ISSN 0332-6306

ISBN 978-82-7760-201-1

Opplag/Printed editions: 100

Digital utgave:

ISSN 2535-6135

ISBN 978-82-7760-202-8

Stavanger 2024

© Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger. Alt innhold er opphavsrettslig beskyttet. Gjengivelse eller formidling av hele eller deler av denne boken, elektronisk, mekanisk eller annen metode kjent eller senere utviklet, er ikke tillatt uten skriftlig tillatelse fra forlaget. Dette inkluderer fotokopi, opptak, lydopptak, eller i lagrings- og gjenfinningssystemer.

© *Museum of Archaeology, University of Stavanger. All rights reserved. No part of this book may be reprinted or reproduced or utilised in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the publisher.*

Omslagsdesign: Ingund Svendsen

Cover design: *Ingund Svendsen*

Forside: Haug I: Under de tre sorterte steinlagene i kjernerøysa dukket det opp et nytt småsteinslag tilhørende toppen av ei eldre røys. Foto: Birdy Photographs.

Front cover: Mound I: Under the three sorted stone layers in the core cairn, a new layer of smaller stones appeared, representing the top of an older cairn. Photo: Birdy Photographs.

Bakside: Haug I: Laget av store steiner i bunnen av kjernerøysa. Yttermarkeringa består av et dobbelt kjede av små steiner med sirkler av store steiner innenfor. Foto: Birdy Photographs.

Back cover: Mound I: The bottom layer of large stones in the main cairn. The edge of the cairn was constructed from a double band of small stones with circles of large stones on the inside. Photo: Birdy Photographs.

Abstract

Dahl, B. I. 2024: **The grave field in Hålandsmarka in Time municipality, SW Norway.**
AmS-Varia 62. 180 pp. Stavanger. ISSN 0332-6306, ISBN 978-82-7760-201-1.

In 2008, a pre-development excavation examined a grave field on the ridge of Hålandsmarka. The burial ground was in use from the Early Bronze Age to the end of the Iron Age, and the excavation provided an opportunity to gain new insights into the long-term use of a grave field. The Hålandsmarka excavation allowed archaeologists to explore not only reuse of the grave field throughout this period, but also variations in burial form, treatment of the corpse, and grave goods over shorter timespans. The aim of the project has been to challenge the normative approach to graves as containers of a single burial event, and call attention to construction processes and other practices demonstrating the repeated use and transformation of the graves and their surroundings. Graves can be viewed as places of recurring engagement between the living and the dead, and as opportunities to explore the importance, duration and entanglement of material culture. Hålandsmarka should not be considered as a unique site: the results presented here are heavily dependent on our choice of archaeological methods, and we have the responsibility to be aware of the potential for complexity in both past and present practices when planning future excavations. The findings from Hålandsmarka call attention to the multi-temporal and gathered nature of grave fields in particular, as well as the archaeological record in general.

Key words: burials, Bronze Age and Iron Age, long-term use and reuse, construction and deconstruction

Barbro Irene Dahl, Museum of Archaeology, University of Stavanger, 4036 Stavanger, Norway.
Phone: (+47) 47 38 34 22. E-mail: barbro.dahl@uis.no

Innhold

1. Introduksjon	9
1.1 Målsetting	9
1.2 Problemstillinger og teoretiske utfordringer	9
1.3 Metoder og teoretiske muligheter	11
1.4 Begrepsavklaringer og teoretiske begrensninger	12
1.5 Kulturminnemiljø og gravskikk på Håland	16
1.6 Organisering av materialet	21
2. Storhaugen i øst	23
2.1 Spor etter eldre aktiviteter under gravanlegg (MM, SN/E.BRA)	24
2.2 Rektangulær haug (E.BRA) (fase 1)	27
2.3 Satelittanlegg langs rektangulær haug (E.BRA/Y.BRA) (fase 2 og 3)	27
2.4 Stolpehull (Y.BRA) (fase 3)	29
2.5 Steinlegging med kantkjede (E.FØRRØM) (fase 4)	29
2.6 Gjenbruk av steinlegging (E.ROM) (fase 5)	30
2.7 Omfattende kullag (Y.ROM) (fase 6)	30
2.8 Røys over jordfast stein (Y.ROM) (fase 7)	31
2.9 Sirkulær røys (Y.ROM) (fase 7)	32
2.10 Kjernerøys med sorterte steinlag, jordkappe og kammer (FVT) (fase 8 og 9)	32
2.11 Gjenbruk av kammer (FVT/MER) (fase 10)	37
2.12 Spor etter aktiviteter rundt haugen (E.BRA, VIK) (fase 11)	38
2.13 Moderne inngrep (historisk tid→1950)	41
2.14 Dekonstruksjon/Destruksjon (2008)	41
2.15 Avrunding	41
3. Gravene i sør	43
3.1 Steinlegging med urnegrav under haug 2 (Y.ROM)	44
3.2 Steinlegging 3 med kremasjonsgraver inntil jordfast stein (Y.ROM)	47
3.3 Røys 5 med skjelettbegravelse i nedgravd kammer (E.VIK)	48
3.4 Steinlegging 4 med skjelettbegravelse i nedgravd kammer (E.VIK)	54
3.5 Haug 2 med indre steinkonstruksjon og skjelettbegravelse i båt (E.VIK)	57
3.6 Avrunding	64

4. Gravskikk i Hålandsmarka	69
4.1 Graver i beitemark.....	69
4.2 Gravskikk i et langtidsperspektiv	70
4.2.1 Eldre bronsealder – bygging av rektangulær haug.....	72
4.2.2 Yngre bronsealder – satelittanlegg og reisverk rundt gravhaug	74
4.2.3 Jernalder – konstruksjonsprosesser	74
4.2.4 Likbehandling og gravgjemme.....	75
4.2.5 Gravgoods – gender, roller og representasjon	75
4.2.6 Relasjoner mellom gravgoods, gravgjemme og ytre markering	77
4.2.7 Kullag, kvarts og slagg som spor etter rituelle handlinger	78
4.2.8 Gravskikk, samfunn og hierarki.....	79
4.3 Ulike praksiser	80
4.3.1 Langtidsperspektiv og linjær tid	81
4.3.2 Erkjennelse, feltpraksis og kildekritikk	82
4.3.3 Multitemporære gravfelt – Gjenbruk.....	86
4.3.4 Multitemporære kulturmiljø – Veier videre.....	91
Summary	93
Litteratur	95
Appendiks 1. Beskrivelse av utgraving og kontekster i haug 1 i Hålandsmarka	103
Appendiks 2. Andre anlegg innenfor gravfeltet i Hålandsmarka	155

Forord

Vi forsøker å gjøre vårt beste med de redskap og den kunnskap vi har for hånden til enhver tid, redskaper og kunnskap som vi samtidig vet med sikkerhet forandres og foreldes hurtig. Det er alltid ting vi skulle gjort annerledes, til neste gang. Varhet over egen utilstrekkelighet kan samtidig snus til noe positivt og betraktes som tegn på at vi befinner oss i ei forvaltning i stadig utvikling.

All takk til feltmannskapet i Hålandsmarka: Hilde Frydenberg, Theo Gil Bell, Synnøve Thingnæs, Solveig Roti Dahl, Sean Denham, Krister Eilertsen, Silje Foyn, Therese Jåtten, Erlend Nordli, Nora Pape, Harald Midthjell og konservator Nathalie Hanna. Stor takk til Theo Gil Bell samt Lisbeth Prøsch-Danielsen, Torbjørg Bjelland og Ingund C. Svendsen i redaksjonsutvalget som muliggjorde denne publikasjonen.

Barbro Irene Dahl
Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger

1. Introduksjon

1.1 Målsetting

En samlet publikasjon av gravene i Hålandsmarka har som overordnet målsetting å synliggjøre forskningspotensialet i forvaltningsundersøkelser og tilgjengeliggjøre materialet for framtidig forskning og forvaltning. Det er ønskelig å løfte utgravingenes rolle i arkeologisk kunnskapsutvikling (se Iversen & Petersson, 2016, s. 9). Forvaltningsundersøkelser betraktes som fundamentet for universitetsmuseenes samfunnsansvar og som uvurderlige generatorer for arkeologisk forskning og formidling. Til tross for at feltpraksis er en uløselig del av kunnskapsproduksjonen, blir denne delen av vår virksomhet i for liten grad diskutert (Brun, 2017, s. 189). En større kritisk bevissthet om feltpraksis hører med i de videre teoretiske diskusjonene (Lucas, 2001, s. 39; Olsen m.fl., 2012, s. 53; Lönn & Petersson, 2013, s. 685; Brun, 2017, s.190). Innenfor feltarkeologi er teori og praksis uløselig forbundet. Det er gjennom den arkeologiske utgravinga kildematerialet skapes, og kunnskap i handling handler om langt mer enn bare metoder (Petersson, 2006, s. 15). En forutsetning for diskusjoner av vår praksis er publisering og tilgjengeliggjøring av detaljerte utgravingsrapporter.

Undersøkelsen i Hålandsmarka ble utført i hva som kan betraktes som ei digital brytningstid. Flere hybridløsninger med elementer av både det digitale og det analoge illustrerer prosessen med å tilpasse nye verktøy og praksiser til eksisterende og nye feltrutiner (Brun, 2017, s. 187). I 2008 foregikk det en gradvis forskyvning fra håndtegning til foto, først via tegning på foto, ved bruk av innleid minihelikopter og mosaikker tatt fra stige og sammensatt manuelt. Fotomosaikkene muliggjorde rekonstruksjon av kontekster etter hvert som forståelsen endret seg gjennom graving. Prosessen illustrerer overordnede utfordringer i forvaltninga i det innsikt i undersøkelsesobjektene oppnås gjennom utgraving. Det sentrale punktet er god dokumentasjon av kontekstene før de fjernes, dokumentasjon som er vesentlig for å oppnå oversikt og innblikk i detaljer under gravinga. Feltpraksis fordrer således åpenhet og fleksibilitet i forhold til empiri, dokumentasjonsstrategier og metodevalg.

Utgravinga og fortellinga om gravskikken i Hålandsmarka organiseres i sekvenser, som en tilbakespoling av det hendelsesorienterte perspektivet lagt til grunn for undersøkelsen. Langtidsperspektivet, som holdes fram som en sentral styrke innenfor museumsfag, gir gjerne en linjær framstilling der tida stykkes opp i arkeologiske perioder som avløser hverandre (Olsen m.fl., 2012). Ved arkeologiske undersøkelser betraktes tidfesting av ulike hendelser som det sentrale grep vi benytter for å organisere de sammensatte sporene vi møter innenfor undersøkelsesområdet. Samtidig kan komplekset rundt storhaugen i Hålandsmarka holdes fram som et eksempel på en kaotisk sammenblanding av elementer som kan tidfestes til ulike perioder innenfor bronse- og jernalder, men som nettopp karakteriseres av å ha vært sammenblandet i bruk.

Vesentlig for en tilnærming med varierende tidsdybde er at det åpnes for perspektiv som ikke kun rettes inn mot datering av begravelse, men som vier oppmerksomhet til byggeprosesser og ulike praksiser som viser til kontinuerlig bruk og omforming av gravanleggene og deres omgivelser. Framfor å betrakte gravminner som spor etter én begravelse på ett bestemt tidspunkt, bør det tas høyde for at hauger kan ha fungert som gravfelt i bruk gjennom lang tid (Dahl, 2016a). Vårt syn på gravminner vil virke styrende for hvilken grad av kompleksitet det vil være mulig å åpne opp for, og en målsetting med presentasjonen av kompleksiteten i gravkomplekset i Hålandsmarka er at det kan bidra til å skape diskusjoner i norsk forvaltning rundt synet på gravminner.

1.2 Problemstillinger og teoretiske utfordringer

Publikasjonens overordna problemstilling er å belyse ulike praksiser i gravskikk og diskutere sammenhenger mellom fortidige og nåtidige praksiser. Feltmetodikk er det gjennomgripende premisset for planlegging, gjennomføring og analyser av det sammensatte kulturminnefeltet i Hålandsmarka og kan således ikke isoleres fra verken problemstillinger, målsettinger eller teoretisk ståsted. Teori inngår i vår feltpraksis, noe

som innebærer et forsøk på utflating mellom teori og praksis (Olsen mfl., 2012, s. 10; Pétursdóttir & Olsen, 2018, s. 102).

Framfor valg av én teoretisk retning, som i ytterste konsekvens risikerer å redusere materialet til utvalgte representasjoner av en ordnet helhet, benyttes symmetrisk arkeologi som en komponent (Olsen & Witmore, 2015) for å understreke den sammenblanda og omskiftende karakteren til materialet så vel som teoretisering. Det er viktig å åpne opp for teoridannelse som initieres og endres av vårt arbeid med en usortert og potensielt motsetningsfull verden som ikke nødvendigvis lar seg summeres opp i en helhet. Teori er ikke kun et verktøy for tolkning av materiell kultur, og den kunnskapen vi genererer ut fra den, men må også involvere kritisk refleksjon rundt våre arkeologiske praksiser (Pétursdóttir & Olsen, 2018). Som arkeologer oppdager vi ikke fortida slik den var, vi arbeider med fortida i nåtida, på vei inn i stadig nye praksiser (Shanks, 2007, s. 591; Olsen, 2010, s. 126; Olsen mfl., 2012, s. 6). Den lagvise eller samla fortida i nåtida er vanskelig å tenke seg uten materiell kultur eller ting, og fra et arkeologisk ståsted er det både nødvendig og oppløftende å framheve rollen materiell kultur spiller i muliggjøring og opprettholdelse av fortida (Olsen, 2010, s. 120; Olsen, 2012, s. 217; Dahl, 2020, s. 26).

Symmetrisk arkeologi benyttes som en kritisk kommentar til vårt konsept om ei fortid som uunngåelig suksessiv, om fortida som tapt og minne som kun en erindrende kapasitet som kan aktiviseres og påkalles i søket etter denne tapte fortida (Olsen, 2010, s. 8). Assemblage theory anvendes som en annen komponent som utfordrer vårt syn på endring som forårsaket av enkeltstående ytre faktorer, som gjerne inntreffer ved periodeoverganger (Crellin, 2017). En slik tankegang kan bidra til å rette oppmerksomhet mot sammenblandinger av nytt og gammelt, som en parallell til den sammenblanda fortida i nåtida i symmetrisk arkeologi, der endring betraktes som konstant. Koblet opp mot fokus på våre arkeologiske feltpraksiser, får vi en varhet om hvordan våre utgravninger setter sammen og former vårt materiale (Lucas, 2012). Komponentene vurderes som viktige hjelpemidler som kan bidra til refleksjon og nye tanker i arkeologisk arbeid åpent mot konstante endringer og strømninger i dagens sammensatte samfunn.

Materialets største vitenskapelige potensiale ligger i dets mulighet til å analysere gravskikk i et langtidsperspektiv, som i denne sammenhengen representerer en avgrensning av de fortidige praksiser i den overordna problemstillingen. Det analytiske grepet som anvendes

for å undersøke gravskikk gjennom et nærmere 3000 år langt tidsrom er et hendelsesorientert perspektiv med fokus på konstruksjonprosesser. Gravfeltet gir innblikk i den omhu og omsorg som er lagt ned i utforming og omforming av forseggjorte konstruksjoner for de døde. I arbeidet med dette materialet, parallelt med utgravninger av andre gravminner i regionen, har det vokst fram en oppfatning om at vi som arkeologer bør vie større oppmerksomhet til selve konstruksjonen av materiell kultur (Dahl, 2023). Gjennom dekonstruksjon av graver, den arkeologiske praksis, har søkelyset beveget seg mot et handlingsorientert perspektiv i form av fortidas konstruksjonsprosesser, og en ny erkjennelse av at mennesker skaper og omskaper seg selv gjennom konstruksjon av materiell kultur.

Problemstillinga om å utforske gravskikk i et langtidsperspektiv og det analytiske grepet med et hendelsesorientert og samtidig multitemporært perspektiv står i et visst spenn. Tilnærminga innebærer at kulturminnefeltet brytes ned i identifiserbare og daterte sekvenser for å kunne analysere ulike hendelser til ulik tid. Vår arkeologiske praksis med å dissekere sporene i sekvenser på en linjær akse kan i verste fall ende opp med å stå i veien for det multitemporære, som betraktes som gravfeltets viktigste kvalitet både i fortid og i nåtid. Langtidsperspektivet, framhevet som arkeologiens store styrke så vel som det vesentlige element i denne publikasjonen, fordrer således et refleksivt blikk på vår egen praksis (Olsen mfl., 2012, s. 136; Dahl, 2020).

Hålandsmarka eksemplifiserer et sammensatt kulturminnefelt som kontinuerlig har formet og former ulike praksiser (se Olsen, 2012, s. 127). Materiell kultur fra ulike perioder er karakterisert av å være sammenblandet til stede i fortid som i nåtid (Olsen, 2010, s.120). Etter en materialpresentasjon som legger opp til identifisering og tidfesting av ulike hendelser, blir utfordringa dermed å føre de mange identifiserte sekvensene sammen i en analyse av gravfeltets bruk. Prosesser som viser til gjentatt bruk og omforming, der sammenblandinger av materiell kultur fra ulike perioder er ønsket effekt, vil benyttes som et grep for å utforske gravfeltets multitemporære karakter. Gravfeltet i Hålandsmarka betraktes som et eksempel som kan illustrere og argumentere for at en sentral verdi ved kulturminnemiljø er deres potensielle store tidsdybde og sammenblanda karakter (Dahl, 2020). Ved å styre oppmerksomheta mot praksis kjennetegnet av ulike vis å forholde seg til fortida, kan vi muligens bidra til refleksjoner rundt forholdet mellom fortid og framtid.

1.3 Metoder og teoretiske muligheter

En problemstilling rettet mot å belyse ulike praksiser innebærer kontinuerlige metodiske diskusjoner. Flere framtrepende kvaliteter ved materialet vurderes som et resultat av metodiske valg og teoretiske ståsted ved oppstart av utgravingsprosjektet. Den dokumenterte kompleksiteten i haug 1 er et resultat av en tilnærming til hauger som gravsteder som kan ha vært benyttet over lang tid (Dahl, 2016a). Metodikken måtte dermed rettes inn mot å kunne fange opp og dokumentere konstruksjonsfaser (Dahl m.fl., 2008). Ved å dekonstruere monumentet i ulike handlinger innenfor stratigrafiske sekvenser var det ønske om økt innsikt i ulike historiske praksiser og religiøse forestillinger (se Gansum, 2004; Gansum & Østigård, 2004, s. 69; Østigård & Goldhahn, 2006, s. 37). Tilnærminga kan sammenlignes med det som Maria Petersson beskriver som en tilpasset kontekstuell metode (Petersson, 2015, s. 58).

Dateringsmetodikk spiller en vesentlig rolle i en handlingsorientert tilnærming til gravfelt, best illustrert gjennom kombinasjonen av radiologiske og typologiske dateringer for haug 1 (fig. 1). Det begrensede antallet prøver som kunne sendes inn til datering, totalt 36 dateringer fra hele gravfeltet, medførte at det ble prioritert egnet forkullet materiale fra kontekster som kunne gi viktige kronologiske holdepunkter innenfor sekvenser i gravkomplekset. Som eksempler kan nevnes kullhorisonter som bød på fremre grense for underliggende faser og bakre grense for overliggende faser. Det omfattende kullet påvist mellom ulike konstruksjonsfaser anskueliggjør samtidig andre sider ved dateringsstrategien. Den østlige delen av kullet ble datert på mjølberfrø, en ettårig plante som utelukker høy egenalder ved valg av dateringsmateriale. Kullet representerte ikke en sammenhengende horisont, og for å kunne datere vestlig del av det finkorna kullet som manglet større kullbiter som kunne artsbestemmes fra de regulære kullprøvene, ble en sedimentprøve fra den magasinerte kasseprøven benyttet til datering. Når det gjelder kullet, kan også den horisontale tilnærminga trekkes fram som et vesentlig metodisk grep for innblikk i dets fulle omfang og lokalisering, framfor ei tynn kullinse kun dokumentert i profil.

Enkelte anlegg kunne kun tidfestes indirekte gjennom dateringer av tydelig eldre og yngre kontekster, slik som den rektangulære haugen som var påført store forstyrrelser i forbindelse med bygging av nye monumenter. En kullkonsentrasjon påtruffet direkte under en av kantsteinene i den rektangulære haugen representerer ei bakre grense til overgangen mellom seinneolittikum/eldre bronsealder periode I, mens rødbrunt sand vitner

om ildsutvikling inntil det etablerte kantkjedet og representerer ei framre grense til bronsealder periode II. Videre ble det sendt inn materiale til dateringer av tre sekundære anlegg som var anlagt inntil kantkjedet. Dateringene som spenner fra periode II til periode V tidfester samtidig aktiviteter utført i tilknytning til det eksisterende rektangulære anlegget.

Det er imidlertid knyttet kildekritiske betenkeligheter til dateringer av trekull fra anlegg tolket som inhumasjonsgraver da kullets relasjon til begravelsen kan sies å være høyst usikker. Samtidig som både de radiologiske dateringene og fosfatanalysene av undergrunnen rundt og under anleggene må betraktes med kritisk blick, ble analysene vurdert som nødvendige forsøk på å få økt innsikt i de funntomme anleggene (Amundsen, 2009, s. 5–6). Utfordringene knyttet til forsøk på radiologisk datering av antatte inhumasjonsgraver kom tydelig til uttrykk i arbeidet med inhumasjonsgravene fra vikingtid. Her var situasjonen imidlertid annerledes enn for de funntomme anleggene rundt den rektangulære haugen da det rikholdige funnmaterialet ga gode muligheter for typologisk tidfesting som kunne holdes opp mot ulike radiologiske dateringer fra gravkontekstene. Like ved sverdet i båtgrava ble det funnet trekull av selje eller osp som er datert til AD 725–855, mens trekull av løvtre som ikke er eik fra det samme funnførende laget i profilet har gitt datering til AD 895–990. Gjenstandene fra grava peker mot en tidfesting til rundt AD 850. I røys 5 er spriket langt større, og dermed nærmest enklere å håndtere, da forkullet lyng funnet like over perler og kors har blitt datert til AD 140–245, mens funninventaret indikerer en tidfesting til AD 830–860. I steinlegging 4 var situasjonen en annen da det like øst for kammeret ble funnet ei kullinse tolket som spor etter bruk av ild i forbindelse med begravelsen. Dateringa til AD 725–875 kan holdes sammen med perlenes typologiske tidfesting til AD 846–950, noe som byr på en mulig innsnevring av begravelsestidspunktet til AD 846–875.

Vedrørende metode for datering av overlappende handlingssekvenser, har ei rekke radiologiske dateringer fra haug 1 utfordret våre stratigrafiske forventninger til tidfesting. Kullprøver relatert til det omfattende uttaket av pollen- og jordprøver fra jordkappa viser kompleksiteten i dateringer av omdeponerte masser ved at øvre torvlinse ga en eldre datering enn nedre torvlinse. Dateringene fra haugens øverste konstruksjonselementer tidfester avsviing av lynghei i det vi må anta er haugens nærområde, et område som vi nå vet må ha ligget uutnyttet fra avsviinga i yngste bronsealder til torvene ble skåret og benyttet som byggemateriale

i haugen i folkevandringstid. Forutsatt at grøfta langs haugens nordøstlige fot hadde vært en åpen fordypning gjenstand for gradvis avsetting av tilført masse, var vi oppmerksomme på at det kunne bli vanskelig å tidfeste anlegget. Forkullet løvtre eller lyng fra nedgravinga ga imidlertid ikke en yngre datering som ville vært å forvente, men en datering tilbake til eldre bronsealder periode I. Det problematiske ved datering av kullet fra grøfta understrekes ved at trekull av bjørk eller or fra steinpakninga under grøfta ble datert til overgangen mot periode II. Ei datering til samme periode skriver seg fra bunnen av ei stor plyndringsgrop i haug 1. Ved utgraving ble nedre del av forsenkinga tolket som en eldre forstyrrelse separat fra det moderne inngrepet i toppen. Det holdes som sannsynlig at bronsealderdateringene kan ses i lys av øvrige dateringer fra jordkappa som tilsig og nedrast masse fra jordkappa ved inngrep i haugen. Videre har ei kullinse over kammeret gitt samme datering som det omfattende kullet og det holdes som sannsynlig at masse fra underliggende faser har blitt redeponert ved inngrep og gjenbruk. En kontekst tolket som gjenbruk er sotlaget ispedd små kvartsbiter anlagt på toppen av kjernerøysa, datert til overgangen mellom eldre og yngre bronsealder. På bakgrunn av stedets tydelige betoning av kontinuitet og gjenbruk, samt annen påvist bruk av kvarts og kull ved konstruksjon av anlegg, holdes det som mest sannsynlig at eldre kontekster har blitt hentet fram for å inngå i nye ritualer. Likeledes er leirkarskår fra flere perioder blandet sammen og lagt ned i ei lita røys ved foten av haug 1, en hendelse som en radiologisk datering av mjølbærfrø plasserer i slutten av vikingtid.

Et annet sentralt metodisk grep ved prosjektplanlegging var nødvendigheten av å avdekke hele kulturminnefeltet for å kunne få økt innsikt i forekomst av ikke-synlige kulturminner i beitemarka. Utgravninger i beitemark representerer uvurderlige muligheter til innblikk i sammenhenger mellom ulike kulturminnetyper og varierte spor etter bruken av gravfeltet (Dahl, 2020). Områdene rundt gravminner rommer et høyt potensial for innsikt i aktiviteter som kan ha funnet sted før, under og etter begravninger (Dahl mfl., 2008). Som et resultat av avdekkinga av store deler av kulturminnefeltet ble det påvist ei rekke anlegg rundt haug 1, mange mindre røys, gardfar, veifar, stolpehull, flintansamlinger og røys 5 som skulle vise seg å romme feltets rikeste gjenstandsfunn (fig. 2 og 10).

Hålandsmarka representerer den første utgravinga ved Arkeologisk museum der hele gravfeltet ble avdekket og har således satt en ny metodisk standard for våre undersøkelser av gravfelt og kulturminner i beitemark

(Petersson, H. 2020). I et mer overordnet perspektiv er det i norsk kulturminneforvaltning imidlertid fortsatt behov for å fremme eksempler som kan understreke nødvendigheten av å anvende metodikk som favner både synlige og ikke-synlige kulturminner som en helhet (Dahl, 2020). Denne utfordringa synliggjør Hålandsmarkas potensiale til å kunne bidra i tolkning av delvis undersøkte og fragmenterte rester av gravfelt og gravminner.

Metodikkens avgjørende betydning kan illustreres gjennom smårøysene i Hålandsmarka. Anleggene undersøkt som rydningsrøys, det vil si de små røysene som ble snittet, forblir rydningsrøys (se appendiks 2). Vi låses i en metodikk som begrenser våre tolkninger og sedimenterer en kategorisering inn i rydningsrøys versus gravrøys (Petersson, 2020). Det er heller ikke gitt at anlegg som bærer spor etter ulik bruk ikke trenger å være relatert til hverandre. Som Maria Petersson påpeker blir det klart at de kategorier som er skapt for å beskrive kulturminner ikke beskriver forhistoriske virkeligheter (Petersson, 2015, s. 155). De isolerte, stereotype objektene står i et motsetningsforhold til fortidige og nåtidige praksiser som avdekker sammensatte kulturminnefelt karakterisert av variasjon i gravskikk og konstruksjonsprosesser over lang tid (Petersson, 2020; Dahl, 2020). Denne problematikken innenfor feltmetodikk leder inn i utfordringer knyttet til arkeologisk klassifisering av kulturminnekategorier generelt og arbeidet som ble viet til begrepsavklaringer for Hålandsmarka spesielt.

1.4 Begrepsavklaringer og teoretiske begrensninger

Under prosjektarbeidet har det pågått stadige omtolkninger som tvinger fram nye definisjoner av de undersøkte anleggene. En tydeligere begrepsbruk knyttet til gravskikk vil forhåpentligvis virke klargjørende med hensyn til variasjoner innenfor og mellom anlegg i et gravfelt.

I behandlinga av gravskikk er spørsmålet om hva som skal betegnes som ei grav sentralt. I så måte ville det vært å forvente stadig pågående diskusjoner rundt gravbegrepet innenfor arkeologien. Fraværet av denne diskusjonen medfører at begrepet framstår som innforstått (se Gansum, 2004, s. 107; Kaliff & Østigård, 2004, s. 84; Williams, 2006, s. 117). Gravbegrepet kan tilnærmes fra to hold, der fokus kan legges på fortidig hendelse og/eller våre prinsipper for gjenkjennelse. Definisjonene som foreligger i arkeologisk litteratur, gjenspeiler i stor grad arbeidsmetoden da det hovedsakelig dreier seg om studier av eldre undersøkelser.

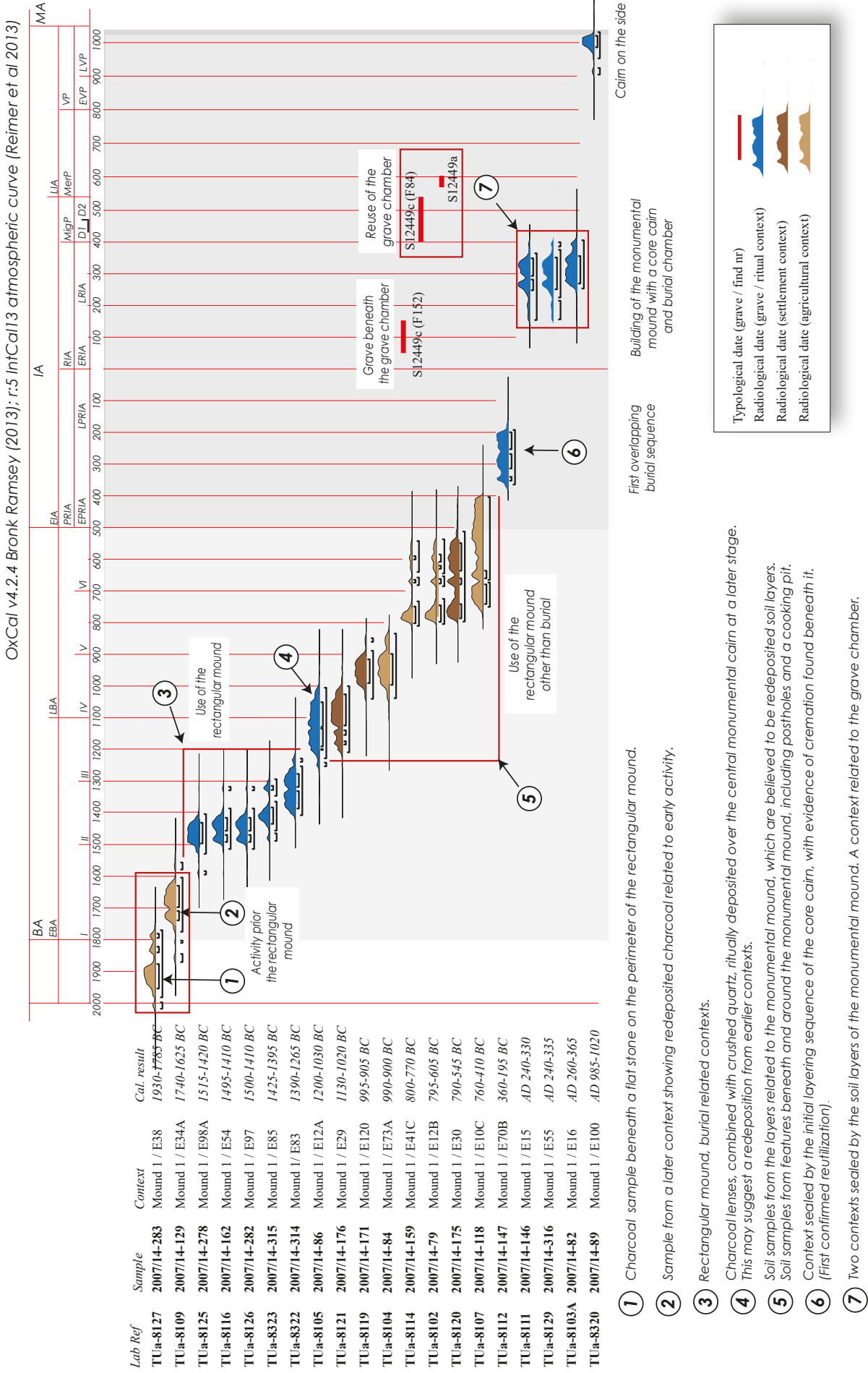

Fig. 1. Radiologisk og typologisk datering av haug I. III.:Theo Gil Bell.
 Fig. 1. Radiocarbon and typological dating of Mound I. III.:Theo Gil Bell.

Fig. 2. Espen Torp flyr et fjernstyrt helikopter med et påmontert kamera for å dokumentere haug 1 og omgivende, avdekka anlegg.
Fig. 2. Espen Torp flying a remote-controlled helicopter with an attached camera to document Mound 1 and the surrounding features uncovered.

Således vektlegges likets sporbarhet og kriterier for funntyper og -kontekster som må være til stede for at et anlegg kan defineres som ei grav:

I foreliggende arbeid skal gravbegrepet forbeholdes ideologiske konstruksjoner hvor sporbare levninger etter mennesker og eller dyr foreligger og er behandlet intensjonelt (Gansum, 2004, s. 110).

Jeg har valgt følgende tre kriterier, hvorav bare ett trenger å være til stede: 1) Humant beinmateriale og/eller 2) Hele eller nesten hele kar funnet i kunstig anlagte hauger og/eller 3) Metallgjenstander funnet i kunstig anlagte hauger (Pilø, 1989, s. 31).

For vårt tilfelle var vi bekymret for å anvende en ekskluderende gravdefinisjon som utelukker graver uten sporbart materiale etter den døde og graver uten synlig overflatemarkering. Når det gjelder kravet om sporbare levninger, vil dette medføre kildekritiske problemer for Vestlandets del da den kalkfattige jorda gjør bevaringsforholdene for bein ekstremt dårlige (Dommasnes, 2001, s. 25). I behandlingen av de undersøkte anleggene fra Hålandsmarka kan muligens en åpenhet i gravbegrepet medføre økte muligheter for erkjennelse og diskusjon av anlegg som ikke lett lar seg

innordne i et strengt begrepsapparat. Dette er ei viktig side ved forvaltningsgravinger da vi ikke tar for oss et utvalgt materiale ut fra klassifiserte problemstillinger, men behandler et variert materiale som er bestemt ut fra planområdets avgrensning. Jenny-Rita Næss har fremmet en inkluderende definisjon av gravbegrepet som fokuserer på den fortidige handlingen:

Grav – betegnelse på et sted hvor den døde, eller restene av den døde, legges ned (Næss, 1996, s. 12).

Når det kommer til vår erkjennelse av graver, er det fristende å legge til gjenstander som kan representere den døde eller de pårørende for å unngå at anlegg der kun gravgodset er bevart faller utenfor gravbegrepet. Det kan da innvendes at offer- og depotfunn vil havne inn under et slikt gravbegrep, men en tolkning av grav kontra offer vil uansett måtte baseres på funnkontekst og sammensetning. Alternativt kan gravbegrepet til Næss suppleres med Trond Løkens definisjon av gravformen skjelettgrav:

Skjelettgrav, haugbunn er brukt i betydningen begravelse med ubrent lik som er plassert på det naturlige terrengnivå. Bestemmelse som skjelettgrav er gjort avhengig enten av funn av skjelett(deler), av at

nedgravningen er tilstrekkelig stor for et menneske og/eller at oldsakene ligger på en slik måte at de vitner om en plassering i relasjon til et lik. De må da ikke vise tegn til ildbeskadigelse (deformering, glødeskall) eller ligge i et kullag (Løken, 1974, s. 56).

Løkens definisjon av skjelettgrav er svært relevant for vårt tilfelle da det i de tre haugene fra vikingtid ble gjort omfattende gjenstandsfunn, men ingen funn av bevarte menneskelige levninger.

Kategoriene *anlegg uten påvist grav* og *funntom røys* er relevante for materialet fra Hålandsmarka (appendiks 2). Førstnevnte begrep vil være gjeldende for anlegg der det er tatt ut fosfatprøver, men uten tydelige utslag som kan tolkes i retning av sporbare levninger etter mennesker eller dyr. Funntom røys vil bli benyttet i tilfeller der fosfatverdiene gir tydelig utslag i et anlegg som tilsynelatende er bygd opp som ei røys, men uten at det er funnet bevarte gjenstander. Vivian Wangen påpeker at det for Gunnarstorps vedkommende er store likhetstrekk mellom anlegg uten grav og gravanlegg (Wangen, 1998, 1999). Sammenligningene av ulike typer av enkeltelementer og sammensetning av disse, viser at det ikke kan påvises klare forskjeller i oppbyggingen av anlegg uten grav og gravanlegg. Imidlertid er det en klar tendens til at anlegg uten grav er mindre enn gravanleggene. Mens kun et fåtall av gravanleggene har et tverrmål på under 2 meter, er over halvparten av anleggene uten grav under 2 meter. Videre er nærmere 90 % av anleggene uten grav under 4 meter, mens 32 % av gravanleggene er større enn 4 meter.

Hva angår skillet mellom *haug* og *røys*, er det en innarbeidet forståelse av at røys er bygd opp utelukkende av stein, mens hauger består av jord eller en kombinasjon av stein og løsmasser (se Løken, 1974, s. 58; Wangen, 1998, s. 5; Dommasnes, 2001, s. 23; Gansum, 2004, s. 106; Østmo & Hedeager, 2005, s. 136). Det må videre legges til at både hauger og røys har en konveks eller hvelvet overflate for å kunne skille dem ut fra steinlegginger og steinsetninger. Trond Løken har videre satt 2 meter som et minste tverrmål for hauger og røys (Løken, 1974, s. 58). Begrepet *storhauger* benyttes om hauger som har et tverrmål på minimum 20 meter eller et volum på minimum 400 m³ (Østmo & Hedeager, 2005, s. 136).

I en stor andel av gravminnene er det benyttet en blanding av jord og stein slik at de per definisjon må omtales som hauger. Anleggene kan ved utgraving vise seg å være lagdelte, og særlig større hauger kan være konstruert av ei kjerne med tykk jordkappe over (Dommasnes, 2001, s. 23). *Kjernerøys* betegner

ei kjerne av stein uten innblanding av jord, anlagt på haugbunnen og dekket av ett eller flere lag løsmasse (Næss, 1996, s. 12).

Steinlegging vil bli benyttet om sammenhengende steinpakning eller brolegging av ett til to lag stein, iblandet fyllmasser av jord eller grus. Overflata er plan og formen kan variere fra rund til rektangulær eller trekantet (Løken, 1974, s. 59; Wangen, 1998, s. 5; Dommasnes, 2001, s. 24). Steinleggingene er gjerne frittliggende med regelmessig omkrets, men de kan også være anlagt inntil jordfast stein eller reist stein (Wangen, 1998, s. 5). Steinlegging må ikke forveksles med steinsetting som er karakterisert av reiste steiner (Løken, 1974, s. 60; Wangen, 1998, s. 5; Dommasnes, 2001, s. 24).

For prosjektets vedkommende vil det også være nødvendig med en avklaring av begrepet *båtgrav*. Termen vil bli benyttet der rester av en trebåt inngår som del av de materielle levninger i ei grav (Næss, 1969, s. 61).

Det kan videre være nødvendig å avklare begreper som blir benyttet for å beskrive detaljkarakteristika ved anleggene på Håland. Ifølge Trond Løken kan *kantstein* brukes i betydningen lang stein som hviler på sin minste tverrsnittflate og som er intensjonelt plassert i et anleggs periferi (Løken, 1974, s. 55). *Kantmarkering* kan bestå av enkeltliggende kantstein eller andre steiner som markerer anleggets ytterkant og som skiller seg ut fra øvrige stein i anlegget med hensyn til størrelse, form eller plassering. *Kantmarkeringa* kan være lagt som et tettliggende kjede av stein rundt anlegget og omtales da som *kantkjede*. *Kantkjedet* kan være dobbelt eller bestå av flere lag stein. Steinene i *kantkjedet* er gjerne jevnstore, men steinene kan også være av ulik størrelse (Wangen, 1998, s. 6).

Fotgrøft kan defineres som renneformet nedskjæring som løper rundt hele eller deler av haugfoten. Grøfta kan være avbrutt av en eller flere intensjonelt utsparte broer (Løken, 1974, s. 54; Næss, 1996, s. 12). *Fotgrøft* vil bli nærmere diskutert i kapittel 2 da det blant annet kan reises spørsmål om hvor omfattende ei *grøft* må være for å kunne omtales som *fotgrøft*.

Ovenfor ble det gitt en definisjon av skjelettgrav for å supplere gravbegrepet. Når det gjelder gravtyper med brente bein, eksisterer det ei rekke termer. Vivian Wangen presenterer i sin magistergrad en fyldig oversikt hvor hun setter et hovedskille mellom urensede, brente bein kontra rensede, brente bein (Wangen, 1998, s. 7). Termene ble forsøkt benyttet ved analysing av prosjektets begrensede beinmateriale, men forsøk på innplassering i systemet ble opplevd som lite

Fig. 3. Luftfoto før utgraving. Lokalteten ligger igjen som ei øy midt i et utplanert industriområde. Fig. 3. Aerial view prior to the excavation. The site remained as an island in the middle of a levelled industrial area.

oppklarende for vår del. Den svært finmaskete oversikten over ulike typer kremasjonsgraver vurderes som mer anvendelig i tilfeller med et større og bedre bevart gravmateriale.

1.5 Kulturminnemiljø og gravskikk på Håland

Ved oppstart av feltarbeidet i Hålandsmarka lå det berørte kulturminnefeltet igjen som ei øy i et utplanert og kraftig senket anleggsområde (fig. 3 og 4). Ikke-synlige kulturminner som kunne bidratt til innsikt i en mer sammensatt bruk av høydedraget, slik som det steinskodde stolpehullet observert i nordlig kant av det gjenstående kulturminnefeltet, var fjernet av anleggsarbeidet (fig. 5 og 6). På grunn av kulturminnefeltets fragmentariske karakter og landskapets utjevning som følge av omfattende utbygginger har det blitt opplevd som viktig å skape oversikt over eldre registreringer og undersøkelser i nærområdet (se fig. 3, 7, 8 og 9).

Det berørte kulturminnefeltet består av steinete kulturbeite nord for gardshusene på Håland, like sør for Bryne i Time kommune. Området karakteriseres av

blokkrik morene og de omfattende løsmassene fra siste istid danner et uryddig mønster med rygger orientert nordnordvest-sørsørøst (Prøsch-Danielsen, 1999a, 2001). Pollenanalyser fra nabogarden viser at den første avskoginga inntretr rundt 2350 BC, mens den endelige avskoginga dateres til 1800 BC (Prøsch-Danielsen, 1999a, s. 39). Fram til uttapping av vann og myrer de siste 150 år besto landskapet av en mosaikk av vann og myrområder med lyng- og graskledde beiteareal på de fleste høydedragene på Jæren (se fig. 7).

Den berørte lokaliteten ble i tidligere registreringer omtalt som Heiå med synlige kulturminner i form av fire gravhauger, to gardfar, ei innhegning og 20 rydningsrøyser. Kulturminnefeltet domineres av en stor rundhaug i øst som i 1909 ble vurdert til å ha en høyde på 2,5 meter og en diameter på 20 meter (Helliesen, 1909, s. 19) (fig. 8 og 9). Anlegget ble beskrevet som utgravd i sentrum hvor det skal ha blitt observert et kammer dekket av ei helle. Lengst sør på samme høydedrag ble det registrert et felt med tre rundhauger og ei innhegning. Innhegninga beskrives som firkantet og lokalisert øst for den største av de tre haugene. I

registreringa påpekes det at haugene med diametre innenfor 6,5–9,0 meter var påført forstyrrelser, fra utgravd i sentrum til nesten utjevnet. I 1965 ble det videre registrert to gardfar og anslagsvis 20 mindre røyser med diametre på 2-6 meter spredt utover kulturminnefeltet (Rolfsen & Delsbek, 1965).

På en topp kalt *Hodl* like øst for Heiå lå to hauger som ble fjernet ved oppdyrking omkring 1920 (Helliesen, 1909, s. 19). Rogaland fylkeskommune foretok søkesjaktning på dette høydedraget høsten 2007 uten å finne bevarte rester etter de to haugene eller andre anleggsspor (Viste, 2007).

I sørlig kant av planområdet, på *Hauane*, lå tre rundhauger som ble dyrket bort på begynnelsen av 1900-tallet (Helliesen, 1909, s. 19). I 1924 ble museet underrettet om funn i en haug på Håland som tilsvare Helliesens nr. 5 a, den største av de tre haugene på Hauane. Ved Jan Petersens befaring var haugen ødelagt og funnene tatt opp (S4373). Et spinnhjul av kleber, skår fra et dekorert hankekar og brente bein lå samlet under ei skiferhelle i haugens østlige kant (Petersen, 1927, s. 22–23). Skårene fra det store, dekorerte karet kan tidfestes til folkevandringstid (Bøe, 1931, s. 154; Møllerop, 1966, s. 184). Under ei firkantet steinhelle lenger sør i samme haug ble det funnet tre udekorerte skår og brente bein som kan tolkes som en annen kremasjonsbegravelse (Petersen, 1927, s. 22–23; Møllerop, 1966, s. 184). På Hauane har det også ligget en liten

Fig. 4. Den monumentale haugen sett fra det utplanerte industriområdet.

Fig. 4. The monumental mound viewed from the levelled industrial area.

rundhaug der det før 1909 skal ha blitt funnet et spyd og en del klinknagler med rester av tre som dessverre har gått tapt (Helliesen, 1909, s. 20).

Sørøst for planområdet, på *Nøre vodl*, lå det to rundhauger som ble fjernet ved bygging av driftsbygning i 1913. Den ene haugen framstår som svært interessant da den var 5 meter i diameter, men omgitt av en steinring med et ytre mål på 13,5 meter (Helliesen, 1909). Lengst sør på høyderyggen ble det i 1909 registrert fire hauger på *Ospevoll* (Helliesen, 1909, s. 18–19). Den ene av de sørlige haugene ble fjernet i forbindelse

Fig. 5. Ved befaring i mars 2008 viste det seg at undergrunnen nord på høydedraget lå eksponert. Kanten til venstre er ei eldre veiskjæring. Til høyre ses den monumentale haugen.

Fig. 5. A visit to the site in March 2008 revealed that the subsoil in the northern part of the ridge was exposed. The drop on the left is a result of an older road cut. The monumental mound can be seen on the right.

Fig. 6. Stolpehull observert i avdekket undergrunn nord på feltet ved befaring i mars 2008.

Fig. 6. Posthole observed in the exposed subsoil in the northern part of the site in March 2008.

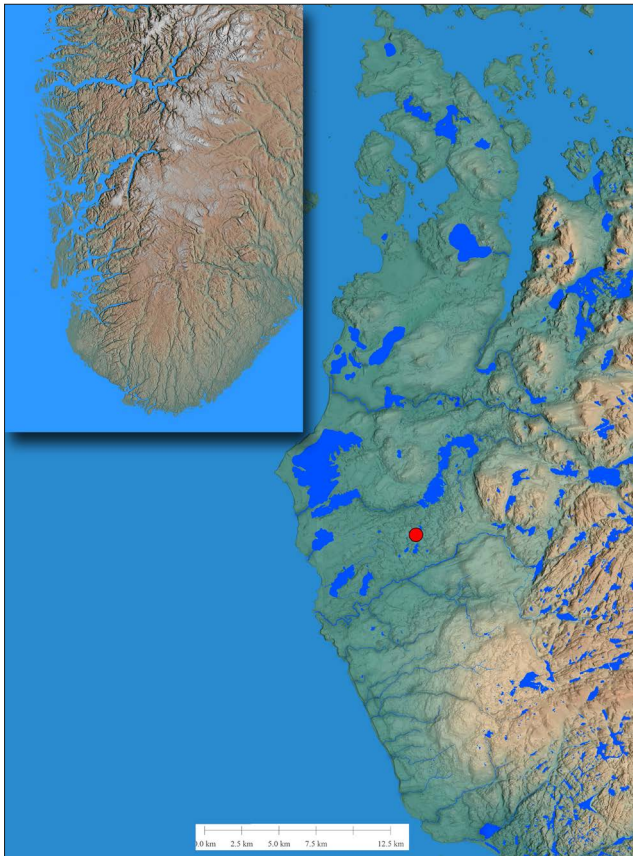

Fig. 7. Kart over Jæren som viser Hålandsmarkas lokalisering. Topografisk kart som viser hvordan landskapet ville vært før uttapping av vann rundt 1850. Den lavtliggende kystsona, Låg-Jæren, i grønt og det høyereliggende platået Høg-Jæren i oransje. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 7. Map of Jæren showing the location of Hålandsmarka. The topographical map shows the main river systems and lakes of Jæren before drainage, as they would have appeared c. 1850. The low-lying coastal part, Låg-Jæren, is shown in green, and the upland plateau of Høg-Jæren is shown in orange. Ill.: Theo Gil Bell.

med dyrking i 1922. På *Rudlebakken* ligger et kulturminnefelt med tre hauger av samme størrelse som de sørligste innenfor Heiå og minst 20 mindre røyser. I likhet med Heiå ligger mange av smårøysene i tilknytning til en stor, jordfast stein.

Like nord for Hålandsmarka lå det tidligere et stort kulturminnefelt bestående av lokalitetene *Nubben*, *Store Nubben* og *Nubbebakken*. Området har rommet synlige kulturminner i form av tre hustuffer, fem hauger, to steinlegginger, tre gardfar, 70 mindre røyser og ei stakketuft. I 1966 undersøkte Bjørn Myhre ei rundrøys, ei langrøys og ei lita røys tolket som rydningsrøys på *Nubben* (Myhre, 1967). I rundrøysa ble det funnet leirkarskår og fem biter brente bein i fyllmassen og i toppen av undergrunnen (S9344). Det ble heller ikke påvist gravgjemmer i den ni meter lange langrøysa, men også her ble det funnet leirkarskår i overgangen mellom røysa og undergrunnen (S9345). Røysene tidfestes til førromersk jernalder. I sentrum av en annen haug på *Nubben* ble det i 1967 påvist et utvaska brannlag med brente bein, en fragmentarisk bronseknapp, et ravstykke, flintavslag, et kuppelforma lokk eller ei skål av leire, dekorerte leirkarskår og kleberskår (S9358) (Myhre, 1967, s. 76). I haugfyllen og under to av haugene undersøkt på *Nubben* i 1975 ble det funnet leirkarskår som peker mot en datering til eldre jernalder, mens det i den tredje haugen ble påvist ei kullholdig grop med et gravfunn fra eldre bronsealder. I 1977 ble det på samme felt undersøkt to gardfar, ei åkerrein og 23 røyser der ei røys ble tolket som gravrøys, mens de øvrige ble vurdert som rydningsrøyser. Åkerreina ble datert til eldre bronsealder.

På *Nubbebakken* ble det i 1979 foretatt undersøkelser i et felt som inneholdt to steinlegginger, ei stakketuft og ti rydningsrøyser (S10262 og S10284). I den største steinlegginga med tverrmål på 13 meter ble det funnet ei grav med brente bein og leirkarskår som trolig er fra førromersk jernalder, mens det i den noe mindre steinlegginga kun ble funnet fem flintavslag. Under og rundt steinleggingene ble det påvist eldre kulturlag med funn av leirkarskår og flint.

For å summere opp, har vi på garden Håland kjennskap til at det skal ha vært ei rekke synlige kulturminner i form av 25 hauger, to steinlegginger, 131 røyser, tre hustuffer, fem gardfar, ei åkerrein, et kve og ei stakketuft. I de mange fjerna gravminnene, der det kun er utført faglige undersøkelser av noen av dem på 1960- og 70-tallet, er det påvist begravelser som spenner i tid fra eldre bronsealder til yngre jernalder, men med tyngdepunkt spesielt i førromersk jernalder og generelt i eldre jernalder. Branngravskikk framstår som dominerende,

Fig. 8. Tor Helliessens registrering fra 1909. Garden Håland er zoomet inn nede til venstre. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 8. Map of farms in the south-western part of the parish of Time, as surveyed by Tor Helliessen (1909). The farm of Håland is shown in detail in the bottom left. Ill.: Theo Gil Bell.

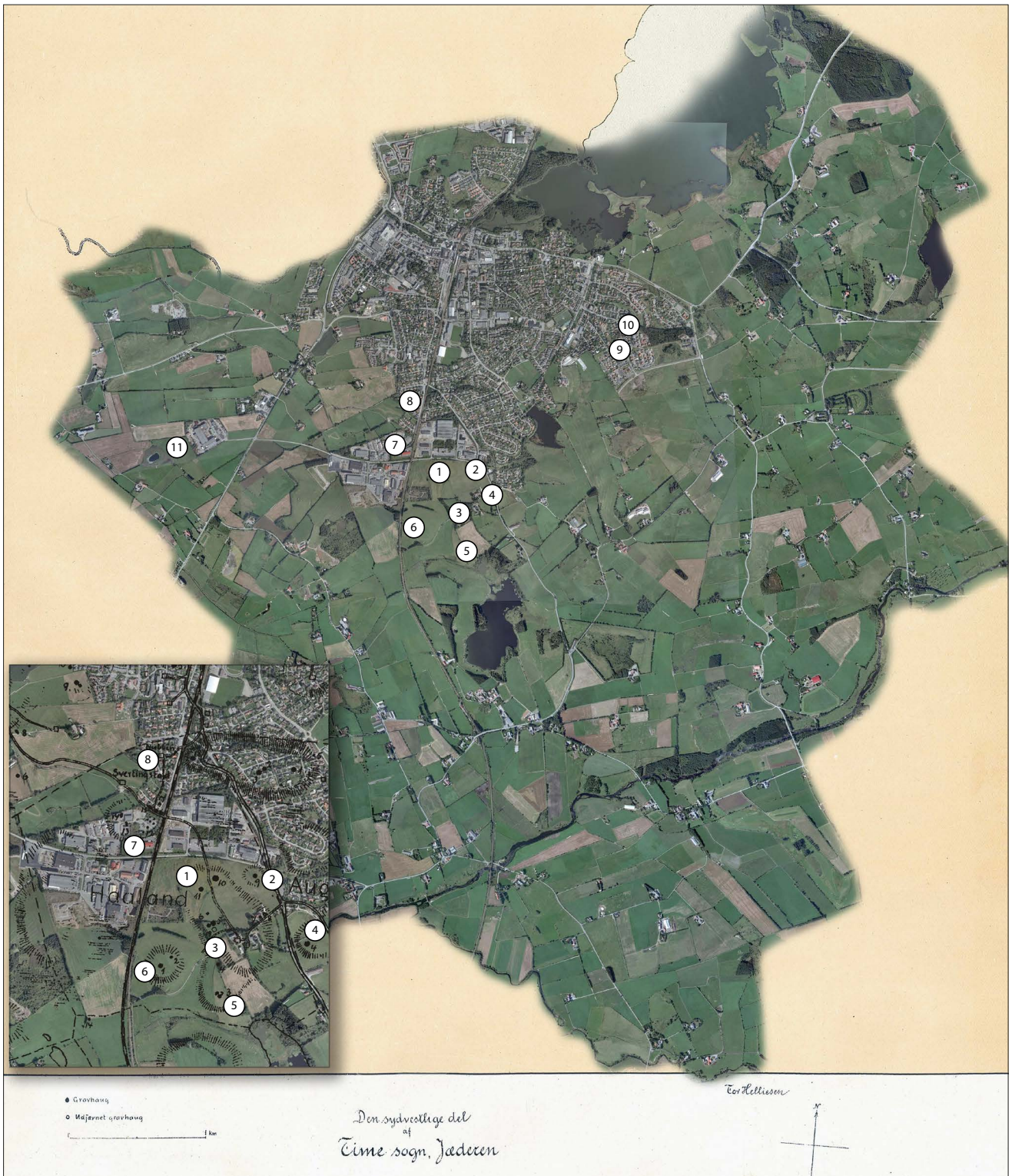

Fig. 9. Tor Hølliesens registrering fra 1909 og flyfoto af dagens landskabsbruk. Lokalteter omtalt i teksta: 1: Heiå 2: Hodl 3: Hauane 4: Nøre Vodl 5: Ospervollen 6: Rudlebakken 7: Nubben 8: Store Nubben 9: Kvåle 10: Håbakken 11: Hanalandstjønna. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 9. Tor Hølliesen's 1909 farm survey overlaid on an aerial view of present land use. Sites mentioned in the text: 1: Heiå, 2: Hodl, 3: Hauane, 4: Nøre Vodl, 5: Ospervollen, 6: Rudlebakken, 7: Nubben, 8: Store Nubben, 9: Kvåle, 10: Håbakken, 11: Hanalandstjønna. Ill.: Theo Gil Bell.

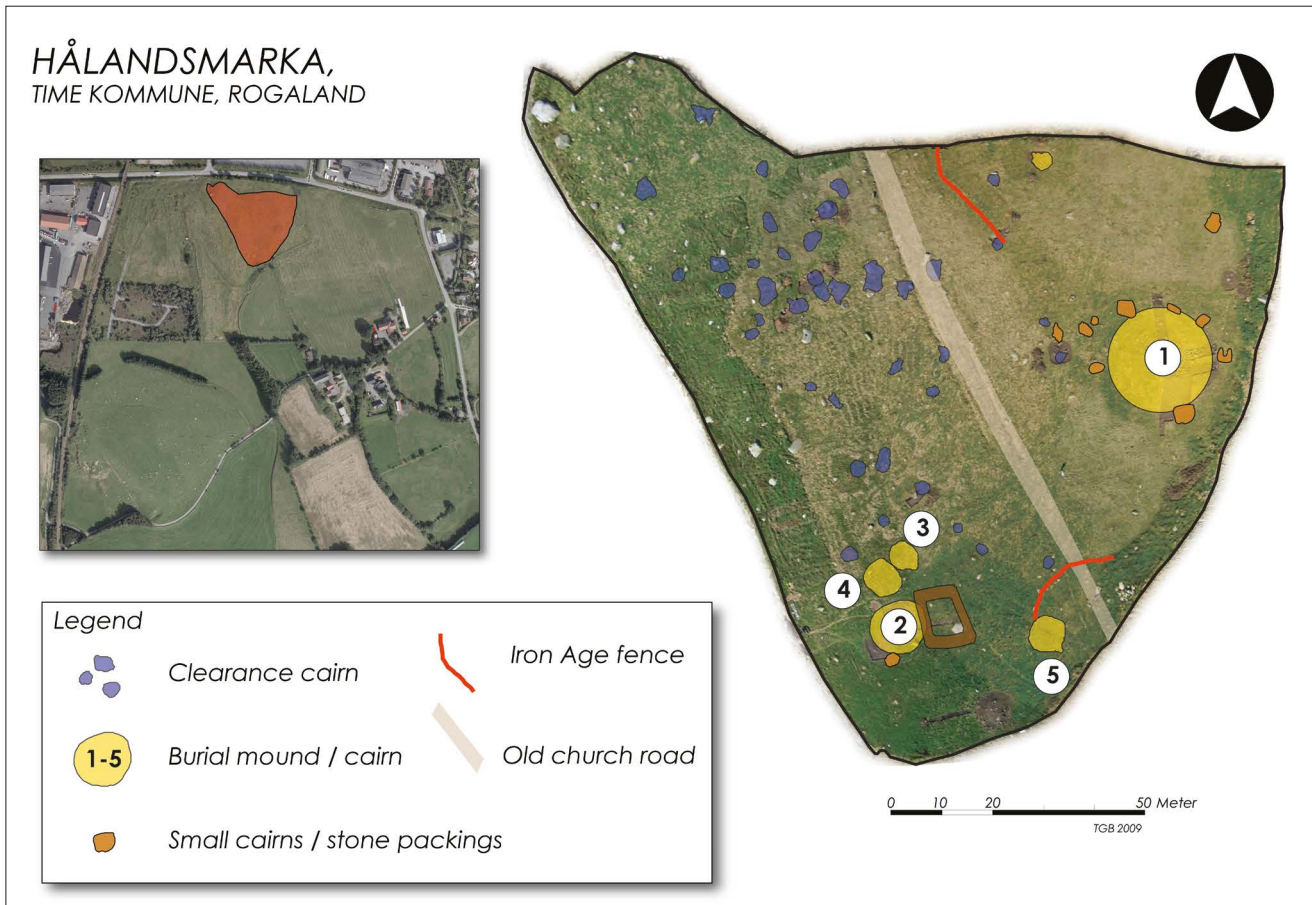

Fig. 10. Gravfeltet i Hålandsmarka. Ill.: Theo Gil Bell.
Fig. 10. The grave field at Hålandsmarka. Ill.: Theo Gil Bell.

noe som også må vurderes i lys av at det er enklere å identifisere branngraver (Dahl, 2023). Et viktig unntak fra branngravskikken er spyd og nagler med mineralisert tre som kan tolkes som ei båtgrav på Hauane. Av innleverte løsfunn kjenner vi til en bronsefibula fra yngre romertid som ble funnet i en av haugene på Håland i 1880 (B3465). Spenna er dekorert med rekker av stemplete halvmåner langs kanten av fot- og topplate (Møllerop, 1966, s. 182).

Hvis vi utvider perspektivet noe, er det foretatt omfattende arkeologiske undersøkelser av nyere dato på Håbakken og Kvåle kun 1,3 km nordøst for Hålandsmarka (se fig. 8 og 9). Til sammenligning med de mange røysene registrert i Hålandsmarka, er den eldste røysbygginga på Kvåle datert til 1930–1780 BC, før det ble anlagt rydningsrøys over hele høydedraget mot slutten av eldre bronsealder (Soltvedt m.fl., 2007). De to undersøkte røysene på Håbakken var oppbygd av skjørbrante steiner og tidfestes til overgangen mellom yngre bronsealder og førromersk jernalder (Juhl, 1999, s. 14). I sentrum av den største røysa var det to store jordfaste steiner hvor det ble påvist et kullag med en bit brent bein og et leirkarskår, en funnfattig

begravelseskontekst som viser likheter med mange av de tidligere påviste kremasjonsgravene på garden Håland.

1.6 Organisering av materialet

Foreliggende arbeid er viet gravminnene som ble undersøkt i Hålandsmarka. Bruken av området som gravfelt vurderes som undersøkelsens sentrale anliggende og materialets største forskningsmessige potensiale. Framstillinga av gravanleggene er todelt. Del 2 omhandler den store gravhaugen øst på høydedraget, som på grunn av sine mange overlappende faser må presenteres samlet, mens del 3 er viet de mindre gravanleggene sør på feltet (fig. 10). Del 2 og 3 baserer seg på innberetningene utarbeidet av feltlederne og prosjektleder i 2009. Del 2 er basert på innberetning av Theo Gil Bell (Gil, 2009), mens del 3 er utarbeidet på bakgrunn av inneberetningene av Hilde Frydenberg og Synnøve Thingnæs (Frydenberg, 2009; Thingnæs, 2009). I del 4 samles trådene for å skape et bilde av lokale gravskikker i bronse- og jernalder.

Den monumentale haugen øst på høydedraget skulle vise seg å være et kompleks av overlappende

gravanlegg i bruk fra eldre bronsealder til folkevan-
dringstid. Utgravinga og beskrivelsene av de mange
kontekstene i storhaugen er omfattende, men betrak-
tes som nødvendige for en inngående forståelse av
de identifiserte anleggene, lagene og forstyrrelsene.
Beskrivelsene av kontekstene er organisert i appen-
diks 1 der innholdfortegnelsen kan benyttes som et
oppslagsverk for detaljert innsikt i de ulike kontek-
stene ved lesing av del 2. En detaljert innsikt i de ulike
identifiserte kontekstene vurderes som nødvendige
for å tilgjengeliggjøre materialet for nye tolkninger,
framtidig forskning og utgravinger av gravhauger.
Utgravinga av den store haugen er organisert i ulike
trinn for enklere å kunne vurdere mulige metodiske
grep ved framtidige undersøkelser av komplekse
gravminner.

Undersøkelsen av haug 2 sør på høydedraget kan
sies å representere noe av de samme utfordringene som
storhaugen i form av flere overlappende konstruksjons-
faser. I dette tilfellet ble graving og dokumentasjon
vanskeliggjort ved at det første anlegget var påført store
skader i den grad at den eldste fasen var tidkrevende å
få grep om. De tidsmessige utfordringene vokste ved

den store mengden metallfunn påtruffet i haugen.
Likeledes ble det gjort funn av svært mange gjenstan-
der i de to øvrige anleggene fra vikingtid. Til tross for
at de ytre konstruksjonene kunne graves innenfor et
langt kortere tidsrom enn haug 1, ble framrensing og
opptak av funn fra de nedgravde kamrene opplevd som
utfordrende.

Appendiks 2 omhandler andre anlegg på høyde-
draget inndelt i delkapitler etter anleggs kategorier.
Mindre røyser, steinansamlinger, jordbruks- og
bosettingsspor kan utvide forståelsen av høyde-
dragets varierte bruk gjennom tid. I tillegg til at de
øvrige undersøkte anleggene representerer en viktig
kontekst for forståelsen av høydedragets bruk, er de
mange mindre røysene sentrale for utfordringene
knyttet til metodikk og begrepsbruk ved undersø-
kelser av gravfelt (se kap 1.3 og 1.4). Makrofossil- og
pollenanalyser utført av henholdsvis Paula Utigard
Sandvik og Lisbeth Prøsch-Danielsen finnes som
vedlegg i oppdragsrapportene fra 2009, i likhet med
fosfatanalyser av Jon Amundsen og beinanalyser av
Sean D. Denham (Denham, 2009; Prøsch-Danielsen,
2009; Sandvik, 2009).

2. Storhaugen i øst

Lengst øst på høydedraget lå en stor gravhaug omtalt som haug 1. Haugens sentrum var påført omfattende forstyrrelser i form av tre plyndringsgroper og et moderne, støpt fikspunkt (fig. 11). Den største plyndringsgropa er den eneste som ble nevnt ved Tor Helliesens registrering av området (Helliesen, 1909). Gravhaugens høyde ble målt til 2,2 meter, og med en diameter på 21 meter kan anlegget omtales som en storhaug (Østmo & Hedeager, 2005, s. 136). Anlegget på toppen av høyden har vært godt synlig og ruvende i det småkuperte jærlandskapet. Kontrasten mellom den monumentale haugen og de tre andre registrerte gravhaugene 50 meter mot sørvest ble opplevd som stor (se del 3).

Haugen viste seg å romme ei rekke overlappende anlegg fra bronsealder periode I til siste del av vikingtid (se fig. 12 og tabell 1). Det eldste identifiserte anlegget er en tilnærmet rektangulær haug konstruert i eldre bronsealder. Haugen var omgitt av et kantkjede, og to anlegg tolket som graver var anlagt ut fra kantkjedet.

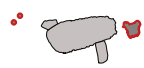
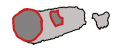

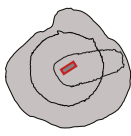
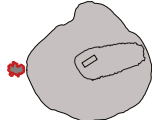
Videre lå flere anlegg som satellitter rundt den rektangulære haugen. I førromersk jernalder bygges ei steinlegging over vestlig del av den rektangulære haugen. Før konstruksjonen av det nye anlegget har det foregått en utjevning av de eldre anleggene på stedet. I eldre romertid blir steinlegginga gjenbrukt ved innplassering av en kremasjonsbegravelse. Både steinlegging og store deler av den rektangulære haugen var dekket av et kullag som viser til omfattende aktivitet på stedet i yngre romertid. I samme periode konstrueres det ei røys over det tykke kullaget, før de mange anleggene krones av ei sirlig konstruert røys av tre sorterte steinlag. Et stort kammer med gjentatte begravelser gjennom hele folkevandringstid bygges inn i røysa, og ei jordkappe forseglar alle eldre anlegg på stedet. I siste del av vikingtid bygges ei lita røys av store steiner ved haugens fot.

Dokumentasjonen av det komplekse anlegget ble organisert i en matrise for å skape oversikt over lag, faser (1–11), forstyrrelser, strukturer, funn og

Fig. 11. Haug 1 etter klipping av vegetasjonen. Sentrum er forstyrret av flere plyndringsgroper. Foto: Birdy Photographs.
Fig. 11. Mound 1 after cutting the overlying vegetation. The centre is disturbed by several robber pits. Photo: Birdy Photographs.

Tabell 1. Faser i haug 1 satt opp i tabellform. Ill.: Theo Gil Bell & Barbro Dahl
 Table 1. The phases in Mound 1 is shown as a table. Ill.: Theo Gil Bell & Barbro Dahl

EBA <i>inhumation</i>		Rectangular mound and small cairns
EBA <i>inhumation?</i>		Features along the edge of the rectangular mound
LBA <i>inhumation?</i>		Features outside the rectangular mound
EPRIA <i>cremation</i>		Circular kerb outlined by stones -Cremation in the centre of the circular kerb
ERIA <i>cremation</i>		-New cremation in the circular kerb
LRIA <i>ritual?</i>		Charcoal layer
LRIA <i>cremation</i>		Circular cairn -Cremation under the chamber
LRIA/MigP <i>inhumation</i> <i>cremation</i> <i>inhumation</i>		Core cairn and soil mantle -Min. three burials in the large chamber
550/MerP <i>inhumation</i>		Reuse of chamber and reshaping of soil mantle
VA <i>ritual?</i>		Small cairn at the edge of the soil mantle -Deposit of different types of ceramic

prøver (se fig. 86 i appendiks 1). I en forenklet framstilling av matrisen er det nummerte faser for enklere å få oversikt over gravskikk innenfor haug 1 (Tabell 1). Figur 12 gir en romlig oversikt over de mange overlappende anleggene. I følgende gjennomgang vil de identifiserte kontekstene bli forsøkt satt sammen til sekvenser av ulike handlinger, fra de eldste påviste aktiviteter til de yngste, med en angivelse av alder og fasenummer der det kan gjenfinnes i tabell 1 og på figur 12.

2.1 Spor etter eldre aktiviteter under gravanlegg (MM, SN/E.BRA)

Ved undersøkelse av gravanlegg blir det forholdsvis ofte påtruffet spor etter eldre aktiviteter under anleggene (Petersen, 1924; Myhre, 1965a; Magnus, 1968; Næss, 1969; Haraldsen, 1978; Randers, 1988; Hemdorff, 1989). Under komplekset på Håland ble det funnet kullholdige nedgravinger i undergrunnen og svært slitte leirkarskår. I tillegg representerer spredte flintartefakter i jordkappa spor etter eldre aktiviteter i nærområdet.

To kullholdige nedgravinger i undergrunnen under den rektangulære haugen har gitt dateringer til mellommesolitikum (se fig. 1). På bakgrunn av fyllmasse, form og størrelse ble anlegg 26835 først tolket som et stolpehull, mens grop 25566 ble vurdert som et mulig gravgjemme (E90) under den rektangulære haugen. Kull av bjørk fra gropa er datert 6750–6600 BC (TUa-8321), mens hassel fra den mindre nedgravinga er datert 7270–7045 BC (TUa-8128). Det ble ikke gjort funn av littisk materiale i anleggene til tross for at all masse fra kontekst E90 ble vannsåldet. Det ble heller ikke funnet flintartefakter i overgangen mellom den rektangulære haugen og undergrunnen, og majoriteten av flintartefakter funnet under gravinga av komplekset (S12449i–s) skriver seg fra jordkappa.

Både de to anleggene datert til mellommesolitikum og det littiske materialet fra haugkomplekset har blitt forsøkt relatert til de spredte flintartefaktene funnet ved avdekking av hele høydedraget der funnkonsentrasjonen påvist lengst sør peker seg spesielt ut (S12454).

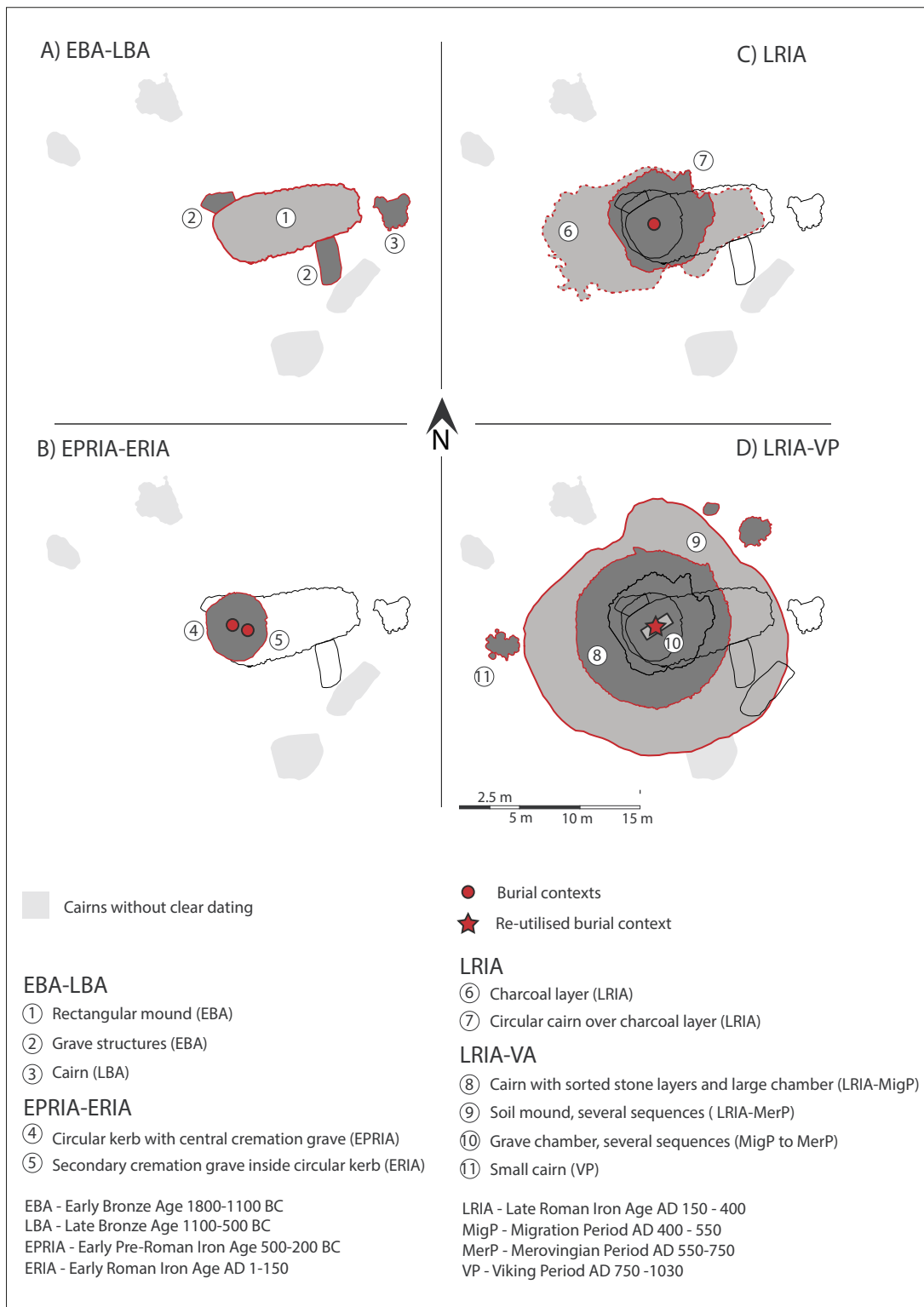

Fig. 12. Faser i haug I. Ill.: Theo Gil Bell.
Fig. 12. The phases in Mound I. Ill.: Theo Gil Bell.

Funnkonsentrasjonen var imidlertid sterkt forstyrret av seinere aktiviteter i form av gardfar, gravrøys og ferdsselsvei (se appendiks 2). Av diagnostiske funn, i det vel å merke begrensa materialet, er det indikasjoner på aktivitet i mellom- og seinmesolittikum som kan ses i relasjon til de daterte anleggene under det rektangulære anlegget. Blant funnene fra jordkappa er det kun to

flateretusjerte fragmenter som gir kronologiske holdepunkter, noe som peker i retning mot andre kontekster enn flintkonsentrasjonen i sør. En flatehugd spiss ble funnet i toppen av ei lita, oval røys fem meter nordvest for haug 1, i tillegg til enkelte flatehugde og slipte gjenstander funnet spredt ved avdekkinga av høydedraget. Fra røys 1303, 35 meter nordvest for haug 1, foreligger

Fig. 13. Fase I: Bunnen av den rektangulære haugen med kantkjede og heller tolket som rester etter indre konstruksjoner. Fase 2: Anlegg 21495 var anlagt langs sørøstlig utside av kantkjedet (nede til høyre). På dette stadiet er anlegg 25358 kun synlig som ei rekke heller langs nordvestlig kant av den rektangulære haugen (oppe til venstre). Foto: Birdy Photographs.

Fig. 13. Phase I: The bottom of the rectangular mound showing the stone-lined edge and flat stones interpreted as remains of internal structures. Phase 2: Feature 24950 was constructed along the south-eastern stone-lined edge of the mound (lower right). At this stage feature 25358 is only visible as a line of flat stones along the north-western edge of the rectangular mound (upper left). Photo: Birdy Photographs.

det en datering til 1870–1685 BC, noe som antyder at den rektangulære haugen ikke representerer den eldste bruken av høydedraget som gravsted.

Andre funn som relateres til samme periode er 159 slitte leirkarskår (S12449h) funnet spredt i overgangen mellom undergrunnen og bunnen av den rektangulære haugen. Mange av skårene hadde bevarte organiske rester og skriver seg trolig fra det samme karet. Under utgravinga ble leirkarskårene tolket som rester etter eldre bosetting, men siden skårene kan være fra ett kar, er det mer sannsynlig at karet har blitt knust og spredt på stedet før bygging av den rektangulære haugen. Det ble ikke funnet antydning til forsegledd eldre overflate under det rektangulære anlegget som således framstår som anlagt oppå ryddet undergrunn. Kullet som ble funnet direkte under en av steinene i det rektangulære

anleggets kantkjede har gitt datering til overgangen mellom seinneolittikum og eldste bronsealder (1930–1785 BC). Leirkarskårene tolkes likeledes til å være fra overgangen mellom seinneolittikum og eldre bronsealder periode I. Ei grop under den rektangulære haugen (E96) kan utgjøre et bevart anlegg fra denne fasen da det inneholdt mange leirkarskår av den svært slitte typen. Dermed framstår det som om leirkaret, helt eller knust, har blitt deponert i en nedgraving i undergrunnen som tolkes i retning av en initiering av gravstedet. Det daterte kullet under den rektangulære haugen indikerer bruk av ild som del av stedets innvielse. Da det ikke ble funnet brente bein eller gravgaver i konteksten, kan det foreslås at de mange skårene med matskorpe peker i retning av et matoffer. Skårenes slitte karakter kan være et

resultat av bygginga av den rektangulære haugen og den seinere utplaneringa representert ved E17.

2.2 Rektangulær haug (E.BRA) (fase I)

I eldre bronsealder periode I anlegges en rektangulær haug med et kantkjede som besto av større, tilnærmet flate steiner anlagt langsida ut (se fig. 13 og 19). Anlegget var 12 meter langt med bredde fra 4,0 til 5,5 meter.

Like sør for midtaksen ble det påvist tre ansamlinger av kantstilte heller anlagt direkte oppå undergrunnen, tolket som spor etter murte kamre. De to kontekstene i vest, E92 og E93, kan sammen representere ett kammer som har rommet en primær skjelettbegravelse fra periode I. Alternativt utgjør E92 i seg selv restene etter et 2,4 meter langt kammer, mens både E93 og E91 lenger øst utgjør sporene etter to mindre kamre.

Det ble ikke funnet bevarte spor etter begravelse, og de mulige gravgjemmene framsto som kraftig forstyrret. Hele anlegget hadde vært gjenstand for omfattende utplanering, og fyllmassen (E17) ble ikke vurdert som et godt grunnlag for sikker datering. Den rektangulære haugen tidfestes således indirekte ved hjelp av dateringer av stratigrafisk eldre og yngre kontekster. Under en av steinene i kantkjedet ble det avdekket kull som har gitt en bakre tidfesting av anlegget til 1930–1785 BC (TUa-8127). Samtidig har trekull fra ei kraftig brenning som tydelig må ha foregått etter at kantkjedet var etablert gitt datering til 1500–1410 BC (TUa-8126). Den nedre grensa for tidfesting av haugen underbygges av to sekundære anleggs suksessive dateringer til 1425–1395 BC og 1390–1265 BC (TUa-8323, TUa-8322). Den rektangulære haugen kan således tidfestes innenfor perioden 1930–1410 BC. Det holdes som mest sannsynlig at anlegget kan plasseres innenfor yngste del av tidsrommet ettersom den kraftige brenninga framstår som foretatt direkte oppå undergrunnen inntil kantkjedet. Manglende mellomliggende torvlinser gir et inntrykk av kort tidsspenn mellom haugens anleggelse og brenninga.

2.3 Satelittanlegg langs rektangulær haug (E.BRA/Y.BRA) (fase 2 og 3)

I tidsrommet mellom eldre bronsealder periode I og eldre førromersk jernalder konstrueres tre anlegg tolket som graver inntil den rektangulære haugen. To av anleggene lå langs kantkjedet til den rektangulære haugen. Begge anleggene hadde kantstilte heller langs kanten og forekomst av flate steiner i toppen (se fig. 13). Anlegg 24950 i sørøstlig kant framsto som noe mindre forstyrret enn anlegg 25358 i nordvest (fig.

140 og 141 i appendiks 1). Her dannet flate steiner et tydelig øvre dekke som tilsynelatende hadde kollapset i sentrum. I likhet med restene etter kamre innenfor den rektangulære haugen ble det ikke funnet bevarte spor etter begravelse. Fosfatanalysene ga imidlertid svakt forhøyde verdier som kan sies å styrke antagelsen om skjelettbegravelser i de to anleggene (Amundsen, 2009). Videre danner anleggenes rektangulære form grunnlag for å tolke dem som spor etter forstyrra skjelettbegravelser.

De to anleggene har gitt dateringer til 1425–1395 BC og 1390–1265 BC (TUa-8323, TUa-8322). Det er trekull fra fyllmassen i anleggene som er datert, og det er viktig å påpeke usikkerheten ved i hvilken grad det daterte trekullet kan relateres til de antatte skjelettbegravelsene (se 1.3). På den andre sida vil anleggene uavhengig av dateringene kunne plasseres inn i en stratigrafisk kronologi mellom eldre bronsealder periode I og eldre førromersk jernalder da de var dekket av massene fra utplaneringa av den rektangulære haugen. Anlegget i nordvest var dekket av ei steinlegging med begravelse fra førromersk jernalder (se fig. 135 og 136 appendiks 1). I dette området viste kantkjedet i den rektangulære

Fig. 14. Fase 3: Anlegg 15815 i østlig kant av haug I.
Fig. 14. Phase 3: Feature 15815 on the eastern side of Mound I.

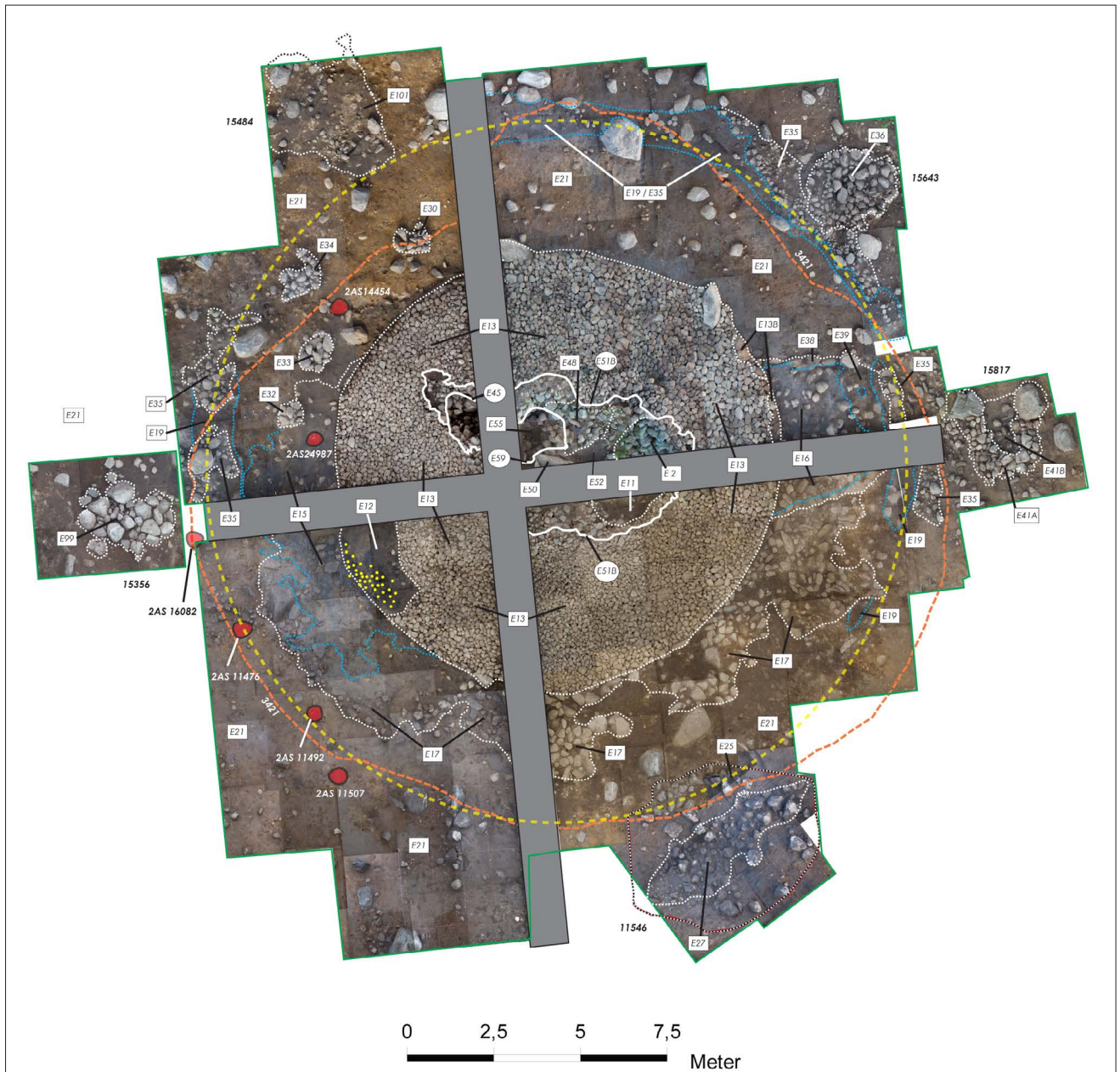

Fig. 15. Mosaikk av haug I med stolpehull datert til YBRA markert i rødt (fase 3). Stipla linjer markerer ytre avgrensning av innmålte anlegg og kontekster. Rød stiplet linje er innmålt avgrensning av jordkappa, mens gul stiplet linje markerer en ideell sirkel. Hvite linjer i sentrum viser avgrensning av plyndringsgroper. Kontekstnummer i hvite bokser og anleggsnummer (tildelt ved innmåling) i svart og i hvitt på mørk bakgrunn for økt synlighet. Se appendiks I for beskrivelse av identifiserte kontekster i haug I. III. Theo Gil Bell.

Fig. 15. Photomosaic of Mound I with the postholes dated to LBRA marked in red (phase 3). Dotted lines mark the outlines of measured features. Red line is the measured outline of the soil mantle, while yellow line illustrates a perfect circle. White lines in the centre mark the outline of plundering pits. Context numbers in white boxes and number of features (measurement numbers) in black and in white on dark background to enhance the visibility. See appendix I for description of identified contexts in Mound I. III. Theo Gil Bell.

haugen tegn på å være kuttet av den sekundært anlagte strukturen.

Mens disse to satellittanleggene var bygd ut fra kantkjedet i den rektangulære haugen, lå det ei røys (15817) bygd opp rundt to jordfaste steiner like øst for haug 1 (fig. 14). I midten av røysa var det en avlang forsøknings tolket som et mulig sammenrast kammer. Det ble ikke funnet bevarte spor etter begravelse, men

fosfatprøvene ga klare utslag under anleggets sentrum. Trekull fra anlegget har blitt datert til 800–770 BC (TUa-8114), men her må den samme forsiktighet utøves med tanke på kullets usikre relasjon til eventuell skjelettbegravelse (se 1.3). Andre anlegg funnet rundt haugen, deriblant flere med dateringer til bronsealder, omtales sammen med den mulige fotgrøfta i nordøstlig kant av haugen (se 2.12).

Fig. 16. Fase 4: Steinlegging med kantkjede oppå den rektangulære haugen.

Fig. 16. Phase 4: The circular kerb lined by larger stones on top of the rectangular mound.

2.4 Stolpehull (Y.BRA) (fase 3)

Under vestlig del av jordkappa og vest for haug 1 ble det funnet 17 stolpehull (fig. 15). Samtlige strukturer ble snittet og dokumentert (Thingnæs, 2009). Ut fra stolpehullene var det ikke mulig å identifisere grindbygde hus, og kun enkelte av stolpehullene var kraftige nok til å kunne vurderes som mulige takbærende stolpehull. Tre kull fra de tre kraftigste stolpehullene har gitt ulike dateringer, noe som i høy grad bekrefter inntrykket av at de ikke har tilhørt én huskonstruksjon. Mens anlegget opprinnelig tolket som et stolpehull avdekket under den rektangulære haugen ble datert til eldre steinalder, har to stolpehull i vestlig kant av den monumentale haugen gitt dateringer til yngre bronsealder (se fig. 1). Stolpehull 11492 like under jordkappa i sørsørvest ga datering til 1130–1020 BC (TUa-8121), mens stolpehull 16082 i vestlig kant av jordkappa ble datert 790–545 BC (TUa-8120). Det er mulig at stolpehullene utgjør spor etter mindre bygninger eller representerer ukjente former for reisverk relatert til gravstedets bruk (se appendiks 2).

2.5 Steinlegging med kantkjede (E.FØRROM) (fase 4)

I førromersk jernalder ble det anlagt en sirkulær steinlegging med et markant kantkjede over vestlig del av den rektangulære haugen. Steinene i steinlegginga ser ut til å være lagt i sirkelform (fig. 16). Anlegget med en diameter på 5 meter ble plassert noe forskjøvet mot nord i forhold til det eldre monumentets midtakse (se fig. 12). Forut for bygging av steinlegginga, og tolket til å være relatert til den nye bruken, foretas det en omfattende utplanering av den rektangulære haugen (E17).

Utjevninga tolkes som en innledning til konstruksjonen av et nytt lavt anlegg. Det eldre monumentet blir

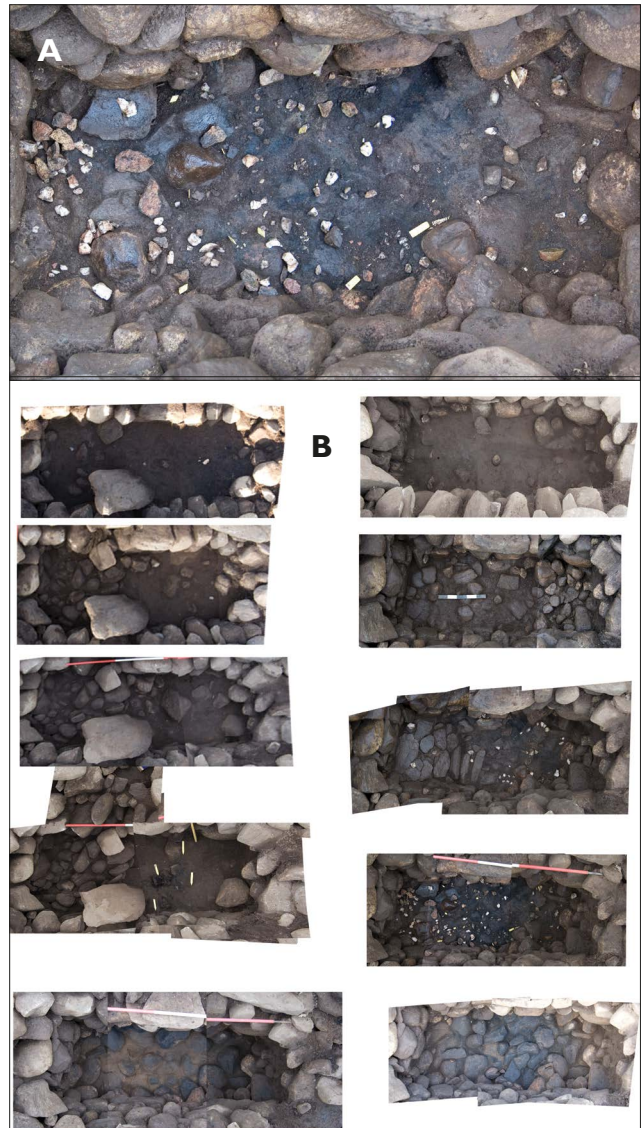

Fig. 17. a) Kvarts og skjørbrante steiner i bunnen av kammeret i haug 1, b) sammenlignet med alle dokumenterte lag i kammeret. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 17. a) Quartz and fire cracked stones at the bottom of the chamber in mound 1, b) compared to all documented layers in the chamber. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 18. Fragment av tvinnet bøyleneål (fase 5). Foto: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 18. Fragment of the twisted bow-shaped brooch (phase 5). Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 19. Den vesle røysa (til venstre) og steinlegginga (til høyre) oppå den rektangulære haugen. Både den rektangulære haugen og steinlegginga hadde kantkjede av større steiner, noe som gjorde det enklere å identifisere de ulike overlappende konstruksjonene mot bunnen av haug 1.

Fig. 19. The small cairn (left) and the circular kerb (centre) on top of the rectangular mound. Both the rectangular mound and the circular kerb were lined by larger stones, something that made it easier to identify the different overlapping constructions at the bottom of Mound 1.

således gjenstand for gjenbruk samtidig som det påføres omfattende skader. Ettersom alle de mulige eldre gravene er forstyrret og funntomme, holdes det som sannsynlig at ødeleggelsen har inkludert omfattende forstyrrelser og muligens plyndring av begravelser innenfor og rundt den rektangulære haugen.

Sentrert innenfor steinlegginga ble det påvist et brannlag med en tykkelse på inntil 10 cm (se fig. 19 og 20). Brannlaget var forstyrret av det seinere innplasserte kammeret (se fig. 12) og ble således inndelt i to kontekster (E70A og E70B). Brannlaget tolkes som steinleggingas primærgrav og trekull av or er datert til eldre førromersk jernalder, 360–195 BC (TUa-8112). I brannlaget ble det funnet svært fragmenterte brente bein, 128 leirkarskår, to slaggbiter, to ubestembare jernfragment og en bit harpiks. De grovmagra leirkarskårene framsto som sekundært brente, og det kan således ikke utelukkes at de har inngått i selve kremasjonsprosessen. Den ene slaggbiten skiller seg ut og er del av ei størknet essekake (F178). Den delen av kullaget som ble avdekket innenfor kammerets vegger inneholdt i tillegg skjorbrente steiner og små kvartsbiter (fig. 17), men disse funnene tilskrives seinere prosesser innenfor kammeret.

2.6 Gjenbruk av steinlegging (E.ROM) (fase 5)

I eldre romertid ble et nytt individ stedt til hvile i steinlegginga konstruert i eldre førromersk jernalder.

Gjenbruken er identifisert gjennom en konsentrasjon av brente bein i sørøstlig del av steinlegginga (E81A). Funnkonsentrasjonen grenset inn mot det seinere gravkammeret som dekker flere av de eldre gravene (se fig. 12).

Samtlige bein er identifisert som menneskebein (Denham, 2009). Sammen med beinene ble det funnet fragment av en bronsefibula med tett tvinnet spiral (se fig. 18) som kan tidfestes til siste del av eldre romertid (Almgren, 1897). Funn av fibler fra Almgrens Gruppe V kan karakteriseres som sjeldent i Norge, men mer generelt er det de små bøylespennene som dominerer det begrensede utvalget av gravfunn fra eldre romertid i Rogaland (Møllerop, 1953b, s. 57). Fiblenes fragmenteringsgrad ses i relasjon til en hyppig forekomst av brannflak med urensa bein innenfor perioden.

2.7 Omfattende kullag (Y.ROM) (fase 6)

Rundt steinlegginga ble det påvist et omfattende kullag uten bevarte spor etter begravelse (E15, E16). Laget hadde en utstrekning på 98 m² og tykkelse på opptil 15 cm. Kullaget ble funnet bevart helt ut til jordkappas kant (se fig. 134 appendiks 1). Horisonten lå over den utplanerte, rektangulære haugen og omga steinlegginga (se fig. 12). Kullaget var ikke sammenhengende, men de ulike dateringens sammenfall indikerer at de to kontekstene utgjør to avbrutte deler av samme horisont fra AD 260–330. På bakgrunn av lagets omfang og finhet må det ha funnet sted en omfattende bruk av

Fig. 20. Fase 7: Den sirkulære mellomrøysa konstruert over steinlegginga. Ytterkanten av storsteinslaget i kjerneøysa har en større diameter enn mellomrøysa. Røysa framstår som oppbygget av et underliggende lag av større steiner, dekket av et topplag av mindre steiner.

Fig. 20. Phase 7: The circular middle cairn constructed on top of the kerb. The outer rim of the large stone layer in the main cairn has a wider diameter than this middle cairn. The middle cairn appears to have been built up using a lower layer of larger stones, covered by a layer of smaller stones.

ild og treverk, for øvrig identifisert som bjørk. Det er grunn til å anta at konteksten relativt raskt ble forseglet av nye monumenter, ellers må vi kunne gå ut fra at det fine sotlaget ville blitt utvasket eller trampet utover. Således kan det sies å underbygge en antagelse om kort tidsspenn mellom kullag, mellomrøys og monumental haug.

Det ble ikke funnet spor etter brente bein i det fin-korna laget, men horisonten tolkes i en rituell kontekst knyttet til eksisterende graver og muligens nye kremetinger der beinene kan ha blitt samlet opp for å deponeres andre steder. I den forbindelse kan det påpekes et sammenfall i datering av kullaget med de kremerte beinene fra to individer gravlagt i steinlegging 3 sør på høydedraget (se 3.2). Den rituelle brenninga kan betraktes som preparering for nye monumenter som skulle reises, nært forbundet med de eldre monumentene den ble utført på toppen av, og handlingene tolkes som en understrekning av stedets rituelle betydning.

2.8 Røys over jordfast stein (Y.ROM) (fase 7)

Oppå det omfattende kullaget ble det mot slutten av yngre romertid konstruert ei lita, oval røys (fig. 19). Røysa var anlagt sentralt oppå den rektangulære haugen, øst for steinlegginga og kant i kant med storsteinslaget i den sirkulære røysa (E79). Den vesle røysa er samtidig eldre enn småsteinslaget (E46) i den monumentale

haugen som dekket begge røysene som lå inntil hverandre oppå det omfattende kullaget. Det ble ikke gjort funn ved sålding av masse fra røysa. I røysas overflate var det deponert skjørbrante steiner som tilsynelatende har vært varmpåvirket i en annen kontekst da det ikke ble funnet spor etter kull sammen med steinene. Til sammenligning kjenner vi til at hele røysen har vært oppbygd av skjørbrante steiner, et trekk som har vært mer adressert i svensk arkeologi (Pettersson, 2006; Lönn & Pettersson, 2013). Mens de to røysene av skjørbrante steiner på Håbakken, like nord for Hålandsmarka, tidfestes til overgangen mellom yngre bronsealder og førromersk jernalder (Juhl, 1999, 2002), tidfestes de to ulike røysene oppbygd av skjørbrante steiner i Strand kommune i Rogaland til eldre bronsealder (Løken, 2009; van de Lagemaat & Mooney, 2021).

Først ved graving av den rektangulære haugen kom det til syne en stor, tredelt stein som skilte seg klart ut fra øvrige steiner på høydedraget (se fig. 13). Steinen skilte seg ut i materiale og farge, som en mindre stein av samme karakter og blå farge observert sentralt i røys 1303 (se kap 1.1 appendiks 2). Tre kvartsbiter ble funnet i den ene sprekken i steinen, som en parallell til de tre kvartsavslagene funnet ved steinblokka Lonaren på Kvåle i Time kommune (Soltvedt mfl., 2007).

Fig. 21. Under de tre sorterte steinlagene i kjerneøysa dukket det opp et nytt småsteinslag (E46). Det kan diskuteres om dette laget representerer bunnen av kjerneøysa (fase 8) eller toppen av mellomrøysa (fase 7). Foto: Birdy Photographs.

Fig. 21. Under the three sorted stone layers in the core cairn, a new layer of smaller stones appeared (E46). It is unclear whether this layer represents the bottom of the main cairn (phase 8) or the top of the middle cairn (phase 7). Photo: Birdy Photographs.

Beliggenheta til den overliggende ovale røysa viste seg å være helt sammenfallende med den store, jordfaste steinen (E88, E89). Den jordfaste steinen var ikke sentrert i den rektangulære haugen, men lå noe forskjøvet mot nordøstlig del (se fig. 12 og 13). Vertikalt var den vesle røysa og den jordfaste steinen atskilt av de bevarte restene av kullaget E16, den forstyrrete overflata til den rektangulære haugen (E17) og øvre deler av fyllmassen i haugen (E39). Selv om fyllmassen rundt steinen ikke framsto som omrotet, kan det ikke sikkert utelukkes at forstyrrelsene på haugens overflate ikke har blottlagt steinblokka. Ut fra kontekstene virker det mer plausibelt, men samtidig utrolig, at de som anla den vesle røysa hadde kjennskap til den jordfaste steinen i den rektangulære haugen. Steinen må ha vært godt synlig i flata før bygginga av det rektangulære anlegget, spesielt når det tas høyde for at manglende forseglede overflate kan indikere en avdekket undergrunn før konstruksjon. Den jordfaste steinen ble bygd inne i et anlegg fra eldste bronsealder, mens den vesle røysa, anlagt eksakt over området hvor steinen befant seg, ikke kan være eldre enn yngre romertid da den var anlagt oppå kullag E16. I så tilfelle må minnet om den spesielle steinblokka ha holdt seg levende i den lokale bevisstheta gjennom svært lang tid, noe som til fullest underbygger antagelsen om at steinen kan ha spilt en sentral rolle i lokal kult.

2.9 Sirkulær røys (Y.ROM) (fase 7)

Oppå kullaget fra yngre romertid og sentrert over steinlegginga fra førromersk jernalder ble det mot slutten av yngre romertid bygd ei sirkulær røys. Anlegget med en diameter på 9 meter har blitt omtalt som mellomrøysa da det tydelig skilte seg ut fra de overliggende, sorterte steinlagene i kjerneverøysa (fig. 20). Konstruksjonen representerer ei hvelvet, høy røys i motsetning til de eldre, lave anleggene i bunnen. Høyden kan beregnes til 1,5 meter og hellingsgraden framsto som relativt bratt i forhold til den yngre kjerneverøysa (se fig. 103 appendiks 1).

Røysa var bygd opp av store, kantete steiner (E79) med et toppdekke av små, runde steiner (E46) (se fig. 21). Begge steinlagene var preget av en ujevn avgrensing, noe som kan skyldes at deler av anlegget har blitt fjernet i forbindelse med konstruksjon av den yngre kjerneverøysas yttermarkering. Ved avdekking av nivået av små, runde steiner (E46) ble det vurdert om vi var kommet ned til et nytt sortert småsteinslag i kjerneverøysa (se fig. 21 og 22), men småsteinslaget E46 tolkes mer i retning av et toppdekke til storsteinlag E79 enn som et fundament for kjerneverøysa, noe som understrekes av en differanse på hele fire meter mellom de to kontekstene

diameter (fig. 12). Tolkninga støtter seg også på at det er kjent liknende tilfeller tolket som utjevne element i toppen av røyser, i form av små, flate steiner av skifrig karakter (Randers, 1988) eller småstein som fylte tomrom mellom store steiner (Løken, 1973).

Det var noe vanskelig å definere sikre graver tilhørende røysa ettersom et kammer ble anlagt oppå de eldre begravelsene i folkevandringstid (se fig. 12). Utbredelse av lag som inneholdt leirkarskår og brente bein både innenfor og utenfor kammeret er en klar indikasjon på at det må være tale om eldre begravelser forstyrret ved konstruksjon av kammeret. Dette gjelder kullag E70A og B som rommet åtte leirkarskår med børstet overflate (S12449e), en slaggbitt (F108) og en ildflint (F119). Skårene med børstet overflate antyder en datering til 2. århundre AD (se Møllerop, 1953b, s. 59), noe som kan ses i lys av begravelsen fra eldre romertid med bøyleneål asentralt plassert i steinlegginga fra førromersk jernalder. Videre forekom lag E71 med brente bein både innenfor og utenfor kammeret. Konteksten inneholdt en slaggbitt (F102) og sekundært brente leirkarskår (S12449g), skår som også ble påvist i massen rundt kammeret (E76). I det omrota beinlaget E71 ble det identifisert brente bein fra flere individer (Denham 2009). Beinene viste stor variasjon med hensyn til brenningsgrad, noe som også kan peke i retning av en sammenblanding av flere kremasjoner. Konteksten framstår som ytterligere utsatt for omroting inne i kammeret. Et høyt innslag av små kvartsavslag i kontekst E71 i bunnen av kammeret (se fig. 17) tas til inntekt for en sammenheng mellom beinlaget og den sirkulære røysa under kjerneverøysa. Kvarts, til sammen 66 kg, forekom langt hyppigere i det øvre laget (E46), men samtidig ble det påtruffet så mye kvarts i storsteinslaget (E79) at det er vanskelig å betrakte alle bitene som nedrast ved fjerning av småsteinslaget. I tillegg ble det funnet en rund stein av kvarts iblandet storsteinslaget (F181). Funndistribusjonen indikerer at kvartsen har spilt en sentral rolle ved bygginga av røysa, og ikke kun er å tolke som et resultat av at knust kvarts har blitt kastet utover etter ferdigstillelse av røysa.

2.10 Kjerneverøys med sorterte steinlag, jordkappe og kammer (FVT) (fase 8 og 9)

Ved overgangen mellom yngre romertid og folkevandringstid ble det bygget en monumental haug som dekket alle de eldre konstruksjonene på stedet. Anlegget besto av et gravkammer bygd inn i eksisterende røys, sentrert i ei kjerneverøys av tre sorterte steinlag (E13, E42, E43, fig. 22–24). Enkelte konstruksjonstrekk har blitt behandlet som egne kontekster da de er tolket til

å ha en viktig rolle i oppbygginga av den symmetriske kjernerøysa. Identifiserte konstruksjonstrekk inkluderte det doble perlebåndet av småstein som utgjorde kjernerøysas yttermarkering, store steiner anlagt i regelmessige sirkler og ekstra rekker av mellomstore steiner som bidro til å sikre en symmetrisk form (E14, E44, E42B, E42C)(se fig. 105 appendiks 1).

I småsteinslaget (E13) ble det funnet en rund stein av kvarts (F41) som framstår som polert (S12499t) (se fig. 25). Det holdes som sannsynlig at steinen, i likhet med den runde steinen iblandet storsteinslaget E79 i den sirkulære røysa, kan ha blitt lagt ned av pårørende i forbindelse med bygging og fullføring av kjernerøysa. I sørvestlig del av anlegget, i overgangen mellom kjernerøysa og jordkappa, ble det avdekket et kullag mikset med små kvartsavslag (fig. 26). Anlegget betraktes som en tydelig gjenbruk av eldre kontekster i nye ritualer da det har gitt datering til 1200–1030 BC (TUa-8105).

Fig. 22. Fase 8: De tre overlappende steinlagene gravd som kakestykker for å illustrere sorteringa av stein etter størrelse.
Fig. 22. Phase 8: The three overlapping layers of stones excavated as 'slices' to illustrate the sorting of stones by size.

Fig. 23. Fase 8: Det øvre småsteinlaget i kjernerøysa. Foto: Birdy Photographs.
Fig. 23. Phase 8: The upper layer of small stones in the main cairn. Photo: Birdy Photographs.

Fig. 24. Fase 8: Laget av store steiner i bunnen av kjernerøysa. Yttermarkeringa består av et dobbelt kjede av små steiner med sirkler av store steiner innenfor. Foto: Birdy Photographs.

Fig. 24. Phase 8: The bottom layer of large stones in the main cairn. The edge of the cairn was constructed from a double band of small stones with circles of large stones on the inside. Photo: Birdy Photographs.

Konteksten kan tolkes som en markering utført ved fullført konstruksjon av byggverket før det hele ble forseglet av jordkappa. Den nøye oppbygde kjerne- røysa ble forseglet av tilskårne torvbrikker og dekket av ei omfattende jordkappe. Fra jorddekket ble det tatt serier av naturvitenskapelige prøver som daterer og gir informasjon om vegetasjonsutvikling i torvenes

opprinnelige kontekst tolket til å være i gravhaugens umiddelbare nærhet (se fig. 92 og 97 appendiks 1).

Ved undersøkelse av kammeret framsto gravgjem- met som innplassert i den eksisterende sirkulære røysa i forbindelse med konstruksjon av den større kjerne- røysa. Tolkninga støtter seg på andre hauger der manns- lange gravkamre er tolket som innplassert i eksiste- rende gravanlegg i yngre romertid/folkevandringstid (Møllerop, 1953a; Dahl, 2019, 2023). Utbredelsen av kontekster med leirkarskår og brente bein både innen- for og utenfor kammeret er en klar indikasjon på at kammeret har blitt konstruert over eldre kremasjons- begravelser, noe som også tidligere er dokumentert i haugen på Salte og i Sakrishaugen (Møllerop, 1953a; Randers, 1988). Kammerets størrelse indikerer at det ble bygd for å romme en skjelettbegravelse. De ubrente funnene i toppen av kammeret (E68) tolkes imidlertid som spor etter gjenbruk (se neste delkap). Den opprin- nelige inhumasjonsgrava som kammeret antas å ha vært bygd for er forstyrret av seinere inngrep der den kraftigste hendelsen er brenning inni selve kammeret. Brenninga kommer til uttrykk gjennom skjorbrente

Fig. 25. Et utvalg av kvarts fra haug 1. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 25. A selection of quartz finds from Mound 1. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 26. Kullag med kvartsbiter forseglet av den omfattende jordkappa. Foto: Åge Pedersen, AM, UiS.

Fig. 26. Charcoal layer with pieces of quartz sealed by the deep overlying earthen cap. Photo: Åge Pedersen, AM, UiS.

steiner på innsida av kammerets vegger og ispedd fyllmassene. Brenninga kan ha blitt utført i forbindelse med gjenbruk av kammeret, noe som ville medført en sekundær kremasjon av eldre skjelettbegravelse og eventuelt tilhørende gravgods. Ulik brenningsgrad antydnet ved beinslagsanalysen indikerer en sammenblanding av flere kremasjonssprosesser samtidig som det også kan være et resultat av brenning av tidligere deponerte bein, både ubrente og tidligere brente bein. Det er således grunnlag for å anta at kammeret har rommet en opprinnelig skjelettbegravelse og en yngste skjelettbegravelse atskilt av minimum ei kremasjonsgrav. Tolkninga støtter seg på tilsvarende gjenbruk av gravkamrene i Byrkjehaugen på Voss og Hove i Vik der inhumasjonsgraver var atskilt av et mellomliggende kremasjonslag (Shetelig, 1912, s. 90–103; Næss, 1996, s. 138; Kristoffersen & Østigård, 2008, s. 128). I begge disse haugene i Vestland var det mulig å identifisere flere individer blant de brente beinene i mellomskiktet og fastslå et relativt kort tidsspenn mellom de ulike begravelsessekvensene ut fra de spannførmede skårene (Kristoffersen & Østigård, 2008, s. 130). Funnkontekster og typologi har også stått sentralt i forsøket på å identifisere og tidfeste de sammenblandede gravkontekstene i og under kammeret i haug 1 (fig. 1, Tabell 2, fig. 18, 27–30).

Fig. 27. Samla gravfunn fra haug I. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 28. Samla gravfunn fra kammer. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 28. The assembled finds from the chamber in Mound I. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

Tabell 2. Funn fra haug I (SI2449).
Table 2. Finds from Mound I (SI2449).

Museumsnr. Museum no.	Uno.	Objekt Object	Form Form	Variant Variant	Nr. No.	Materiale Material
SI2449	a	Spydspiss/Spear Head			1	Jern/Tre Iron/Wood
SI2449	b	Kniv/Knife			1	Jern/Bein/Horn Iron/Bone/Antler
SI2449	c	Spenne/Fibula	Bøylespenne/Bow Brooch		4	Bronse/Bronze
SI2449	d	Jernfragment/ Iron Fragment	Ubestemmelig/ Indefinable		9	Jern/Iron
SI2449	e	Leirkar/Pottery Vessel			7	Keramikk/Ceramic
SI2449	f	Leirkar/Pottery Vessel			2	Asbest/Keramikk Asbestos/Ceramic
SI2449	g	Leirkar/Pottery Vessel			141	Keramikk/Ceramic
SI2449	h	Leirkar/Pottery Vessel			159	Keramikk/Ceramic
SI2449	i	Ildflint/Fire Flint				Flint/Flint
SI2449	k	Skraper/Scraper	Endeskraper/Endscraper		1	Flint/Flint
SI2449	l	Avslag/Flake	Kantretusj/Retouch		2	Flint/Flint
SI2449	m	Smalflekk/Bladelet			1	Flint/Flint
SI2449	n	Mikroflekk/Micro Blade			6	Flint/Bergkrystall Flint/Rock Crystal
SI2449	o	Flekk/Blade	Kantretusj/Retouch		1	Flint/Flint
SI2449	p	Kjernefragment/ Core Fragment			1	Flint/Flint
SI2449	q	Avslag/Flake			31	Flint/Flint
SI2449	r	Bit/Debitage			19	Flint/Jaspis Flint/Jasper
SI2449	s	Knakkestein/ Napping Stone			2	Kvartsitt/Quartzite
SI2449	t	Stein/Stone		Kosestein/ Round stone	2	Kvarts/Kvartsitt Quartz/Quartzite
SI2449	v	Leire/Clay	Brent/Burned		11	Leire/Clay
SI2449	w	Harpiks/Resin			2	Harpik/Resin
SI2449	x	Bein/Bone	Brent/Burned			Bein/Bone
SI2449	y	Bein/Bone	Ubrent/ Unburned			Bein/Bone
SI2449	z	Tre/Wood	Mineralisert/Mineralized		16	Tre/Wood
SI2449	aa	Nøtteskall/Nutshell	Brent/Burned		5	Botanisk Materiale/Botanical Material
SI2449	ab	Slagg/Slag			7	Jernslag/Iron Slag
SI2449	ah	Kjerne/Core			1	Kvarts/Quartz
SI2449	ai	Kvarts/Quartz				Kvarts/Organisk Materiale Quartz/Organic Material

Fig. 29. Bøylenål med dekor fra haug I. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.
Fig. 29. The decorated bow-shaped brooch from Mound I. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 30. Bøylenål sett i profil. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.
Fig. 30. The bow-shaped brooch seen in profile. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 31. Ring av steiner på toppen av jordkappa.
 Fig. 31. The ring of stones on top of the earthen cap.

Nordøst i kammeret var det en vanskelig definerbar overgang mellom den øverste inhumasjonsgrava (E68) og det brune beinlaget i bunnen av kammeret (E71). I dette området ble det funnet gjenstander som kan representere en begravelse fra eldste del av folkevandringstid. En større slaggbit (F101) tolket som del av ei slaggekake fra esse og fire fragmenter av mineralisert tre (F87) lå i samme område som et fragment av en Niembergerfibula (F84) (se Shetelig, 1910, fig. 37). Toppen mangler slik at vi ikke kan avgjøre om bøylen øvre ende har vært opprullet til ei hylse for spiralaksen. Bøylen er ornert med små sirkler i to rekker, og på foten var det innhakk fra begge sider mellom doble horisontale linjer (fig. 29 og 30). Fibulaen tilhører typen simple bøylespenner med lang fot, også omtalt som type 3 (Shetelig, 1910, s. 68ff). Hvis vi antar at den relativt vevre spennan kan ha utgjort et par sammen med de andre tre bronsespennefragmentene fra kammeret (F84, 86, 152), kan funnet tolkes i retning av ei kvinnegrav fra eldste del av folkevandringstid (Kristoffersen, 2006). Selv om slaggg hyppigst forekommer i branngraver, har funnkategorien også blitt påtruffet i forbindelse med skjelettbegravelser (Burstrom, 1990; Farbregd, 1993b; Røstad, 2008). De mineraliserte, ubrente trebitene og

fravær av brente bein indikerer at funnene kan være rester av en inhumasjonsbegravelse. Funnene fra kammerets nordøstre hjørne kan således tolkes som spor etter den første inhumasjonsbegravelsen som ved hjelp av Niembergerfibulaen kan plasseres i eldste folkevandringstid.

2.11 Gjenbruk av kammer (FVT/MER) (fase 10)

Det ble dokumentert tydelige tegn til inngrep i kontekstene over kammeret. Forstyrrelsene i jord- og steinlag kan tolkes både som spor etter åpning i forbindelse med gjenbruk og forsøk på plyndringer. Med tanke på gjenbruk kan det poengteres at kammeret var relativt lett tilgjengelig fra haugens overflate. Videre ble dekkhellene funnet anlagt på tvers av kammerets lengderetning slik at de muliggjorde enkel åpning (se Shetelig, 1912, s. 101, 119). Trekull fra ei kullinse (E55) over kammeret har gitt datering til AD 240–335 (TUa-8129). Datering av kullinsa over kammeret sammenfaller med datering av det omfattende kullaget under (E15/E16), og det framstår som usannsynlig at alle hendelsene og konstruksjonene mellom de to kontekstene skulle vært utført i løpet av dette korte tidsspennet i

yngre romertid. Kullinsa tolkes som utkast fra kammerets bunn knyttet til seinere inngrep i kammeret. Dateringa ses således i lys av de dokumentert forstyrta massene i bunnen av kammeret og eldre kullholdige kontekster som kammeret var anlagt over.

De ulike utvidelsene av jordkappa, dokumentert i profilet i form av forseglede torvoverflater, ses i lys av kammerets gjenbruk (se fig. 92 og 97 i appendiks 1). Det bør tas høyde for at gjenbruk av gravgjemme også kan ha resultert i omforminger av det ytre anlegget (Møllerop, 1965; Randers, 1988; Hemdorff, 1989; Thäte, 2007). I en gravhaug på Vigrestad i Hå var seks av sju identifiserte begravelser anlagt i forskjellige nivå i anleggets sentrum, i tidsrommet yngre romertid til merovingertid (Myhre, 1965a). I haug 1 kan torvlinse-nes begrensede tykkelse korrelere med det relativt korte tidspennet mellom de ulike begravelsene i kammeret, fra overgangen yngre romertid/folkevandringstid til overgangen folkevandringstid/merovingertid. Høyt oppe i sørvestlig del av jordkappa ble det påvist en liten steinsirkel (9878). Det ble ikke observert antydning til forstyrrelse av jordmassen over strukturen, slik at det framstår som om steinene kan være anlagt samtidig med siste utvidelse av jordkappa (fig. 31). Det ble ikke funnet bevarte rester etter eventuell begravelse, og det er således usikkert om strukturen skal betraktes som ei funntom grav eller spor etter ritualer knyttet til eksisterende begravelser i monumentet.

De ubrente funnene i kammerets øvre del (E68) tolkes som spor etter en inhumasjonsbegravelse som representerer en gjenbruk av kammeret. Langs kammerets nordveslige side lå et spyd (S12449a). Gjenstanden var plassert med spissen pekende oppover, og spydets skaft må ha vært brukket ettersom avstanden til kammerets ende kun var 34 cm. Rester av skaftet var bevart på spydets tange, og skaftet er vedartsbestemt til å være av rogn eller hegg. I overlappinga av tange og treskaft har det vært festet på en flat ring av jern som har forsterket overgangen. Videre ble det påvist en jernnagle i tangen (se Shetelig, 1912, s. 156). Spydbladet framstår som kort og bredt i formen, med en slaggbitt korrodert fast til ene kanten (fig. 27 og 28). Mens spydet med tange på den ene sida kan plasseres innenfor folkevandringstid (Shetelig, 1917, s. 66–68; Fett, 1940, s. 23; Bemmann & Hahne, 1994, s. 431), har det samtidig klare paralleller innenfor merovingertid (Solberg, 1984; Berge, 2006). Type III.2 er karakterisert av tange istedenfor fal og kan tidfestes til perioden AD 550–600 (Berge, 2006). Tidfestinga av spydet til overgangen til merovingertid holdes som et argument for at funnene fra kammerets nordøstre hjørne, som ved hjelp av

Niembergerfibulaen kan tidfestes til eldste folkevandringstid, representerer en annen begravelsessekvens enn skjelettgrava i toppen av kammeret. Således er det grunnlag for å anta at begravelsene i kammeret spenner gjennom hele folkevandringstid, noe som er påvist i andre mannslange kamre (Kristoffersen & Østigård, 2008; Dahl, 2019, 2023).

Like sørvest for kammerets sentrum ble det funnet en kniv (S12449b, se fig. 28). Håndtaket har vært lagvis oppbygd med ei innlagt plate av gevir dekket av bein. En jernnagle som ble synlig ved røntgen har holdt sammen de ulike delene av bein og gevir. Videre var det påfestet et pyramideformet stykke av jern i enden av håndtaket. Bladet er tveegget og symmetrisk med en form som viser likhet med R145 (Rygh, 1999 [1885]), samtidig som tangens lengde og form viser større likheter med kniver fra yngre jernalder (Helliesen, 1899; Shetelig, 1912; Petersen, 1951).

I toppen av kammeret lå et stort kjernefragment av flint (F45). Funnet lå laust oppå toppen av jordmassene og må ha vært lagt ned umiddelbart før dekkhellene forseglede kammeret for siste gang. Gjenstandsinventaret inkluderte også seks biter mineralisert tre, to jernfragment, et leirkarskår og flere brente beinfragment (F46, 47, 49, 52–62, 79–82). Leirkarskåret framstår som av samme type som tilhørende kontekst E71 i bunnen av kammeret. Likeledes kan trolig de brente beinfragmentene skrive seg fra kontekst E71 som inneholdt en stor andel bein. Ett av beinfunnene ble identifisert som et skallefragment (F58) (Denham, 2009).

2.12 Spor etter aktiviteter rundt haugen (E.BRA, VIK) (fase II)

Tolking av de mange mindre anleggene avdekket langs gravhaugen viste seg krevende da det i de fleste tilfellene ikke ble gjort funn som kunne gi en nærmere avklaring av hva strukturene kunne representere. Innenfor prosjektets kostnadsrammer var det heller ikke mulighet for å kunne sende inn trekull til datering fra det høye antallet påviste anlegg. I håp om å kunne få innsikt i om tomme anlegg kunne vise seg å være graver uten bevarte spor etter avdøde, ble det tatt spottester for å måle fosfatinnholdet (Amundsen, 2008). Samtidig tas det høyde for at omkringliggende strukturer ikke nødvendigvis bør betraktes som graver, men vel så gjerne kan representere spor etter ritualer og ofringer knyttet til det eksisterende gravstedet. En avveining mellom funntomme graver kontra spor etter ritualer og dødekult berører en sentral problemstilling ved undersøkelsen av sekundære anlegg rundt monumentet.

Fig. 32. Anlegg avdekket rundt og under haug I. Fremst ser vi det mørke laget tolket som ei grøft, med flere steinbygde anlegg over og under (se fig. 99–101 i appendiks 1).

Fig. 32. Features uncovered around and under Mound I. In front we see the dark layer interpreted as a ditch, with several stone built features superimposed and beneath (see Fig. 99–101 in Appendix 1).

En stor andel av anleggene kan karakteriseres som steinfylte nedgravinger uten gjenstandsfunn (se fig. 15). Det ble heller ikke påvist kullkonsentrasjoner i tilknytning til anleggene. Flere av steinpakningene var lokalisert langs jordhaugens ytterkant, i samme sirkumferens som den påviste grøfta (E25, E27, E36, E98, E101–104). I tilknytning til jordkappas endelige utforming ble det i nordøst påvist tydelige spor etter ei grøft som kan ha utgjort ei grensemarkering eller fotgrøft langs deler av haugens yttergrense (se fig. 32 samt 97–99 appendiks 1). Forutsatt at nedgravinga hadde vært en åpen fordypning gjenstand for gradvis avsetning av tilført masse, var vi oppmerksomme på at det kunne bli vanskelig å tidfeste strukturen. Forkullet løvtre eller lyng fra nedgravinga ga imidlertid ikke en yngre datering som ville vært å forvente, men derimot en datering tilbake til 1740–1625 BC (TUa-8109). Dateringa kan muligens forklares som tilsig av eldre, omdeponert materiale fra jordkappa. Det problematiske ved dateringa av kullet fra grøfta understrekes ved at trekull av bjørk eller or fra steinpakninga under grøfta ble datert til overgangen mot bronsealder periode II (TUa-8125).

Kontekst E36 representerte ei svært jevn, stor steinpakning anlagt i øvre ytterkant av grøfta (se 5.3 i appendiks 1). Til tross for manglende funn er det

mulig at steinansamlinga kan tolkes som ei grav uten bevarte spor etter avdøde da fosfatprøvene ga klart forhøyede verdier (Amundsen, 2008). Samtidig er det viktig å minne om at en sannsynliggjort deponering av fosfatrikt materiale vel så gjerne kan tolkes i retning av for eksempel matofre. Både kontekst E101–104 og E25/E27 viste seg å inneholde underliggende steinpakninger. Mens førstnevnte kontekster i nordvest kan representere flere gjentatte handlinger på samme sted, kan konteksten over steinpakninga i sørøst trolig oppfattes som en moderne forstyrrelse over et forhistorisk anlegg av ukjent karakter.

I vestlig ytterkant av haugens jordkappe ble det funnet ei røys (15356) som var synlig på markoverflata (til venstre på fig. 11). Røysa var bygd opp av svært store steiner og ble tolket som ei mulig grav (fig. 33). Steinene var tydelig anlagt oppå undergrunnen (E99), mens det 10 cm tykke humusholdige laget mellom og under steinene framsto som svakt nedgravd i vestlig del (E100). Det ble ikke funnet spor etter begravelse i anlegget, men derimot 49 leirkarskår representative for lokalitetens varierte utvalg fra ulike faser (S12499f). Majoriteten av skårene sto tettstilt ned i massen, i overgangen mellom kontekst E99 og E100 sørvest i røysa (se fig. 128 appendiks 1). Seks av skårene var sekundært brente, av

Fig. 33. Fase II: Anlegg I5356 i vestlig kant av haug I.
Fig. 33. Phase II: Feature I5356 at the western edge of Mound I.

samme type som de funnet i, under og utenfor kammeret i haug I. To av skårene hadde større, revne fliser av asbest. Ei sørnorsk gruppe uornerte, asbestmagra kar tidfestes fra tidlig eldre bronsealder til og med første halvdel av førromersk jernalder, men forekomst i gravkontekst knyttes til eldre bronsealder (Ågotnes, 1986, s. 107). Mjølhbærfrø fra prøven tatt under de store steinene ved gjenstandsfunnene er datert AD 985–1020 (TUa-8320). Den radiologiske datering forteller oss at komplekset øst på høydedraget fortsatt var gjenstand for ritualer som involverte konstruksjon av nye, varige spor mot slutten av vikingtid. Funnene framstår som omdeponerte fra flere eldre kontekster, samlet og nedlagt som representanter for fortidige ritualer. Levningene kan ha vært tildelt en sentral rolle i handlinger for å påkalle de hauglagte, samtidig som nedleggelsen kan tolkes som et offer til forfedrene (se Baudou, 1989; Brendalsmo, 1993).

Likeledes kan seinere inngrep i monumentets sentrum være spor etter haugbrott. Forutsatt at de hauglagte var spesielt utvalgte individer, som viktige representanter for fellesskapet, kan de ha vært tilskrevet en viktig kommunikativ rolle i forholdet mellom de levende og de døde. Vi må samtidig ha i mente at gravene kan ha representert midlertidige hvilested for de gravlagte. Gravene kan ha blitt gjenåpnet etter kortere eller lengre tidsrom for å hente ut hele eller deler av lik og gravgods for å kunne inkorporere dem i

Fig. 34. Dekonstruksjon av et gravfelt. Den sirkulære røysa i haug I i sentrum.
Fig. 34. Deconstruction of a grave field. The middle cairn in Mound I can be seen in the centre.

videre ritualer (Williams, 2006, s. 118). Leirkarskårene i røysa ved foten av haug 1 representerer et bredt utvalg gravkontekster og tolkes som et eksempel på sammenblanding og inkorporering av materiale fra eldre begravelser i nye ritualer og konstruksjoner. Plyndring eller gjenåpning kan betraktes som rituelle aktiviteter da de kan være drevet av ønske om å skape minneverdige, konkrete forbindelser til eldre begravelser. Jan Brendalsmo har rettet oppmerksomheten mot hvordan haugbrott kan tolkes som synlige spor etter forsøk på å få de døde i tale og oppnå hemmelige kunnskaper eller spådommer om framtida (Brendalsmo, 1993). De fysisk døde, men sosialt levende haugbuene førte en mektig skyggetilværelse i haugen, og i enkelte tilfeller kan disse forestillingene ha resultert i forsøk på å få tak i de dodes gjenstander eller deler av selve kroppen. Gravminnene kan betraktes som viktige fokuspunkt for religiøs kommunikasjon der forfedrekult antas å ha spilt en sentral rolle. Evert Baudou argumenterer for at nærheta mellom bosetting og graver i eldre jernalder hovedsakelig må ses på bakgrunn av at haugene var sted for forfedrekult (Baudou, 1989, s. 34). Haugene fylte en sentral rolle som kultplass og rettslig sentrum på garden. Så seint som i 1930 berettes det om tilfeller av ofringer til haugbuen med det mål for øyet å bringe garden lykke (Baudou, 1989). Samtidig må det tas høyde for en stor bredde i ettertidens tolking av kulturminnene på høydedraget, og

i så måte må den monumentale haugen ha vært innvevd i ei rekke forestillinger til ulike tider.

2.13 Moderne inngrep (historisk tid→1950)

Den monumentale haugen har vært gjenstand for ei rekke inngrep synlige i overflata. Store deler av haugens sentrum bar preg av å være omrotet i form av forsenkninger med synlige stein. Videre var det synlig utkastete steiner i haugens helling mot øst (E5–E7). Innenfor grensa for forstyrret område (E8) ble det identifisert tre ulike forsenkninger benevnt grop 1–3. Det er vanskelig å avgjøre tidspunkt for de tallrike inngrepene, men de svært lause, humusholdige massene påtruffet i nedgravningene ble tolket til å være moderne. Videre ble de utkasta steinene funnet på overflata eller kun dekket av et tynt torvlag. Det er sannsynligvis mange gjentatte forstyrrelser da det ble funnet mye moderne avfall og indikasjoner på bålrensing i den store plyndringsgropa i form av fastbrent plast på steinene. Ut fra Helliesens registrering vet vi at den store plyndringsgropa er eldre enn 1909 (Helliesen, 1909, s. 19). Det nyeste inngrepet ble påtruffet like sør for haugens høyeste punkt i form av et fastpunkt støpt 70 cm ned i det monumentale kulturminnet. Inngrepet antas å skrive seg fra midten av 1900-tallet.

2.14 Dekonstruksjon/Destruksjon (2008)

På bakgrunn av dispensasjon fra kulturminneloven for bygging av industripark ble gravhaugen og dens omgivelser gjenstand for arkeologisk utgraving høsten 2008. Allerede før utgraving hadde store deler av planområdet blitt kraftig utjevnet, en prosess som ble sluttført vinteren 2008 (fig. 34).

2.15 Avrunding

Ved oppstart av utgravinga hadde vi forventninger om at den store haugen var bygd i eldre bronsealder, ut fra antatt tidfesting av øvrige store gravhauger på Jæren (Nordenborg Myhre, 1998; Prøsch-Danielsen mfl., 2018). Haugen i Hålandsmarka betraktes som et eksempel på hvor lite vi vet om hva haugene kan romme forut for utgraving, som utfordringer knyttet til planlegging av arkeologiske rammer og metoder, både med hensyn til mange overlappende gravanlegg over lang tid og variasjon i gravskikk innenfor gitte tidsrom (se Dahl, 2016a, 2023). Samtidig vil andre anlegg som dukker opp ved avdekking rundt synlige gravanlegg kunne gi innblikk i fortsatt og variert bruk av gravplassen i perioder uten identifiserte begravelser.

Det viste seg at det eldste gravanlegget var bygget i eldre bronsealder, men som en lav rektangulær

haug med kantkjede. Oppå den rektangulære haugen ble det i yngre romertid konstruert ei oval røys som sammenfalt helt med en stor, jordfast stein under den rektangulære haugen. Den jordfaste steinen skilte seg ut med hensyn til farge og karakter, og tre kvartsbiter var stukket ned i en sprekk i steinen. Steinen kan ha vært innvevd i en religiøs forestillingsverden før den rektangulære haugen ble anlagt, og en årsak til at det første gravanlegget ble konstruert på dette stedet. Den store steinen under de mange overlappende anleggene er en påminnelse om at vi bør være oppmerksomme på det mangfold av naturfenomener som kan ha utgjort viktige komponenter i landskapet og at det kan ha blitt konstruert gravminner rundt større steiner allerede fra seinneolitikum/eldre bronsealder (Skjelsvik, 1953; Møllerop, 1953a; Bertelsen, 1969; Næss, 1996; Wangen, 1999; Feldt, 2005; Nordberg, 2008; Gil, 2012).

Ut fra kantkjedet i den rektangulære haugen lå to mindre, rektangulære anlegg avgrenset av kantstilte heller tolket som graver fra eldre bronsealder. Det ble ikke identifisert bevarte begravelser verken i den rektangulære haugen eller de to utstikkerene da alle eldre anlegg framsto som kraftig utjevnet før bygging av ei sirkulær steinlegging med kantkjede. Sentralt i steinlegginga ble det påvist ei kremasjonsgrav fra eldre førromersk jernalder. Den enkle branngrava kan sies å være karakteristisk for førromersk jernalder (Skjelsvik, 1953, s. 176; Solberg, 2000, s. 41). En konsentrasjon av brente menneskebein med en bronsefibula sørøst i steinlegginga tolkes som ei kremasjonsgrav fra eldre romertid. Generelt var steinlegginger fortsatt en vanlig anleggsform for begravelser i eldre romertid (Skjelsvik, 1953) og ble benyttet i den lokale gravskikken gjennom hele romertid (se del 3 og 4).

Rundt den sirkulære steinlegginga ble det påvist et omfattende og tykt kullag datert til AD 260–330. Oppå kullaget og sentrert over steinlegginga var det anlagt ei sirkulær røys oppbygd av store, kantete steiner med et øvre lag av små, runde steiner. Røysa hadde en svært høy forekomst av kvarts, noe som ses i sammenheng med de mange kvartsbitene iblandet det nederste laget i det seinere innplasserte gravkammeret. Laget som ble påvist både innenfor og utenfor kammeret inneholdt brente beinbiter, leirkarskår og slagg, tolket som spor etter ei kremasjonsgrav sentralt anlagt i den sirkulære røysa.

Den sirkulære røysa og alle eldre gravanlegg dekket av en monumental haug i overgangen mellom yngre romertid og folkevandringstid. Ei kjerneøys av tre sorterte steinlag, der de store steinene i det nederste laget var anlagt i regelmessige sirkler, avgrenses av et dobbelt bånd av små steiner. Sentralt i kjerneøysa bygges et stort gravkammer over eldre begravelser i den sirkulære steinlegginga og den sirkulære røysa. I tillegg til de omrota restene etter eldre begravelser under og i bunnen av kammeret, har gravgjemmet rommet to inhumasjonsgraver med ei mellomliggende kremasjonsgrav med et tidsspenn fra første til siste del av folkevandringstid. Både innplassering av kamre i røyser og bruk av kamre gjennom hele folkevandringstid er dokumentert i andre gravhauger (Shetelig, 1912; Kristoffersen & Østigård, 2008; Dahl, 2023). Kjerneøysa ble forseglet av tilskårne torvbrikker og ei omfattende jordkappe. I siste del av vikingtid bygges ei røys av svære steiner ved haugens fot, hvor leirkarskår som representerer ulike eldre begravelseskontekster innenfor gravfeltet blandes sammen og begraves.

3. Gravene i sør

Fig. 35. Sørlig del av lokaliteten. Steinlegging 3 fra YROM nede til venstre, steinlegging 4 fra VIK ved siden av til høyre. Haug 2 rett over steinlegging 4. Nordlig del av tuft til venstre. Foto: Birdy Photographs.

Fig. 35. The southern part of the site. Cairn 3 from LRIA is at the bottom left with Cairn 4 from VA next to it on the right. Mound 2 is just above cairn 4. The northern half of the remains of a toft can be seen to the left. Photo: Birdy Photographs.

Tabell 3. Nøkkelinformasjon om gravene i den sørlige delen av feltet.
Table 3. Key information about the graves in the southern part of the site.

Id	Navn/ Name	Indre konstruksjoner/ Inner constructions	Gjemme og begravelse/ Burial	Museumsnr Museum no.	Alder Age
2337	Haug 2*/ Mound 2*	Steinlegging med kantkjede/ Kerb lined by larger stones	Skjelettbegravelse i båt/ Inhumation in boat	I2450a–af	Ca. AD 850
		Steinlegging/Kerb	Kremasjon i urne i steinbygd gjemme/ Cremation in pottery vessel placed within a stone lined burial pit	I2450ag–ak	AD 250–380
5811	Steinlegging 3/ Kerb 3	Indre steinsirkel ved jordfast stein/ Inner ring of stones by a large stone	Kremerte bein fra to individer innenfor indre steinsirkel/ Two cremations placed within the ring of stones	I2451	AD 235–330
5870	Steinlegging 4/ Kerb 4		Skjelettbegravelse i kammer/ Inhumation in chamber	I2452	AD 846–875
20798	Røys 5/ Cairn 5	Indre steinkjede/ Inner ring of stones	Skjelettbegravelse i kammer Inhumation in chamber	I2453	AD 830–860

* Haug 2 rommet to steinlegginger fra to ulike perioder.
Kremasjonsbegravelsene er radiologisk datert, mens skjelettbegravelsene er typologisk tidfestet.
* Mound 2 contained two kerbs from two periods. The cremations are dated by C14. The inhumations are typological dated.

Lengst sør i kulturminnefeltet på Håland var det en liten forhøyning hvor det var registrert tre rundhauger (se fig. 10). Gravminnene var små og lave med diametre innenfor 6,5–9,0 meter og høyder på 0,5–1,0 meter. De lave anleggene representerer svært viktige erfaringer i vurdering av forholdet mellom overflatiske forstyrrelser og velbevarte gravgjemmer. Den svært innholdsrike røys 5 var ikke kjent fra tidligere registreringer, og etter maskinell avdekking ble det stilt spørsmål ved om røysa i det hele tatt representerte et forhistorisk anlegg som burde prioriteres for nærmere undersøkelser. Det dype gravgjemmet viste seg å være nærmest uberørt av alle forstyrrelsene i området, og det diffuse anlegget var et spennende utgravingsobjekt som krevde en åpen tilnærming med mange omtolkninger. Steinlegging 4 er i tidligere registreringer beskrevet som utgravd i sentrum, nesten utjevnet og som kun en rest av ei røys. Forsenkinga i sentrum, tolket som et sammensunket gravkammer, representerte et dypt nedgravd gravgjemme med redskaper, deriblant enkelte som ikke var funnet i regionen siden 1960-tallet.

De lave anleggene som framsto som like på overflata og lett kunne tolkes som en samtidig helhet, hadde to distinkte konstruksjonsfaser (se fig. 35 og tabell 3). Bruken av den sørlige delen av høydedraget som gravplass tar til i yngre romertid med konstruksjon av to steinlegginger som rommet tre kremerte individer. De tre gravene fra vikingtid var svært innholdsrike og de fantastiske gjenstandsfunnene, som samtidig danner grunnlag for gravenes kronologiske tidfesting, vil bli viet oppmerksomhet i følgende gjennomgang. Framstillinga av gravfeltets sørlige del gis ut fra et hendelsesorientert perspektiv der anleggene er forsøkt brutt opp i handlinger, organisert fra eldste hendelse til

yngste, tilpasset framstillinga av de ulike fasene i haug 1 i del 2.

3.1 Steinlegging med urnegrav under haug 2 (Y.ROM)

På stedet som representerer det høyeste punktet sør på høydedraget ble det i yngre romertid bygd et gravminne. Et lite gravgjemme føret med nevestore steiner ble konstruert i undergrunnen, og et ruslemmet kar med brente bein fra ei voksen kvinne og tre brente beinkammer ble satt ned i gravgjemmet. Trekull av selje eller osp fra urnegrava har blitt datert til AD

Fig. 36. Eldste fase i haug 2. Ill.: Theo Gil Bell.
Fig. 36. The earliest phase in Mound 2. Ill.: Theo Gil Bell.

250–380 (TUa-8113). Et kullag med brente bein ble spredt i gravgjemmet før det ble bygd ei steinlegging over begravelsen. Steinlegginga antas å ha vært sirkulær til oval med en diameter på 10 meter, men anlegget var så forstyrret av den yngre båtgrava at det under utgraving først ble dokumentert og undersøkt som tre separate steinpakninger (se fig. 36).

I urnegrava ble det funnet 1028,8 gram brente menneskebein. Den avdøde har mest sannsynlig vært ei voksen kvinne i alderen 18–44 år (Denham, 2009). Mengden bein i urnegrava er langt over gjennomsnittet for norske, forhistoriske kremasjonsgraver, nærmest innenfor mengde bein ved moderne kremasjoner. Det er ingenting som tyder på at beinene skriver seg fra mer enn ett individ. En viktig faktor som kan ha vært utslagsgivende for bevaringsgraden er selve kremeringsprosessen. Beinene viser tegn til å ha blitt utsatt for moderat høy temperatur på rundt 800 °C, for så å ha blitt hurtig avkjølt. I følge Denham kan det tenkes at brenninga ikke har vært høy og langvarig nok til at beinene ble redusert til mindre fragmenter som er mer utsatt for nedbrytning (Denham, 2009). En annen viktig faktor for bevaringsgraden er likbehandling da det framstår som om bålmørja etter kremasjonen i sin helhet ble samlet sammen og deponert i urnegrava. Likbehandlninga medfører således et større og mer helhetlig materiale enn de tilfeller der brente bein har blitt plukket opp, rensset eller knust før deponering på begravelsessted. Da beinene ikke var rensset og det ikke ble funnet spor etter ildsutvikling i form av brent sand eller skjørbrente steiner i tilknytning til gravgjemmet, kan begravelsesformen betraktes som en mellomform

Fig. 37. Fragmenter av beinkammer fra urnegrava under haug 2. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 37. Fragments of bone combs from the urned cremation burial under Mound 2. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

mellom Wangens urnegrav, brannflak og urnebranngrop (Wangen, 1998).

Til tross for at den store mengden bevarte bein tilsier at selve begravelsen ikke har vært særlig forstyrret, og den langt yngre båtbegravelsen ble plassert asentralt i forhold til det eldre gravgjemmet, viser karet tegn til forstyrrelse. Inntrykket underbygges ved funn av rullelemmas skår tilhørende gravurna i det yngre anleggets fyllmasse. Iblandet den yngre haugen ble det funnet hele 380 skår fra minst fire ulike kar, noe som kan tolkes i retning av omfattende forstyrrelser påført flere eldre kontekster. Slemminga var ikke lagt helt opp til karets munning, noe som gjør at det viser likhet med Bøes figur 22 og tilhører den yngre delen av perioden yngre bronsealder til eldre jernalder (Bøe, 1931, s. 22; Hulthén & Janzon, 1982, s. 13, Lindahl mfl., 2002, s. 82). Skår fra blant annet finere bordkar gir typologiske

Tabell 4. Funn fra yngre romertid fra haug 2, eldste fase, og steinlegging 3.

Table 4. The finds from the Late Roman Period from the earlier phase of Mound 2, and Kerb 3.

Museumsnr. Museum no.	Uno.	Objekt Object	Form Form	Variant Variant	Nr. No.	Materiale Material
SI2451	a	Leirkar/Pottery vessel			1	keramikk/ceramic
SI2451	b	Leirkar/Pottery vessel			1	keramikk/ceramic
SI2451	c	Leirkar/Pottery vessel			1	keramikk/ceramic
SI2451	d	Leirkar/Pottery vessel			4	keramikk/ceramic
SI2451	e	Bein/Bone	brent/burned	menneske/human		bein/bone
SI2451	f	Stein/Stone	ubestemmelig/indefinable	tildannet/formed	1	kvarts/quartz
SI2451	g	Stein/Stone		kosestein/round stone	1	kvarts/quartz
SI2451	h	Avslag/Flake	enderetusj/retouch	skråbuuet/oblique curved	1	flint/flint
SI2451	i	Bit/Debitage			3	flint/flint
SI2450 *	ag	Kam/Comb			3	bein/bone
SI2450	ah	Leirkar/Pottery vessel			1	keramikk/ceramic
SI2450	ai	Bein/Bone	brent/burned	menneske/human		bein/bone

* Funn framkommet fra kontekster tilhørende den yngste fasen har fått underbokstav a–af, mens funn som er framkommet fra kontekster tilhørende den eldste fasen er tildelt underbokstav ag–ak.

* Finds from the later contexts are named a–af in the catalog. Finds from the earlier contexts are gathered under ag–ak.

Fig. 38. Mosaikk av steinlegging 3 (venstre) og steinlegging 4 (høyre). Rensing av sørlig halvdel av steinlegging 3 gjorde oss bekymret over tidsbruk, og dermed investerte vi mindre tid i rensing av nordlig halvdel.

Fig. 38. Photomosaic of Kerb 3 (left) and Kerb 4 (right). Concerns regarding the amount of time spent on cleaning the southern half of kerb 3 led us to invest less time in cleaning the northern half.

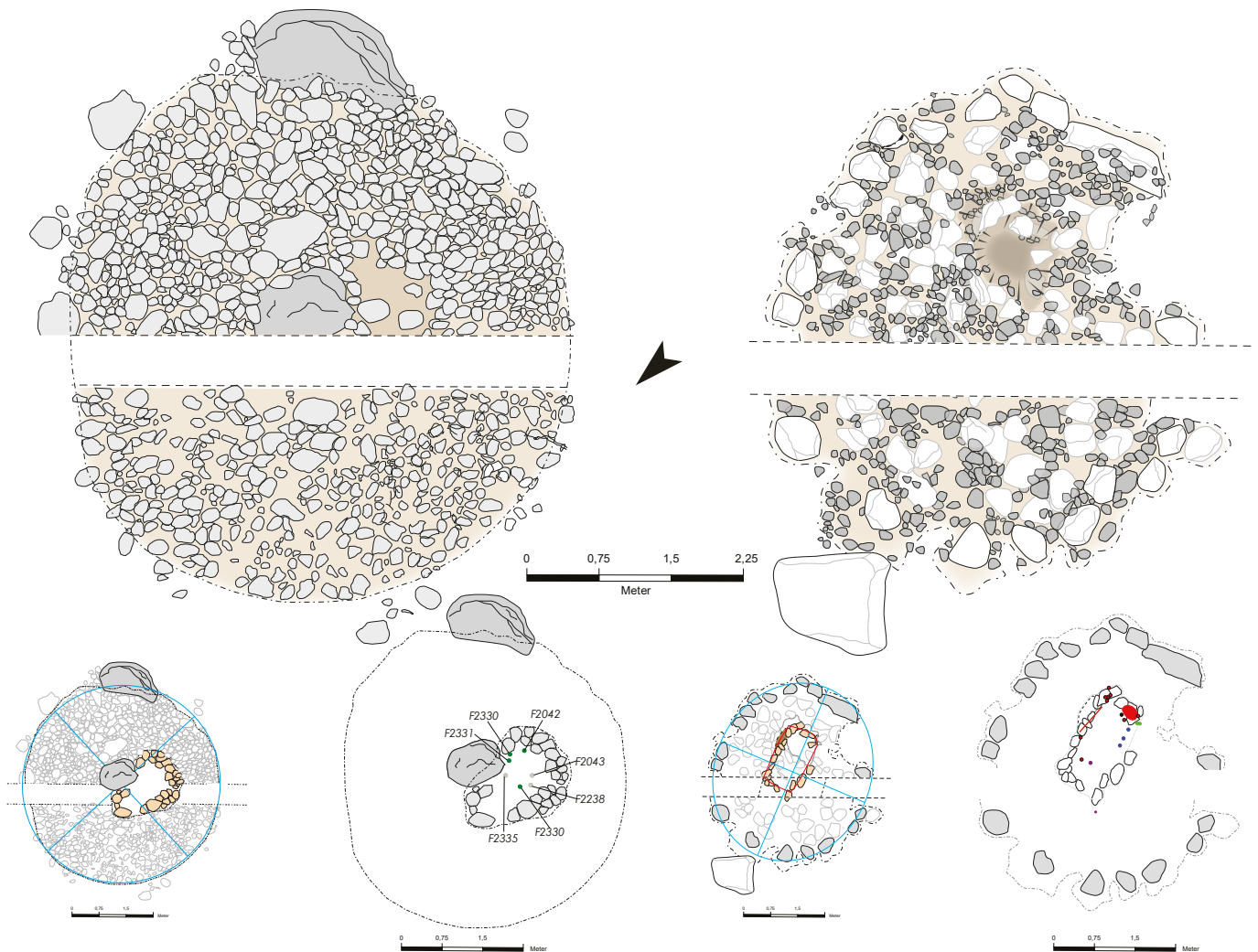

Fig. 39. Steinlegging 3 (venstre) og steinlegging 4 (høyre). For distribusjon av alle funnene fra steinlegging 4, se fig. 60. Ill.: Hilde Frydenberg og Theo Gil Bell.

Fig. 39. Kerb 3 (left) and Kerb 4 (right). For the distribution of all finds from Kerb 4, see Fig. 60. Ill.: Hilde Frydenberg and Theo Gil Bell.

Fig. 40. Samla gravfunn fra steinlegging 3. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.
Fig. 40. Finds assemblage from Kerb 3. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

holdepunkter for innblanding i kontekster fra yngre romertid/folkevandringstid. Skårmaterialet kan enten ses som indikasjon på flere ødelagte urnegraver eller tolkes i retning av ofre satt ned i tilknytning til det eldste anlegget.

Sannsynligheten for at den eldre steinlegginga under haug 2 kan ha inneholdt mer enn én begravelse vurderes som svært stor. For det første kan årsaken til at urnegrava var bevart søkes i at gravgjemmet var nedgravd i undergrunnen. For det andre er yngre romertid kjennetegnet av høy grad av gjenbruk og det er ikke uvanlig å påtreffe flere begravelser innenfor ett anlegg (se del 2 og Dahl, 2016a, 2023). Kullaget ved urnegrava kunne i prinsippet representert rester av en annen begravelsessekvens, men ettersom analysen av beinene viser at materialet med all sannsynlighet tilhører ett individ, opprettholdes tolkinga av kullaget som spredt balmørje tilhørende urnebegravelsen.

De fem kamfragmentene som ble funnet sammen med beina i det ruslemma karet var brente, noe som tilsier at de har inngått i kremasjonen (se tabell 4). Samtidig er beinkammernes tilstand en viktig grunn til at de ble funnet bevart i det kalkfattige jordsmonnet som preger sørvestlandet (Hanisch, 2001, s. 53). De fem fragmentene, to av dem dekorerte med tre halve punkt-sirkler og en utskåret spiss med V-form (fig. 37), har tilhørt minst tre ulike trelags avskamskammer (Hoftun, 1993, s. 33). Det høye antallet kan indikere at kammene har vært festet i kvinnes hår. Alternativt kan det foreslås at kammene har spilt en rolle i døderitualene,

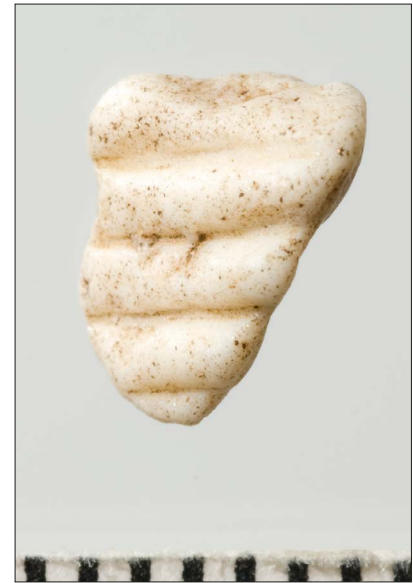

Fig. 41. Kvarts med linjedekor funnet i steinlegging 3. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 41. Quartz with linear decoration found in Kerb 3. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

som en preparering av den døde, for så å følge avdøde i grava (se Lagerlöf, 1991, s. 18). Andre har pekt mot at europeisk gravmateriale som kammer, pinsetter og rakekniver antyder en relasjon mellom hår og makt i eldre jernalder (Ravn, 2003, s. 133). Her må det imidlertid påpekes at det spesielt er innplassering av ubrente objekter i kremasjonsgraver som har fått forskere til å rette søkelyset mot disse gjenstandenes betydning.

3.2 Steinlegging 3 med kremasjonsgraver inntil jordfast stein (Y.ROM)

I yngre romertid bygges ei steinlegging inntil den eldste fasen i haug 2 fra samme periode. På sørvestlig side av en stor, jordfast stein graves ei lita grop som får en kantlegging av parvise steiner. Steinsirkelen har en diameter på 1,8 meter (se fig. 38 og 39). Brente bein fra et barn og ei voksen kvinne legges ned i steinsirkelen sammen med en liten bearbeidet bit av kvarts. Sammen med beinene er det funnet 48 skår fra minst fire ulike kar (Fig. 40). Kull fra løvtre som ikke er eik fra beinkonsentrasjonen er datert til AD 235–330 (TUa-8123). Ei sirkulær steinlegging konstrueres i vifteform av ett lag av større steiner der hulrom er fylt med mindre steiner for å skape ei jevn overflate.

Ved den jordfaste steinen ble det funnet 151,5 gram brente bein. På bakgrunn av bevarte tenner og ulik tykkelse på skallefragmenter og enkelte øvrige bein, er det mulig å skille ut tilstedeværelsen av ett voksent individ og ett barn under 16 år (Denham, 2009). Beinene har vært utsatt for ulik brenningsgrad, men

uten at det er mulig å påvise denne forskjellen i korrelasjon til fragmenter fra de to ulike individene. Det er vanskelig å avgjøre om ulik brenningsgrad kan skyldes kortere kremeringstid, varierende temperaturer innenfor samme kremasjon eller ulike kremasjonsprosesser. Imidlertid kan det påpekes at et bein som har sittet bak og i toppen av munnen er brent ved lavere temperatur, noe som vil være å forvente ved et bein fra skallens indre. Således er det mulig at ulikhetene i brenningsgrad kan forklares anatomisk, men materialet er for lite og fragmentarisk til å gi entydige svar på dette spørsmålet. Beinmaterialet fra de to individene framstår som sammenblandet slik at det ikke er mulig å skille ut ulike begravelseskontekster innenfor gravgjemmet. Eventuelle ulike kremeringer trenger nødvendigvis ikke å innebære flere gravlegginger da individene kan ha hatt egne likbål, men fortsatt ha blitt begravd sammen som én handling. Som alternativ til en dobbeltbegravelse kan vi se for oss at det ene individet ble begravd på et seinere tidspunkt og at det da ble lagt vekt på å foreta en sammenblanding med de eldre beinene. Det må samtidig påpekes at beinenes fragmenteringsgrad og begrensa mengde kan antyde seinere forstyrrelser.

Tilstedeværelse av 48 skår fra fire ulike kar, deriblant et hankekar, trenger ikke å tas til inntekt for at det opprinnelig har vært minst fire hele kar i gravgjemmet, enten de tolkes som beholdere for bein eller mat (se fig. 40). Skårene kan skrive seg fra kar som kan ha blitt intensjonelt knust i forbindelse med døderitualene. Utvalgte skår kan ha blitt destruert og deponert som representanter for et tidligere hele som har gjennomgått en tilsvarende transformasjonsprosess som avdødes brente bein (se Wangen, 1999, s. 195). Sammen med skårene og beina ble det funnet et lite fragment bearbeidet kvarts med fire riller (S12451f). Det holdes som sannsynlig at biten utgjør et fragment fra en amulett, ei perle eller et leketøy som kan ha tilhørt barnet i grava (se fig. 41). Likeledes ble det ved graving av steinlegginga funnet en liten, rund stein av kvarts som muligens kan tolkes som relatert til barnet eller lagt ned av pårørende.

3.3 Røys 5 med skjelettbegravelse i nedgravd kammer (E.VIK)

Mellom AD 830 og 860 graves ei rektangulær fordypning 68 cm ned i undergrunnen lengst sør på høydedraget. Den nye begravelsen anlegges 20 meter sørøst for de øvrige gravanleggene sør på høydedraget (se fig. 10). Et steinbygd kammer konstrueres av seks heller i bunnen og steiner av økende størrelse opp langs veggene

Fig. 42. Røys 5 var ikke kjent fra tidligere registreringer av området. Etter fjerning av vegetasjon, framsto forhøyningen i terrenget som en mulig langhaug. Etter maskinell avtorvning, endret tolkninga seg i retning av et sirkulært anlegg der steiner fra nordlig halvdel var kastet over sørlig halvdel.

Fig. 42. Cairn 5 was not known from earlier surveys of the area. After removing the vegetation, the topography of the terrain gave the appearance of a possible long barrow. After removing the topsoil by machine, the interpretation changed to a circular feature where stones from the northern half had been thrown over the southern half.

sider. Større, runde steiner danner en kantmarkering i toppen av det 1,8 x 1,1 meter store kammeret. Innenfor det steinbygde kammeret konstrueres et indre gjemme eller overbygg av tre hvor avdøde legges ned med smykker og redskaper, med hodet mot sør og ansiktet vendt mot øst. Kammeret dekkes av nevestore steiner før det konstrueres et avrundet rektangulært kjede av en til to steiner i bredden. Kjedet anlegges 1,0–1,5 meter ut fra kammeret, med samme orientering som kammeret. Over steinkjedet og kammeret bygges ei røys som antas å ha vært sirkulær med en diameter på 7,5 meter. Røysas form og størrelse er kun en antagelse da vestlig halvdel var utjevnet og kastet over østlig halvdel (se fig. 42–44).

Fig. 43. Kammeret i sørøstlig halvdel av røys 5. Kammeret var dekket av mindre steiner, innrammet av større steiner og omgitt av et større steinkjede (se fig. 44).

Fig. 43. The chamber in the south-eastern half of Cairn 5. The chamber was covered by smaller stones, framed by larger stones and surrounded by a larger ring of stones (see Fig. 44).

I røys 5 ble det funnet kors, glassperler, spinnehjul, synål, fragmenterte nåler og en fragmentert ring av bronse tolka som en hank. Perlene og korset indikerer at avdøde var gravlagt med hodet mot sør, i likhet med de to øvrige begravelsene fra vikingtid (se fig. 45 og 46). Spinnehjul og synål lå i hoftehøyde på venstre side. Ringen av bronse tolket som en hank til et spann ble funnet nord i kammeret, like øst for midten. Mens hovedkonsentrasjonen av perler lå sammen med korset midt i sørlig del av kammeret, ble enkelte perler funnet inn mot kammerets vestlige vegg. Funnspredninga kan tolkes i retning av at avdøde har ligget med ansiktet mot øst, og at perlene i nakkeregionen ble liggende mer spredt inn mot vestlig vegg. I og med en lengde på kammeret på 1,8 meter vil avdøde kunne ha vært lagt utstrakt på ryggen. Skikken i de ubrente gravene fra vikingtid er imidlertid at avdøde ble lagt til hvile i sovestilling, sammenkrøket på sida (Solberg, 2000, s. 223; Østmo & Hedeager, 2005, s. 138; Price, 2008, s. 262).

Retten over de flate steinene på kammerets bunn, i sørlig ende (se fig. 44 og 46), ble det funnet et forgyldt kors av bronse. Funnet med omgivende tekstiler var svært skjørt og ble tatt inn som klump med omkringliggende masse og rensset fram på laboratoriet (fig. 47–49). Korset har tre armer hvorav alle var skadet (fig. 50). Midtpartiet er rundt med en trebladet blomst, mens både midtparti og armer har rute- og båndflettingsmønster i irsk stil

Fig. 44. Den nordvestlige, forstyrta delen av røys 5 framsto som et ujevnt bunnlag av stein.

Fig. 44. The disturbed north-western half of Cairn 5 was visible only as an uneven bottom layer of stones.

(fig. 51). På korsets øvre, fjerde side var det to store utstikkende hemper til et anheng eller beslag, i tillegg til rester av ei knekt hempe på baksida av venstre arm (se fig. 48), slik at korset har vært båret både som anheng og spenne. Korset kan sammenlignes med

Fig. 45. Samla gravkontekst fra røys 5.
Foto: Terje Tveit, AM, UiS.
Fig. 45. Finds assemblage from Cairn 5.
Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

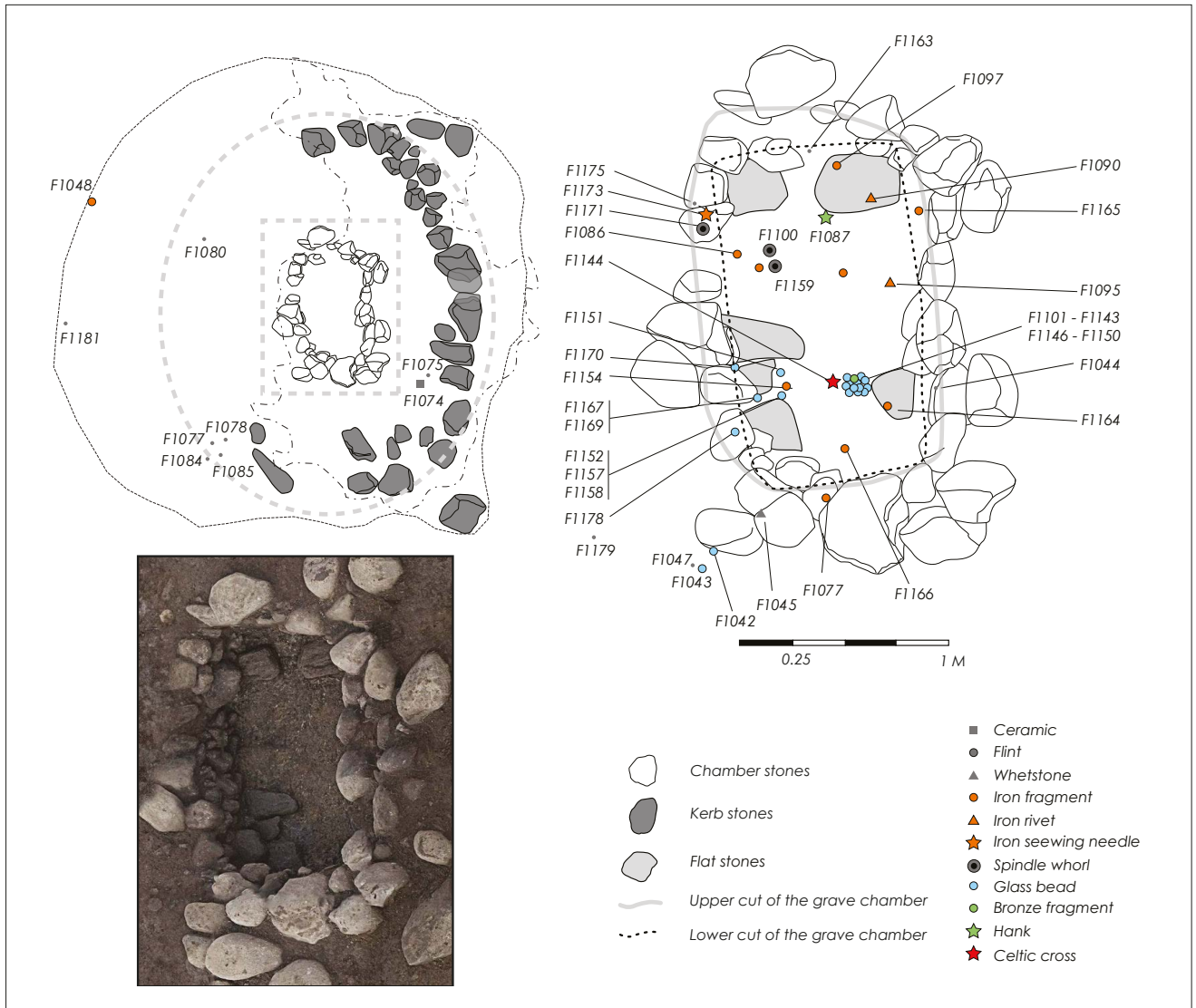

Fig. 46. Fundistribusjon røys 5. Ill.: Theo Gil Bell.
 Fig. 46. Finds distribution in Cairn 5. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 47. Perler og kors i kammeret i røys 5.
 Fig. 47. Beads and cross in situ in the chamber during the excavation of Cairn 5.

Fig. 48. Tekstil og hempe på korsets bakside. Foto: Nathalie Hanna, AM, UiS.
 Fig. 48. Textile and loop on the back of the cross from Cairn 5. Photo: Nathalie Hanna, AM, UiS.

beslagene tilhørende seletøy til hest fra Gausel og Soma (Wamers, 1985, s. 99–100; Bakka, 1993, s. 269ff; Børsheim & Soltvedt, 2002, s. 180–182). Avdøde i røys 5 har befunnet seg i et kjerneområde for vesterlandske kontakter, noe som kom til uttrykk i form av nedleggelse av liknende irske beslag i ti andre kvinnegraver i nærområdet. Flesteparten av de sammenlignbare funnene er fra 800-tallet, og størsteparten av disse fra første halvdel av 800-tallet (Petersen, 1940, s. 8-9; Bakka, 1993, s. 295).

Tekstilfragmentene bevart rundt korset var ulikt vedde ullfragmenter som trolig representerer minst tre forskjellige kvaliteter. Ytterst på fronten var et stykke og ni minimale fragmenter av relativ grov kvalitet som trolig er entrådet z-spunnet i begge retninger. Innerst mot fronten av korset var et stykke av fin kvalitet som dekket nesten hele spenna (se fig. 49). Ullstoffet var vevd i krystallkypert, av entrådet z/z-spunnet garn, med en trådtetthet på omtrent 24/14–16 tråder per cm. På baksiden av korset satt en tekstil i middels grov kvalitet vevd i bindingstype diagonalkypert 2/2 (se fig. 48). Stoffet var av entrådet z/z-spunnet garn, med omtrent 14/12 tråder per cm. Det finest vevde stoffet i krystallkypert representerer trolig en kjole eller bluse (Thingnæs, 2009). De tre ulike tekstiltypene bevart rundt korset representerer mest sannsynlig bare et lite utvalg av hva som opprinnelig fulgte den avdøde i grava av klær og tepper.

I røys 5 ble det funnet hele 58 glassperler (fig. 47 og 53). Dominerende farger var gjennomskinnelig blå, blågrønn og grønn. Seks av perlene var gule, tre røde og ei hvit, alle opake glassflusperler. 32 perler kan klassifiseres som små, avrundete perler med plane

parallele sider. Fem perler var dypblå rektangulære perler med avkuttete hjørner av typen A183 (Callmer, 1977). Fem perler var avrundete perler uten plane sider, og tre perler var avrundete med plane, ikke parallele sider. Seks perler var sylindriske i formen. Tre perler var toleddete, ei av dem riflet. Sistnevnte kan tilsvare Callmers E064T. Den ene toleddete perla kan muligens være foliert da den hadde glans uten å være gjennomskinnelig. Materialet fra Kaupang i Vestfold viser at de fleste segmenterte perlene var folierte, mens de uten foliering alltid var blå (Heyerdahl-Larsen, 1999, s. 62). I

Fig. 50. Korsets armer er skada. Foto: Nathalie Hanna, AM, UiS.
Fig. 50. Photo showing the damaged arms of the cross from Cairn 5.
Photo: Nathalie Hanna, AM, UiS.

Fig. 49. Tekstil på korsets framside. Foto: Nathalie Hanna, AM, UiS.
Fig. 49. Textile on the front of the cross from Cairn 5. Photo: Nathalie Hanna, AM, UiS.

Fig. 51. Forsøk på å få fram korsets dekor. Foto: Nathalie Hanna, AM, UiS.
Fig. 51. An attempt to highlight the décor on the cross using glancing light. Photo: Nathalie Hanna, AM, UiS.

Fig. 52. Krister Eilertsen og Nora Pape graver i bunnen av kammeret i røys 5.
Fig. 52. Krister Eilertsen and Nora Pape excavating at the bottom of the chamber in Cairn 5.

tråd med dette var de to øvrige segmenterte perlene fra røysa blå, mens perla som muligens kan være foliert var grønn til turkis. Videre ble det funnet ei perle som kan typologiseres som rektangulær sekskantet med plane, ikke parallelle sider. Ei rektangulær perle med fire rifler var svært kort i lengderetningen slik at den framstår som en firebladet blomst.

Fire av perlene funnet i røys 5 var dekorerte. Ei mosaikkperle var avrundet med plane, parallelle sider

og bred profil. Millefiorimønsteret på blå bunnfarge besto av fire hvite, sammenstilte øyne og gule, utflytende stjerner, tilsvarende type G012 (Callmer, 1977, s. 89). Av perlene med påsmeltet dekor var to avrundet i formen med plane, parallelle sider. Den ene var gjennomskinnelig mørkeblå med hvite kryssende, uregelmessige bølger. Den andre perla var gjennomskinnelig blågrønn med to gule, kryssende bølger. Perler med omløpende linjer eller bånd kan klassifiseres som

Fig. 53. Perlene satt sammen til et perlebånd. Foto: Nathalie Hanna, AM, UiS.
Fig. 53. The beads from Cairn 5 displayed as a necklace. Photo: Nathalie Hanna, AM, UiS.

Fig. 54. Perle med ovalt blått øye fra røys 5. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 54. Bead with oval blue eye from Cairn 5. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 55. Bronsehank in situ.
Fig. 55. The bronze loop in situ.

Callmers gruppe B a–f, mest trolig er det i dette tilfellet gruppe B c (Callmer, 1977, s. 82; Heyerdahl-Larsen, 1999, s. 62). Den siste dekorerte perla var av atypisk form med to store flatsider og avkuttete hjørner. Perla var gjennomskinnelig grønn med ett stort påsmeltet øye på hver flatside (fig. 54). De påsmeltede øynene var gjennomskinnelig blå innrammet av hvit, opak rand. Funnet gir assosiasjoner til de tradisjonelle tyrkiske øyepperlene, og amuletter med blått øye er fortsatt i bruk i Tyrkia som vernende amuletter (Meaney, 1981, s. 209). Ser vi bort fra perlas form, stemmer utforminga av øynene godt overens med Callmers gruppe B g (Callmer, 1977, s. 85).

I røys 5 ble tre spinnhjul av kleber funnet ved kammerets vestlige vegg, noe forskjøvet mot nord i forhold til midten. De tre spinnhjulene framstår på alle vis som svært forskjellige (Høigård Hofseth, 1985a), nærmest som et variert utvalg (se fig. 45). På bakgrunn av skriftlige kilder assosieres ofte spinning med kult og magi (Høigård Hofseth, 1985b, s. 214; Hjørungdal, 1991, s.

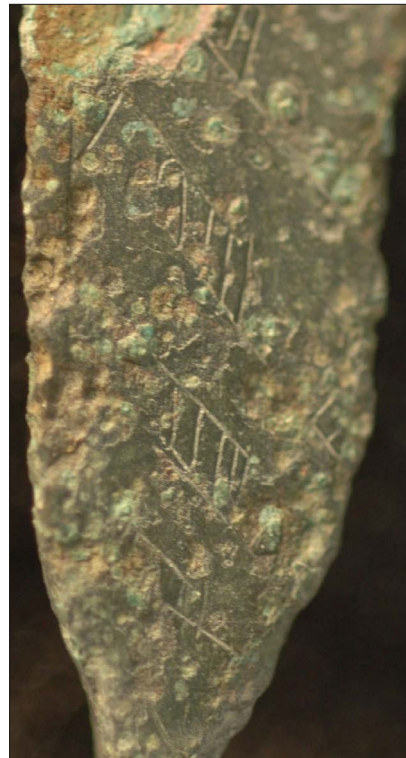

Fig. 56. Dekor på bronsehank. Foto: Anke Kobbé, AM, UiS.

Fig. 56. The decoration on the bronze loop. Photo: Anke Kobbé, AM, UiS.

105; Kristoffersen, 2000, s. 137 ff; Hanisch, 2001, s. 77; Rabben, 2002, s. 91; Heide, 2006, s. 235 ff; Tin, 2007, s. 178 ff). Ei rekke trosforestillinger er satt i sammenheng med spinning, både i forhold til solas kraft og døden, og til det at spinning konkret kan knyttes til magisk virksomhet som seiding i vikingtid (Lysenko & Komarova, 1993; Heide, 2006; Tin, 2007).

Sammen med spinnehjulene ble det funnet ei synål av jern dekket av mineralisert treverk (se fig. 45). Tre andre fragmenter av nåler kan være fra minst to ulike smykkenåler da det ene fragmentet var rundt i tverrsnitt, mens de to øvrige var flate. Det kan ikke utelukkes at ei av nålene har tilhørt korset.

I kammeret i røys 5 ble det funnet en bit av flint med bruksspor, ei mikroflekk av flint og et vanlig flintavslag. Mikroflekkka lå sammen med synål og spinnehjul, noe som forsterker en tolkning der også flintgjenstander inngikk blant det personlige, mindre utstyret til avdøde (se fig. 45 og 46). Til sammenligning ses de mange flintartefaktene funnet utenfor kammeret i relasjon til den store konsentrasjonen av litisk materiale som ble påvist like nordøst for røys 5. Likeledes tolkes sju grovmagra leirkarskår funnet en meter sørøst for kammeret, i nivå med undergrunnen, som spor etter eldre aktiviteter i området. Del av et knokkelformet bryne av sandstein ble funnet sørvest for kammeret (se fig. 45 og 46).

Det første funnet som dukket opp ved graving av kammeret i røys 5 var en fragmentert ring av bronse.

Ringene var knekt i seks fragmenter, men delene lå på en slik måte at de indikerte ringens form og størrelse (fig. 55). Ringene var flat med en tykkelse på 1–2 mm og en gjennomgående bredde på 6 mm. Unntaket var et tverrstilt bladformet parti hvor det var innrisset et geometrisk rutemønster dannet av skrå streker mellom linjer (fig. 56). En av bitene har ei hempe i den ene enden, og det ser ut til å være spor etter ei avknekt hempe i den andre enden av ringen.

På bakgrunn av det flate partiet på midten, hampene og en krumming som framstår som åpen kan gjenstanden tolkes som hank til et lite spann. Bronseringen lå også noe høyt over kammerets bunn i forhold til de øvrige funnene. Hankens nette utforming peker i retning av et lite spann. Paralleller kan søkes i materialet fra Birka (Arbman, 1940, tafel 206, 211, 212). Vi kan anta at spannet har vært av tre, noe som stemmer godt overens med observasjon av svært humusholdig masse med små, svært korroderte jernknapper ved funnstedet. Enkelte jernfragmenter som likner små nagler ble funnet i samme område, noe som kan indikere et trespann dekorert med nagler. Alternativt kan naglene skrive seg fra et lite treskrin satt ned ved siden av spannet i fotenden.

3.4 Steinlegging 4 med skjelettbegravelse i nedgravd kammer (E.VIK)

Innenfor tidsrommet AD 846–875 konstrueres ei sirkulær steinlegging sør på høydedraget, mellom steinlegging 3 og haug 2 (se fig. 35). Ei rektangulær fordypning graves 60 cm ned i undergrunnen, og i forbindelse med dette arbeidet er det en form for ildsutvikling som etterlater ei kullholdig linse like øst for nedgravinga. Et kammer som måler 1,7 x 1,0 meter konstrueres ved hjelp av mindre steiner i den store fordypninga. Avdøde med tekstilredskaper og perler legges ned ubrent med hodet mot sør, mest sannsynlig på et lag av bjørkenever. Begravelsen dekkes av mindre steiner før det konstrueres ei sirkulær steinlegging med en diameter på 5,5 meter (se fig. 38 og 39). Kammeret må i tillegg ha hatt et dekke av tre som over tid har råtnet og kollapset slik at anlegget før utgraving framsto som om det hadde ei stor plyndringsgrop i sentrum (se fig. 57 og 58).

I steinlegging 4 ble det funnet fire glassperler, vevsverd, linhekle, saks, spinnehjul, kniv, nøkler, jernbeslag, jernfragmenter, flint og runde steiner av kvarts (fig. 59). Perlene indikerer at hodet har vært plassert i kammerets sørlige ende (se fig. 60). Linhekle, spinnehjul og et mulig skrin med runde steiner og spinnehjul antas å ha vært plassert nedenfor føttene i den nordøstlige enden av kammeret. Saksa lå likeledes i kammerets

nordvestlige hjørne, mens vevsverdet lå langs avdødes venstre bein. Kniven ble ikke funnet sammen med de andre redskapene da den lå sør i hodeenden, like vest for perlene.

Tre av glassperlene hadde påsmeltet dekor og ble funnet nær sørlig ende av kammeret, mens den fjerde perla ble funnet ved opprensing utenfor kammeret (se fig. 60). Den store, udekorerte perla var grønn og delvis gjennomsiktig, og den avrunda formen plasserer den innenfor Callmers grupper A v og A x (Callmer, 1977, s. 81). To av de dekorerte perlene var sylindriske i formen, korroderte og kan klassifiseres som Callmers gruppe B c. Den fjerde perla var avrundet med rette ender og grønn bunnfarge. Linjedekoren viser likheter med mønsteret på Callmers B549 tilhørende gruppe B c. Denne gruppen perler har en bruksperiode mellom AD 846–950, men utbredelse er størst i perioden AD 885–915 (Callmer, 1977, s. 77–93). Ved å holde sammen perlenes typologiske tidfesting med den radiologiske datering av kullinsa like øst for kammeret til AD 725–875 (TUa-8124), kan begravelsen i steinlegging 4 avgrensnes til tidsrommet AD 846–875.

Fig. 57. Toppen av kammeret i steinlegging 4.
Fig. 57. Top of the chamber in Kerb 4.

Fig. 58. Profil gjennom nordlig del av kammeret i steinlegging 4. Legg merke til de mindre steinene tolket som opprinnelig dekke av kammeret.
Fig. 58. Profile through the northern part of the chamber in Kerb 4. Notice the small stones, which are interpreted as part of the original covering of the chamber.

Vevsverdet viser likhet med Ryghs type 440 (Rygh, 1999, s. 15), men falen står i en mindre vinkel på bladet (se fig. 61). De aller fleste vevsverdene er funnet i vikingtidsgraver, og funnkategorien opptrer hyppigst på 800-tallet. En stor overvekt av vevsverd har vært lagt ned i kvinnegraver, men vevsverd er også kjent fra mannsgraver (Rabben, 2002). Enkelte vevsverd kan forstås som omsmidde sverd (Kristoffersen, 2000, s. 356–359; Hanisch, 2001, s. 80). Plasseringa av gjenstanden langs avdødes side gir klare assosiasjoner til vanlige sverd (se fig. 60). I vårt tilfelle var imidlertid vevsverdet anlagt med spissen pekende oppover mot hodeenden. På bakgrunn av sagamaterialets framstilling av norrøn mytologi har vevsverd i graver blitt sett i sammenheng med det kultiske, i form av skjebneveven og seerskere (Høigård Hofseth, 1985a, s. 214; Kristoffersen, 2000, s. 137 ff; Rabben, 2002, s. 91; Heide, 2006, s. 257). Veven ble helt opp til utgangen av middelalderen satt i forbindelse med trolldom (Tin, 2007, s. 180 ff). Samtidig er gjenstandens tilstedeværelse i graver tolket som uttrykk for handlekraft og politisk innflytelse (Hanisch, 2001, s. 81).

De to tannrekkene i linheklet hadde klappet sammen og lå utbrettet til hver side i kammerets nordøstlige hjørne (se fig. 59 og 60). Toppene har vært tilspissete, mens de i bunnen har vært tykkere og bøyd i vinkel. Den butte enden har gjerne vært festet til jernplater som igjen har vært festet til en treramme (Petersen, 1951, s. 319; Rygh, 1999, s. 14). I vårt tilfelle ble det ikke funnet spor etter jernplater, men det var mye mineralisert treverk rundt den butte enden av tennene. Med tanke på alle de andre bevarte gjenstandene av jern i grava må vi kunne gå ut fra at det ville vært funnet bevarte rester av et eventuelt omgivende jernhylster. Dette kan tyde på at tennene i vårt eksemplar har vært festet direkte på treverk, noe som også er kjent fra andre ubrente graver (Petersen, 1951, s. 319). Fundamentet eller håndtaket av or var rektangulært i formen med ei grunnflate på 18 x 17 cm. Ved funnet i Hålandsmarka var det ikke funnet linhekler i Rogaland siden 1960-tallet. Redskapet opptrer likevel langt oftere i graver på vestlandet enn på østlandet, slik at det å legge ned linhekler i graver framstår som en utpreget vestlandsk skikk (Petersen, 1951). Det

Fig. 59. Samla gravkontekst fra steinlegging 4. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.
Fig. 59. Finds assemblage from Kerb 4. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 60. Funndistribusjon i steinlegging 4. Ill.: Theo Gil Bell.
 Fig. 60. Finds distribution in Kerb 4. Ill.: Theo Gil Bell.

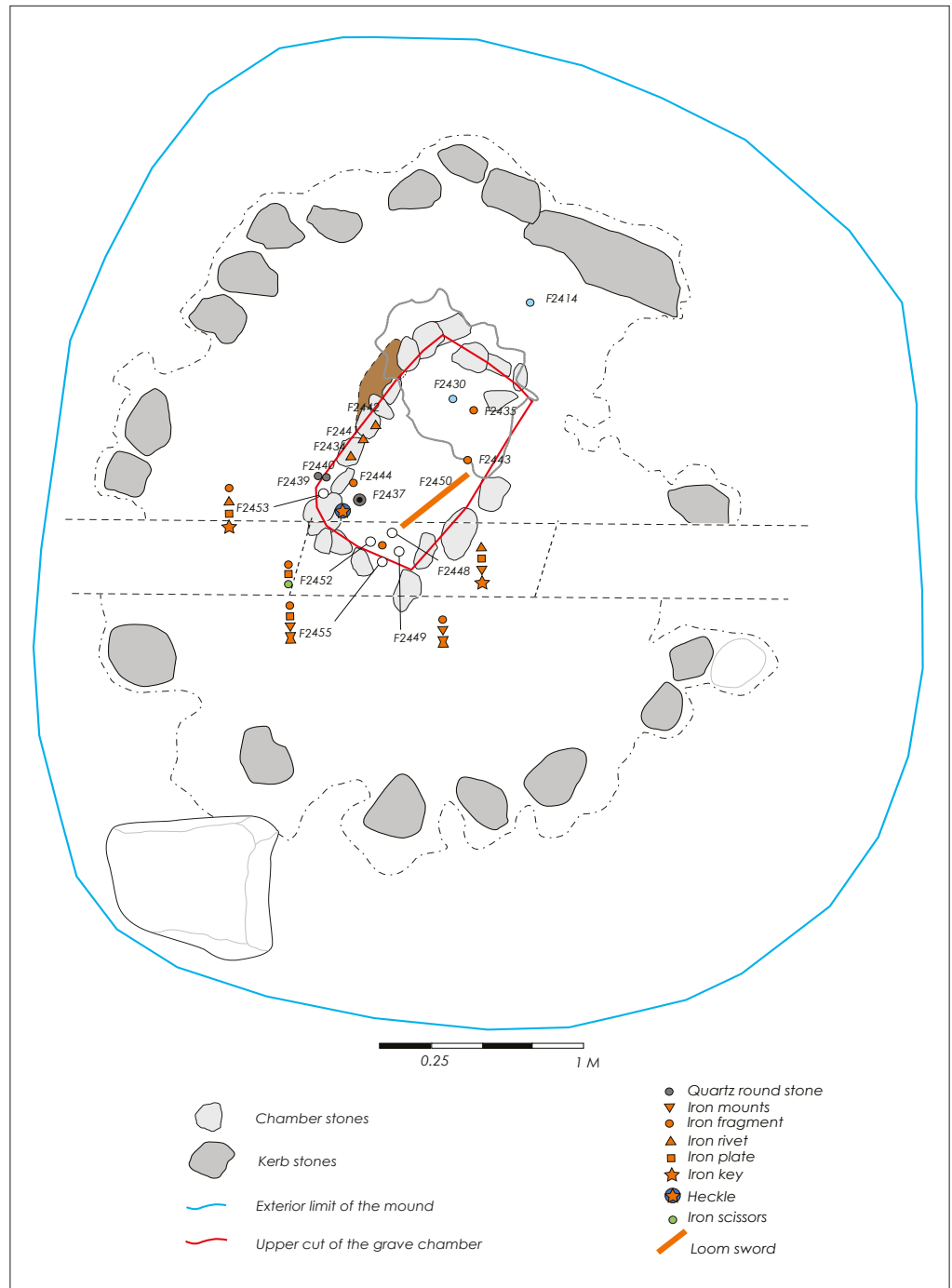

Fig. 61. Vevsverdet funnet i steinlegging 4. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.
 Fig. 61. The weaving sword found in Kerb 4. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

vanligste ser imidlertid ut til å ha vært å legge ned linkammer parvis i graver.

Bøylesaksa funnet nordvest i kammeret var dårlig bevart og fragmentert, men etter konservering mangler kun den ene eggen (se fig. 59). Saksa er svært lik R442 (Rygh, 1999, s. 15). De 143 ubestemmelige jernfragmentene er en indikator på fragmenteringsgraden av jerngjenstander i steinlegging 4. Åtte fragmenter tolket til å ha tilhørt nøkler ble funnet sammen med tre jernbeslag, et sirkulært jernhåndtak og flere små jernnagler som kan ha tilhørt ei trekiste (se fig. 59). Alternativt kan nøklene ses som et sett nøkler til gardens bygninger og kister, til tross for at denne typen nøkler vanligvis har vært festet til beltet og således ofte blir funnet midt i kammeret (Kristoffersen, 2000, s. 114–115).

Sammen med linheklet lå et spinnehjul av kleber med rett basis og toppflate (type IB) samt konvekse sideflater (type IIC) (Høigård Hofseth, 1985a, s. 34–35). Spinnehjul av typen IB/IIC forekommer i hele jernalderen, men majoriteten kan tidfestes til eldre jernalder (Høigård Hofseth, 1985, s. 38). Under spinnehjulet ble det funnet et lite fragment av bjørkenever (Amundsen, 2009). Fragmentet bevart under spinnehjulet kan indikere at kammerets bunn har vært kledd med bjørkenever. Alternativt kan kammeret ha inneholdt ei eske eller ei veske av never. Det ble også funnet flere fragmenter av jernplate med små nagler og naglehull, og på et av fragmentene ble det påvist mineralisert tekstil (se fig. 59). I sørlig ende av kammeret ble det også funnet en kniv, lik Petersens type 107 (Petersen, 1951).

Det ble funnet flintartefakter i alle de tre vikingtidsgravene. Det bør imidlertid skilles mellom funn gjort i kamrene og de som lå spredt i anleggenes masser (se kap. 3.3). I kammeret i steinlegging 4 ble det funnet seks flintartefakter, deriblant et avslag med bruksspør og to retusjerte biter (se fig. 59). Flinten kan enten betraktes ut fra vedvarende bruk som redskap i seinere perioder av forhistorien, som ildflint eller antas å ha hatt verdi som antikvarisk levning. Sistnevnte tolking kan underbygges ved det faktum at flintavslag gjerne opptrer i sammenheng med andre mulige amuletter i anglesaksiske graver (Meaney, 1981, s. 210).

Nordøst i kammeret, nær linheklet, ble det funnet to runde steiner av kvarts (se fig. 59 og 60). I nærheten av de to steinene ble det også funnet ei større kvartsblokk benyttet som bygningsmateriale i kammerveggen. Både hvite steiner og blokker av kvarts er kjent fra anglesaksiske graver helt fra yngre steinalder av (Meaney, 1981, s. 89). Små runde steiner har blitt funnet i mange gravkontekster, gjerne ved skrin eller

beholdere i fotenden, slik at objektene må ha vært tillagt betydning og tolkes som del av gravgodset (Farbregd, 1980; Ringstad, 1988; Samdal, 2000). I ei grav fra 600-tallet i Alsop Derbyshire i England var det plassert en rund stein av kvarts i den avdødes venstre hånd (Meaney, 1981, s. 89; Ringstad, 1988, s. 336).

Gjenstandene av flint og kvarts skiller seg ut fra det øvrige gravgodset og vekker nysgjerrighet. Mens det ikke sikkert kan utelukkes at flintartefaktene har hatt funksjon som redskaper, synes det klart at årsaken til at de to runde steinene av kvarts ble lagt ved den døde føtter må søkes andre steder. Det er imidlertid vanskelig å avgjøre om steinene var del av den gravlagtes personlige utstyr eller om de ble lagt ned av de pårørende for å gi vern, som gravamuletter (Ringstad, 1988; Samdal, 2000). De runde steinene kan også tenkes å ha blitt lagt ned av familiens yngste medlemmer som en del av begravelsesritualet og sorgprosessen. Steinene, sammen med kvartsblokka like ved, kan samtidig ha vært del av ritualene ved begravelsen i form av den lys-effekt som oppnås av kvarts mot kvarts (se kap. 4.2.7).

3.5 Haug 2 med indre steinkonstruksjon og skjelettbegravelse i båt (E.VIK)

Oppå steinlegginga med ei urnegrav fra yngre romertid ble det rundt 850 konstruert ei sirkulær steinlegging med kantkjede (fig. 62). Den mindre steinlegginga med en diameter på 5 meter ble plassert forskjøvet mot øst i forhold til den eksisterende steinlegginga, men kantkjedet anlegges over og kant-i-kant med den eldre urnegrava. I ei renne orientert nord-sør gjennom steinlegginga ble det satt ned en båt støttet opp av to store steiner på hver side av kjølen. I båten konstrueres et indre, steinbygd gravgjemme hvor avdøde legges ned med hodet mot sør før begravelsen dekkes av en haug med en diameter på 11 meter.

I båtbegravelsen ble det funnet ringnål, ravperle, glassperle, sverd, spyd, sigd, kniv, ildstål, makroavslag av flint, nøkler, jernbeslag, båtnagler og spikre av jern (se fig. 63). I tillegg ble det funnet to bryner ved avtorving og 380 leirkarskår fra minst fire ulike kar ved graving av haugens masser. Sverdet og kniven lå nesten på linje midt i konsentrasjonen av båtnagler, med spissen pekende henholdsvis mot nordnordvest og nordøst. Spydet som ble funnet noe lenger nord lå også med spissen mot nordvest. Med dette utgangspunktet er det sannsynlig at den avdøde har blitt begravd med hodet mot sørøst, med kniv og sverd i beltet, og med spydet pekende nedover langs høyre side (se fig. 64). Et avvikende punkt var imidlertid funnet av ringnåla oppå sverdet. Dette kan tyde på at ringnåla har sittet

på tekstiler som har gått i oppløsning slik at nåla har beveget seg, eller at nåla ikke var festet til bekledninga, men lagt ned oppå sverdet.

Ringnåla av forgylt kobberlegering ligner Petersens simple ringnåler gruppe a, hvor ringen har et sirkelrundt tverrsnitt og nåla bøyer seg om ringen (Petersen, 1928, s. 192) (se fig. 63). Ringnåler blir generelt betraktet i lys av en felles norrøn og britisk kulturarv, spesielt utbredt på de irske øyene. Nålene antas å ha blitt laget etter irsk mønster av norrøne håndverkere bosatt i Dublin (Fanning, 1994, s. 15; Vèsteinsson, 2000, s. 172).

Det ble videre funnet ei glassperle med påsmeltet dekor og ei ravperle. Glassperla var avrundet med parallelle sider. Hvite bånd danner tre spiraler på den svarte bunnfargen, med tre gule øyne plassert asentralt i forhold til spiralenes sentre (se fig. 65). Callmers B0840 viser likheter i form av svart bunn, hvite bånd og et asentralt plassert øye i annen farge enn båndet. Båndene i gruppe B m, som B0840 tilhører, er imidlertid karakterisert av to siksakk bånd, ikke ett bånd som danner spiraler (Callmer, 1977, s. 86-87). Avskallinger kan muligens indikere at det har vært små, utstikkende knotter i spiralenes sentre. Alt i alt er usikkerhetene for store til å kunne knytte perla til ei definert gruppe med antatt opphavsområde og kronologi.

Ravperla med en diameter på hele 36 mm lå like ved sverdhjaltet. Perler omtalt som sverdperler på de britiske øyer skiller seg gjerne ut ved å være store i størrelse med en diameter på over 30 mm. Disse perlene er oftest av rav, men også av stein, bergkrystall eller glassmosaikk (Meaney, 1981, s. 67-68; Johansen, 2004, s. 471). En god del graver i Nord-Rogaland inneholder våpen og 3-4 perler (Høigård Hofseth, 1988, s. 5; Opedal, 1998, s. 56), slik at Rogaland ligger øverst på landsbasis når det gjelder forekomst av perler i mannsgraver fra merovingertid og vikingtid (Heyerdahl-Larsen, 1999, s. 59). Antall og kontekst har blitt sett på bakgrunn av at perlene kan ha vært tillagt beskyttende egenskaper (Røstad, 2008, s. 443). Således kan perlene mer betraktes som amuletter. Mosaikkperlene er gjerne utformet med øyne, slange- og båndmønstre, noe som kan ha blitt sett på som spesielt virkningsfullt for å distrahere og avverge onde makter (Røstad, 2008, s. 444). I sammenheng med antagelsen om de to perlenes rolle som amuletter kan det videre påpekes at rav kan ha vært tillagt magisk betydning (Heyerdahl-Larsen, 1999, s. 68; Røstad, 2008, s. 444). Antagelsen virker høyst plausibel for de som har opplevd å rense fram et ravobjekt som gløder som ild i jorda i møtet med sollyset (fig. 66). Ifølge tidlige historiske kilder har rav blitt tillagt helbredende og beskyttende egenskaper, og ravsmykker

har blitt brukt som amuletter mot sykdom (Meaney, 1981, s. 70; Røstad, 2008, s. 444). Rav har den spesielle egenskapen at det blir elektrisk om man gnir på det, og det greske ordet for elektrisitet har sitt opphav i ordet for rav (Røstad, 2008; Mårtensson, 2009).

Plasseringa av sverdet i forhold til utbredelsen av naglene tyder på at sverdet har ligget på den østlige sida av båten, muligens helt inntil bordgangen (se fig. 64). Dette er i overensstemmelse med lokalisering av sverdet oppå en stor, skråstilt stein som antas å ha fungert som støtte for båten (fig. 67-69). Sverdet tilsvarer Petersens Type H (Petersen, 1919, s. 89ff), og spesielt de eldre eksemplarene innenfor Type H gir et tungt og massivt inntrykk. Mens vårt eksemplar er enegget, dominerer de tveeggede sverdene funnkategorien. Bergljot Solberg karakteriserer sverdene som av en type med vid europeisk utbredelse (Solberg, 1984, s. 104). Type H inntar en særstilling ved at de var i bruk over et langt tidsrom, fra vikingtidas begynnelse til midten av 900-tallet. Sverdtypen hadde blomstringsperiode i første halvdel av 800-tallet. Mot siste halvdel av århundret forekommer typen sjeldnere, mens sverdet ble virkelig sjeldent i første halvdel av 900-tallet.

Knappen som er høy og tresidet med bred basis er festet til overhjaltet med nagler, ei av dem synlig på røntgenbildet. Toppnappen er preget av ei stor korrosjonsblære, mens grepet er knekt i to (se fig. 63). Analyse av trefragment fra grepet har konkludert med at materialet er av hassel (Amundsen, 2009). Hjalt og knapp er belagt med stripeornering i form av tynne

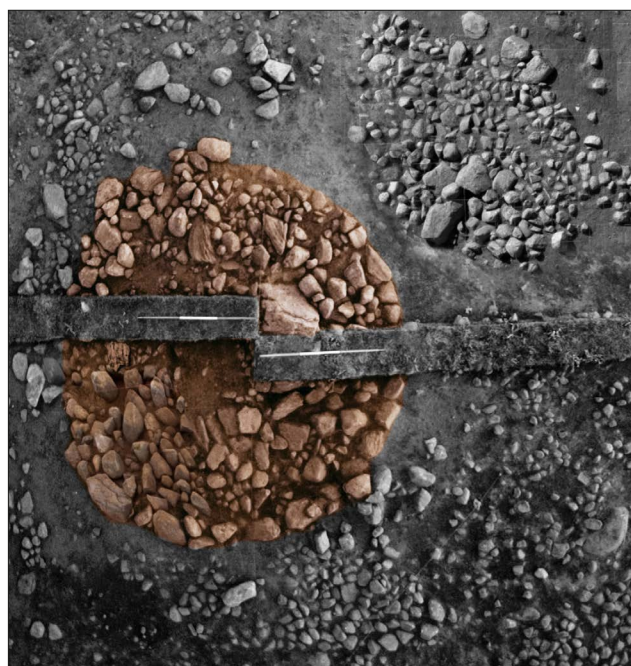

Fig. 62. Yngste fase i haug 2. III.: Theo Gil Bell.

Fig. 62. The latest phase in Mound 2. III.: Theo Gil Bell.

Fig. 63. Samla gravkontekst fra yngste fase i haug 2. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.
 Fig. 63. Finds assemblage from the later phase in Mound 2. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

påhamra plater av sølv, kobber og messing som danner et trappemønster (se Petersen, 1919, s. 79 samt plansje II) (fig. 70). Under overhjølet var det påfestet ei tynn plate av bronse, og liknende plater er kjent fra andre sverd av samme type, slik som et eksemplar fra Tromsøs museumsdistrikt (fig. 71 og 72). Fra Bergens museumsdistrikt er det kjent to sverd som er dekorert på liknende vis som det praktfulle sverdet fra haug 2 (Diinhoff, 2001).

Oppå sverdklingen ble det funnet bevarte rester av balgen. Vedartsbestemmelse har så langt konkludert med at observasjon av flerlagde margstråler kan utelukke tresortene osp, or og selje (Amundsen, 2009). Ved undersøkelse av tre båtgraver på Gausel i Stavanger ble det også funnet bevarte rester etter sverdenes trebalger (Børshheim & Soltvedt, 2002). Treverket har opprinnelig vært omgitt av lær, mens innsiden gjerne har vært føret av lammeull slik at lanolinen fra ulla kunne smøre metallet. Ved vedartsbestemmelse av bevarte trebiter på klingen ble det påvist en ulltråd (Amundsen, 2009).

Spydspissen funnet nordøst i steinkretsen ble opprinnelig betegnet som lansespiss, men da de to begrepene gjerne benyttes inkonsekvent, vil funnet heretter omtales som spyd (se Berge, 2006, s. 19–21). Spydet har smal fal, markerte skuldre, rette linjer over skuldrene og konvekse linjer mellom skuldre og fal (se fig. 63). Det er ingen synlig midtrand. Fem deler er sammenlimt, men falen er ikke komplett da flere fragment fra enden ikke passet sammen. I falen er det velbevart treverk

og på falen er det bevart avtrykk etter ringer synlige som jevne, parallelle linjer. Spydet kan klassifiseres som Solbergs type VII.1A (Solberg, 1984, s. 81ff). Spyd av denne typen forekommer sjelden utenfor Norge og er mest sannsynlig hjemlig produsert ved flere spesialiserte verksted, noe som er utledet fra typens heterogenitet og krav til spesialisering ved utforming av dekoren (Solberg, 1984, s. 104). Kombinasjonen spyd type VII.1A og sverd tyde H opptrer innenfor Solbergs materialområde i 14 tilfeller hvorpå kombinasjonen tidfestes til 800-tallet og fram til og med de første årtiene av 900-tallet (Solberg, 1984, s. 91).

Oppå sverdet lå en sigd. Tuppen var brukket av, men ellers var gjenstanden karakterisert av en godt bevart skarp egg (se fig. 63). Kombinasjonen med gravas øvrige funninventar kan framstå som noe underlig, men i så måte kan det nevnes at 58 % av de undersøkte båtgravene innenfor Vitenskapsmuseets forvaltningsdistrikt inneholdt sigd (Nilsen, 1997, s. 67). Like vest for sverdet ble en korrodert og porøs kniv tatt ut som preparat. Kniven var i tre deler og flere steder var den dekket av mineralisert tre og mineralisert lær som kan indikere ei nedbrutt slire. Gjenstanden kan ut fra form og størrelse karakteriseres som en brukskniv og antas å ha vært festet til avdødes belte (se fig. 63 og 64).

En korrodert jernklump viste seg ved røntgen å være et ildstål. Det var bevarte rester av mineralisert tekstil på begge sider av ildstålet, noe som indikerer at det har vært båret i en tøypung (se fig. 63). Ut fra

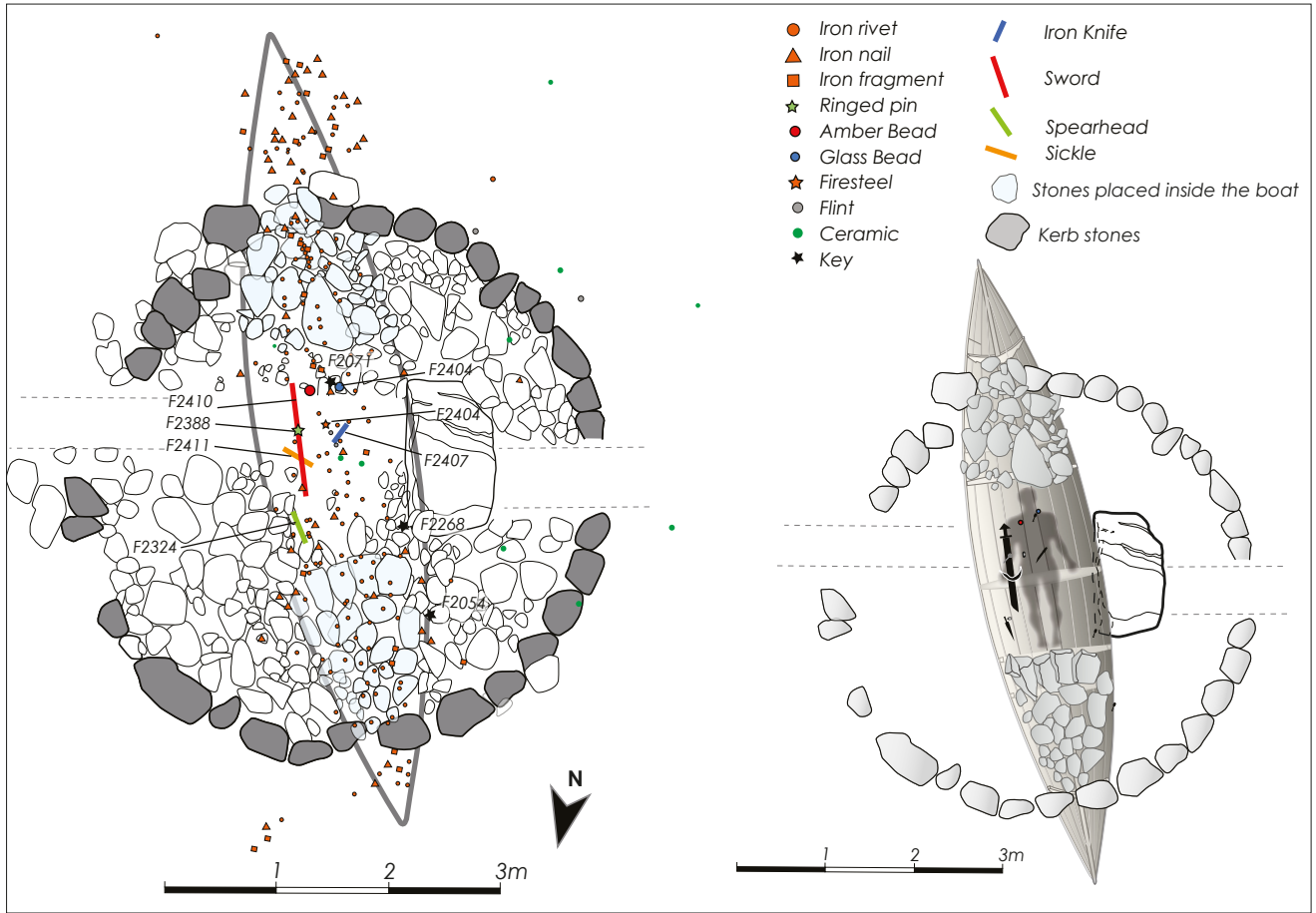

Fig. 64. Funnedistribusjon i yngste fase i haug 2. Steiner tolket som lagt ned i båten for stabilisering eller som indre, steinbygd gravgjemme er inkludert. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 64. Finds distribution in the latest phase of Mound 2. Stones interpreted as placed within the boat, either to stabilize it or to create an inner stone-built room, are included. Ill.: Theo Gil Bell.

røntgenbildet framgår det at funnet viser store likheter med R426 (Rygh, 1999, s. 13). Typeeksemplaret R426 er et merovingertidsfunn, men de fleste ildstål av denne vanlige typen er vikingtidsfunn (Petersen, 1951, s. 433). Sammen med ildstålet ble det funnet et makroavslag av flint. Videre ble fragmenterte nøkler funnet sammen med fragmenterte jernbeslag, noe som kan tyde på at det har vært satt ned et skrin av tre i båten (se fig. 64). To bryner ble funnet ved avtorving av haug 2, noe som gjør kontekst og relasjon til båtbegravelsen usikker.

Ved graving av haug 2 ble det funnet 380 leirkarskår fra minst fire ulike kar tolket som tilhørende eldre, omrota kontekster. De ruslemma skårene kan relateres til den eldre urnegrava, noe som kan underbygges ved vellykket sammenliming med skårene fra gravurna. Samtidig kan det påpekes at den store mengden leirkarskår fra flere ulike kar iblandet anleggets fyllmasse indikerer ødeleggelse av flere kar enn den framgravde urna med brente bein. Skår fra et finere bordkar byr på en typologisk tidfesting som er i overensstemmelse med datering av den eldste urnegrava til yngre romertid.

Funnmaterialet kan tolkes i retning av at det kan ha vært flere urnebegravelser i den eldre steinlegginga. Begravelsene kan ha vært sekundært innplassert med en beliggenhet som vil ha gjort dem mer utsatte for destruksjon enn det nedgravde, bevarte gravgjemmet.

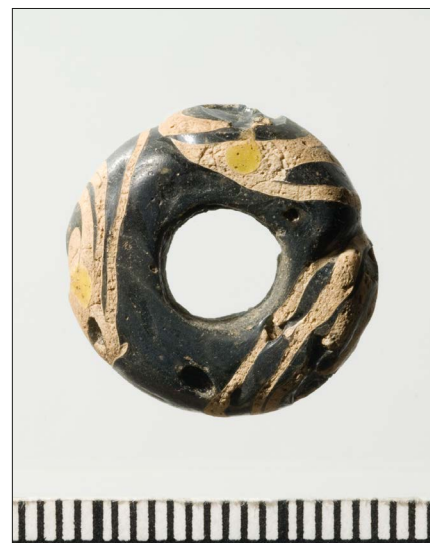

Fig. 65. Mosaikkperle fra haug 2. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.
Fig. 65. Decorated glass bead from Mound 2. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 66. Ravperla dukker opp i haug 2.
Fig. 66. Amber bead under excavation in Mound 2.

Fig. 67. Sverdet lå inntil stor, skråstilt stein. Stor stein synlig i øvre del av bildet. De to store steinene kan ha fungert som støtte for båten (se også fig. 64).
Fig. 67. The sword in situ. The sword was found on a large, beveled stone. Another large stone is visible at the top of the picture. These larger stones may have stabilized a standing boat (see also Fig. 64).

Eventuelt kan det omfattende skårmaterialet skrive seg fra nedsettelse av matofre ved eller i steinlegginga fra yngre romertid.

Det ble funnet over 225 båtnagler og 110 spikre av jern, primært nordvest og sørøst i steinkretsen (se fig. 64). Antall og spredning av nagler tilsier en båt som har vært 6–7 meter lang, trolig en lang færing (Graham-Campbell, 1980, s. 46; Samdal, 2005, s. 105–130). Inntrykket korresponderer med en avstand på 120 cm mellom de to store støttesteinene, som må ha stått omtrent opp til midt på ripa. Mengden spiker kan også tyde på at båten har vært reparert én eller flere ganger. Båten som ble lagt i grava kan således ha vært gammel og ute av bruk. Majoriteten av gjenstandene fra den yngste konstruksjonsfasen ble funnet i tilknytning til båten og tolkes som nedlagt sammen med avdøde i båten (se fig. 62–64).

Fig. 68. Sverdet konsolideres av konservatorene Nathalie Hanna og Hege Hollund.

Fig. 68. Consolidation of the sword in the field by conservators Nathalie Hanna and Hege Hollund.

Fig. 69. Sverdet pakkes og stabiliseres av konservatorene Nathalie Hanna og Hege Hollund.

Fig. 69. Packing and stabilization of the sword in the field by conservators Nathalie Hanna and Hege Hollund.

Torvlaget som dekket båtbegravelsen i den yngste anleggsfasen var svært tynt. Dagens markoverflate lå kun 30–40 cm over funnstedet for sverdet (se fig. 68 og 73). Gravgodset fra den øverste begravelsen framsto som velbevart og intakt, samtidig som jordlagene ikke viste indikasjoner på omroting (fig. 73). Det var heller ikke tegn til plyndringsgrop i anleggets overflate. En mulig forklaring på det lave anlegget over båtbegravelsen kunne vært at båten ble anlagt hvelvet over den kantsatte steinlegginga. Alternativet stemmer imidlertid dårlig overens med de store steinene tolket som støtte for en stående båt samt steinene som framstår som fylt i båtenes stevn og akterende (se fig. 62, 64, 67 og 73). Til tross for mangel på reell nedskjæring ble det dokumentert et nærmest steinfritt, langstrakt felt innenfor den eldre fasen betraktet som indikasjon på båtenes bunn (se fig. 36). Anlegget gir således inntrykk

Fig. 70. Detalj av sverdet's dekor. Foto: Anke Kobbe, AM, UiS.
Fig. 70. Detail of the decoration on the cross-guard of the sword.
Photo: Anke Kobbe, AM, UiS.

Fig. 71. Sverdknapp med plate og liknende dekor ved Tromsø museum. Foto: Cora Oschmann, TM, UiT.
Fig. 71. Pommel with plate and decoration similar to the Hålandsmarka sword, from Tromsø museum. Photo: Cora Oschmann, TM, UiT.

Fig. 72. Sverdknapp med plate og liknende dekor ved Tromsø museum. Foto: Cora Oschmann, TM, UiT.
Fig. 72. Pommel with plate and decoration similar to the Hålandsmarka sword, from Tromsø museum. Photo: Cora Oschmann, TM, UiT.

av en stående båt, men beregnet høyde på en færing er 1,25 meter ved stavnen (Samdal, 2005, s. 126). På bakgrunn av den lave haugen vurderes det om konstruksjonen kan ha falt sammen ved båtens forråtnelse. Båten må uansett ha stått synlig opp fra anlegget, og spredning av nagler og spiker kan tas som et indisum på en gradvis forråtnelse av båten. Det kan ikke utelukkes at båtens synlighet og gradvise nedbrytning var tillagt en sentral rolle ved konstruksjon og seinere bruk av båtgrava på Håland.

Båten i haug 2 kan både betraktes som gravgods og gravgjemme, og det er ønskelig å gå nærmere inn på fenomenet båt i grav som et eksempel som kan belyse skiftende tolkninger i gravskikk. Helt siden Shetelig behandlet norske båtgraver i 1912 og 1917 har hans tolking av båten som transportmiddel til dødsriket stått sterkt (Solberg, 2000, s. 60). Her er det fristende å trekke inn hvordan båt-motivet i bronsealder knyttes opp mot transformasjon, død og gjenfødelse. Båten antas å ha fungert som redskap for transport, da også i overført betydning relatert til dødekultus (Wold, 2002). Andre har satt båten i forbindelse med fruktbarhetsguddommer og fruktbarhetskult (Müller-Wille, 1970, s. 149; Crumlin-Pedersen, 1995, s. 94). Crumlin-Pedersen tolker båtene som ofringer til en fruktbarhetsgud, der de gravlagt i båt samtidig kan representere et presteskap i utøvelsen av denne fruktbarhetskulten (Crumlin-Pedersen, 1995).

På den andre sida har tilstedeværelsen av båt i grav blitt betraktet som uttrykk for verdslig makt og status, som en sosialt betinget tradisjon. Båtens profane karakter blir gjerne sett i sammenheng med kontroll over handel og kommunikasjon, råstoffer og varer, gavebytte og allianser. Et skarpt skille mellom båten som enten et religiøst eller et profant symbol er en moderne konstruksjon som vi med stor sannsynlighet ikke vil gjenfinne i forhistoriske samfunn der verdslig og religiøs makt antas å ha vært tett sammenvevd. Hvis vi velger å tolke båten som et symbol for ulike roller de avdøde eller deres slekt har hatt, eller ønsker å oppnå, vil uttrykket samtidig kunne ha både en verdslig og en religiøs betydning.

Båt i grav har tidligere vært forklart som en rent praktisk innordning der båten har tjent som kiste eller til å frakte den døde til gravstedet. Båten kan også oppfattes som en viktig bruksgjenstand som spilte en vesentlig rolle i menneskenes hverdag på linje med andre gravgaver (Næss, 1970; Nilsen, 1997; Stalsberg, 1999; Herstad, 2007). Det er da mulig å reise spørsmål om hvorfor kun noen fikk dagligbåten med seg i grava. Som Anne Stalsberg treffende påpeker, kan samme

Fig. 73. Profilert viser jordmasse over båtgrava innenfor steinkretsen i haug 2, sett mot sør. Båten kan ha stått støttet inntil den store steinen synlig i høyre del av profilet. Legg merke til de mindre steinene i det øvre området inntil den store steinen, tolket som fylt i en stående båt. Horisontalt kan større steiner i nordlig del av steinkretsen antyde formen av en båt og tolkes som lagt oppi båtens akterende (se fig. 63, 64 og 67).

Fig. 73. Profile showing the soil covering the boat burial within the kerb in mound 2, viewed facing south. The boat seems to have leaned towards the large stone visible in the right part of the profile. Notice the smaller stones in the upper part of this area by the large stone, interpreted as having been filled into a standing boat. Horizontally, larger stones in the northern half of the kerb suggest the shape of a boat and can be interpreted as filled into the boat's stern (see Figs. 63, 64 and 67).

spørsmål stilles til hvorfor noen fikk med seg sverd eller en hvilken som helst annen gravgave. Uansett leder ikke dette arkeologene til å operere med en egen *sverdgravskikk*, i motsetning til måten *båtgravskikk* tidligere ble isolert som en egen tradisjon mer eller mindre uavhengig av kontekst (Stalsberg, 1999). Båten som et viktig symbol innenfor store deler av forhistorien har ledet arkeologer til å behandle båtgraver som uttrykk for en egen gravskikk, til dels på bekostning av alle de variasjoner som finnes innenfor graver med båt. En gjennomgang av graver fra yngre jernalder i Midt-Norge viser homogenitet mellom graver med og uten båt (Nilsen, 1997). Det eneste som forener båtgraver er selve båten, noe som understreker nødvendigheten av å kontekstualisere den enkelte båtgrav eller det enkelte båtgravfelt (Næss, 1970; Crumlin-Pedersen, 1995; Nilsen, 1997; Stalsberg, 1999; Røstad, 2003; Herstad, 2007).

Begravelsen i båt i haug 2 kan i dette perspektivet ses som uttrykk for lokal variasjon i gravfeltet på Håland. Det er ikke umulig at det har vært flere båtbegravelser på garden da det like sør for planområdet, på Hauane, ble funnet et spyd og en del klinknagler med rester av tre i en liten rundhaug før 1909 (Helliesen, 1909, s. 20). Mens den mulige båtbegravelsen på Hauane har vært

anlagt i tilknytning til en større haug fra folkevandringstid (se kap. 1.5), har båtgrava i haug 2 vært anlagt i tilknytning til steinlegginger fra yngre romertid og eldre vikingtid. Gjenbruk av eksisterende gravanlegg på Håland kan betraktes som et uttrykk for at båtgravene ikke bryter med øvrig eldre og samtidig gravskikk, men står i relasjon til en etablert lokal praksis. Anlegget er konstruert på et sted som allerede er tatt i bruk som gravplass, til og med direkte anlagt oppå en eldre steinlegging. Monumentet er bygd i samme størrelsesorden som de øvrige små haugene sør på høydedraget, i kontrast til storhaugen i øst som dominerer høydedraget. Videre er det benyttet samme byggematerialer i form av en blanding av jord og stein. Båten var orientert nord-sør, parallelt med høydedraget, og med samme orientering som kamrene i de to samtidige gravene like ved. Da det heller ikke ble funnet brente bein i de to øvrige gravene fra vikingtid, antas likbehandling i form av inhumasjon å ha vært et fellestrekk for periodens lokale gravskikk. Båtbegravelsen kan betegnes som rik, men samtidig står ikke gravgavene i røys 5 tilbake i forhold til det som ble lagt ned i båten. Felles for de to gravene er tilstedeværelsen av gullbelagte irske smykker. Det som imidlertid skiller seg ut ved båtgrava i forhold til de to øvrige gravene på feltet,

er bredden i utvalget av gjenstander lagt ned sammen med den døde. Kontrasten blir enda større hvis vi ser båtbegravelsen i forhold til urnegrava under der den døde kun hadde fått med seg personlig utstyr i form av tre beinkammer.

3.6 Avrunding

De to steinleggingene sør på høydedraget kan være anlagt samtidig, innenfor tidsrommet AD 250–330. Gravskikken tilsier lave, sirkulære anlegg bygd av ett til to jevnt anlagte steinlag, med kremerte bein blandet med kull og leirkarskår i nedgravde gravgjemmer avgrenset av stein. I de tilfellene det blir påvist begravelse i runde steinlegginger, består disse utelukkende av brannbegravelser med få eller ingen gjenstander (Skjelsvik, 1953). De tre gravlagte ble lagt ned med få gjenstander som gir inntrykk av å ha blitt brent med avdøde.

Analyse av de brente beinene viste at det var et barn og ei voksen kvinne i steinlegging 3, mens den uvanlig store forekomsten av brente bein bevart i urna under haug 2 kun representerer ei voksen kvinne. Ved graving av haugen over den eldste og svært forstyrta steinlegging 2 ble det funnet hele 380 leirkarskår. Noen av skårene tilhørte det ruslemma karet som rommet den store mengden kremerte bein, i tillegg til skår fra finere bordkar som kan være samtidige med den bevarte kremasjonsgrava. De mange skårene fra minst fire ulike kar er en sterk indikasjon på at det kan ha vært flere begravelser fra yngre romertid i det eldste anlegget som ble ødelagt av båtbegravelsen i vikingtid. Mens avdøde i det ruslemma karet var begravd med tre beinkammer, ble det funnet 48 leirkarskår fra minst fire ulike kar sammen med de to individene identifisert i steinlegging 3. En liten bit bearbeidet kvartars dekorert med fire slipte riller kan være del av en amulett, ei perle eller et

leketøy som kan ha tilhørt barnet i grava. Sistnevnte tolkning illustrerer hvordan vissheten om tilstedeværelsen av et barn blant beinene farger vår tilnærming til gjenstandene i grava.

De tre gravene fra vikingtid er også lave anlegg, bygd i samme skala, tett inntil og oppå de lave anleggene fra yngre romertid. Det er som om de nye gravanleggene inkorporeres i en helhet med de eldre anleggene, som en vektlegging av relasjonen til de eldre gravene på stedet. Steinkonstruksjonene i de lave anleggene må antas å ha vært langt mer synlige enn i dagens sterkt torvgrodde beiteområde. Et fellestrekk ved gravanleggene fra vikingtid sør på høydedraget er indre konstruksjoner i form av steinsirkler mellom gravgjemme og ytterkant. Mens båtbegravelsen var anlagt innenfor ei sirkulær steinlegging med kantkjede, ble det dokumentert rester av en sirkel av større steiner både i steinlegging 4 og røys 5. Steinsatte gravgjemmer framstår som et viktig moment ved vikingtidsgravene da det til og med ble påvist spor etter en indre avgrensning av stein innenfor båten i haug 2.

Gravene fra vikingtid betraktes som typiske da de gjerne opptrer i små grupper, lokalisert langs veifar (Solberg, 2000, s. 222; Dahl, 2016b). Røys 5 lå imidlertid litt for seg selv, 20 meter unna de øvrige gravanleggene sør på høydedraget, men kloss i ferdselsveien. De tre vikingtidsgravene kan alle være anlagt rundt AD 850 slik at vi kan se for oss en samtidig begravelse av en hel familie, eller i alle fall anta tette relasjoner mellom de tre siste gravlagte individene sør på høydedraget. Alternativt kan gravene representere utvalgte individer fra overlappende generasjoner på Håland. Samtidig som spennvidden i valg av gjenstander har blitt opplevd som stor, viser en samlet tabell over vikingtidsfunnene at mange gjenstander og gjenstandskategorier er felles for gravene (se tabell 5).

Tabell 5. Funn fra vikingtid fra haug 2, yngste fase, steinlegging 4 og røys 5.
Table 5. The finds from the Viking Age from the later phase of Mound 2, Kerb 4 and Cairn 5.

Museumsnr./ Museum/no.	Uno.	Objekt/ Object	Form/ Form	Variant/ Variant	Nr./ No.	Materiale/ Material
SI2450	a	Nål/Pin	ringnål/ring-headed pin	enkel/simple	1	kobberlegering/gull/ copper alloy/gold
SI2453	a	Kors/Cross	keltisk/celtic		1	gull/bronse/gold/bronze
SI2450	m	Perle/Bead	avrundet/rounded	parallele sider/parallel ends	1	glass/glass
SI2450	n	Perle/Bead	avrundet/rounded	uten plane sider/ without parallel ends	1	rav/amber
SI2452	h	Perle/Bead	sylindrisk/cylindrical		2	glass/glass
SI2452	i	Perle/Bead	avrundet/rounded	parallele sider/parallel ends	1	glass/glass
SI2452	k	Perle/Bead	avrundet/rounded	parallele sider/parallel ends	1	glass/glass
SI2453	e	Perle/Bead	avrundet/rounded	mosaikkperle/mosaic (millefiori)	1	glass/glass
SI2453	f	Perle/Bead	flat/flat	påsmeltet dekor/ decorated (monoframed oval eye)	1	glass/glass
SI2453	g	Perle/Bead	avrundet/rounded	påsmeltet dekor/ decorated (straight and wavy lines)	2	glass/glass
SI2453	h	Perle/Bead	toleddet riflet/ two segments, ribbed		1	glass/glass
SI2453	i	Perle/Bead	toleddet/two segments		2	glass/glass
SI2453	k	Perle/Bead	rektangulær, riflet/ rectangular, ribbed	parallele sider/parallel ends	1	glass/glass
SI2453	l	Perle/Bead	rektangulær/rectangular	avkuttete hjørner/cut corners	5	glass/glass
SI2453	m	Perle/Bead	rektangulær/rectangular	sekskantet/hexagonal	1	glass/glass
SI2453	n	Perle/Bead	sylindrisk/cylindrical		5	glass/glass
SI2453	o	Perle/Bead	avrundet/rounded	parallele sider/parallel ends	33	glass/glass
SI2453	p	Perle/Bead	avrundet/rounded	plane, ikke parallele sider/ plane, not parallel ends	3	glass/glass
SI2453	q	Perle/Bead	avrundet/rounded	uten plane sider/without plane ends	5	glass/glass
SI2453	r	Perle/Bead	uviss/unknown		1	glass/glass
SI2450	b	Sverd/Sword	enegget/single-edged	Type H	1	sølv/bronse/jern/kobber/ messing silver/bronze/iron/copper/ brass
SI2450	c	Spydspiss/ Spear-head		Type VII. IA	1	jern/tre/iron/wood
SI2450	d	Kniv/Knife		med treskaft/with wooden handle	1	jern/iron
SI2452	q	Kniv/Knife		Redskaper 107	1	jern/iron
SI2450	e	Sigd/Sickle			1	jern/iron
SI2450	f	lldstål/Firesteel		R426	1	jern/iron
SI2450	o	Bryne/Whetstone			2	skifer/slate
SI2452	a	Vevsverd/Weaving sword	med fal/with socket	R440	1	jern/iron
SI2452	b	Linhekle/Heckle		R433	1	jern/iron
SI2452	c	Saks/Scissors	bøylesaks/hoop scissors	R442	1	jern/iron
SI2452	l	Spinnenhjul/Spindle whorl		II/C	1	kleber/soapstone
SI2453	s	Nål/Needle	synål/sewing needle		1	jern/tre/iron/wood
SI2453	t	Nål/Needle	uviss/unknown		2	jern/iron

Museumsnr./ Museum/no.	Uno.	Objekt/ Object	Form/ Form	Variant/ Variant	Nr./ No.	Materiale/ Material
SI2453	v	Spinnehjul/ Spindle whorl			3	kleber/soapstone
SI2453	w	Bryne/Whetstone	knokkelformet/ bone shaped		1	sandstein/sandstone
SI2450	h	Nøkkel/Key				jern/iron
SI2452	r	Nøkkel/Key			5	jern/iron
SI2450	al	Remspenne/ Strap buckle			1	jern/iron
SI2450	g	Beslag/Mount				jern/iron
SI2450	i	Nagle/Rivet			225	jern/iron
SI2450	k	Spiker/Nail			110	jern/iron
SI2450	l	Jernfragment/Iron fragment				jern/iron
SI2450	p	Leirkar/ Pottery vessel			1	keramikk/ceramic
SI2450	q	Leirkar/ Pottery vessel			1	keramikk/ceramic
SI2450	r	Leirkar/ Pottery vessel			1	keramikk/ceramic
SI2450	s	Leirkar/ Pottery vessel			4	keramikk/ceramic
SI2452	d	Beslag/Mount			1	jern/iron
SI2452	e	Håndtak/Handle			1	jern/iron
SI2452	f	Nagle/Rivet			20	jern/iron
SI2452	g	Jernfragment/ Iron fragment				jern/iron
SI2452	s	Håndtak/Handle			1	jern/iron
SI2452	t	Beslag/Mount			2	jern/iron
SI2452	v	Plate/Plate			1	jern/iron
SI2452	x	Never/Birch bark	ubrent/not charred			never/birch bark
SI2453	b	Tekstil/Textile	vevd/woven	kypert/twill	3	ull/wool
SI2453	c	Hank/Handle			1	bronse/bronze
SI2453	d	Bronsefragment/ Bronze fragment	ubestemmelig/indefinable		1	bronse/bronze
SI2453	x	Nagle/Rivet			3	jern/iron
SI2453	y	Jernfragment/ Iron fragment	ubestemmelig/indefinable		8	jern/tre/iron/wood
SI2453	z	Leirkar/Pottery vessel			1	keramikk/ceramic
SI2453	ah	Uviss/Uncertain	ubestemmelig/indefinable		1	jern/iron
SI2453	ai	Uviss/Uncertain	klump/lump		2	kritt/kalk/chalk/lime
SI2453	ak	Uviss/Uncertain			1	ukjent/unknown
SI2453	al	Tre/Wood	brent/charred			
SI2450	t	Avslag/Flake	av slipt gjenstand/ of ground object		1	flint/flint
SI2450	v	Skraper/Scraper		på avslag/on flake	1	flint/flint
SI2450	w	Avslag/Flake	kantretusj/retouch		1	flint/flint

Museumsnr./ Museum/no.	Uno.	Objekt/ Object	Form/ Form	Variant/ Variant	Nr./ No.	Materiale/ Material
SI2450	x	Kjerne/Core		kjernefragment/core fragment	1	flint/flint
SI2450	y	Makroavslag/ Macro flake			1	flint/flint
SI2450	z	Avslag/Flake			1	flint/flint
SI2450	aa	Bit/Debitage			13	flint/flint
SI2450	ab	Leire/Clay	brent/charred			leire/clay
SI2452	n	Avslag/Flake	bruksspor/traces of use		1	flint flint
SI2452	o	Bit/Debitage	kantretusj/retouch		2	flint/flint
SI2452	p	Bit/Debitage			4	flint/flint
SI2452	m	Stein/ Round Stone		kosestein/round stone	2	kvarts/quartz
SI2453	aa	Bit/Debitage	kantretusj/retouch		1	flint/flint
SI2453	ab	Bit/Debitage	bruksspor/traces of use		2	flint/flint
SI2453	ac	Flekkje/Blade			1	flint/flint
SI2453	ad	Mikroflekkje/ Micro blade			5	flint/flint
SI2453	ae	Avslag/Flake			6	flint/flint
SI2453	af	Avslag/Flake	mikro/micro		5	flint/flint
SI2453	ag	Bit/Debitage			4	flint/flint

4. Gravskikk i Hålandsmarka

4.1 Graver i beitemark

Mens gravskikk betraktes som det sentrale aspekt ved utgravinga i Hålandsmarka, kan de øvrige, spredte anleggene gi innblikk i landskapsutvikling og andre former for bruk av høydedraget (se appendiks 2). Samtidig representerer de øvrige anleggene viktige kontekster for forståelsen av gravskikken i Hålandsmarka (Dahl, Prøsch-Danielsen & Hjelle, in prep). Området gir i hovedsak inntrykk av å ha blitt benyttet som utmark, noe som kan sies å være en praktisk utnyttelse av et steinete høydedrag preget av graver.

De eldste dateringene fra røyser i Hålandsmarka sammenfaller med tidfesting av avskoginga i lokale pollendiagram (Prøsch-Danielsen, 1999a, s. 39), noe

som ses i lys av etablering av stabile jordbruksbosettinger på de dyrkbare høydedragene på Jæren rundt 2000 BC (Soltvedt m.fl., 2007, s. 196–198; Dahl, 2014, s. 212–213). I Hålandsmarka var lynghei etablert da røysbygginga tok til. Pollenprøvene peker mot et skogløst, lyngkledd landskap både før og etter anleggelse av røyser. Hvis vi løfter blikket noe, viser pollendiagrammene merkbar avskoging på Sentral-Jæren 2200–2000 BC, samtidig som det etableres rydningsrøyser både for å forbedre dyrka områder og beiteområder. Rydningsrøyser anlegges på dette tidspunktet i seinneolitikum i et belte 8–10 km inn fra kysten, rett øst for grensa til åpen, grasbevokst skog (Prøsch-Danielsen m.fl., 2018). Den markante intensifiseringa i jordbruket

Fig. 74. Luftfoto som viser det bevarte jordbrukslandskapet sør og øst for Hålandsmarka. Høg-Jæren i bakgrunnen. Foto er tatt etter utgravinga og viser omfanget av det nye industriområdet. Foto: Jærbladet.

Fig. 74. Aerial view showing the preserved agrarian landscape south and west of Hålandsmarka, with Høg-Jæren in the background. The picture was taken after the excavation and shows the extent of the new industrial area. Photo: Jærbladet.

Fig. 75. Profil haug 1. III.: Theo Gil Bell.
Fig. 75. Profile Mound 1. III.: Theo Gil Bell.

åpner opp landskapet, et landskap som vel og merke har vært langt mer variert og sammensatt enn det Jæren vi kjenner i dag (se kap. 1.5 og fig. 7 og 74).

Det er foreslått en optimalisert drift gjennom sesongmessige bevegelser mellom ulike landskapssoner (Prøsch-Danielsen mfl., 2018). Den lokale geologien i Hålandsmarka, med Rogenmorenen orientert NNV–SSØ, på tvers av øvrige kvartære avsetninger skapt av isens bevegelser, har naturlig tilrettelagt for bevegelsesårer for mennesker og dyr mellom ulike soner fra ytterkyst til Høg-Jæren. Den lokale geologien kan bidra til å kaste lys over de mange synlige kulturminnene som før en massiv utbygging og utplanering var lokalisert til alle de lave høyledragene i Hålandsmarkas nærområde (se kap. 1.5 og fig. 9). I andre enden av den lange før-industrielle bruken av Hålandsmarka vitner kirkeveien om en videre sammenkopling av Lav-Jæren og Høg-Jæren gjennom ferdselsårer. Vikingtidsgravene sør på høyledraget var anlagt inntil kirkeveien, noe som kan antyde at den historisk kjente ferdselsåra fra Orre til Lye går langt tilbake i tid.

Bruken av området som utmark indikerer beitedyrenes rolle og bevegelser, både som samfunnsressurs og årsak til et åpnere lyngkledd landskap som møbleres med gravmonumenter og langhus i overgangen mellom yngre steinalder og eldre bronsealder (Prøsch-Danielsen mfl., 2018). På høyledraget i det åpne landskapet var lave gravanlegg godt synlige, og det er kun i folkevandringstid det konstrueres store gravmonumenter i Hålandsmarka. De dokumenterte restene etter to gardfar betraktes som delene lengst borte fra et gardstun fra eldre jernalder da det ikke ble påvist bevarte bygninger i tilknytning til gardfarene innenfor undersøkelsesområdet (se appendiks 2). Det kan tenkes at gardfarene har tilhørt et gardsanlegg lokalisert nord-øst for undersøkelsesområdet, og de bevarte sporene gir inntrykk av at dyrene har blitt ledet ut til det kuperte, høytliggende utmarksområdet. Samtidig beretter de mange rydningsrøysene om opparbeidelse av mindre flater, trolig for å muliggjøre slått av gras til dyrefôr. Til tross for et dominerende inntrykk av lynghei

indikerer pollenprøvene enkelte innslag av åkerbruk (Prøsch-Danielsen, 2009), noe som muligens kan ses i sammenheng med en steinstreng tolket som rest av en åkerkant hvor mindre steiner har blitt ryddet til side. Steinstrengen var lokalisert ytterst på flata ovenfor den største konsentrasjonen av rydningsrøysen vest på feltet.

De sammensatte sporene etter ulik bruk gjennom lang tid er karakteristisk for høyledrag på Jæren (Dahl, 2020). I så måte er det viktig å påpeke at en type kulturminne som haug 1 ikke kun kan gi innblikk i gravskikk gjennom 2000 år, men representerer bevarte spor etter forhistorisk landskapsbruk (se fig. 75). De tilskårne torvene gir innblikk i avsviing av lynghei i bronsealder, mens den store mengden kvarts må være transportert til stedet og understreker behovet for å betrakte haugens byggematerialer som mer enn reint agrarøkonomiske kilder. Haugen består av bevarte kontekster som kan gi unike innblikk i menneskenes forhold til sine forhistoriske landskap (se Cannell, 2021, s. 687).

4.2 Gravskikk i et langtidsperspektiv

Gravanleggene i Hålandsmarka gir et godt grunnlag for å undersøke gravskikk og endringer innenfor et gravfelt betraktet som representativt for regionen (Dahl, 2016a). Det lange tidsspennet gir særlig grunnlag for interessante studier med hensyn til de mange overlappende konstruksjonene og den vedvarende bruken av gravstedet øst på høyledraget (se fig. 76 og 77). Men framfor alt er forholdet mellom den store gravhaugen i øst og gravene i sør interessant. Parallelt med en intensiv bruk av komplekset i øst ble et lite gravfelt påbegynt i form av tre kremerte individer i to mindre røysen kun 50 meter mot sørvest. Samtidig må det her utøves varhet med hensyn til planområdet som en tilfeldig avgrenset enhet som må ses i lys av de mange fjerna, mindre gravfeltene som kan sies å være karakteristiske for området (se kap. 1.5 og fig. 9). Således vil det store komplekset kronet med en monumental haug kunne antas å ha spilt en sentral rolle i et helt nettverk av ulike relasjoner til de mindre gravfeltene i tilgrensende områder i sør, øst og nord.

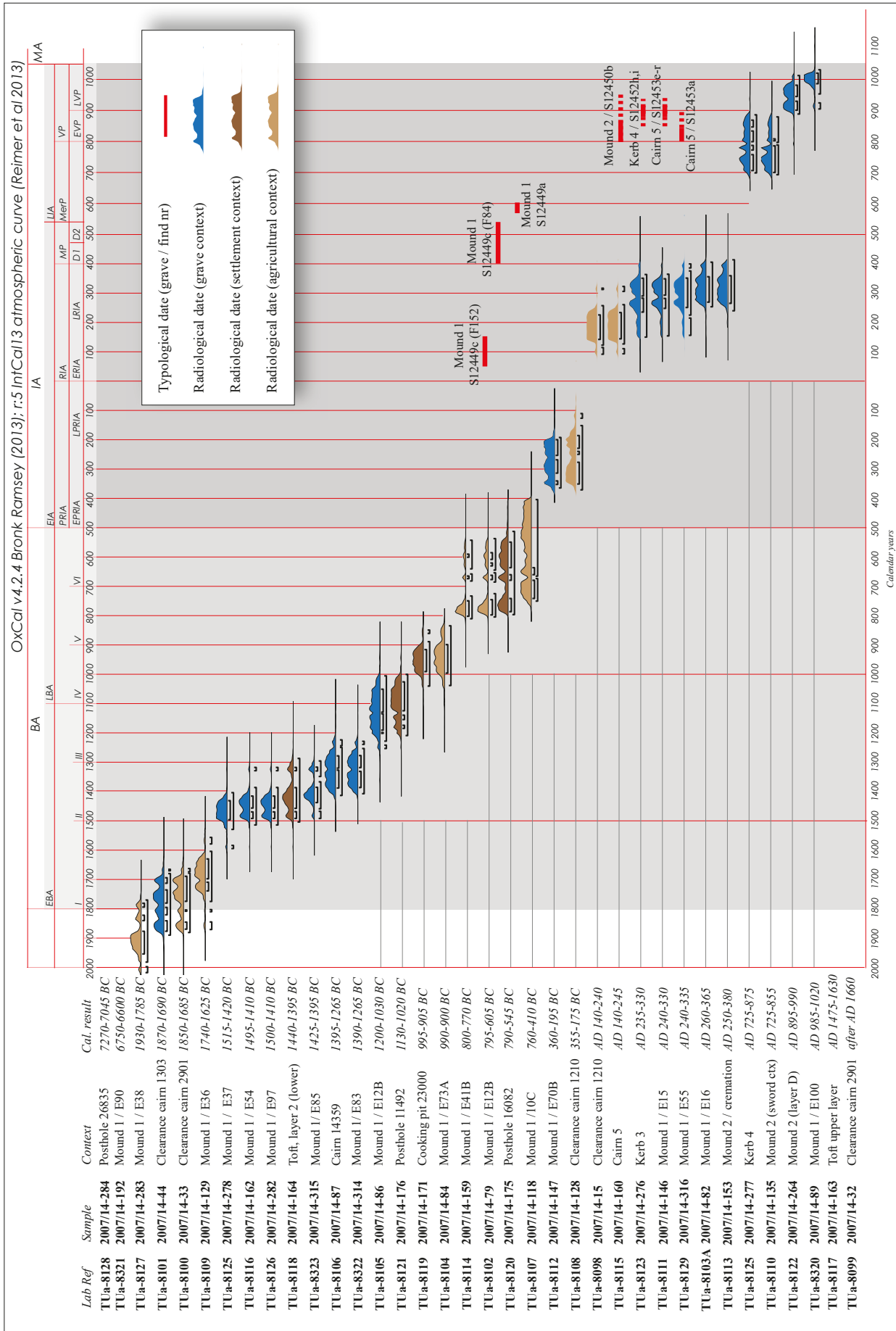

Fig. 76. Dateringene fra feltet. Ill.: Theo Gil Bell.
 Fig. 76. Diagram showing all dates from the site. Ill.: Theo Gil Bell.

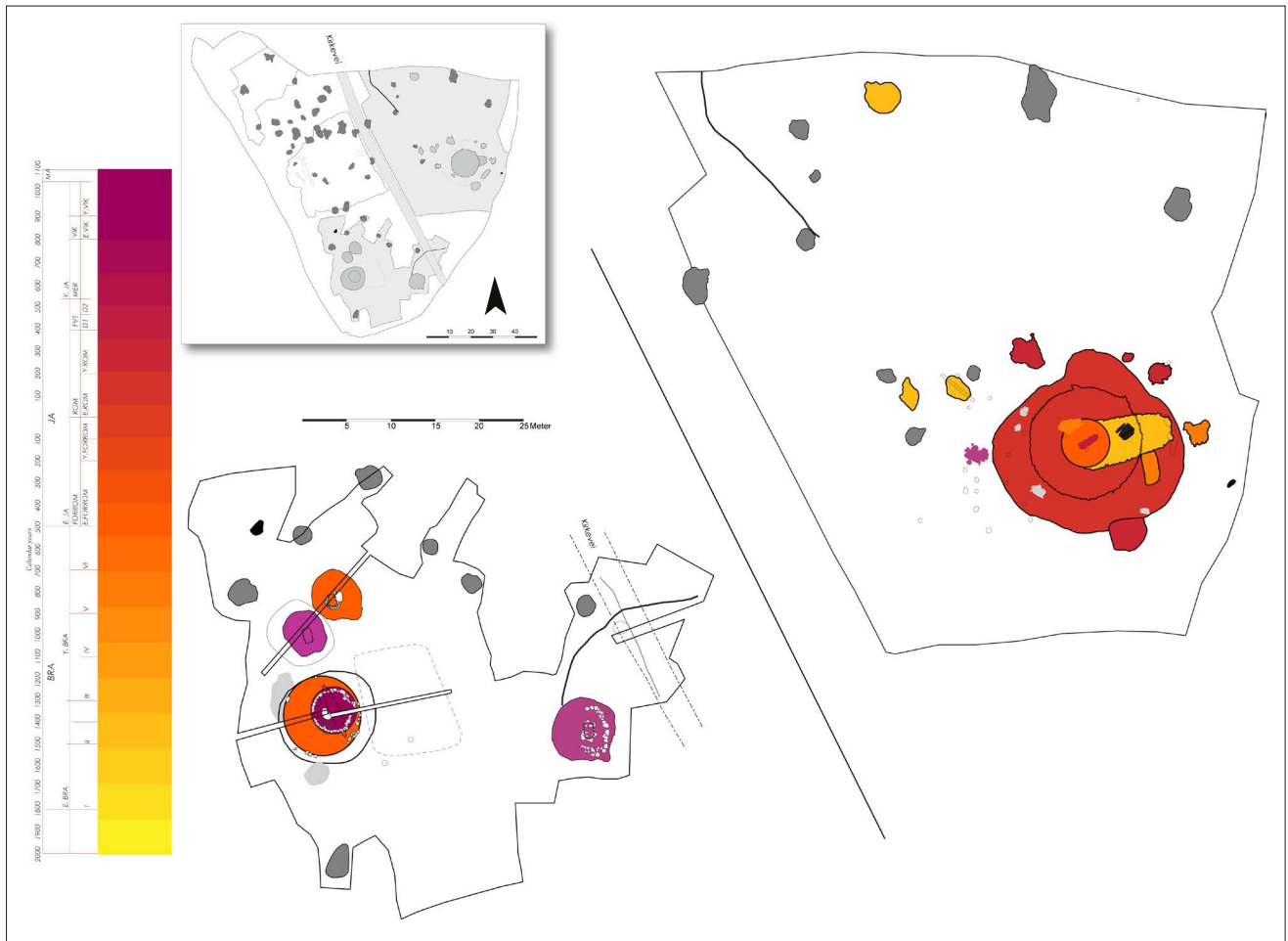

Fig. 77. Kronologi framstilt i farger. III.: Theo Gil Bell.

Fig. 77. Plan of Hålandsmarka using colour to indicate chronology. Older features are more yellow, while younger features are more purple. III.: Theo Gil Bell.

For å oppnå større grad av oversikt over gravskikken i Hålandsmarka, er materialet satt opp i en tabell for å tydeliggjøre variasjon, endring og kontinuitet (fig. 78). Oversikten er inndelt etter valg av anleggstype, likbehandling og gravgjemme, gjenbruk, grad av synlighet i landskapet og spor etter ritualer i form av påviste kullag, kvarts og slagg. Øverst er dateringene av de påviste begravelsene angitt.

4.2.1 Eldre bronsealder – bygging av rektangulær haug

Hva angår eldre bronsealder, gir figur 78 et bilde av en kontinuerlig bruk av høydedraget som gravplass. Felles for anleggene med dateringer til perioden er mangel på bevarte spor etter liket. Mønsteret må ses i lys av at skjelettbegavelser var dominerende i eldre bronsealder, selv om det er viktig å påpeke at også kremasjonsgraver forekommer (Austvoll, 2019, s. 47). Videre gir materialet inntrykk av at de avdøde er blitt stedt til hvile uten ledsagelse av gravgods bevart for ettertida. En flateretusjert pilespiss funnet i toppen av røys 14359

kan imidlertid representere ett unntak (se appendiks 2). Her må det samtidig påpekes at gravgjemmene i den rektangulære haugen gir inntrykk av kraftige forstyrrelser og mulige plyndringer. Ser vi på den romlige fordelinga, er det tydelig at gravene fra eldre bronsealder er anlagt i tilknytning til den rektangulære haugen i øst. Et unntak er røys 1303 lengst nord på feltet som med høy sannsynlighet er anlagt tidligere enn den rektangulære haugen 40 meter mot sørøst (se kap 1.1 appendiks 2 og fig. 77).

Et annet trekk ved anleggene med dateringer til eldre bronsealder er lave konstruksjoner, noe som står i kontrast til de mange store haugene som preger jærlandskapet og som antas å være konstruert i eldre bronsealder (Nordenborg Myhre, 1998; Prøsch-Danielsen mfl., 2018; Austvoll, 2019). Med unntak av den rektangulære haugen var anleggene små i størrelse og steinbygde. En annen interessant tendens kan sies å være at tre av anleggene fra eldre bronsealder hadde rektangulær form. Blant de eldste anleggene ble kun den større haugen gjenbrukt, tilsynelatende like etter

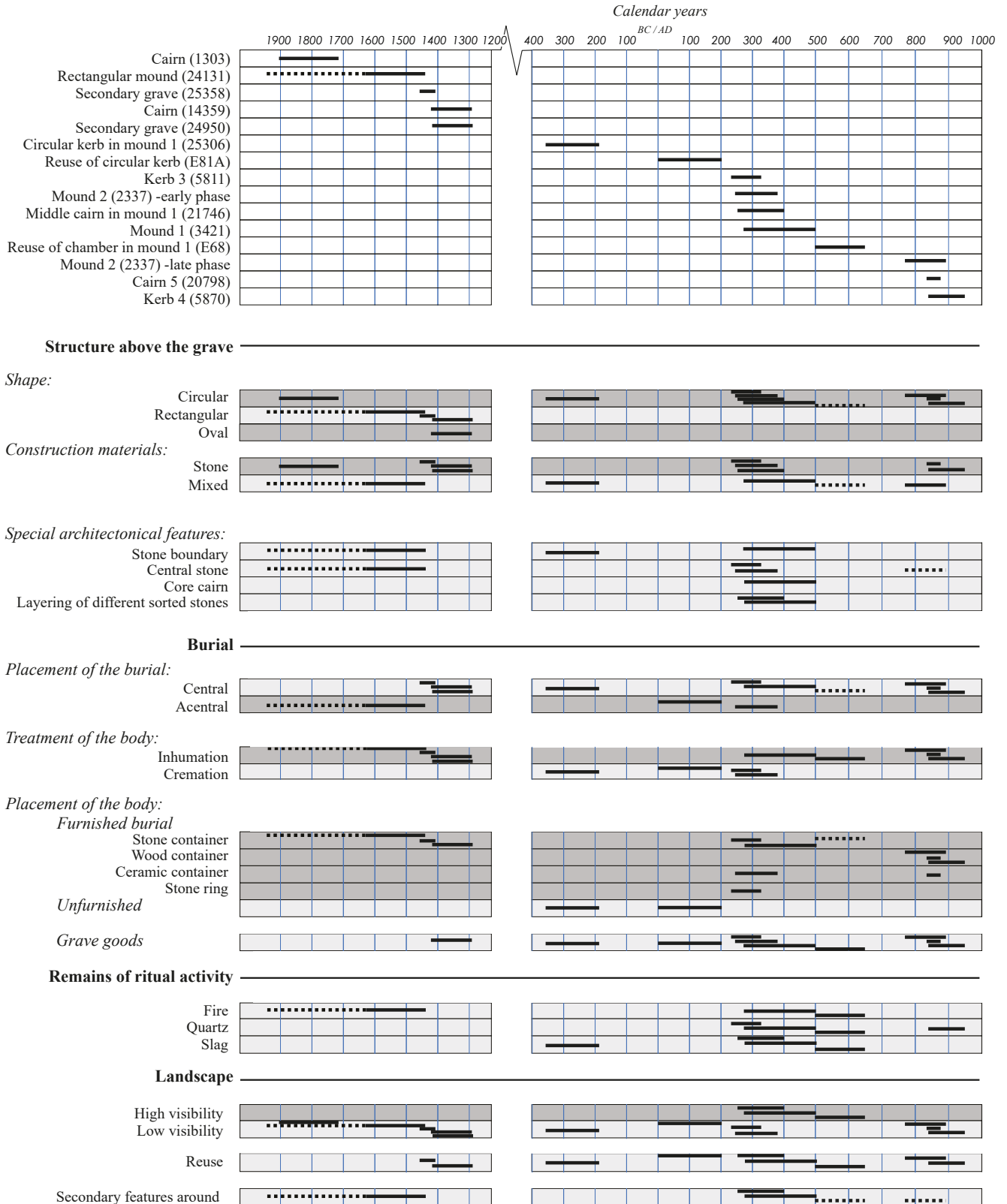

Fig. 78. Sammenligning av graver i Hålandsmarka. III.: Theo Gil Bell.

Fig. 78. Diagram comparing grave construction and other features at Hålandsmarka by age. III.: Theo Gil Bell.

konstruksjon og fram gjennom hele eldre jernalder. Det rektangulære anlegget gir inntrykk av å være den eldste synlige konstruksjonen som innvarslet en langvarig bruk av stedet. Stedet kan imidlertid ha hatt en viktig betydning allerede forut for konstruksjonen da haugen var anlagt over en stor jordfast stein. Det er kjent liknende naturfenomener tillagt spesiell betydning hvor gjenstander fra ulike perioder har blitt lagt ned som ofre (Holst, 1997; Soltvedt mfl., 2007; Gil, 2012). Den jordfaste steinen skilte seg ut i materiale og farge, i likhet med en stein av samme type i røys 1303, og vi kan se for oss at disse blå steinene kan ha vært tillagt en betydning ved overgangen mellom seinneolitikum og eldre bronsealder i Hålandsmarka (se Kraft & Ångeby, 2013, s. 42).

4.2.2 Yngre bronsealder – satelittanlegg og reisverk rundt gravhaug

Figur 78 antyder at materialet rommer få opplysninger om lokal gravskikk i yngre bronsealder, men det holdes som sannsynlig at flere av de mindre strukturene anlagt i tilknytning til den rektangulære haugen kan representere begravelser fra yngre bronsealder uten bevarte spor etter avdøde og eventuelle gravgaver. I den sammenhengen kan det pekes på ei datering av trekull fra anlegg 15817 i østlig kant av den rektangulære haugen (se kap. 5.4 i appendiks 1). På bakgrunn av generelle trekk i norsk materiale vil det være å forvente at begravelser kan ha blitt anlagt som enkle branngraver i tilknytning til anlegg bygd i eldre bronsealder (Nordenborg Myhre, 1998, s. 183, 185). Videre har to stolpehull innenfor konsentrasjonen av stolper vest for den rektangulære haugen gitt dateringer til yngre bronsealder, noe som indikerer en form for reisverk som kan være spor etter rituelle aktiviteter ved haugen. Majoriteten av stolpehull var dekket av jordkappa slik at de må være knyttet til eldre konstruksjoner og handlinger utført i tilknytning til disse. Satelittanlegg og stolpehull, om enn vanskelige å få en god forståelse av i dette tilfellet, er eksempler på anlegg som vil kunne dokumenteres ved avdekking av undergrunnen rundt synlige gravminner og som viser til bruk av gravplassen i en periode uten identifiserte begravelser.

4.2.3 Jernalder – konstruksjonsprosesser

Figur 78 gir inntrykk av tilnærmet sammenhengende bruk av gravfeltet gjennom alle perioder av jernalderen. Materialet peker imidlertid mot et opphold i yngre førromersk jernalder og i merovingertid. Sistnevnte mellomrom ligger mellom den typologiske datering av tangespydet til overgangen folkevandringstid/

merovingertid og bakre datering av vikingtidsgravene. De to kortere intervallene i jernalder som vårt gravmateriale ikke rommer informasjon om, kan sies å bekrefte et generelt inntrykk hva angår representativitet i norsk, og da særlig vestnorsk, gravmateriale (Solberg, 2000, s. 40–41, 186). Samtidig betraktes det som svært interessant at den sirkulære steinlegginga over den rektangulære haugen ble konstruert i første halvdel av førromersk jernalder, en periode hvor det er utfordrende å få grep om gravskikken da anleggene både er lite synlige på markoverflata (Solberg, 2000, s. 41) og gjerne mangler bevarte spor etter begravelse og således er vanskelig daterbare (Gil & Denham, 2020). En annen kildekritisk faktor er en ofte lite stringent begrepsbruk ved karakterisering av ulike gravanlegg som steinlegginger og steinsettinger (se kap 1.4). Tidfestinga av steinlegginga i Hålandsmarka hviler på radiologisk datering av den sentralt plasserte branngrava. Enda mer interessant, i forhold til generelle mønstre innenfor norsk gravskikk (Skjælsvik, 1953; Farbredd, 1980; Næss, 1996; Wangen, 1999; Solberg, 2000; Dommasnes, 2001), er gjenbruken av steinlegginga fra førromersk jernalder i eldre romertid. Gjenbruk av steinlegginger forekommer å være et relativt sjeldent dokumentert fenomen (Thäte, 2007, s. 178).

Konstruksjonen av steinlegginga igangsatte en omforming og vedvarende gjenbruk av stedet hvor det i bronsealderens periode I/II ble bygd en rektangulær haug. Steinlegginga understreker at stedet fortsatt spilte en viktig rolle i lokal gravskikk og identitet. Steinlegginga kan samtidig uttrykke behov for å tilføre stedet en ny og annerledes ramme for nye begravelser og ritualer. Samtidig som steinlegginga representerer starten på en prosess hvor det bygges gjentatte gravanlegg over eldre levninger, kan branngrava fra eldre romertid betraktes som en viktig indikator for en kontinuerlig innplassering av nye graver i eksisterende anlegg gjennom eldre jernalder. Et interessant spørsmål vil være hva som avgjorde valget mellom bygging av nye anlegg kontra innplassering i eksisterende konstruksjoner. Videre kan det påpekes en forskjell mellom innplassering av nye begravelser i eksisterende anlegg og plassering av nye begravelser som satelitter rundt og inntil eksisterende anlegg. Mens begravelsen i eldre romertid ble innplassert asentralt i steinlegginga, ser de eldre begravelsene fra bronsealder ut til å ha vært anlagt utenfor den rektangulære haugen. Begge former for gjenbruk respekterer eksisterende anlegg, men i tilfellet med satelittanlegg konstrueres det nye anlegg for de døde slik at de ikke inkorporeres som en del av

eksisterende gravanlegg. Ulike former for gjenbruk vil bli videre diskutert i kapittel 4.3.3.

Det antas at selve byggeprosessen i enkelte perioder har vært tillagt avgjørende betydning i døderitualer som ble oppfattet som kritiske veiskiller i lokalmiljøets utvikling (Dahl, 2023). I så måte vil bygging av nye anlegg eller omforming av eksisterende anlegg ha vært tillagt stor vekt framfor innplassering av begravelser i eksisterende anlegg og gravgjemmer. Mens vi arkeologer har forsøkt å tolke meningen i konstruksjoner og artefakter, kan selve konstruksjonen eller tilvirkninga ha vært vel så viktig som det ferdige resultatet av arbeidsprosessen (Barrett, 1994; Ingold, 2000; Love, 2013). Serena Love sammenligner den nøye utvalgte og varierte råstoffkombinasjonen i byggeprosessen med produksjon av leirkar (Love, 2013, s. 263). Konstruksjon av gravminner må i seg selv betraktes som viktige ritualer som byr på muligheten til å omskape samfunnet gjennom praksis (Connerton, 1989; Østigård & Goldhahn, 2006; Love, 2013). Nitidige og varierte konstruksjons-elementer som er skjult innenfor et byggverk, enten i bygninger eller hauger, belyser uttrykk for sosial identitet som kun har vært synlige gjennom byggeprosessen (Love, 2013). For haug 1 kan vi både trekke fram den sirlig konstruerte kjernerøysa skjult av jordkappa, samtidig som vi kan rette oppmerksomhet mot materialvalget, som steinene sortert etter størrelse og form, skårne torver fra lynghei og store mengder slått kvarts (se 4.2.7 og 4.2.8). Det er som om de varierte byggematerialene og omhyggelige konstruksjonene enklere illustrerer hvordan mennesker skaper seg selv gjennom materiell kultur (se Tilley, 2004). Haug 1 kan dermed utgjøre et viktig eksempel til å ta med seg inn i tolkninga av langt mindre imponerende og nitidige konstruksjoner, som små steinlegginger og lave røyser. Videre bidrar Hålandsmarka til å rette blikket mer mot gjentakende konstruksjonsprosesser og vedvarende bruk, noe som ytterligere utfordrer vårt tyngdepunkt i tilnærminga til de sluttprodukter som artefakter og monumenter utgjør.

4.2.4 Likbehandling og gravgjemme

Mens det ikke ble påvist kremerte menneskebein i anleggene med dateringer fra bronsealder, framstår branngravskikken som enerådende i Hålandsmarka i førromersk jernalder og romertid. I motsatt ende av jernalderen viser de tre vikingtidsgravene at inhumasjon var den foretrukne begravelsesformen. Mens de brente beinene ble funnet spredt i begge de påviste begravelsene i steinlegginga i øst, er steinbygde gravgjemmer et distinkt trekk ved begravelsene av de tre

individene fra yngre romertid sør på høydedraget. Mens beinene fra to individer var konsentrert innenfor en indre steinsirkel i steinlegging 3, var urna med brente bein satt ned i en steinføret nedgraving under haug 2.

Steinbygde kamre introduseres på storslått vis i den monumentale haugen, et trekk karakteristisk først og fremst for folkevandringstid, men som også forekommer i yngre romertid (Næss, 1996). I vikingtid har de døde blitt lagt ned i steinbygde gravgjemmer. Mens det i røys 5 og steinlegging 4 var konstruert nedgravde kamre, kan konturene av et kammer anes ut fra steinenes beliggenhet innenfor båtgrava i haug 2 (se fig. 62, 64 og 73). Videre er det sterke indikasjoner på at begravelsene i vikingtid representerer en kombinasjon i bruken av stein og tre ved valg av materiale som omsluttet avdøde. Mens steinene nedlagt rundt den døde innenfor båten kan betraktes som en dobbel avgrensing og beholder, var begge de andre gravgjemmene fra vikingtid dekket av nevestore steiner som trolig har falt ned da treverket i den indre konstruksjonen råtnet (se fig. 43, 57 og 58). Kammeret i røys 5 var noe mer omstendelig oppbygd i form av systematisk steinlegging langs kanten og flate steiner i bunnen (se fig. 46). Det nedgravde kammeret var omgitt av et kantkjede av store, runde steiner, og i steinlegging 4 var det også antydning til et kjede av større steiner utenfor kammeret (se fig. 39), men uten at det var like regelmessig som i røys 5. Likeledes lå båtgrava innenfor en sirkulær steinlegging som representerte nok en indre avgrensing og konstruksjon inne i haug 2.

De store forstyrrelsene røys 5 var påført, gjør det mer hensiktsmessig å sammenligne likheter mellom gravgjemme enn ytre konstruksjon. De store konstruksjonsmessige likhetene mellom kamrene i steinlegging 4 og røys 5 understrekes av samme dybde, orientering og tilnærmet like mål. Nedgravde gravgjemmer representerer samtidig enklere muligheter for sammenligning mellom graver i beitemark og graver i dyrkamark der øvre markering er fjernet ved oppdyrking (se 4.3.2).

4.2.5 Gravgods – gender, roller og representasjon

Det ble funnet gjenstander i tilknytning til alle jernalderens begravelser, og omfanget viser en tydelig tendens til en gradvis opptrapping som kuliminerer i vikingtidens velutstyrte graver. I tillegg til en rein kvantitetsvurdering, gjør den økende trenden seg også utslagsgivende når det gjelder gjenstandenes antatte sjeldenhet. Innslaget av importsaker, eller hjemlig produserte objekter etter utenlandske forbilder, kan

samtidig betraktes som tydelige indikatorer på skiftende orienteringer på Håland. Mens bøylespenna fra eldre romertid kan representere et tidlig uttrykk for lokal produksjon etter sørlige forbilder, beretter vikingtidas irske importsaker om et ønske om å uttrykke at blikket var rettet mot vestlige horisonter. En spennende tanke er at importsaker i graver kan være gaver lagt ned av tilreisende i vidtrekkende alliansenettverk (Østigård & Goldhahn, 2006). Hva angår lokal produksjon, kan spydet med tange funnet i toppen av det store kammeret nevnes som en spesiell og relativt sjelden kuriositet, som således byr på gode muligheter for typologisk tidfesting av begravelsen som forseglet de mange fasene i den monumentale haugen.

Med den gradvise opptrappinga i utrustinga av gravene følger også en økende variasjon og kompleksitet. Gravene i eldre jernalder var utrustet med keramikk og personlig utstyr festet til kroppen eller bekledding slik som ei enkelt draktspenne eller beinkammer (se tabell 2 og 4). Inntrykket kan sies å stå i kraftig kontrast til de velutstyrte gravene fra yngre jernalder med redskaper, smykker og våpen (se tabell 5). De to gravene tolket som kvinnegraver representerer en sterk betoning av enten redskaper eller smykker, mens båtgrava, tolka som en mannsbegravelse, gir et sammensatt bilde ved kombinasjon av redskaper, smykker og våpen. Det er viktig å påpeke det problematiske ved å foreta kjønnsbestemmelse utelukkende på bakgrunn av gravgods (Norderval, 2006, s. 32ff), men da det ikke ble funnet bevarte levninger etter avdøde var det ingen muligheter for osteologiske kjønnsbestemmelser. Gravfunnene belyser vår praksis knyttet til tradisjonell kjønnsbestemmelse ut fra gravgods alene (Dommasnes, 1976, s. 28f, 1979, s. 99; Høgestøl, 1983, s. 170; Hatleskog, 1986, s. 79; Næss, 1996, s. 76; Norderval, 2006). Gravgaver har blitt gruppert i typisk mannlige og typisk kvinnelige med noen mer usikre og vanskelige funn imellom. Slik kan gravene bidra til å fortelle om et liv eller etterliv som virker familiært for oss. De siste tiårenes fokus på gender bør tvinge fram økt bevissthet og refleksivitet utover et snevert mannlige og kvinnelige kjønnsperspektiv. Muligens kan en fokusering på viktige egenskaper og roller være en mer fruktbar tilnærming til tolkning av både generelle og spesielle trekk innenfor gravskikken. De ulike gjenstandssammensetningene i de samtidige vikingtidsgravene på Håland kan reflektere samfunnets behov for å framheve ulike roller. En synliggjøring og materialisering av andre aspekter kan ha vokst fram av endringer i samfunnet, eller vi kan se for oss et sammensatt samfunn som har valgt å vektlegge ulike roller i møte med døden.

Begravelsen anlagt i toppen av kammeret i den monumentale haugen kan tidfestes til overgangen mellom eldre og yngre jernalder. Valg av gjenstander lagt ned i grava representerer samtidig et interessant eksempel hva angår mønsteret i gravutrustinga mellom eldre og yngre jernalder. Gjenstandene kan betraktes som en del av bekledding, men nå i et større utvalg i form av kniv, spyd, spenner og ildslagningsflint. Kildekritisk sett må det samtidig påpekes at mønsteret i gravutrustinga følger samme skille som det mellom kremasjon og inhumasjon. Det store kammeret illustrerer hvordan perioden var preget av vekslende kremasjon og inhumasjon.

Kammeret antas å ha blitt bygd for å romme ei skjelettgrav, men ble kraftig skadet ved anleggelse av minst én ny kremasjonsbegravelse og én ny skjelettbegravelse. Gravgjemmet representerer et spennende innblikk i skiftende likbehandling over det som antas å ha vært et relativt kort tidsrom, med et maksimalt tidsspenn fra slutten av yngre romertid til overgangen mellom folkevandringstid og merovingertid. Liknende overlappende begravelser er påvist i tilsvarende kamre datert innenfor folkevandringstid på Vestlandet (Shetelig, 1912; Kristoffersen & Østigård, 2008; Dahl, 2023).

Korte tidsspenn mellom de ulike begravelsene som er anlagt i samme haug og gravgjemme øker sannsynligheten for at det er det samme lokalsamfunn som har utført døderitualene, på samme vis som overlappinga i tid ved de tre vikingtidsbegravelsene i sør. Det er tidligere foreslått at ulike gjenstandssammensetninger kan reflektere en sosial struktur i en religiøs forestillingsverden (Lagerlöf, 1991), en religiøs orden som antas å ha vært en inkorporert og uløselig del av samfunnet for øvrig. For å utvide utover gravgods, kan vi se for oss at lokalsamfunnet hadde et repetoar eller sett av rituelle muligheter og komposisjoner (*death myths*) i møte med døden (Kristoffersen & Østigård, 2008, s. 136). Hensikten med døderitualene kan ha vært å gjøre alle like i døden, der ulike levde liv ble forberedt til den ideelle døden eller det ideelle døderitual, gjerne innsiktet mot ulike etterliv (Kristoffersen & Østigård, 2008, s. 134–135).

Variasjon i likbehandling og gravgods over kortere tidsspenn, og en viktig hensikt med døderitualene, kan alternativt ha vært å gjøre alle ulike i døden for å skape varierte opplevelser og minner for deltakerne i begravelsen. En slik tilnærming til døderitualer flytter fokus mer over mot de pårørende og det gjenlevende samfunnet enn den avdøde. Ved å flytte fokus over fra den avdøde til de gjenlevende kan begravelser i større grad betraktes som unike muligheter til å samle pårørende

og reforhandle sosiale bånd (Østigård & Goldhahn, 2006, s. 43).

Når det gjelder gravskikk, har det gjerne blitt reist spørsmål ved om det er garden, slekta eller individet som markeres. Det er blant annet framsatt teser om at gravskikken i jernalder kan tolkes som uttrykk for en utvikling fra kollektivitet ved de store gravfeltene i førromersk jernalder, til en markering av stedstilhørighet ved mindre felt på garden i romertid og folkevandringstid, og over til en markering av individualitet i yngre jernalder (Dommasnes, 2001, s. 137). Det er vanskelig å få dette bildet til å stemme med gravfeltet i Hålandsmarka. En stillingstaken mellom det individuelle på den ene sida og det kollektive på den andre sida kan nedtones hvis vi ser for oss den gravlagte som en representasjon av fellesskapet. Det var de gjenlevende som utførte begravelsesritualene og investerte arbeid og prestisjevarer i gravminnet.

Gravplassen kan betraktes som et sosialt og religiøst knutepunkt både for individ og kollektiv, et sted hvor lokalsamfunnets ideologi og forhold til omverden kunne synliggjøres og utspilles. Den avdøde og det gjenlevende kollektivets interesser kunne forenes i gravhaugen da dette ble stedet hvor individet overskred egne grenser og selv ble til materiell kultur. Ved begravelsen og ved seinere ritualer ble den døde en del av samfunnets historie, og dermed også en viktig del av nåtid og framtid (Farbregd, 1993a; Dahl, 2003).

De gjenværendes ønsker og ambisjoner for framtida kan ha spilt en sentral rolle i begravelsen, og gravskikk bør ikke betraktes som et direkte speilbilde av levdt liv. De hauglagte kan ha blitt framstilt som noe annet i døden enn i livet (Lillehammer, 1996; Dahl, 2023). Gravskikk kan tolkes som et aktivt element i kommunikasjon av identitet eller sosial posisjon, som et aspekt ved organiseringa av et samfunn som bidrar til å forme og omforme samfunnet. Når vi støter på endringer i gravskikken på Håland, kan vi stille spørsmål om det er holdningene til døden og de dodes rolle som har gjennomgått forandringer, om det er helt andre egenskaper ved de dodes liv som ble vektlagt eller om det er ulike ambisjoner for de gjenlevende som utspilles.

Som eksempel framstår de to begravelsene i haug 2 som svært ulike. Tidsspennet mellom dem er da også hele 600 år. Variasjonen kan gjerne tolkes som uttrykk for ulike religiøse oppfatninger. Uansett er kommunikasjon med makter og omverden markant forskjellig. Ved den eldste begravelsen har de kremerte restene etter avdøde blitt samlet sammen i ei urne som gjerne forbindes med store forrådskar i boplasskontekster. Den døde kvinna har fått med seg tre beinkammer i

grava. Kontrasten er stor til den yngre begravelsens omfattende gravgods. Det er tydelig at både holdningene til døden og de gjenlevende må ha gjennomgått store forandringer. Vi kan ane konturene av et samfunn som vektlegger å investere og synliggjøre gardens rikdommer gjennom begravelsens utrustning. Det virker maktpåliggende å uttrykke den avdødes sammensatte roller gjennom et bredt spekter av gjenstander. Vi kan gå ut fra at begravelsesritualene definerte sosiale normer og bestemte synssett, som en fokusering på hvilke forhold som skulle betraktes som spesielt betydningsfulle og minneverdige. Dette medførte nødvendigvis at oppmerksomheten ble tatt bort fra andre områder, for eksempel interne konflikter, siden enhver fokusering forutsetter at noe må forholde seg i skyggen (Bell, 1992, s. 175, 108–110). Til tross for kontrasten mellom de to begravelsene i haug 2, er det kontinuitet i valg av gravsted. Det er således en kontinuitet i kulten der det dras veksel på markerte forfedre og muligens også etablerte praksiser.

4.2.6 Relasjoner mellom gravgods, gravgjemme og ytre markering

Mens det i materialet fra Hålandsmarka kan påpekes en gradvis opptrapping i gravutstyr, nedtrappes fokuset på ytre markering ved bygging av gravanlegg utover i jernalder. Bildet illustreres ved kontrasten mellom de sirlig konstruerte steinlagene i den monumentale haugen og de små, lave røysene sør på høydetraket. Den omhu som ligger bak utførelsen av det ytre byggverket kan sies å ha blitt forflyttet inn i gravrommet i vikingtid. Forholdet mellom monument og gravgods må ha gjennomgått radikale endringer på Håland i tidsrommet mellom folkevandringstid og vikingtid.

Oddmunn Farbregd har påpekt at et stort gravminne har krevd godkjennelse og felles arbeidsinnsats, mens et rikt gravutstyr kan betraktes som en mer kortvarig statusdemonstrasjon under selve gravferda (Farbregd, 1993a, s. 6). Muligheten til å mobilisere lokalmiljøet til omfattende og redigert arbeidsinnsats indikerer en annen form for makt enn den materielle rikdommen vi aner gjennom vikingtidas innholdsrike gravrom. Videre må det kunne legges til grunn andre former for religiøse forestillinger og ritualer, fra en betoning av en omfattende byggeprosess og en møblering av landskapet til en omfattende materiell utrustning og møblering av gravrom. Den omforminga av landskapet som det å reise store gravmonumenter innebærer, kan også ses som langt mer ekstrovert enn de mer introverte, dypt nedgravde og skjulte gravgjemmene. Et stort ytre byggverk understreker synlighet og

omforming av landskapet. Storhaugen vil ha fungert som en påminner om begravelsesritualene, de sirlige indre konstruksjonene skjult av jordkappa og de avdøde individene inni monumentet for alle de som bivånet eller deltok i begravelsene. Samtidig som storhaugen kan betraktes som en svært synlig bolig for de døde i landskapet, medfører vikingtidas gravskikk at de store, møblerte gravgjemmene framstår som en velutstyrt bolig for den døde. Framfor fokuseringa på begravelsen som en velutrustet reise bort fra det dennesidige (Dommasnes, 2001, s. 36–38, 131), kan jernalderens dødeomsorg vel så gjerne indikere en møblert bolig (Birkeli, 1943, s. 114), direkte relatert til eldre spor i landskapet (Dahl, 2016b, s. 108).

Forholdet mellom gravgjemme og ytre gravminne har en motsatt utvikling av det vi finner i Mälardalen der det ytre gravminnet økte i størrelse fra folkevandringstid til vikingtid (Löwenborg, 2012). Det økende behovet for synlig omforming av landskapet tolkes som uttrykk for en elite som i yngre jernalder hadde utnyttet krisa rundt 550 til å legge under seg større jordarealer. Hvis gravminner ikke vurderes som et direkte speilbilde av levd liv, er ikke nødvendigvis store monumenter en sikker indikator for vekst og velstand, men at de vel så gjerne kan indikere behov for å argumentere for rådende hierarkier (Dahl, 2023). I et slikt perspektiv framstår folkevandringstid på Håland som en periode med større konfliktnivå hvor det ble investert i bygging av store monumenter, på tilsvarende vis som i Mälardalen i vikingtid. I vikingtid i Rogaland er fokuset flyttet bort fra det ytre gravminnets størrelse og over mot gravgjemmets rike utrustning. De rike gravgjemmene i de lave anleggene plasseres gjerne nært inntil eller oppå hus og graver fra yngre romertid/folkevandringstid, perioden som investerte i massiv omforming av landskapet (Dahl, 2016b). I Mälardalen skiller gravene anlagt oppå eldre graver seg ut fra andre graver fra samme periode, og de tolkes som uttrykk for nykommere (Renck, 2008, s. 104; Löwenborg, 2012, s. 19). I Rogaland får vi motsatt inntrykk da skjelettbegravelser i dype, rektangulære gravgjemmer rike på smykker, redskaper og våpen er fellestrekk ved vikingtidas gravskikk (Dahl, 2016b).

Den omforming av landskapet som store gravmonumenter kan sies å være, peker framover i tid ved at de bidrar til å forme samfunnets opplevelse og bruk av sine omgivelser. Gravene på høydedraget kan forsøksvis vurderes ut fra hva slags handlinger de utgjorde rammeverk for, eller måten de inspirerte til videre bruk av stedet. Antallet omkringliggende, mindre anlegg tilsier at den monumentale haugen kan betraktes som

et fokuspunkt eller knutepunkt for ritualer. De ulike konstruksjonsfasene anlagt over hverandre eskalerte i omfang og størrelse samtidig som eldre anlegg med ett unntak har blitt respektert og inkorporert. I og med den lange brukskontinuiteten og hensyntaken kan det være interessant å peke på de få tilfellene der nye begravelser medførte store ødeleggelse på eldre anlegg. Den rektangulære haugen fra eldre bronsealder, preget av ei rekke satelittanlegg, framstår som kraftig utjevnet i forbindelse med konstruksjon av steinlegginga i førromersk jernalder. Tilsvarende destruksjon kan observeres lenger sør ved anleggelse av båtbegravelsen over ei eksisterende røys fra yngre romertid. De to episodene, i hver sin ende av jernalderen, framstår som unntak i en gravskikk preget av gjenbruk og hensyntaken til eksisterende anlegg. Som eksempel, og i kontrast til båtgava, kan det pekes på måten steinlegging 4 i vikingtid ble anlagt kant i kant med steinlegging 3 og eldste fase i haug 2 fra yngre romertid (se fig. 35 og 38). Den vedvarende, overlappende bruken av gravplassen gir et inntrykk av kontinuitet som nettopp kan ha vært en nøye tilsiktet strategi der menneskene plasserte seg inn i ei tilsynelatende tidløs, mytisk fortid under pågående omforming (se Bradley, 1987; Williams, 2006). Fortida kan betraktes som en svært viktig ressurs i hendene på de levende (Bradley, 1987, s. 3), som et tungtveiende argument åpent for stadige omtolkninger.

4.2.7 Kullag, kvarts og slag som spor etter rituelle handlinger

Det omfattende kullaget bevart under jordkappa i haug 1 oppfattes som et heldig innblikk i bruken av eldre gravanlegg som plattform for nye ritualer. Kullaget kan samtidig betraktes som spor etter preparering av stedet i forbindelse med nye konstruksjoner. Mens liknende kullag under andre gravhauger er betraktet som spor etter kremasjon (Møllerop, 1965; Kristoffersen & Østigård, 2008), er tolkinga av kullaget i haug 1 mer i tråd med forståelsen av kullaget påvist i en gravhaug på Haugar i Tønsberg (Gansum & Østigård, 2004). Kullaget på Haugar tolkes som resultat av en kollektiv hendelse der brenning, transportering og deponering kan ha vært viktige mål i seg selv som kollektiv konstruksjon av monumentet. Til sammenligning framstår det finkorna, sotete kullaget under haugen på Håland som et resultat av brenning under høy temperatur utført på stedet (se fig. 134 appendiks 1).

Den mindre kullkonsentrasjonen funnet i tilknytning til vikingtidsbegravelsen i sør tolkes også som seremoniell bruk av ild, i likhet med området med rød-brent sand inntil kantkjedet i den rektangulære haugen.

Ut fra vårt materiale framstår det således som om ritualer og religiøse forestillinger knyttet til bruk av ild også kan ha spilt en rolle ved skjelettbegravelser. Videre kan det foreslås at ulike komponenter kan ha inngått i brenninga, bestanddeler som tilførte handlingene ekstra effekt samtidig som de kan ha blitt betraktet som spesielle i kraft av deres relasjon til ildsprosessen. Det er mulig at kvartsen spredt ut over røysa som ble reist over kullaget kan ha hatt betydning gjennom bruken og relasjonen til den omfattende brenninga og prepareringa av grunnen under anlegget. Videre kan sotlaget med kvartsavslag deponert på toppen av kjernerøysa ha vært hentet fra eldre rituelle kontekster, noe som kan tas som en indikasjon på at kvarts og ild sammen spilte en sentral, vedvarende rolle i dødekulten på stedet.

Det framstår som kvarts har spilt en rolle i gravkontekstene fra hele jernalderen, fra større blokker til et stort omfang av knuste biter strødd utover lag og konstruksjoner (se fig. 17, 25 og 26 samt fig. 98, 116, 117, 131 og 132 i appendiks 1). Bruken av kvarts i Hålandsmarka er i et så stort omfang at det ble søkt vidt etter lignende paralleller i forsøk på økt forståelse for fenomenet. Forekomster av kvarts er tidligere observert ved undersøkelser av gravminner, men gjerne uten at det gis en nærmere beskrivelse av karakter, omfang og kontekst. Et viktig unntak er utgravinga i Løgevik, Sokndal kommune lengst sør i Rogaland, der store mengder slått kvarts var spredt utover ei gravrøys (Juhl, 1994). Mengde kvarts i sørvestlig kvadrant av røysa med et tverrmål på 15 meter ble beregnet til å være hele 116,6 kg. De slåtte kvartsbitene i kullaget i bunnen av kammeret på Håland minnet til forveksling om brente beinbiter (se fig. 17), et trekk som tidligere er påpekt og diskutert (Østigård, 2007; Lindgren, 2008). I Rogaland er det samme fenomenet observert i bunnen av et gravgjemme med brente bein og leirkarskår fra AD 300–500 i en gravhaug på Raunes i Vindafjord kommune (Løken, 1982). I andre tilfeller forekommer kvartsen som større blokker synlige i anleggenes overflate (Shetelig, 1912, s. 121–149) eller som større blokk innmurt i kammerveggen i steinlegging 4 i Hålandsmarka. På gravfeltet Sylta i Uppland inneholdt fem graver fra folkevandringstid hver 60–65 kilogram kvarts (Lindgren, 2008), en svært interessant parallell til mengden kvarts i mellomrøysa i haug 1 som ble veid til å være 66 kilogram.

På bakgrunn av de kjente eksemplene som kan tidfestes, virker det som om kvarts særlig opptrer i gravkontekster fra yngre romertid og folkevandringstid. Beveger vi oss over til de britiske øyer, der relasjonen mellom kvarts og graver er spesielt utbredt i nord og

vest, er det imidlertid kjent eksempler fra hele tidsspenet yngre steinalder til tidlig kristne graver (Warren & Neighbour, 2004; Dennard, 2005). Framfor en symbolsk betydning iboende kvartsen, kan det tenkes at en nøkkel til forståelsen av relasjonen mellom graver og kvarts ligger i selve bearbeidelsen av materialet. Kvarts har egenskaper som gjør den lysende og elektrisk ladet ved mekanisk påvirkning. Den store mengden kvarts i den sirkulære røysa i haug 1 kan i likhet med det omfattende kullaget betraktes som bevarte spor etter døderitualer før, under og etter bygging av gravanlegget i yngre romertid. Kvartsen er slått fra større blokker brakt til stedet, og det holdes som sannsynlig at bearbeidninga er relatert til den omfattende brenninga, før de hvite avslagene inngikk som et sentralt element i byggverket, som synlige spor etter de ritualer de hadde vært en del av.

Likeledes kan slagg antas å ha hatt en spesiell betydning da materialet inngikk i flere ulike gravkontekster innenfor haug 1. Spesielt kan nevnes essekaka i den førromerske steinlegginga og den store slaggbiten fastkorrodert til spydet i den siste begravelsessekvensen i haug 1 (se fig. 27 og 28). Tilstedeværelsen av slagg er i vårt materiale et trekk ved begravelsene gjennom hele eldre jernalder da det ikke ble påtruffet slagg i vikingtidsgravene. I likhet med slagg kan keramikk antas å ha rommet transformative aspekt med klare paralleller til begravelsesprosessen. Leirkarskår var i likhet med slagg og kvarts et gjennomgående innslag i begravelsene fra eldre jernalder. Det vil imidlertid i mange tilfeller være vanskelig å avgjøre om kontekster med knust keramikk, som for eksempel under den rektangulære haugen, kan tilskrives handlinger knyttet til begravelsen eller må tilskrives eldre aktiviteter på stedet.

4.2.8 Gravskikk, samfunn og hierarki

Dateringa av kullaget under haug 1 faller innenfor samme periode som det ble konstruert gravanlegg både øst og sør på høydedraget, spor som gir inntrykk av et høyt aktivitetsnivå i yngre romertid. Kammeret i haug 1 var anlagt over ei rekke eldre kontekster tolket som kremasjonsgraver. Den sirkulære røysa i haug 1 var anlagt oppå det omfattende kullaget og er således ikke eldre enn AD 260–330, noe som tilsier at den kan være konstruert samtidig som de to steinleggingene i sør. I utgangspunktet ble det antatt at gravleggingene i sør representerer et bevisst valgt alternativ til gravkomplekset i øst, noe som ville vært forenelig med to gruppers ulike gravpraksis på høydedraget i yngre romertid. Men de sammenfallende dateringene av kullaget og

anleggene i sør antyder at kullaget kan betraktes som en rituell kontekst for de tre individene gravlagt i sør. Behovet for å konstruere egne ytre gravanlegg rundt de tre avdøde kan forklare hvorfor de anla nye graver kun 50 meter bort fra lappverket av gravanlegg i øst. Ved gravlegging av tre individer i første del av vikingtid var det ikke haugkomplekset som ble videreført som gravsted, men de to lave anleggene i sør som ble gjort til gjenstand for gjenbruk.

Det er fristende å se det høye aktivitetsnivået i gravskikken i sammenheng med hyppigheten av funn av bosettingsspor i regionen (Dahl, 2016b, 2020, 2022). Folkevandringstid er i vårt materiale farget av en omfattende gjenbruk av det store kammeret i haugen. Gjenbruken kan ses som et konkret uttrykk for at den monumentale haugen spilte en sentral rolle som symbol for lokalsamfunnets historie og dets kollektive minne gjennom folkevandringstid (se Artelius, 2000, s. 17). Selve konstruksjonen av det sirlige byggverket kan med stor sannsynlighet tilskrives samme periode, og jordkappa ble videre trolig utvidet ved gjenbruk av kammeret ut gjennom folkevandringstid. Påvisning av rug i jordkappas øvre lag kan muligens tas som indikasjon på tilført masse også etter folkevandringstid da rug så langt ikke er kjent fra perioder eldre enn merovingertid (Westling & Jensen, 2020).

Bygginga av det imponerende anlegget må ha krevd nøye planlegging og mobilisering, ikke bare i forhold til selve konstruksjonsarbeidet, men også til innsamling av de ulike materialene benyttet i sorterte sekvenser. De ulike byggematerialenes opphav kan ha hatt viktig symboleffekt som en sammenbinding av elementer fra nøye utvalgte steder. De utskårne torvene kan tenkes å representere god beitemark eller det karakteristiske lokale lyngheilandskapet, mens kvartsen enten må være oppsamlet over store områder eller i sin helhet hentet fra et kjent brudd. De ulike elementene kan ha hatt spesiell betydning ved å ha inngått i eldre, betydningsfulle kontekster, slik tilfellet antas å være for kullaget med kvarts på toppen av de sorterte steinlagene og det varierte utvalget av ulike keramikk i den vesle røysa vest for haugen. Samtidig kan byggematerialene representere steder viktige i fortellinga om avdødes liv, bevegelser, territorium og identitet.

Planlegging og gjennomføring av byggverket kan ha bidratt til å visualisere, befeste eller utfordre systemer av hierarki. Ritualene kan betraktes som viktige anledninger både for mobilisering og samhandling, samtidig som vi vil kunne forvente at de utgjorde viktige arenaer og argumenter for eksisterende og kommende maktfordeling. Vi må kunne anta at døden involverte hele

lokalsamfunnet, i tillegg til at viktige støttespillere kan ha reist langt for å etablere nye allianser gjennom begravelsesritualene (Østigård & Goldhahn, 2006), og i det påfølgende dramaets muligheter for kontinuitet og endring ligger krafta i døderitualene, bygging av monumenter og monumentenes videre mytologisering i landskapet. Begravelsesritualene inkluderer både en dialog med høyere makter, forfedre og samfunnet generelt (Gansum & Østigård, 2004, s. 70), og i så måte representerer døden et interregnum der samfunnsorden stilles åpen for endring og reforhandling av allianser og hierarkier gjennom større, registrerte sammenkomster (Østigård & Goldhahn, 2006). Gravhaugen representerer i seg selv restene av ritualer som involverte den avdøde, de pårørende, et deltakende publikum og noen som ble betraktet som innehavere av innsikt i den riktige måten å forrette en begravelse på. Sistnevnte rolle kan ha vært utført av noen form for offisielle lærde, eller vi kan tenke oss at ritualene ble regissert av noen med en dobbelrolle da de både representerte nærmeste pårørende og arvtaker av avdødes lederskap og reforhandla allianser. Gjennom regiseringa av begravelsesritualene, inkludert konstruksjon av nye gravmonumenter, underbygger og manifesterer nye ledere sin posisjon i et lokalt, regionalt og potensielt overregionalt nettverk av allianser (Østigård & Goldhahn, 2006).

Komplekset av gravminner øst på høydetraket kan betraktes som en scene, og begravelsesprosessen kan beskrives som et rituell teater (se Williams, 2006, s. 26, 135). Handlingene fundamenteres i fortid, utspilles i nåtid med ambisjoner for framtida. Begravelse og gravplass muliggjorde sammenkopling mellom fortida og de døde med det levende samfunn. Prosessen medførte at de avdøde fikk ny identitet som forfedre, samtidig som deltakelse i begravelsesritualene ga personlige, kroppslige erfaringer. Ønsket om å skape nye minneverdige erfaringer for deltakerne kan videre bidra til å rette søkelyset mot hvordan variasjon og endring kan påtreffes innenfor relativt korte tidsrom, noe som kan danne et interessant bakteppe både for forståelsen av vikingtidsgravene sør på høydetraket og de ulike begravelsene i haugens kammer.

4.3 Ulike praksiser

Etter en gjennomgang der ulike spor er organisert som et kronologisk narrativ, kan materialet holdes sammen igjen som den sammenblanda helheta som kjennetegner gravfeltet på Håland. Det sentrale tema er å belyse ulike praksiser, og utforske sammenhenger mellom fortidas praksiser og våre arkeologiske praksiser. Som en

parallell til dagens bruk av fortida kan gjenbruk benyttes til å belyse fortidige menneskers bruk av fortida. Gjenbruk kan videre illustrere hvordan ulike praksiser kan ha blitt anvendt parallelt, som en konkretisering av variasjonsmuligheter innenfor gravskikk. Mens vi arkeologer forsøker å finne mønstre i vårt materiale, for enklere å kunne systematisere utviklingstrekk, framstår tvert imot variasjon som et poeng i gravskikk (se Farbrege, 1993a; Kristoffersen & Østigård, 2008; Dahl, 2023). En stor grad av variasjon vil både ha bidratt til å skape unike opplevelser for deltakerne og ha etterlatt seg varige og varierte spor som kunne fungere som påminnere om fortida, påminnere som vel og merke var under stadig omforming.

Et interessant paradoks når det gjelder gjenbruk, er at mens ulike praksiser understreker betydningen av det multitemporære, oppleves det hurtig som avgjørende å kunne tidfeste gjenbruken til ulike perioder for slik å kunne nærme seg dens karakter og mulige årsaker. Innenfor vår arkeologiske praksis oppleves dette paradokset som en spennende utfordring som bør bli nærmere adressert.

4.3.1 Langtidsperspektiv og linjær tid

Som påpekt i del 1 vurderes Hålandsmarka som et velegnet materiale til å belyse gravskikk i et langtidsperspektiv. Det lange tidsperspektivet spiller en sentral rolle innenfor kulturminnevern og løftes fram i forskningsstrategiske planer. Samtidig som langtidsperspektivet er en vesentlig faglig styrke, sporer det vide perspektivet oss gjerne til en linjær framstilling der tida stykkes opp i arkeologiske perioder som avløser hverandre (Olsen mfl., 2012, s. 136). Langtidsperspektivet belyser dermed vår arkeologiske praksis og hvordan den er influert av modernismens linjære tid (Dahl, 2020).

Ved arkeologiske undersøkelser betraktes tidfesting av ulike hendelser som det sentrale grep vi benytter for å organisere de sammensatte sporene vi finner innenfor undersøkelsesområdet (se Dahl mfl., 2008). Vår praksis preges sterkt av kategorisering og systematisering, inn i stadig finere, daterte tynnslip innenfor fortellinga om forhistorien (Dahl, 2020). Monumenter og lokaliteter dekonstrueres til daterbare sekvenser som kan gi innblikk i forhistoriske praksiser innenfor ulike arkeologiske perioder, ofte med oppmerksomhet mot brå endringer, eller brudd, som inntreffer ved periodeoverganger (Crellin, 2017). I våre forsøk på å anvende et vidt perspektiv strekkes gjerne hendelsene vi finner spor etter ut på en lang kronologisk tråd. Men framfor en framstilling av sekvenser som isolerte hendelser som avløser hverandre, vil bruk av et sted

gjennom lang tid innebære ei sammenblanding av de materielle sporene vi studerer, mer som den kaotiske helheta vi står overfor ved oppstart av ei utgraving, før vi har rukket å dissekere den inn i ulike perioder (Dahl, 2020). Kaotisk og sammenblandet (Olsen, 2010; Olsen, 2012; Olsen & Witmore, 2015) forteller oss trolig mer om fortidige levde liv enn et narrativ med atskilte, daterbare sekvenser, slik som framstilt i del 2, 3 og 4.2.

Det kan innvendes at denne dissekeringen er en nødvendig tilbakespoling av den transformasjonsprosessen som det arkeologiske kildematerialet har gjennomgått, at det forut for det sammenblanda kaoset skal ha vært en historisk orden som kan gjenskapes (Olsen, 2010, s. 127). Bjørnar Olsen illustrerer utfordringer knyttet til en slik arkeologisk praksis ved å vise til byer som Roma, London og Tromsø. Det ville gitt liten hensikt for dagens opplevelse av Roma om vi dissekerte den inn i enkeltelementer og ekskluderte alt som ikke var samtidig. Det er gjerne slik vi som arkeologer forsøker å gripe våre utgravingsfelt. En slik praksis taper hurtig av syne det som kjennetegner slike sammensatte kulturminnefelt, som ei samla fortid som kontinuerlig former dagens praksis (Olsen, 2012, s. 127). Nettopp her kan kulturminneforvaltninga finne sterke argument for både vern og forskning på kulturminner. Steder som Hålandsmarka har sin styrke og store vitenskapelige potensiale nettopp i de varierte sporene som kunne og kan tas i bruk i nye sammenhenger og danne nye praksiser (Dahl, 2020).

Det er i dette sammensatte spenningsfeltet materiell kultur, eller ting, kan løftes fram. På samme vis som nåtida ikke utelukkende utgjøres av nåtidige materielle spor, har ikke de fortidige liv utspilt seg i omgivelser som kun rommet deres egne avtrykk. Fortida har akkumulert seg i lag på lag, i nåtid som i forhistorien. Fortida er således tilstede i nåtida, gjennom materiell kultur. Som påpekt i kapittel 1.2 flyttes dermed det arkeologiske fokuset fra å oppdage fortida mer mot å arbeide med fortida som er i nåtida (Shanks, 2007, s. 591; Olsen, 2010, s. 126), noe som bringer oss over i våre arkeologiske praksiser så vel som fortidige praksiser. Men først for å summere opp mulige grep for å adressere utfordringene knyttet til egne arkeologiske praksiser, kan vi forsøke å åpne for perspektiv som ikke kun retter søkelyset mot datering av enkelthendelser, men som vier oppmerksomhet til prosesser og ulike praksiser som viser til gjentatt bruk og omforming av landskapet (Dahl, 2016a, s. 77, 93). En annen mulighet er å forsøke og føre de daterte sekvensene sammen igjen etter utgravingsdissekering (se 4.3.3 og 4.3.4). En annen vei kan være å ikke legge all vekt på tid, men

løfte opp det romlige, som gravhauger eller små gravfelt der lange tidsrom mellom ulike hendelser på samme sted nærmest får mellomrommet i tid til å opphøre (se 4.2.5). En fjerde mulighet er å betrakte tid mer som varighet (*durée*) enn en suksessjon av hendelser (Olsen, 2010, s. 119).

4.3.2 Erkjennelse, feltpraksis og kildekritikk

Som påpekt i del 1 må metodebruk inneha en sentral rolle i refleksjoner rundt nåtidige og fortidige praksiser, som en kontinuerlig refleksiv kildekritikk og vurdering av representativitet. Metodikk bør ikke låses i en innledende tolkning inn i ulike kulturminnetyper, og vi må stadig vurdere i hvilken grad vår kategorisering representerer hensiktsmessige verktøy i forsøkene på å beskrive fortidige praksiser. Nødvendige diskusjoner av kategorier og kriterier (Brun & Sørgaard, 2010), i svensk feltarkeologi fra slutten av 1990-tallet av (Pettersson, 2006, s. 15), adresseres gjennom problematiseringa av røyser i regional forvaltning (Dahl, 2020; Gil & Denham, 2020; Pettersson, H., 2020; Pettersson, M., 2020). Her ligger et stort utviklingspotensial som indikerer fruktbare bevegelser innenfor et arkeologifag der forvaltningsundersøkelser kan inneha en sentral rolle som fora for gjennomgripende faglige diskusjoner og kunnskapsgeneratorer. Hålandsmarka kan samtidig bidra til å understreke nødvendigheten av å løfte disse diskusjonene utover regionale og nasjonale forvaltningsdistrikt.

Mens små, lave røyser knyttet til jordfast stein betraktes som indikatorer på rydningsrøys ved overflateregistreringer i Rogaland, har de samme indikatorene gitt opphav til en egen type gravminner i Sverige. I steinleggingene omtalt som midtblocksgraver er det påvist et gjennomgående mønster ved at brente bein er deponert sør eller sørvest for den store steinen (Feldt, 2005, s. 110–115). Steinlegging 3 i Hålandsmarka var bygd opp rundt en jordfast stein, og steinringen som avgrenset de brente beinene var plassert sørvest for den store steinen (se fig. 39). Måten de brente beinene fra to individer var anlagt inntil steinen kan gi assosiasjoner i retning av ofring. Samtidig som steinlegging 3 representerer et eksempel på et svært interessant gravminne som ut fra overflatisk tolkning ofte ikke ville blitt gjenstand for nærmere undersøkelser eller kun snittet, kan de brente beinene trekkes fram som det avgjørende moment i vår tolkning av anlegget. Bevaringsforhold tilsier at vi svært sjeldent finner bevarte spor etter inhumasjoner, noe som medfører at kremasjonsgraver er enklere å identifisere og kan være overrepresentert i vårt materiale (Dahl, 2023). Som

eksempel kan det trekkes fram mulighetene for identifisering av flere kremasjonsbegravelser og individer ved undersøkelser av hauger med mange konstruksjonsfaser og gjentatt bruk, vel og merke kun for de periodene hvor kremering var hyppig forekommende (Dahl, 2019, 2023). I steinlegging 3 ble det ikke påvist mer enn en gravkontekst, og det var utelukkende den osteologiske analysen av de brente beinene innenfor sirkelen av steiner som viste at det var tale om mer enn ett individ gravlagt i anlegget. Osteologiske analyser er en metodisk forutsetning for å kunne utfordre vår forventning om at en gravkontekst representerer ett gravlagt individ.

I tillegg til at Hålandsmarka representerer et første eksempel på en begynnende og fortsatt pågående problematisering av røysfelt i Rogaland, illustreres den

Fig. 79. Lokalisering av Hålandsmarka i forhold til andre hauger med mange faser (jf. tabell 6). 1: Hålandsmarka, Time 2: Salte, Klepp 3: Lye, Time 4: Vigrestad, Hå 5: Foss-Eikeland, Sandnes 6: Medhaug, Sandnes 7: Ormshaug, Sandnes 8: Helgøy, Finnøy 9: Sakrishaugen, Voss. Kartet over Jæren er basert på et kart fra 1850 før uttapping av vannene. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 79. Location of Hålandsmarka in relation to other grave mounds with several phases (see Table 6). 1: Hålandsmarka, Time, 2: Salte, Klepp, 3: Lye, Time, 4: Vigrestad, Hå, 5: Foss-Eikeland, Sandnes, 6: Medhaug, Sandnes, 7: Ormshaug, Sandnes, 8: Helgøy, Finnøy, 9: Sakrishaugen, Voss. The map of Jæren is based on a map from 1850 on which the lakes that have since been drained are indicated. Ill.: Theo Gil Bell.

Tabell 6. Sammenstilling av ulike elementer fra forskjellige perioder i gravkompleks. Eksempelene er fra Rogaland, med unntak av Sakrishaugen som ligger i Vestland, V-Norge.

Table 6.. Comparison of elements from different periods in burial mounds. The examples are from Rogaland in SW Norway, with the exception of Sakrishaugen situated in Vestland, W Norway.

Lokalitet Site	Perioder Periods	Steinlegging Kerb	Røys inni kjernerøys Cairn within cairn	Innplassert kammer Chamber built into existing cairn	Kullag Charcoal layer
Hålandsmarka	E.BRA-MER EBA-Mer. P	FØRRROM PRIA	Y.ROM LRIA	FVT - over grav fra YROM Mig. P - over burial from LRIA	Y.ROM LRIA
Salte	E.ROM-FVT ERIA-Mig. P		Y.ROM LRIA	FVT - over grav fra YROM Mig. P- over burial from LRIA	
Sakrishaugen	E.ROM-MER ERIA-Mer. P	ROM RIA	ROM RIA	Mer. P - over grav fra FVT Mer. P - over burial from Mig. P	
Ormshaug	E.JA-Y.JA EIA-LIA		E.JA EIA	FVT, Y.JA Mig. P, LIA	E.JA EIA
Vigrestad	Y.ROM-Mer. P LRIA-Mer. P				
Medhaug	FØRRROM-VIK PRIA-VA				FØRRROM PRIA
Foss-Eikeland	FØRRROM-Y.JA PRIA-LIA				

uløselige sammenhengen mellom arkeologiske praksiser og fortidige praksiser ved at utgravinga utfordret et tradisjonelt syn på gravminner som resultat av en enkeltstående begravelse på ett gitt tidspunkt i forhistorien. Framfor en tilnærming der det blir tatt høyde for å identifisere og datere én begravelse innenfor hvert synlige gravanlegg (se Holst & Rasmussen, 2015, s. 306), ble det lagt vekt på en utgravings- og dokumentasjonsprosess som kunne fange opp bevarte spor etter ulike forhistoriske praksiser innenfor hele gravfeltet (se Gansum & Østigård, 2004, s. 69). I tråd med en slik tilnærming må vi åpne opp for konstruksjonsprosessen som del av begravelsesritualer som kan ha utspilt seg over tid, som varighet (se 4.3.1). I heldige tilfeller har det vært mulig å tidfeste konstruksjon av gravminner, som ukene mellom begynnelsen av kammerets konstruksjon til forsegling av kammeret i Hochdorf, eller de fem årene benyttet til konstruksjon av gravmonumentet over det samme kammeret (Østigård & Goldhahn, 2006).

Gjennom aktiv bruk av lignende paralleller i tolkningsprosessen, er det lagt vekt på å understreke at gravfeltet i Hålandsmarka ikke bør betraktes som noe unikt, verken i forhold til kompleksiteten i den store haugen eller den lange og varierte bruken av gravfeltet (Dahl, 2016a). Sentrale anlegg for sammenligning og tolkning av haug 1, hva angår kontinuitet og gjenbruk, har spesielt vært Ormshaug i Sandnes, Salte på Klepp og Sakrishaugen på Voss i Vestland (Møllerop, 1953a og b; Hafver, 1968; Magnus, 1968; Randers, 1988; Dahl,

2016a) (fig. 79 og tabell 6). Samtidig som den dokumenterte kompleksiteten og lange bruken vurderes som tett relatert til undersøkelsens metodikk, viser de lignende anleggene at lang tids bruk og omforming av gravminner burde være velkjent innenfor norsk arkeologi og således i langt større grad ha omformet vår tilnærming til gravhauger. Mens haugen på Salte, som rommet to kjernerøys og hele 14 begravelser, ble undersøkt i 1953 (Møllerop, 1953a og b), ble Ormshaug undersøkt i 1967 og 1968 (Hafver, 1968; Magnus, 1968).

"Sekundære begravelser i eldre hauger er langt vanligere gravform enn reising av ny haug" (Møllerop, 1953b, s. 56).

Det langstrakte anlegget i bunnen av haug 1 kan trekkes fram både som eksempel på endra tilnærminger til gravminner og behov for perspektivutvidelse utover region og kulturminnekategori. Det er kjent få lignende rektangulære anlegg i Rogaland (Næss, 1969; Høgestøl, 1995; Myhre, 2007), og det er kun anlegget fra eldre bronsealder på Helgøy i Ryfylke som kan betraktes som en nær parallell (Barclay, 1984). Det langstrakte anlegget uten bevarte graver viser samtidig likheter med de skandinaviske kulthusene, en type anlegg som har avstedkommet en interessant diskusjon hva angår utfordringer knyttet til definisjon, bruk og datering (Anglert mfl., 2006). De langstrakte anleggene oppbygd av jord og stein er ofte funntomme eller nærmest funntomme (Victor, 2006), slik at de gjerne tidfestes

indirekte ut fra nærliggende graver eller likhet med andre kulthus tidfestet på tilsvarende indirekte måte. Fredrik Svanberg påpeker at i stedet for å betrakte anleggene som noe som kompletterer andre graver, bør kulturminnene betraktes som graver i seg selv. Ved moderne metoder har det lyktes å påvise graver i anleggene og således kan begrepet husgraver sies å være mer dekkende enn kulthus (Svanberg, 2006, s. 124). Anleggene kan, som andre graver, fortsatt ha blitt benyttet som steder for ritualer og gravkult. Svanberg trekker paralleller til europeiske long-beds som med sine avlange jordvoller omgitt av grøfter tidligere ble tolket som kulthus fra yngre bronsealder, men som ved nyere undersøkelser har vist seg å romme graver.

Mangel på samlokalisering av bygninger og graver i bronsealder (Dahl, 2014, 2016b, 2023) kan være en årsak til at gravanlegg bygges med samme form som hus, der haugens avrunda hjørner kan ha utgjort en parallell til langhusenes avrunda gavler i eldre bronsealder. Det er også mulig at formen, som avviker fra de store, runde jordhaugene som preger jærlandskapet i eldre bronsealder (Nordenborg Myhre, 1988), kan indikere intensjoner om bruken av anlegget. Framfor en ruvende jordhaug ble det heller valgt å konstruere et lavt, langstrakt anlegg som kunne benyttes som en scene og fokuspunkt for ritualer. Videre bruk og omfattende aktiviteter gjennom hele bronsealder framstår som et sentralt og generelt punkt ved de langstrakte anleggene, noe som også nylig ble påtruffet i og rundt en langhaug på Nag i Strand kommune (van de Lagemaat & Mooney, 2021).

Som en parallell til den seighet de arkeologiske praksisene preges av i vår tilnærming til hauger, har det tatt tilsvarende lang tid å argumentere for behovet for avdekking av hele gravfelt i norsk arkeologi. Mens en i Sverige ble var utfordringene knyttet til den store og

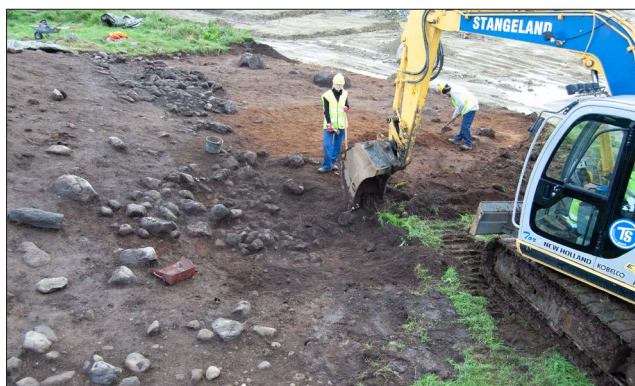

Fig. 80. Avdekking av anlegg som ikke var synlige på overflata langs foten av haug I.

Fig. 80. Stripping of features not visible on the surface along the edge of Mound I.

varierte mengden ikke-synlige kulturminner som dukket opp ved en mer systematisk totalavdekking allerede på slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet (Bennett, 1985, s. 10), er det som om denne kunnskapen ikke har fått fullt utslag i metodikken i Norge. Dette til tross for viktige norske eksempler på de mange anlegg som kan framkomme ved avdekking av gravfelt, slik som undersøkelsen på Gunnarstorp så langt tilbake i tid som på 1950- og 60-tallet (Wangen, 1999). Fortsatt preges den norske forvaltninga av en uheldig dikotomi mellom synlige kulturminner i beitemark og ikke-synlige kulturminner i dyrkamark (Dahl, 2020, 2022). Det bør ikke være slik at vi i beitemark unnlater å undersøke om det kan være mer enn synlige kulturminner, mens vi i dyrkamark unnlater å diskutere relasjoner til synlige kulturminner før oppdyrking av området. Gravene vi finner bevarte spor etter i dyrkamark, som er der vi hyppigst foretar undersøkelser og påtreffer graver ved dagens undersøkelser i Rogaland (Dahl, 2016b, 2020, 2022), må diskuteres i lys av graver i beitemark, men vel og merke helst mer enn delvise undersøkelser av gravanlegg synlige på dagens markoverflate. Ved avdekking av hele gravfelt kan vi ha en annen grad av sikkerhet om at de totalundersøkte gravene representerer en form for helhet eller ansamling (se 4.3.4), eller dette bør i det minste være noe vi streber etter å nærme oss. Et slikt materiale vil ha et langt større vitenskapelig potensial enn delvise utgravninger av enkeltliggende, synlige kulturminner. Hålandsmarka representerer en svært viktig kontekst for økt forståelse og metodeutvikling ved nyere undersøkelser av gravfelt og enkeltliggende gravminner som har utgjort deler av større kulturminnefelt der kun fragmenter gjenstår eller gjøres til gjenstand for undersøkelser (Bortheim & Dahl, 2014; Dahl, 2014, 2019, 2020; Gil & Denham, 2020; van de Lagemaat & Mooney, 2021). Vi bør kontinuerlig reise kildekritiske spørsmål om representativiteten til den gravskikken vi kartlegger og diskutere hvordan gravskikken vi opererer med kan være formet av bevaringsforhold på undersøkelsesstedet, som eksemplifisert med den mulige overrepresentasjonen av kremasjonsgraver i vårt materiale.

Avdekking av områdene rundt synlige gravminner og hele gravfelt øker kildetilfanget av kulturminner som er lite synlige eller ikke-synlige på dagens markoverflate (se fig. 12). Blant de lite synlige kulturminnene er det spesielt lave gravanlegg og satelittanlegg rundt synlige gravminner som får en markant økt hyppighet ved våre undersøkelser, noe som gjenspeiler seg i økt kunnskap om gravskikk i perioder som yngre bronsealder og førromersk jernalder. I Hålandsmarka kan vi

trekke fram de mange mindre anleggene med dateringer til yngre bronsealder rundt haug 1 (fig. 80) og den sirkulære steinlegginga fra førromersk jernalder som karakteristiske i så måte. Andre større undersøkelser i Rogaland har tilsvarende støttet opp om forventninga om å kunne øke kunnskapen om gravskikk i disse to periodene preget av små gravanlegg (Gil & Denham, 2020). Et annet krevende aspekt ved gravskikken i yngre bronsealder og førromersk jernalder er mangel på bevarte spor etter begravelse med lite materiale egnet for sikre dateringer, dateringer som i tillegg blir svært vide på grunn av plataer i kalibreringskurvene innenfor tidsrommet.

Utgravinga i Hålandsmarka viser at det forekommer små gravanlegg også i andre perioder enn yngre bronsealder og førromersk jernalder, som steinlegginger og lave røyser konstruert i yngre romertid og vikingtid. Etter avdekking av store deler av gravfeltet, kan problemstillinga knyttet til en mulig økt hyppighet av små anlegg fra perioder tidligere underrepresentert i vårt gravmateriale snus til at det kun var i folkevandringstid det ble bygd et stort gravminne (se Dahl, 2023). Mens maskin var en planlagt forutsetning for avdekking av de mange lite synlige og ikke-synlige anleggene (fig. 80), viste kontinuerlig bruk av maskin seg å være vesentlig for den detaljerte undersøkelsen av sporene innenfor, rundt og under det store og sammensatte gravminnet (fig. 81 og 82). Maskin er fremmet som et nødvendig og konkret verktøy i prosjektplanlegging for

å kontekstualisere og problematisere enkeltminnene som kulturmiljøene gis mulighet til å oppstykkjes i innenfor forvaltninga (Dahl, 2020).

Utgravinger av hele gravfelt medfører ikke bare at det dukker opp mindre synlige gravminner fra flere perioder, men det bidrar samtidig til å belyse en mer variert og multitemporær bruk. Som eksempel kan trekkes fram Eikebakken, Øvra Øksnavad på Klepp, som ved avdekking ikke kun rommet én type kulturminner fra ett avgrensa tidsrom (Gil & Denham, 2020). Stolpehullene rundt og under haug 1 i Hålandsmarka utgjør ikke spor etter regulære grindbygde hus som identifisert på Eikebakken, og det holdes som mer sannsynlig at de viser til konstruksjonsprosesser som har utgjort en viktig del av begravelsesritualene. Oppdagelse av anlegg som vanskelig lar seg kategorisere inn i enten bosettingsspor eller gravminner er viktige påminnere om kulturminnefeltets sammensatte karakter. Kontinuerlige nyoppdagelser og omtolkninger bør løftes fram som vesentlige moment ved feltarbeid, og for å unngå at utgravinger blir en selvoppfyllende praksis, kan vi fokusere på det som ikke nødvendigvis passer inn i våre systemer (Lucas, 2001, s. 42). Feltpraksis fordrer nettopp åpenhet og fleksibilitet for å kunne oppdage nye fenomener og relasjoner (Lucas, 2001; Lönn & Petersson, 2013; Dahl, 2020). Vi kjenner ikke materialet før vi undersøker det, og vi bør dermed være åpne for mer induktive arbeidsprosesser, noe som adresserer overordna utfordringer i dagens

Fig. 81. Forsiktig fjerning av jordkappa i haug 1.
Fig. 81. Cautiously removing the earthen cap of Mound 1.

Fig. 82. Maskinell og manuell utgraving av haug 1. Foto: Åge Pedersen, AM, UiS.
Fig. 82. Mechanical and manual excavation of Mound 1. Photo: Åge Pedersen, AM, UiS.

kulturminneforvaltning (Lönn & Petersson, 2013, s. 692). Vi må være forberedt på overraskelser underveis i utgravninger og utvikle strategier for hvordan vi kan håndtere det ukjente slik at det ikke overses, nedprioriteres eller tolkes inn i noe allerede familiært. Eventuelle negative assosiasjoner knyttet til betegnelsen oppdagelse (se Olsen, 2010, s. 126) kan håndteres ved en supplerende sammenligning av erkjennelsesprosessene i felt som å hyppig møte seg selv og sin samtid i døra.

4.3.3 Multitemporære gravfelt – Gjenbruk

Gjenbruk framstår som et verktøy til å betone kulturminners multitemporalitet, som et mulig grep for å imøtekomme flere av utfordringene knyttet til våre praksiser skissert i 4.3.1. Gjenbruk betraktes som et særs sentralt tema da gravfelt anlegges nettopp for å relatere døde til andre døde. Praksis kjennetegnes således av ulike vis å forholde seg til fortida, og gravfelt eksemplifiserer kulturminnemiljøenes store tidsdybde og sammenblanda karakter. Tilnærminga kan organiseres i to hoveddeler der den første befatter seg med hvordan gjenbruk kommer til uttrykk, mens den andre

delen går nærmere inn i mulige årsaksforklaringer til gjenbrukens ulike uttrykksformer. Når det gjelder gjenbrukens karakter i Hålandsmarka kan den deles inn i følgende former:

Innplassering av begravelser i eksisterende gravanlegg

a) *Direkte oppå eldre begravelser*

Kammeret i haug 1 rommer flere begravelser samtidig som det er konstruert over eldre begravelser.

b) *Andre steder i anlegg*

Kremasjonsbegravelsen anlagt asentralt i den eldre steinlegginga.

Bygging av nye anlegg oppå eksisterende gravanlegg

a) *Respektare og inkorporere eksisterende anlegg*

Steinlegging, sirkulær røys og kjerneørøys anlagt over hverandre i haug 1.

b) *Rasere og utplanere eksisterende anlegg*

- Den rektangulære haugen ble utplanert før den sirkulære steinlegginga ble konstruert over dens vestlige del.

- Ved anleggelse av båtbegravelsen innenfor steinlegginga i haug 2 ble det eldre anlegget på stedet rasert.

Bygging av nye anlegg inntil eksisterende gravanlegg

a) *Bygging av likt anlegg inntil eksisterende anlegg*

Steinlegging 4 er konstruert kant i kant med steinlegging 3 og med samme størrelse og form.

b) *Anleggelse av mindre satelittanlegg inntil et større anlegg*

Langs den rektangulære haugens kantskjede ble det anlagt to mindre, rektangulære anlegg.

Bygging av anlegg på god avstand fra eksisterende gravanlegg

To gravanlegg konstrueres sør på høydedraget med en avstand på 50 meter fra haug 1, i en periode hvor det er spor etter intensiv bruk av haug 1.

Gjenbruk av gjenstander - Kontekster med funn fra ulike perioder

- Røysa anlagt ved foten av haug 1 rommet leirkarskår fra ulike, eldre perioder.
- I jordkappa til haug 1 ble det påvist en liten steinsirkel med kvarts og kull. Kvartsen ses i relasjon til all kvartsen i den sirkulære røysa, forseglest under kjerne-røysa, mens kullet har gitt en datering eldre enn alle de overlappende sirkulære anleggene.

Spor etter annen bruk enn begravelse i gravanlegg

- Det omfattende kullet i haug 1 viser til brenning over eksisterende anlegg før konstruksjon av ny røys. Det ble ikke funnet brente bein i laget, men det ble vurdert om laget kunne representere spor etter kremasjonsprosesser, da gjerne knyttet opp mot de to samtidige kremasjonsbegravelsene sør på høydedraget. Det holdes som sannsynlig at brenninga har vært utført som en forberedelse eller innledning til videre byggeprosesser i haug 1. En mulig parallell, om enn i en helt annen størrelsesorden, er kullinsa utenfor kammeret i steinlegging 4 sør på høydedraget (se 3.4).
- I de to steinlagene i den sirkulære røysa i haug 1 ble det funnet 66 kg kvarts. Kvartsen har blitt slått og spredd utover røysa, og både bearbeidelsen av kvartsen og den påfølgende spredninga tolkes som deler av begravelsesritualer. Vi kan se for oss hvordan kvartsens lysgivende egenskap kan ha frambrakt et spektakulært skue hvis hendelsene fant sted i mørke.
- I undergrunnen under jordkappa kom det fram flere stolpehull tolket som spor etter aktiviteter knyttet til

den rektangulære haugen. Selv om stolpehullene ikke danner grindbygde hus, kan det ikke utelukkes at det har vært reist mindre konstruksjoner av tre knyttet til bruken av gravstedet, noe som kan tolkes i retning av at folk kan ha søkt opphold ved gravanlegget i perioder. Videre kan det tenkes at det har vært bygd reisverk som måtte fundamenteres i undergrunnen, slik som plattformer som kan ha fungert til nedsettelse av ofre, begravelser eller opptredener for et publikum. Likeledes bør de mange mindre anleggene rundt haug 1 ikke låses i en tolkning som funntomme graver, men også vurderes som spor etter ritualer og ofringer knyttet til gravplassen. En slik tankerekke vil være i tråd med et syn på gravanlegg som mer enn kun åsted for begravelser, og mer som viktige samlingssteder og scener for utførelse av lokalmiljøets ritualer (se Williams, 1998, s. 99, 103). Tufta i kanten av haug 2 kan betraktes som en mulig parallell til stolpehullene under haug 1 (se 2.3 i appendiks 2).

Det sentrale moment i årsaker til gjenbruk er tett sammenvevd med bruken av gravplasser. Framfor å betrakte et gravminne som spor etter én begravelse, som én isolert og tidsavgrenset hendelse, kan vi forsøke å bevege oss over mot en tilnærming til gravanlegg som knutepunkt benyttet over lang tid (se Dahl, 2016a). Vi trenger ikke å se for oss gamle graver som ubrukte og brakklagte, som ikke-steder som seinere kunne gjeninntas i form av nye begravelser. Hvis vi tar høyde for lang tids bruk, vil innplassering av nye døde være et naturlig valg. Således vil fokus kunne flyttes fra å konstatere at det forekommer gjenbruk til å kunne undersøke hvilken form uttrykkene har, når og hvordan det bygges nye anlegg og hvordan de forholder seg til eksisterende strukturer. Ved å ta høyde for lang tids bruk vil det også kunne oppstå ny interesse for markante brudd i bruken av gravplasser (se 4.2.3). En opplagt kildekritisk utfordring er at vi begrenses til former for bruk som har etterlatt materielle spor bevart for ettertida, et særs relevant kildekritisk tema ved diskusjon av mer funnfattige perioder slik som merovingertid (Dahl, 2014, 2023).

Hvis vi går nærmere inn på de ulike formene for gjenbruk identifisert i Hålandsmarka, kan innplassering av begravelser i eksisterende anlegg betraktes som en understrekning av at gravanlegg hadde en vedvarende viktig rolle i lokalmiljøet. Bruken understreker tilhørighet, både til de gravlagte og deres gravanlegg. Relasjonen til tidligere gravlagte på stedet har blitt framhevet, og vi kan se for oss at de gravlagte ble betraktet som spesielt utvalgte og kanskje også som opphøyde og guddommelige. Innplasserte begravelser

framstår som integrerte og sammenvevde med det bestående, men det er viktig å understreke at gjenbruken kan ha innbefattet en komplett omforming av forståelsen og bruken av det tilsynelatende upåvirka gravanlegget (se 4.2.6). Vi kan samtidig påpeke at bygging av gravanlegg ikke har vært tillagt en sentral rolle i samfunnets håndtering av døden ved innplassering av nye begravelser i eksisterende anlegg. Her skiller innplassering av begravelser i eksisterende anlegg seg markant ut fra bygging av nye anlegg over eldre anlegg. Ved denne formen for gjenbruk er det grunn til å tro at både konstruksjonsprosessen i seg selv og det å kunne lage et synlig ettermæle har vært vektlagt. Ved å reise nye anlegg både videreføres og transformeres stedets betydning.

Tildekking av eldre anlegg innebærer en markant overtakelse av gravstedet, en utfordring av etablerte strukturer, enten forberedelsene inkluderer en utjevning av eldre konstruksjoner eller ikke. Rasing av eldre anlegg kan betraktes som grunnlag for en ny start og et oppgjør med tidligere bruk og brukere. Imidlertid må stedet representere viktige aspekt som ønskes videreført eller omdefinert da det enkleste alternativet for en ny start ville vært å konstruere gravanlegg et annet sted. I så måte representerer de to steinleggingene sør på høydedraget en interessant strategi da de anlegges 50 meter bort fra haug 1, i et tidsrom der aktiviteten i storhaugen har vært omfattende. De nye anleggene markerer en avstandstaken til konglomeratet i øst, samtidig som de legges til det samme høydedraget som har vært benyttet som gravsted i lang tid. Praksisen tolkes som uttrykk for ønske om å skape nytt handlingsrom med referanse til gravplassen i øst, noe som kan tenkes å markere både selvstendighet og relasjoner i form av slektskapsbånd eller allianser med de gravlagte i øst.

Mens de lave steinleggingene i sør hadde nedgravde gravgjemmer, var alle identifiserte begravelser i haug 1 anlagt over undergrunnen i selve anleggene. Det er viktig å rette et kildekritisk blikk på gravgjemmers lokalisering, spesielt hva angår bevarte spor etter graver i dyrka mark (Dahl, 2016b, 2020, 2023). Et neste trinn er diskusjon av de ulike praksisene og hva som kan tenkes å avgjøre valg av gravgjemme og hvordan begravelser plasseres i forhold til øvre gravmarkering. Det framstår som vesensforskjellig om de døde dekkes av et byggverk eller inkorporeres som en del av byggverket. Reint funksjonelt vil en skjelettbegravelse være mer plasskrevende enn en kremasjonsbegravelse, og vi kan se for oss en større grad av fleksibilitet ved anleggelse av kremasjonsbegravelser. I Hålandsmarka ble det påvist brente bein i urne gravd ned i undergrunnen, brente bein fra

Fig. 83. Skjørbrente steiner på innsiden av kammerets sørlige vegg.

Fig. 83. Fire-cracked stones on the inside of the southern chamber wall.

to individer innenfor en liten steinsirkel ved jordfast stein, spredte brente bein i gravanlegg og brenning av eldre begravelser sammen med nye i mannslangt kammer (se fig. 83). Spredte, brente bein uten gravgjemme blir som en inkorporert del av gravanlegget, og det er viktig at vi minner oss selv om at det på Vestlandet kun vil være mulig å finne bevarte spor etter en slik form for gjenbruk hvis det er kremasjonsbegravelser (Dahl, 2023).

Det store gravkammeret i haug 1 står i en særstilling da det både har vært gravgjemme for inhumasjons- og kremasjonsbegravelser. Her møter vi et eksempel på både utstrakt gjenbruk og ulike praksiser i forhold til likbehandling innenfor folkevandringstid. Eksempelet antyder en fleksibel tilnærming i forholdet mellom gravgjemme og likbehandling (Kristoffersen & Østigård, 2008). I yngre romertid har vi flere eksempler på at det velges ulike gravgjemmer mens likbehandlinga framstår å være utelukkende kremering. En opplagt utfordring er at voldsomme sammenblandinger av ulike gravkontekster, slik som bygging av gravkammer oppå eldre begravelse, gjør at det kan være vanskelig å fastslå hvilken utforming eldre gravgjemmer kan ha hatt. Videre kan beinene ha blitt utsatt for sekundære brenninger ved å ha blitt inkorporert i nye kremasjoner.

De store gravgjemmene kan betraktes som møblerte boliger for de døde (Dahl, 2016b). Hvis vi sammenligner det store kammeret i haug 1 med de tre gravgjemmene fra vikingtid i sør, medfører deres ulike plassering at begravelsene har en helt annen grad av tilgjengelighet. Mens gravkammeret i haug 1 var lett tilgjengelig fra toppen av den to meter høye haugen, hadde begravelsene i sør nedgravde gjemmer dekket av øvre gravmarkering. Nå kan det innvendes at overbyggingene framstår som gjennomgående lave i vikingtid da fokus ser ut til å ha vært rettet mer mot gravgjemmet (se 4.1.6). I en periode av forhistorien hvor gjenbruken framstår som så omfattende at den kan betegnes som

en bevisst strategi (Hållans Stenholm, 2012, s. 10), er deres begravelser gjort vanskelig tilgjengelige for videre bruk og gjenbruk.

Det kan tenkes at en nøkkel til forståelsen av plassering av begravelsene kan ligge i ulik rekkefølge i handlingene, noe som kan framstå mer iøyenfallende ved et hendelsesorientert perspektiv (del 2 og 3). Ved nedgravde gjemmer vil gravrommet være det første som konstrueres, før det eventuelt bygges et anlegg over begravelsen. Det er således ikke nødvendig å mobilisere samfunnet til bygging av gravanlegg forut for begravelsen. Motsatt vil det måtte bygges et gravanlegg enten i det dødsfallet inntreffer eller som en planlagt handling, for eksempel ved et lengre sykdomsforløp. I så måte kan vi se for oss at bygging av gravanlegg bidro til å forberede samfunnet på døden, sorgprosessen og endring av lederskap. Byggeprosessen kan ha hatt svært ulikt omfang, både med hensyn til anleggets størrelse og med hensyn til antall mennesker involvert i arbeidet. Bygging av kjernerøysa med de sorterte steinlagene må ha krevd planlegging og en form for arbeidsro, eller den kan ha bidratt til å skape ro i den overgangsfasen dødsfallet kan ha utløst. Denne arbeidsinnsatsen står i skarp kontrast til inkorporering av nye begravelser i eksisterende gravanlegg og gravgjemmer.

Vi må samtidig ta høyde for at begravelsesprosesser kan ha pågått over lengre tid, som en ønsket varighet, uavhengig av det rene arbeidsomfanget synlig for ettertida. Det kan ha gått tid mellom anleggelse av begravelser og bygging av gravanlegg, og gravgjemme med avdøde og eventuelt gravgods kan ha stått åpent over lengre tid, slik som påvist i Hochdorf (se 4.3.2). I Hålandsmarka er begravelsen i båt i haug 2 en særdeles viktig påminner om at gravritualer kan ha strekt seg over lang tid. Haug 2 er for liten til å kunne ha dekket den stående båten (se Børshheim & Soltvedt, 2002, s. 206; Samdal, 2005, s. 126). Båten har demed vært delvis eller helt synlig inntil treverket ble nedbrutt. Begravelsen må således ha vært langt mer tilgjengelig enn det vi kan få inntrykk av ved å se den øvre markeringa av jord og stein som dekket et nedbrutt gravrom konstruert av tre. Likeledes antas treverk å ha spilt en viktig rolle ved konstruksjon av de to øvrige vikingtidsbegravelsene, på lignende vis som stolpehull rundt begravelser fungerer som påminnere om bruk av overbygg av tre som elementer i begravelsesritualene (Dahl & Gil, in press).

Når vi studerer gravskikk som strekker seg parallelt med bruken av den hyppigst dokumenterte kulturminnekategorien, langhuset (Oma, 2016), bør vi være åpne for at tre også kan ha vært benyttet som

konstruksjonsmateriale i graver. Generelt sett vil det være en fordel om hus og graver kan ses under ett framfor en oppsplitting i to atskilte sider ved det forhistoriske samfunnet (Dahl, 2016b, s. 95). Konkrete eksempler fra Hålandsmarka som vitner om trekonstruksjoner, som stolpehullene under haug 1 og gravgjemmene i vikingtid, betraktes som fragmenter av det som kan tenkes å ha vært oppbygd, men som vi ikke har identifisert bevarte spor etter. Det finnes samtidig muligheter for at innsikt fra gravskikk kan bidra med nye perspektiv i arbeidet med bygninger. Hvis vi retter blikket mot båten i haug 2, som må ha stått helt eller delvis åpen til den falt sammen, kan det tenkes at bygninger intensjonelt har fått gjennomgå den samme nedbrytningsprosessen (se Gerritsen, 2003, s. 96).

Ved å holde hus og graver sammen er det muligens enklere å ta høyde for at kulturminner kan ha hatt et langt livsløp, med langvarig bruk og gjenbruk (Dahl, 2023). Kulturminner som i en tradisjonell tilnærming i utgangspunktet gjerne tolkes som spor etter en spesifikk og tidsavgrenset bruk, som haug 1 i Hålandsmarka eller gardsanlegg som Ullandhaug (Myhre, 1980; Dahlin Hauken & Anderson, 2014, s. 11; Dahl, 2016b, s. 99–100), vil ved nærmere undersøkelser kunne romme spor etter variert bruk over et langt tidsrom. Gravfeltet i Hålandsmarka kan også sammenlignes med materialet fra Myklebust i Sola kommune. Selv om Hålandsmarka domineres av graver og Myklebust domineres av bosettingsspor, rommer begge lokalitetene spor etter variert bruk gjennom det samme tidsrommet, fra seinneolitikum til og med vikingtid (Dahl, 2014, 2016a, 2016b, 2020). Som eksempel kan trekkes fram paralleller mellom gravskikken i Hålandsmarka og bygninger fra Myklebust i perioden yngre romertid/folkevandrings-tid. Både den vedvarende bruken og det monumentale er iøyenfallende ved haug 1 i Hålandsmarka og Hus I på Myklebust. Mens kammeret i den forseggjorte kjernerøysa benyttes til gjentatte begravelser, har det minimum 42 meter lange Hus I vært gjenstand for ei rekke utskiftninger, reparasjoner og utbygginger gjennom tidsrommet AD 200–550. I vikingtid anlegges ei rikt utstyrt grav utenfor Hus I på Myklebust, mens det i vikingtid i Hålandsmarka anlegges tre rikelig utstyrte graver oppå og inntil to graver fra yngre romertid samt ei lita røys ved foten av haug 1 med yngste begravelse fra AD 550.

I Hålandsmarka relateres de tre vikingtidsgravene så tett sammen med de to anleggene fra yngre romertid at gravene sør på høydedraget lenge ble tolket som et gravfelt med antatt samtidige graver. En årsak til at de i første del av vikingtid ikke velger å fortsette den

lange bruken av det monumentale gravkomplekset øst på høydedraget, men heller velger å relatere sine døde til de to mindre steinleggingene i sør, kan skyldes at de nye anleggene er planlagt bygd i samme størrelsesorden som de to steinleggingene. De to mindre steinleggingene fra yngre romertid bød på muligheter til å inkorporere nye, mindre gravminner på en slik måte at nye og gamle anlegg framsto som en naturlig helhet. Gravene i Hålandsmarka uttrykker således en tilstrebelse om å inkorporere sine døde i eldre gravkontekster på en slik måte at skillene mellom eldre anlegg og nye anlegg utviskes. Retter vi blikket mot Myklebust igjen, kan vi forestille oss at vi uten dateringer kunne tolket vikingtidsgrava som tilhørende Hus I fra yngre romertid/folkevandringstid. Den yngre begravelsen er anlagt nært opp til det eldre gardstunet, der vi kunne forventet å finne gravene samtidige med bygningene.

Bruken av de eldre anleggene i nye gravritualer kan søkes forklart i samfunnet som foretar gjenbruken og de framstillinger det samfunnet hadde av den materielle kulturen som omga dem. Samtidig kan det tenkes at den måten materielle spor fra ulike perioder relateres til hverandre kan gi nye innblikk i både samfunnet som gjenbrukes og gjenbrukes. Med andre ord bør vi vurdere om det kan finnes bestemte trekk ved gjenbruken som peker mot at en bestemt type anlegg velges ut og framheves. Det første spørsmålet er således hvorfor det i vikingtid ble opplevd som maktpåliggende å relatere sine døde til hus og graver fra yngre romertid/folkevandringstid. Men framfor å kun rette blikket mot mulige samfunnsomveltninger i vikingtid, bør vi også vurdere mulige koplinger, enten det er paralleller eller kontraster, mellom vikingtid og yngre romertid/folkevandringstid.

Ved en gjennomgang av nyere forvaltningsgravinger i Rogaland, holdt sammen med det detaljerte materialet fra bevarte gardsanlegg i beitemark, er graver fra yngre jernalder anlagt oppi og inntil bygninger fra yngre romertid/folkevandringstid det mest dominerende trekket (Dahl, 2016b). Gjenbruken av eldre bygninger og graver er et så gjennomgående mønster at det kan betraktes som en bevisst strategi i Vest-Europa allerede fra 400-tallet av (Williams, 1997, s. 1; Stenholm, 2012, s. 10). Ann-Mari Hållans Stenholm ser dette som ei utvikling som kuliminerer i vikingtid der agendaen om å skape genealogi, opprinnelse og minne forankres i hus og graver fra yngre romertid/folkevandringstid (Stenholm, 2012, s. 226). Eldre graver fungerte som materielle referanser til fortida og forfedre, og kan ha fått økt oppmerksomhet ved større samfunnsomveltninger. Gjenbruk kan

dermed bidra til å understreke betydninga av materiell kultur generelt (se Olsen, 2010, s. 110) og vikingtidas økte interesse for fortida spesielt.

De materielle sporene fra yngre romertid/folkevandringstid må ha spilt en spesiell rolle i vikingtid. I så måte er det viktig å påpeke at yngre romertid/folkevandringstid var en periode som avsatte monumentale spor i landskapet (Myhre, 1981). Men denne omforminga av landskapet hadde ikke kun preg av å være monumental i sitt uttrykk, den hadde også et stort omfang som må ses i lys av en ekspansiv bosettingsutvikling (Dahl, 2022). Utvelgelsen av anlegg fra yngre romertid/folkevandringstid kan ikke søkes forklart i det monumentale alene, noe som illustreres i Hålandsmarka ved at det er de små steinleggingene i sør som gjøres til gjenstand for gjenbruk i første del av vikingtid framfor den monumentale haugen i øst. Det holdes som mer sannsynlig at utvelgelsen har noe å gjøre med omfanget av spor fra yngre romertid/folkevandringstid. Eldre kartlegginger av synlige kulturminner gir inntrykk av en svært omfattende og tett gardsbebyggelse på Nord-Jæren i yngre romertid/folkevandringstid (Helliessen, 1899–1909; Rønneseth, 2001). Bebyggelsens store omfang, også i mer marginale områder hvor det seinere kun er drevet utmarksbruk og gardsanleggene således fortsatt ligger bevart, tolkes som spor etter et ekspansivt indre landnåm (Dahl, 2016b, 2022, 2023). Det indre landnåmet i yngre romertid/folkevandringstid kan relateres til det ytre landnåmet i vikingtid ved at bosettingsekspansjon antas å ha preget samfunnet i stor grad i begge periodene. I begge periodene tas nye områder i bruk. Mens vikingtid gjerne holdes fram som den store nasjonale blomstringstida, framstår yngre romertid/folkevandringstid som den massive ekspansjonsperioden som i størst grad har satt sitt preg på landskapet i Rogalands forhistorie. Det var disse sporene det ble søkt forankring i ved det ytre landnåmet i vikingtid. Mens fokus gjerne ligger på de som reiser ut, vil et ytre landnåm samtidig medføre store samfunnsomveltninger i forkant av utferdsele, for de som ble igjen og for de som returnerte (Dahl, 2016b). Ved å dra veksel på fortida kan menneskene ha følt seg mer forankret eller motstandsdyktige i tidsrom med hurtige endringer. Gjenbruken har samtidig åpnet opp for mulige omskrivinger av fortida for å tilpasses nye framtidsutsikter. Ved anleggelse av graver i denne perioden preget av store samfunnsomveltninger er det ikke lagt vekt på konstruksjon av store gravminner, men anlegg som flettes sammen med eldre gravminner som en helhetlig ansamling graver.

4.3.4 Multitemporære kulturmiljø – Veier videre

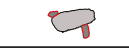
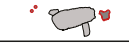
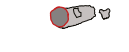
Selv om gjenbruk er benyttet som et grep for å betone det multitemporære i tilnærminga til gravfelt, viser Hålandsmarka mer til langvarig bruk og omforming, som vedvarende konstruksjonsprosesser. Et vesentlig trekk i bruken av Hålandsmarka, som har stor relevans for forståelse av andre gravfelt, så vel som kulturmiljø generelt (Dahl, 2020), er sammenblandinger av elementer som opprinnelig kan være fra ulike perioder, men som mikses og tas i bruk i nye sammenhenger. En slik sammenveving av gammelt og nytt, som gradvise og konstante endringer, er sentral i *assemblage theory*. Retninga framstår som fruktbar i tilnærminga til gravfelt og endring over lang tid, med fokus på hvordan disse ansamlingene forekommer i ulike målestokker; fra sammensetning av ulike elementer i et leirkar, til funnkontekst, til lokalitet og forekomst av ulike fenomener eller kulturminnetyper i et regionalt, nasjonalt og internasjonalt analytisk perspektiv (Crellin, 2017; Harris, 2017). *Assemblages* er ansamlinger av mer eller mindre heterogene komponenter som virker tilbake på sine ulike deler (Harris, 2017, s. 129). Ansamlingene

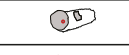

eller komposisjonene er ikke fikserte, men prosesser i bevegelse (Deleuze & Guattari, 2014).

Assemblage theory framstår i likhet med symmetrisk arkeologi som velegna verktøy i vår tilnærming til gravfeltets multitemporalitet, som sammenblandinger av gammelt og nytt som former og omformer våre verdener i konstant endring, i fortid som i nåtid. Som arkeologer arbeider vi med det som har blitt igjen av det som var, som det er, i konstant endring (Olsen mfl., 2012, s. 6). Begge retningene retter oppmerksomhet mot våre praksiser da vi som arkeologer former og komponerer ansamlingene vi graver ut (Lucas, 2012), som de ansamlingene som kan settes opp for gravfeltet i Hålandsmarka. Et analytisk grep som virker fruktbart, og som understreker ansamlingers ulike målestokker, er å operere med ansamlinger av både funn og konstruksjoner (se fig. 84 og 85).

Selv om endring kan betraktes som konstant, peker de to oversiktene over funn og anlegg mot to tidspunkt i jernalder med markante endringer eller transformasjoner (DeLanda, 2006; Crellin, 2017). Det er en overraskende stor grad av overlapping og

Hålandsmarka (large mound in the east)

EBA <i>inhumation?</i>		Rectangular mound and small cairn
EBA <i>inhumation?</i>		Features along the edge of the rectangular mound
LBA <i>cremation?</i>		Features outside the rectangular mound
EPRIA <i>cremation</i>		Circular kerb outlined by stones -Cremation in the center

ERIA <i>cremation</i>		-New cremation in the circular kerb
LRIA <i>ritual activity?</i>		Charcoal layer
LRIA <i>cremation</i>		Circular cairn -Cremation in the center
LRIA/MigP <i>inhumation cremation inhumation</i>		Core cairn and soil mantle -Min. three burials in the large chamber
550/MerP <i>inhumation</i>		Last reuse of the large chamber
VA <i>ritual activity?</i>		Small cairn at the edge of the large mound -Deposit of different types of ceramic

Hålandsmarka (low cairns and mound in the south)

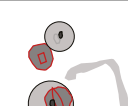
LRIA <i>cremation cremation</i>		2 low circular cairns -3 cremated individuals in 2 cremation graves beside a central rock
VA <i>inhumation inhumation inhumation</i>		2 low circular cairns with burial chambers and 1 circular mound with an inner circular cairn -1 inhumation beside previous cairn -1 inhumation in isolated cairn -1 inhumation in boatgrave on top of previous cairn

Fig. 84. Ansamlinger av anlegg. Den høye graden av gjenbruk medførte at framstillinga av anlegg måtte splittes i haug I til venstre og gravanlegg i sørøst til høyre. Konstruksjonssekvenser er markert med rødt for å vise periodene de er tidfestet til.

Fig. 84. *Assemblages constructions*. The high frequency of superimpositions made it necessary to split the assemblages into the large mound to the left and the burials in the southeast to the right. Sequences of constructions are marked with red in the periods they are dated to.

videreføring av de samme gjenstandene i ansamlingene av funn fram til det store taktskiftet rundt AD 850. I kontrast til transformasjonen representert ved de velustyrte vikingtidsgravene, viser ansamlingene av anlegg en markant transformasjon i folkevandringstid, perioden som representerer feltets eneste monumentale fase.

Et eksempel fra Hålandsmarka som belyser sammenblandinger av funn fra ulike perioder er funnansamlinga i den vesle røysa ved foten av haug 1. Ei samling leirkarskår som framstår som hentet fra flere ulike, eldre begravelser på feltet var forseglet av ei lita røys oppbygd av store steiner i siste del av vikingtid, en periode som er kjennetegnet av fravær av keramikk.

Et interessant eksempel på sammenblanding av kontekster er kullet med kvartsbiter deponert på toppen av det øverste steinlaget i haug 1. Den kullholdige konteksten forseglet av jordkappa framsto som ypperlig for datering, men kullet må være hentet fra en eldre kontekst fra 1200–1000 BC, mens kvarts er et element karakteristisk for begravelsene fra jernalder i Hålandsmarka (se fig. 78). Elementer fra ulike perioder har blitt tatt i bruk på nytt, som en ny ansamling som markerer den ferdig konstruerte kjernerøysa idet den dekkes av tilskårne torver.

Kammeret i haug 1 framstår som et tydelig eksempel på den vekt som er lagt på sammenblanding av begravelser. Det er mulig å identifisere minimum tre begravelser fra folkevandringstid i kammeret. I tillegg ble kammeret konstruert over eldre begravelser i underliggende røys og steinlegging, der leirkarskår og sekundært brente bein ble blandet inn i nye begravelser i kammeret.

Mens de sammenblanda gravkontekstene i kammeret framstår som relativt tett i tid, innenfor folkevandringstid, er det et markant opphold i tid fra de to gravanleggene fra yngre romertid som det dras veksels på i vikingtid. De to tidspunktene som skiller seg ut som markante transformasjonsfaser i jernalder praktiserer ulike former for blanding av elementer fra ulike perioder, samtidig som vi finner ulike uttrykksformer for sammenblandinger av anlegg innenfor samme tidsrom. Begravelsen i båt rundt AD 850 utflater haug 2 fra yngre romertid, et eksempel på at transformasjon ikke nødvendigvis er en gradvis og elegant sammenføring av nytt og gammelt. På samme tid bygges steinlegging 4 så lik steinlegging 3 fra yngre romertid at den framstår som en inkorporert del i en ansamling av anlegg. Men denne tilsynelatende mangelen på endring, eller opphøret av tid, er kun uttrykt på overflata og står i skarp kontrast til den markante endringen i funnansamling,

noe som understreker behovet for å operere med flere nivåer av ansamlinger.

Ansamlingene av anlegg sør på høydedraget er samtidig et eksempel på hvordan eldre anlegg virker tilbake og former konstruksjon av nye anlegg i vikingtid, vel og merke med svært ulike former for hensynstaken til de eldre anleggene. På liknende vis kan kammeret i haug 1 sies å virke tilbake på gravform, bygd for en skjelettbegravelse og forseglet av en skjelettbegravelse. Imidlertid er de brente beina en tydelig indikator på at gravgjemmet skapt for skjelettbegravelse samtidig åpnet opp for innplassering av kremasjonsbegravelse i folkevandringstid. I tillegg kan skjørbrente steiner på innsiden av kammerets vegger tolkes som spor etter brenning i selve kammeret, noe som ville forårsaket en tett sammenblanding av eldre og nye begravelser og bidratt til å forklare innslaget av sekundært brente bein og leirkarskår. Variasjon i gravform kan, på samme vis som varierende hensynstaken til eldre gravanlegg, trekkes fram som eksempler på de rom for endring som lå i videre bruk og omforming av eksisterende strukturer.

Ved å flette nytt inn i allerede kjent skapes et effektivt spillerom for endring, der selve konstruksjonen av gravanlegg betraktes som en oversett generator for endringsprosesser. Konstruksjon av gravanlegg har vært viktige ritualer i seg selv, der samfunnets håndtering av døden representerer muligheter for endringer (Østigård & Goldhahn, 2006). Siden endring betraktes som konstant, men forekommer i ulike hastigheter og omfang (Crellin, 2017), kan det understrekes at samfunnets håndtering av døden skaper rom for større endringer. I en feltpraksis preget av dekonstruksjon av monumenter, ledes oppmerksomheta i økende grad mot fortidige konstruksjonsprosesser. For en mer inngående innsikt i konstruksjonsprosessene ble det anlagt et handlingsorientert perspektiv i framstillinga av materialet. Kjernerøysa i haug 1 illustrerer den omsorg som er lagt ned i dette arbeidet, som en kollektiv prosess der nye roller og maktforhold kunne regisseres og spilles ut i et samfunn i sorg og omveltning, mer sårbart og åpent for endring, der menneskene omskaper seg selv i sitt arbeid med materiell kultur. Det er ikke primært for å skape et imponerende monument synlig for ettertida haugen bygges i folkevandringstid, men det er i selve skapelsen og konstruksjonsarbeidet vi finner årsaken til at det bygges et svært omstendelig og tidkrevende anlegg, som et behov og prosjekt utløst av de store samfunnsendringene menneskene befinner seg i. Eksisterende ansamlinger av anlegg og funn dras veksels på og inkorporeres i nye prosesser, en form for

EPRIA
cremation
Burnt bone (human), ceramic sherds,
iron slag, unidentified iron fragments
resin

ERIA
cremation
Burnt bone (human), burnt bone (dog),
bronze fibula

LRIA
cremation
Burnt bone (human), ceramic sherds,
iron slag

Fig. 85. Med hensyn til ansamlinger av gravfunn er vi begrenset til jernalder siden det ikke ble identifisert bevarte spor etter begravelser fra bronsealder i de forstyrrede konstruksjonene i bunnen av haug 1.

Fig. 85. Regarding find assemblages, we are limited to the Iron Age, since we did not identify preserved traces of Bronze Age burials in the disturbed constructions at the bottom of Mound 1.

LRIA
cremation
Burnt bone (human), ceramic sherds,
bone combs

LRIA
cremation
Burnt bone (human), ceramic sherds,
decorated quartz

MIG. P
cremation / inhumation
Burnt bone (human), bronze fibula, iron
slag, spearhead, knife, iron fragments

VP
inhumation
Gilded ringheaded pin, amber bead,
mosaic bead, sword, spearhead, knife,
sickle, fire steel, boat rivets and nails

VP
inhumation
Glass beads, weaving sword, heckle,
spindle whorl, scissors, knife, keys, iron
mounts, iron handle, rivets

VP
inhumation
Gilded cross, glass beads, spindle whorls,
sewing needle, flint microblade,
bronze handle, iron buttons

sammenblandinger som får fortidige praksiser til å minne oss om våre nåtidige praksiser og teoribygging.

Summary

The Museum of Archaeology, University of Stavanger conducted an excavation in Hålandsmarka in 2008 in advance of industrial development. The site was located on a ridge south of Bryne in Time municipality. In modern times the hilltop has been used as pasture by the farm of Håland, however during the Bronze Age and Iron Age the site was used as a grave field. A large mound in the eastern part of the field was composed of numerous overlapping funerary structures developed over the course of 2000 years (Dahl, 2016a). Fifty metres south of the large mound, a cluster of smaller mounds showed two distinct periods of use. In the Late Roman Iron Age, three cremated individuals were buried in two low cairns, and in the Viking Age, two similar cairns and one low mound covered three inhumations. The inhumation in the low mound was buried in a boat.

It is argued that Hålandsmarka should not be seen as an isolated case, as the documented long-term use of the site is closely related to the excavation strategy (Dahl, 2016a). In order to fully understand the use of a grave field it is necessary to investigate larger areas surrounding the burial mounds where there may be more graves, satellite structures and features that are of relevance. The large burial mound demonstrates the

complexity that might be expected when excavating grave monuments. Hålandsmarka can be considered as representative for smaller grave fields in the region and provides an important context for similar sites. The small grave field offers opportunities to explore variation, long-term use, and reuse, as well as to challenge the traditional approach to graves as containers of a single burial event.

The material from Hålandsmarka illustrates the interplay between building new burial monuments and incorporating new burials into existing monuments. It is believed that the explanation for this can be sought in the construction process itself and the role it may have played in social attitudes towards death. Archaeological practice can often be characterized as detecting patterns as a way of systematizing and pinpointing past developments. However, the dominant characteristic of funerary practice seems to be variation (see Farbrege, 1993a; Kristoffersen & Østigård, 2008). Variation could ensure unique experiences for the participants and create different material traces, which function as reminders of the past into the future. Variation in the treatment of the corpse and differences in grave goods within specific periods can be understood as ways of making people unequal in death and creating unique experiences for the participants in the funeral. In death we are all equal, but variations in the mortuary record indicate that a lot of effort has been channelled into inequality in death.

All the Iron Age burials contained remains of grave goods. A tendency towards a gradual escalation in quantity, complexity and assumed rarity of the items interred culminates in the richly equipped Viking Age burials. The escalation in grave goods is in contrast with an opposite tendency regarding monumentality. Mobilising and organizing the population into constructing massive grave monuments indicates a different form of power than the material wealth represented by the furnished Viking graves (Farbregd, 1993a). The shift from massive construction processes furnishing the landscape to lavish grave goods furnishing the burial suggests significant social and religious changes occurring from the end of the Early Iron Age to the Late Iron Age. Large monuments may not merely point towards wealth and prosperity but may also indicate the need to claim or dispute hierarchies. From this perspective, the Migration Period appears as a period of transformation where large labour investments were channelled into constructing monuments, as is seen in the Viking Age in Mälardalen in Sweden (Löwenborg, 2012). By the Viking Age in Rogaland, the focus had moved from the monuments to the burials (Dahl, 2016b). At the same time, the furnished Viking Age burials are closely related to older burials and houses, indicating the appropriation and alteration of older monuments as an integral part of mortuary practices (Dahl, 2016b). The three Viking Age burials in Hålandsmarka incorporate the two cairns from the Late Roman Iron Age, and this entanglement of old and new graves originally led us to interpret these features as contemporary burials. The archaeological record surrounding people in the Iron Age was used to establish relationships with the past as an expression of continuity in times of massive social transformations (Dahl, 2016b, s. 94). In the eastern part of the burial field, the large mound was in use from the beginning of the Bronze Age to the end of the Iron Age. The long-term use of the grave field in Hålandsmarka gives an impression of continuity that may have been a strategy where people found themselves in an apparently timeless past continuously reshaped and transformed (see Bradley, 1987; Williams, 2006).

An obvious challenge when exploring burial customs is that we are restricted to the past practices that have left remains we can identify in the present. Different burial practices in the past, such as the treatment of the dead and the character of the burial pit, converge with different practices in the present, such as land use and methods of survey and excavation (Dahl, 2020, 2023). As an example, the placement and

character of the burial will determine the possibility of finding preserved traces in farmed fields, the most common area for pre-development excavations in the region (Dahl, 2016b, 2023). As well as considering the preservation conditions, we should explore possible reasons for the different types of burial practices. The contrast between placing the dead deep down in the subsoil, covered by a mound or a cairn, and incorporating the dead as part of a grave monument is striking. The grave chamber in the large mound and the three Viking Age burials appear as furnished dwellings for the dead (Birkeli, 1943; Dahl, 2016b). While the grave chamber was built like a funnel through the whole mound, the Viking Age burials were dug deep into the subsoil and covered by low cairns. A consequence of the varying placements of the burials is a different degree of accessibility. In a time where reuse is such a striking pattern that it can be seen as a deliberate strategy (Stenholm, 2012, s. 10), the dwellings for the dead in Hålandsmarka, as well as the rest of the region (Dahl, 2016b), are made quite inaccessible for further use and reuse. If we apply an event-oriented perspective on graves, the different placements of the burials might be related to a different order in the performances. In the Viking Age in Hålandsmarka, digging into the subsoil to construct a dwelling for the dead was the first act of a society facing death, while in the Migration Period the society managed death, or prepared for the coming death, in a joint effort to construct a magnificent monument. At the same time, we have to account for burials as lasting processes, independent of the mere work effort visible to any descendants. The boat burial in Hålandsmarka, where the mound was too small to cover the standing boat as it decayed and collapsed, is a reminder of the duration of burials.

The reuse of ancient monuments helps to place the use of graves in a new light, and further underlines the importance of material culture in general (see Olsen, 2010, s. 110). One must view graves in a long-term perspective, as representing ongoing cultural processes rather than a single burial event (Dahl, 2016a). We do not have to consider old graves as fallow non-places out of use, which later could be repurposed for new single burial events. Further, attempts to bridge the unfortunate separation of burials and buildings in archaeology (Dahl, 2016b, s. 95) might function as reminders of the possible long-life span of our tangible surroundings. If we consider graves as places of repeated engagement between the living and the dead, as important fields of social interaction and ritual discourses (Williams, 2006, s. 146), reuse can be viewed as the preserved

material traces of long-term use. Identification of burials dated to various periods within the large mound at Hålandsmarka are clear evidence of the continuous use and social relevance of burial monuments. When we account for long-term use, placing new burials in relation to older burials, as is to be expected in a grave field, is a natural choice. Hence, we can shift our focus away from merely pointing out that re-use occurs, to investigate their form and how newer features are related to older ones. Reuse can call attention to depictions of the past in the past, in similar ways to the necessary discussions of different depictions of the past in modern societies.

A multi-temporal approach paves the way for wider perspectives than merely dating a centrally placed burial, and calls attention to construction processes and different funerary practices showing repeated use and transformation of the mounds and their surroundings. In our attempts to highlight the long-term perspective, we have a tendency to isolate the identified and dated traces of use along a timeline (Olsen m.fl., 2012), but long-term use implies a gathered, multi-temporal ensemble, more like the chaotic entity we face at the start of an excavation. Moreover, the concentrated, multi-phase and chaotic nature of the archaeological record is considered essential to the importance of these sites, for both past and present practices (Olsen, 2012, s. 127; Dahl, 2020). We can attempt to address these challenges in the archaeological discipline in several ways. Instead of focusing on solely dating single events, we can endeavour to take into consideration processes and different practices displaying repeated use and transformation of the landscape (Dahl, 2016a, s. 77, 93). We might consider whether emphasizing space could remind us of the duality of time and space, or the possible advantages of considering time as duration (Olsen, 2010, s. 119). Rather than applying re-use to highlight the multitemporal, it might be better to say still in use, in new ways, which is also an attempt to bridge past and present practises. Present processes of deconstructing archaeological monuments can move our attention towards the process of constructing in the past (Dahl, 2023), as mixing and re-mixing, like theory itself. Both symmetrical archaeology and assemblage theory underline the mix up of old and new, shaping and re-shaping our worlds of always becoming. And most importantly, both focus on how we archaeologists create assemblages, as we shape and compose the assemblages we excavate (Lucas, 2012).

Litteratur

- Almgren, O. (1897). *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten Nachchristlichen Jahrhunderte*. Ivar Hæggström.
- Amundsen, J. (2008). *Fosfatanalyse røysstrukturer Hålandsmarka, Håland gnr. 4 bnr. 1, Time kommune*. (Upublisert rapport.) Arkeologisk museum i Stavanger.
- Amundsen, J. (2009). *Vedartsbestemmelse av treprøve fra Håland, gnr. 4, bnr. 1, Time kommune*. (Upublisert rapport.) Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Anglert, M., Artursson, M. & Svanberg, F. (red.) (2006). *Kulthus & Dødshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*. Riksantikvarieämbetets förlag.
- Arbman, H. (1940). *Birka I. Die Gräber. Tafeln*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Artelius, T. (2000). *Bortglömda föreställningar. Begravningsritual och begravningsplats i halländsk yngre järnålder*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter 36 Gotarc. Series B. *Gothenburg Archaeological Thesis 15*.
- Aurenes, O. (1973). *Time gards- og ættesoge*. Time kommune.
- Austvoll, K. I. (2019). Constructing identities. Structure and practice in the Early Bronze Age – Southwest Norway. *AmS-Varia 60*, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Bakka, E. (1993). Gauselfunnet og bakgrunnen for det. I B. Solberg (red.), *Minneskrift for Egil Bakka. Arkeologiske skrifter 7* (s. 248–304). Historisk Museum, Universitetet i Bergen.
- Barclay, G. J. (1984). *Innberetning fra Helgøy, Finnøy kommune*. Topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Barret, J. C. (1994). *Fragments from Antiquity: an Archaeology of Social Life in Britain, 2900–1200 BC*. Social Archaeology. Blackwell.
- Baudou, E. (1989). Hög – gård – helgedom. Mellomnorrland under den äldre järnålder. *Arkeologi i Norr 1989(2)*, 9–43.
- Bell, C. (1992). *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford University Press.
- Bemmann, J. & Hahne, G. (1994). *Waffenführende Grabinventare der jüngeren römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit in Skandinavien. Studie zur zeitlichen Ordnung anhand der norwegischen Funde. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Band 75/1994*, 293–558.
- Bennett, A. (1985). *Karleby och Gärtuna. Bebyggelse och gravar från bronsålder och järnålder i Östertälje socken Södermanland*. (Riksantikvarieämbetet Rapport UV 1984:29). Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska museer.
- Berge, J. (2006). *Våpen og stridsteknikk i overgangen mellom eldre og yngre jernalder*. (Hovedfagsoppgave). Universitetet i Bergen.
- Bertelsen, R. (1969). *Rapport om undersøkelse av gravrøysa 514 D10 R171 Særheim gnr. 16 bnr. 1, Klepp kommune*. Topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger.

- Birkeli, E. (1943). *Fedrekult. Fra norsk folkeliv i hedensk og kristen tid*. Dreyer.
- Bortheim, K. & Dahl, B. I. (2014). *Arkeologisk undersøkning av røysfelt frå E.BRA og bosettingsspor frå FØRRROM i Tjemslandsmarka. Tjemsland Nordre gnr. 53 bnr. 1 og 68, Hå kommune, Rogaland*. (Oppdragsrapport 2014/2). Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Bradley, R. (1987). Time Regained: The creation of continuity. *Journal of the British Archaeology Association* 140, 1–17.
- Brendalsmo, J. A. (1993). De døde lever... *Spor* 1993(1), 12–15.
- Brown III, M. R. & Harris, E. C. (1993) Interfaces in archaeological stratigraphy. I E. C. Harris, M. R. Brown & G. S. Brown (red.), *Practices of Archaeological Stratigraphy*, 1–20.
- Brun, W. (2017). Når materiell kultur blir digital – ei viktig vending i norsk arkeologi. *Viking*, 2017(Vol LXXX), 181–202.
- Brun, W. & Sørgaard, K. O. (2010). "DiGitizing" – refleksjoner rundt bruken av digital teknologi. *In situ*, 2008, 109–120.
- Burström, M. (1990). Järnframställning och gravritual. En strukturalistisk tolkning av järnslag i vikingatida gravar i Gästrikland. *Fornvännen* 1990(4), 261–271.
- Bøe, J. (1931). Jernalderens keramikk i Norge. *Bergen Museums Skrifter* 14. Universitetet i Bergen.
- Børsheim, R. L. & Soltvedt, E.-C. (2002). Gauselutgravningene 1997–2000. *AmS-Varia* 39. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Callmer, J. (1977). Trade beads and bead trade in Scandinavia ca. 800–1000 AD. *Acta Archaeologica Lundensia Series in* 40(11). Gotab.
- Cannell, R. J. S. (2021). What Makes a Mound? Earth-Sourced Materials in Late Iron Age Burial Mounds. *Cambridge Archaeological Journal* 31(4), 687–703.
- Connerton, P. (1989). *How Societies Remember*. Cambridge University Press.
- Crellin, R. J. (2017). Changing Assemblages: Vibrant Matter in Burial Assemblages. *Cambridge Archaeological Journal* 27(1), 111–125.
- Crumlin-Pedersen, O. (1995). Boat-burials at Slusegaard and the Interpretation of the Boat-grave Custom. I O. Crumlin-Pedersen & B. Munch Thye (red.), *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 5th-7th May 1994. PNM Publications from the National Museum Studies in Archaeology & History Vol. 1*, 87–100.
- Dahl, B. I. (2003). *De mytiske landskap - De rituelle landskap. Et eksempel fra Rosslund i Sokndal kommune, Rogaland*. AM-Profil 10, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger. Tidligere nettpublisert i 2006 på <http://jenny-rita.org/artikler.html>
- Dahl, B. I. (2014). *Arkeologisk utgraving av hus og graver. Myklebust gnr. 3, Sola kommune, Rogaland*. (Oppdragsrapport 2014/20). Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Dahl, B. I. (2016a). Haugen som gravfelt. I W. Brun & E. S. Pedersen (red.), *Tverrfaglige perspektiver* 3, *AmS-Varia* 58, s. 77–96. Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Dahl, B. I. (2016b). Relations between burials and buildings in the Iron Age of Southwest Norway. I F. Iversen & H. Petersson (red.), *The Agrarian life of the North 2000 BC–AD 1000: Studies in rural settlement and farming in Norway*, s. 93–116. Portal.
- Dahl, B. I. (2019). *Utgraving av gravhauger og hus på Forsandmoen. Forsand, gnr. 41, bnr. 5, Forsand kommune, Rogaland*. (Oppdragsrapport 2019/03). Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
- Dahl, B. I. (2020). Maskinen i verktøykassa. I L. Prøsch-Danielsen, E. S. Pedersen, K. A. Oma og H. Petersson (red.), *Røyser: å utfordre etablerte kategorier i kulturminnevernet. AmS-Varia* 61, s. 21–30. Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Dahl, B. I. (2022). Settlement, resources and routes in Iron Age Forsand. I D. E. Mooney, L. Guðmundsdóttir, B. I. Dahl, H. Roberts & M. Ramstad (red.), *Expanding Horizons. Settlement Patterns and Outfield Land use in the Norse North Atlantic. UBAS University of Bergen Archaeological Series* 13, s. 85–102. University of Bergen.
- Dahl, B. I. (2023). Burial-settlement relations at Forsandmoen. I M. Ødegaard & I. Ystgaard (red.), *Complexity and dynamics: Settlement and landscape from the Iron Age and Medieval period in the Nordic Countries*, s.179–194. Sidestone Press.
- Dahl, B. I. & Gil, T. B. *in press*. The Dead in the Box. *UBAS University of Bergen Archaeological Series*. University of Bergen.
- Dahl, B. I., Lillehammer, G. & Hemdorff, O. H. (2008). Prosjektplan for arkeologisk utgraving i Hålandsmarka, Håland gnr. 4 bnr. 1, Time kommune. Topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Dahl, B. I., Prøsch-Danielsen, L. & Hjelle, K. L. *in prep*. Land Use in a Long-term perspective.
- Dahlin Hauken, Å. & Anderson, T. J. (2014). *Collection Report: Rotary Querns in the Museum of Archaeology, University of Stavanger*. (NGU Report 2014.002). The Norwegian Millstone Landscape.
- DeLanda, M. (2006). *A new Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity*. Bloomsbury Academic.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (2014) [1987]. *A Thousand Plateaus: Capitalism and schizophrenia*. Bloomsbury.
- Denham, S. D. (2009). *Analysis of cremated bone from Hålandsmarka, Time*. Upublisert rapport og Appendiks 10. I Gil, T. B. *Arkeologisk utgraving av gravhaug på lokalitet Hålandsmarka gnr. 4, bnr. 1, Time k*. (Oppdragsrapport 2009/10). Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Dennard, C. (2005). *All that glitters is not gold: An analysis of the occurrence of quartz at Neolithic and Bronze Age ritual monuments*. (Mastergradsoppgave). University of Edinburgh.
- Diinhoff, S. (2001). *Udgravningsberetning. Sunde Gbnr. 58/3, Førde kommune, Sogn og Fjordane*. (Upublisert

- utgravningsberetning.) Bergen Museum, Universitetet i Bergen.
- Dommasnes, L. H. (1976). *Yngre jernalder i Sogn – forsøk på sosial rekonstruksjon*. (Magistergradsavhandling). Universitetet i Bergen.
- Dommasnes, L. H. (1979). Et gravmateriale fra yngre jernalder brukt til å belyse kvinners stilling. *Viking*, 1979 (Vol. 42), 95–114.
- Dommasnes, L. H. (2001). Tradisjon og handling i førkristen vestnorsk gravskikk. II. Fra Vereide til vikingtid. *Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen* 5. Universitetet i Bergen.
- Fanning, T. (1994). Viking Age Ringed Pins from Dublin. *National Museum of Ireland. Medieval Dublin Excavations 1962-81. Ser. B, vol. 4*. Royal Irish Academy.
- Farbrege, O. (1980). Perspektiv på Namdalens jernalder. Undersøkingar på Veiem, Sem, Værem og Bertnem. *Viking XLIII*, 20–80.
- Farbrege, O. (1993a). Gravskikk: Vrimmel av variasjon. *Spor* 1993(1), 8–11.
- Farbrege, O. (1993b). Kremasjon – gåtefull gravskikk: Elden, døden og metallet. *Spor* 1993(1), 4–7.
- Feldt, B. (2005). *Synliga och osynliga gränser. Förändringar i gravritualen under yngre bronsålder – föromersk järnålder i Södermanland*. Stockholm Studies in Archaeology 37. Universitetet i Stockholm.
- Fett, P. (1940). Arms in Norway between 400 and 600 A.D. Part I. *Bergens Museums Årbok 1938*, 5–89.
- Frydenberg, H. S. (2009). *Arkeologisk utgravning av røyser på lokalitet Hålandsmarka gnr. 4, bnr. 1, Time k.* (Oppdragsrapport 2009/08). Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Gansum, T. (2004). *Hauger som konstruksjoner – arkeologiske forventninger gjennom 200 år*. Gotars Serie B. Gothenburg Archaeological Thesis No 33.
- Gansum, T. & Østigård, T. (2004). The ritual stratigraphy of monuments that matter. *European journal of archaeology* Vol. 7(1), 61–79.
- Gerritsen, F. (2003). Local Identities. Landscape and Community in the Late Prehistoric Meuse-Demer-Scheldt Region. *Amsterdam Archaeological Studies* 9. Amsterdam University Press.
- Gil, T. B. (2009). *Arkeologisk utgravning av gravhaug på lokalitet Hålandsmarka gnr. 4, bnr. 1, Time k.* (Oppdragsrapport 2009/10). Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Gil, T. B. (2012). *Arkeologisk utgravning av lokalitet Alvasteinen på Myklebust gnr. 3 bnr. 1134, Sola kommune*. (Oppdragsrapport 2012/12). Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Gil, T. B. & Denham, S. D. (2020). What to do when the results are insufficient: lessons from the excavation of a cairn field at Eikebakken, Øvre Øksnevad, Klepp. I L. Prøsch-Danielsen, E. S. Pedersen, K. A. Oma og H. Petersson (red.), *Røyser: å utfordre etablerte kategorier i kulturminnevernet*, *AmS-Varia* 61, 61–75, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Gjerpe, L. E. (red.) (2008). *Steinalderboplasser, boplasspor, graver og dyrkningsspor E18-prosjektet Vestfold Bind II. Varia* 72. Fornminneseksjonen, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.
- Graham-Campbell, J. (1980). *The Viking World*. Frances Lincoln Pub.
- Hafver, J. (1968). *Innberetning om utgravning av en gravhaug „Ormshaug“ på Årsvoll, gnr. 64 bnr. 18, Høyland (Sandnes)*. Topografisk arkiv, Arkeologisk museum.
- Hanisch, M. (2001). *Gravritualene – fortellinger om ære? Et nytt perspektiv på vestnorsk gravmateriale fra romertid og folkevandringstid*. (Hovedfagsoppgave). Universitetet i Bergen.
- Haraldsen, T. (1978). *Innberetning fra utgravning av gravrøys/boplass 1978, Førre 79/10, Tysvær kommune*. Topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Harris, E. C. (1979). *Principles of Archaeological Stratigraphy*. Academic Press.
- Harris, O. J. T. (2017). Assemblages and Scale in Archaeology. *Cambridge Archaeological Journal* 27(1), 127–139.
- Hatleskog, A.-B. (1986). *Yngre jernalder i Sunnhordaland og Hardanger: busetnadsutvikling og samfunnsstruktur*. (Hovedfagsoppgave). Universitetet i Bergen.
- Heide, E. (2006). *Gand, seid og åndevind*. (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Bergen.
- Helliesen, T. (1899). *Oldtidslevninger i Stavanger Amt. Stavanger Museums Aarsberetning 1899*, 58–82.
- Helliesen, T. (1909). *Oldtidslevninger i Stavanger Amt. Stavanger Museums Aarshefte for 1909*.
- Hemdorff, O. H. (1989). *Innberetning om undersøkelse av fornminne 2186 I2 R2, Foss-Eikeland gnr. 50, bnr. 4, Sandnes kommune*. Topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Herstad, A. (2007). *Båten i grava – en gårdstradisjon i yngre jernalder? En arkeologisk analyse fra Midt-Norge*. (Mastergradsoppgave). Vitenskapsmuseet, NTNU.
- Heyerdahl-Larsen, B. (1999). *Perler. Tilvirking, proveniens. I Blindheim, C., Heyerdahl-Larsen, B. & A. S. Ingstad: Kaupang-funnene. Bind II. Gravplassen i Bikjholbergene/Lamøya. Undersøkelsene 1950–1957*. Del B. Oldsaksformer. Kulturhistoriske tilbakeblikk. Norske Oldfunn XIX, s. 59–70. Oldsaksamlingen, Universitetet i Oslo.
- Hjørungdal, T. (1991). Det skjulte kjønn. Patriarkal tradisjon og feministisk visjon i arkeologien belyst med fokus på en jernalderkontekst. *Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°*(19). Lund Universitet.
- Hoftun, O. (1993). *Kammene fra eldre jernalder i vestnorge og trosforestillinger tilknyttet kammene*. (Hovedfagsoppgave). Universitetet i Bergen.
- Holst, E. (1997). *Soma – gudenes drikk? Frå haug ok heidni* 1997(1), 4.
- Holst, M. K. & Rasmussen, M. (red.) (2015). *Skelhøj and the Bronze Age barrows of Southern Scandinavia. Vol. 2: Barrow building and barrow assemblages*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter Vol. 89. Jutland Archaeological Society.
- Hulthén, B. & Janzon, G. O. (1982). *Keramikk*.

- Kompendium i arkeologi*. Institutionen för arkeologi i Stockholm.
- Høgestøl, M. (1983). *Gravskikk og kjønnsrelasjoner*. (Magistergradsavhandling). Universitetet i Oslo.
- Høgestøl, M. (1995). Arkeologiske undersøkelser i Rennesøy kommune, Rogaland, Sørvest-Norge. Arkeologiske og naturhistoriske undersøkelser i forbindelse med Rennesøys fastlandsforbindelse Bind II. *AmS-Varia* 23. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Høigård Hofseth, E. (1985a). Det går i spinn. Forsøk på klassifikasjon av spinnehjul i Rogaland. I J. R. Næss (red.), Artikkelsamling I. *AmS-Skrifter* 11, 33–61. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Høigård Hofseth, E. (1985b). Spinnehjul – symbolet for kvinne. *Frå haug ok heidni* 1985(2), 213–215.
- Høigård Hofseth, E. (1988). Liten tue velter...Problemer knyttet til manns- og kvinnegravenes fordeling i Nord-Rogaland. *AmS-Skrifter* 12, 5–38. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Ingold, T. (2000). Making culture and weaving the world. I P. M. Graves-Brown (red.), *Matter, Materiality and Modern Culture*, 50–71. Routledge.
- Iversen, F. & Petersson, H. (red.) (2016). *The Agrarian life of the North 2000 BC–AD 1000: Studies in rural settlement and farming in Norway*. Portal.
- Johansen, L.-M. B. (2004). Perler i jernaldergraver – kilde til mote i kvinnegraver og magi i mannsgraver? I L. Melheim, L. Hedeager & K. Oma (red.), Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi. Isegran 31. januar – 2. februar 2002. *Oslo arkeologiske serie (OAS) Vol. 2*, 268–490. Universitetet i Oslo.
- Juhl, K. (1994). *Innberetning til topografisk arkiv, Løgevik gnr. 81 bnr. 1, Sokndal kommune*. Topografisk arkiv, Arkeologisk Museum i Stavanger.
- Juhl, K. (1999). Gårdsdrift gjennom 3000 år i Time kommune. *Frå haug ok heidni* 1999(3), 37–40.
- Juhl, K. (2002). Theoretical and methodological aspects of investigating stone built structures of ancient farms and field systems. I Viklund, K. (red.) *Nordic Archaeobotany – NAG 2000 in Umeå. Archaeology and Environment* 15, 111-127. University of Umeå.
- Kaland, P.E. (1986). The origin and management of Norwegian coastal heaths as reflected by pollen analysis. I K. E. Behre (red.), *Anthropogenic Indicators in Pollen Diagrams*, 19–36. A A Balkema.
- Kaliff, A. (1997). Grav och kultplats. Eskatologiska föreställningar under yngre bronsålder och äldre järnålder i Östergötland. *Aun* 24. Universitetet i Uppsala.
- Kaliff, A. & Østigård, T. (2004). Cultivating corpses. A Comparative Approach to Disembodied Mortuary Remains. *Current Swedish Archaeology* 2004 (Vol. 12), 83–104.
- Kaliff, A. & Østigård, T. (2008). Excavating the King's Bones: The Materiality of Death in Practice and Ethics Today. I F. Fahlander & T. Oestigard (red.), *The Materiality of Death. Bodies, burials, beliefs. BAR International Series* 2008(1768), 47–57.
- Kraft, A. & Ångeby, G. (2013). *Symbolik i gravar med arkeologiska undersökningar för E6 som grund*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV).
- Kristoffersen, S. (2000). Sverd og spenne. Dyreornamentikk og sosial kontekst. *Studia Humanitatis Bergensia* 13. Universitetet i Bergen.
- Kristoffersen, S. (2006). Kvinnedrakten fra Rogaland i folkevandringstid. Draktutstyr. *AmS-Varia* 45, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Kristoffersen, S. & Østigård, T. (2008). "Death Myths": Performing of Rituals and Variation in Corpse Treatment during the Migration Period in Norway. I F. Fahlander & T. Oestigard (red.), *The Materiality of Death. Bodies, burials, beliefs. BAR International Series* 2008(1768), 127–140.
- van de Lagemaat, E. H. & Mooney, D. E. (2021). *Arkeologisk undersøkelse på Nag, Strand kommune*. (Oppdragsrapport 2021/10). Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Lagerlöf, A. (1991). Gravskicksförändringar = religiösa förändringar = samhällsförändringar? I G. Steinsland et al. (red.), *Nordisk hedendom. Et symposium*, 207–215. Odense Universitetsforlag.
- Lillehammer, G. (1996). *Død og grav. Gravskikk på Kvassheimfeltet, Hå i Rogaland, SV Norge. AmS-Skrifter* 13, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Lindahl, A., Olausson, D., Carlie, A. & Stilborg, O. (red.) (2002). *Keramik i Sydsverige. En handbok för arkeologer. Monographs on Ceramics 1*. Institute of Archaeology, University of Lund.
- Lindgren, C. (2008). Stones and Bones: The Myth of Ymer and Mortuary Practices with an Example from the Migration Period in Uppland, Central Sweden. I F. Fahlander & T. Oestigard (red.), *The Materiality of Death. Bodies, burials, beliefs. BAR International Series* 2008(1768), 155–160.
- Love, S. (2013). The Performance of Building and Technological Choice Made Visible in Mudbrick Architecture. *Cambridge Archaeological Journal* 23(2), 263–282.
- Lucas, G. (2001). Destruction and the Rhetoric of Excavation. *Norwegian Archaeological Review* 34(1), 35–46.
- Lucas, G. (2012). *Understanding the Archaeological Record*. Cambridge University Press.
- Lysenko, O. V. & Komarova, S. V. (1993). *Fabric. Ritual. Man. Weaving Traditions of the East Europe Slavs*. Fortis.
- Løken, T. (1973). *Utgravning av gravrøyser på Gullvik av Rømmen, Bjugn, Sør-Trøndelag*. (Rapport Arkeologisk serie 1973–1). Vitenskapsmuseet, NTNU.
- Løken, T. (1974). *Gravminner i Østfold og Vestfold. Et forsøk på en typologisk – kronologisk analyse og en religionshistorisk tolkning*. Del 1: Tekst. (Magsitergradsavhandling). Universitetet i Oslo.
- Løken, T. (1982). Jernalder og oljealder på Raunes. *Frå haug ok heidni* 1982(3), 64–68.
- Løken, T. (2009). *Arkeologisk utgravning av bronsealderboplass. Prestegården (Løbrekk) gnr. 31, bnr. 1, Strand kommune*. (Oppdragsrapport 2009/7).

- Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Lönn, M. & Petersson, H. (2013). Construction archaeology, fieldwork and theory. I S. Bergerbrant & S. Sabatini (red.), *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Kristian Kristiansen. BAR International Series 2508*, 685–693.
- Löwenborg, D. (2012). An Iron Age Shock Doctrine – Did the AD 536–7 event trigger large-scale social changes in the Mälaren valley area? *Journal of Archaeology and Ancient History* 2012(4), 3–29.
- Meaney, A. L. (1981). Anglo-Saxon Amulets and Curing Stones. *BAR British Series 96*. British Archaeological Reports.
- Magnus, B. (1967). Oldsaksamlingens tilvekst 1967. *Stavanger Museum Årbok 1967*, 47–78.
- Magnus, B. (1968). *Innberetning om utgravningen av „Ormshaug“, Årsvoll, gnr. 64 bnr. 18, Høyland (Sandnes)*. Topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger.
- McLess, C., Nordeide, S. W., Petersén, A. & Saunders, T. (1994). The production of archaeological knowledge: The theory and method of urban excavation. *Meta* 1994(2), 3–29.
- Myhre, B. (1965a). *Innberetning om utgravning av haug 3 på Vigrestad gnr. 77 bnr. 4, Hå k*. Topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Myhre, B. (1965b). Vårens feltarbeider. *Frå haug ok heidni* 1965(2), 110–117.
- Myhre, B. (1965c). Et keltertids gravfunn fra Espeland i Høyland. *Frå haug ok heidni* 1965(3), 132–136.
- Myhre, B. (1967). *Innberetning om utgravning på Nubben av Håland (gnr. 4 bnr. 4), Time*. Topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Myhre, B. (1980). Gårdsanlegget på Ullandhaug 1: gårdshus i jernalder og tidlig middelalder i Sørvest-Norge. *AmS-Skrifter 4*, Arkeologisk museum i Stavanger
- Myhre, B. (1981). Sola og Madla i førhistorisk tid. *AmS-Småtrykk 10*. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Myhre, B. (2007). Lye i Time på Jæren i Sørvest-Norge – et glemt sentralsted fra eldre jernalder. Publisert på <http://jenny-rita.org/bjomyh.html>
- Müller-Wille, M. (1970). Bestattung im Boot. Studien zu einer nordeuropäischen Grabsitte. *Offa: Berichte und Mitteilungen zur Urgeschichte, Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie* 1968/69(25/26). Karl Wachholtz.
- Møllerop, O. (1953a). *Innberetning til topografisk arkiv, Salte i Klepp*. Topografisk arkiv. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Møllerop, O. (1953b). En gravhaug på Salte i Klepp. *Stavanger Museums Årbok 1953*, 40–63.
- Møllerop, O. (1965). Haug 3 på Vigrestad. *Frå haug ok heidni* 1965(3), 143–144.
- Møllerop, O. (1966). Håland i Time. *Frå haug ok heidni* 1966(1), 181–184.
- Mårtensson, M. G. (2009). *Analys eller konservering? En jämförande studie av analysmetoder som används på arkeologisk bärnsten och hur de påverkas av aktiv konservering*. (Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i kulturvård). Göteborgs universitet.
- Nilsen, R. H. L. (1997). *Båtgravskikk? Om berettigelsen av å opprettholde begrepet "båtgravskikk" som analytisk kildekategori i arkeologien*. (Hovedfagsoppgave). Vitenskapsmuseet, NTNU.
- Nordberg, A. (2008). Döden är ett kosmiskt drama. Religiös symbolik i gravarkitekturen på gravfeltet i Sylta. I M. Olausson (red.), *Hem till Jarlabanke. Jord, makt och evigt liv i östra Mälardalen under järnålder och medeltid*, 250–274. Historiska media.
- Nordenborg Myhre, L. (1998). Historier fra en annen virkelighet. Fortellinger om bronsealderen ved Karmsundet. *AmS-Småtrykk 46*, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Norderval, L. W. (2006). *Skandinaviske jomfruer og andre skeivinger? - et blikk på kjønn i vikingtid*. (Hovedfagsoppgave). Vitenskapsmuseet, NTNU.
- Næss, J.-R. (1969). Arkeologenes feltsesong 1969 i Rogaland. *Frå haug ok heidni* 1969(3–4), 255–280.
- Næss, J.-R. (1970). Grav i båt eller båt i grav. *Stavanger Museums Årbok 1969*, 57–76.
- Næss, J.-R. (1996). Undersøkelser i jernalderens gravskikk på Voss. *AmS-Rapport 7*, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Oma, K. A. (2016). Long time – long house. I F. Iversen & H. Petersson (red.), *The Agrarian life of the North 2000 BC–AD 1000: Studies in rural settlement and farming in Norway*, 11–25. Portal.
- Olsen, B. (2010). *In Defence of Things. Archaeology and the Ontology of Objects*. Archaeology in Society Series. AltaMira Press.
- Olsen, B. (2012). Symmetrical Archaeology. I I Hodder (red.), *Archaeological Theory Today*. Second edition, 208–228. Polity Press.
- Olsen, B., Shanks, M., Webmoor, T. & Witmore, C. (2012). *Archaeology: The discipline of Things*. University of California Press.
- Olsen, B. & Witmore, C. (2015). Archaeology, symmetry and the ontology of things. A response to critics. *Archaeological Dialogues* 22(2), 187–197.
- Opedal, A. (1998). De glemte skipsgravene. Makt og myter på Avaldsnes. *AmS-Småtrykk 47*. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Petersen, J. (1919). De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben. *Vitenskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-filos. Klasse* 1919(1). I kommission hos Jacob Dybwad.
- Petersen, J. (1924). *Undersøkelse av gravhaug på Strand i Strand*. Topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Petersen, J. (1927). Fortegnelse over de til Stavanger Museum i 1924 indkomne saker ældre end reformationen. *SMAA 1924–25*, 1–25. Stavanger Museum.
- Petersen, J. (1928). *Vikingetidens smykker*. Stavanger museum.
- Petersen, J. (1936). *Gamle gårdsanlegg i Rogaland*. Fortsettelse: Utsira, Lyngaland, Håvodl, Birkelandstølen, Hanaland. Intsituttet for sammenlignende kulturforskning. H. Aschehough.
- Petersen, J. (1940). British antiquities of the Viking period,

- found in Norway. I H. Shetelig (red.), *Viking antiquities in Great Britain and Ireland. Part V*. Aschehoug
- Petersen, J. (1951). Vikingetidens redskaper. *Skrifter utgitt av det norske videnskaps-akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse 1951*(4). Dybwad.
- Petersen, J. (1973). Den eldste timebygden. I O. Aurenes (red.), *Time gårds- og ættesoge*, 23–40. Time kommune.
- Petersson, H. (2020). Å sjå røysa som eit objekt, ein markør og ein prosess av handlingsmønster. I L. Prøsch-Danielsen, E. S. Pedersen, K. A. Oma & H. Petersson (red.), Røyser: å utfordre etablerte kategorier i kulturminnevernet. *AmS-Varia 61*, 139–154. Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Petersson, M. (2006). *Djurhållning och betesdrift. Djur, människor och landskap i Västra Östergötland under yngre bronsålder och äldre järnålder*. Uppsala universitet, Riksantikvarieämbetet.
- Petersson, M. (2015) (red.). *Farstorp – ett röjningsröseområde i långtidsperspektiv*. (Rapport 2015:116). Arkeologiska uppdragsverksamheten, Statens Historiska Museer.
- Petersson, M. (2020). Ett röjningsröseområde i Farstorp – odling, begravning och ritual. I L. Prøsch-Danielsen, E. S. Pedersen, K. A. Oma & H. Petersson (red.), Røyser: å utfordre etablerte kategorier i kulturminnevernet, *AmS-Varia 61*, 115–137. Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Pétursdóttir, P. & Olsen, B. (2018). Theory adrift: The matter of archaeological Theorizing. *Journal of Social Archaeology 18*(1), 97–117.
- Pilø, L. (1989). *Den førromerske jernalder i Vestnorge: et kulturhistorisk tolkningsforsøk*. (Hovedfagsoppgave). Universitetet i Bergen.
- Price, N. (2008). Dying and the dead: Viking Age mortuary behaviour. I S. Brink & N. Price (red.), *The Viking World*, 257–273. Routledge.
- Prøsch-Danielsen, L. (1999a) Hanalandstjønna – „midt i periferien“. *Frå haug ok heidni 1999*(3), 37–40.
- Prøsch-Danielsen, L. (1999b) Rydningsrøysa som pollenfelle og kilde til norsk jordbruks historie – innsamlingspolitikken i Rogaland. *AmS-Rapport 12B*, 355–370. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Prøsch-Danielsen, L. (2001). The environmental aspects and palynological signals of the "fairy-circles"- ancient earthworks linked to the coastal heathland in south-western Norway. *Environmental Archaeology 6*, 39–57.
- Prøsch-Danielsen, L. (2009). Resultater av pollenanalyser. Appendiks 9A. Gil, T. B. *Arkeologisk utgravning av gravhaug på lokalitet Hålandsmarka gnr. 4, bnr. 1, Time k.* (Oppdragsrapport 2009/10). Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Prøsch-Danielsen, L., Prescott, C. & Holst, M. K. (2018). Economic and social zones during the Late Neolithic/ Early Bronze Age in Jæren, Southwest Norway. Reconstructing large-scale land-use patterns. *Præhistorische Zeitschrift 93* (1), 48–88.
- Rabben, A. M. (2002). *Med vevsverd og stekepanne. Tekstilredskaper og kjøkkenredskaper i vestnorske mannsgraver fra yngre jernalder*. (Hovedfagsoppgave). Universitetet i Bergen.
- Randers, K. (1988). *Sakrishaugen på Voss. Lydvo, gnr. 37/1, Voss kommune, Hordaland*. (Rapport fra utgraving). Topografisk arkiv, Historisk Museum, Universitetet i Bergen.
- Ravn, M. (2003). Death Ritual and Germanic Social Structure (c. AD 200–600). *BAR International Series 2003*(1164). Archaeopress.
- Renck, A. M. (2008). Erövrad mark – erövrat släktskap. I M. Olausson (red.), *Hem till Jarlabanke. Jord, makt och evigt liv i östra Mälardalen under järnålder och medeltid*, 91–111. Historiska Media, Universitetet i Lund.
- Ringstad, B. (1988). Steiner brukt som amuletter i forhistorisk tid – et eksempel fra Kvåle i Sogndal. I Indrelid, S., S. Kaland & B. Solberg (red.), *Festskrift til Anders Hagen. Arkeologiske Skrifter Historisk Museum, Universitetet i Bergen 4*, 325–341.
- Rolfsen, P. & Delsbek, L. (1965). *ØK-registrering, Håland gnr. 4, bnr. 1/6, Time kommune*. Topografisk arkiv, Arkeologisk museum.
- Rygh, O. (1999) [1885]. *Norske oldsaker* (faksimileutgave). Tapir.
- Rønneseth, O. (2001). *Gard og gjerde: faser i utviklingen av Jærens kulturlandskap*. Erling Skjalgsonselskapet.
- Røstad, I. (2003). Båten som symbol i jernalderen og jernalderforskningen. *Viking 2003*(LXVI), 31–44.
- Røstad, I. (2008). En liten perle: om perler og magi i folkevandringstid. I K. Childis, J. Lund & C. Prescott (red.), *Facets of Archeology. Essays in honour of Lotte Hedager on her 60th birthday. OAS Oslo Arkeologiske Serie vol. 10*, 439–450. Universitetet i Oslo.
- Samdal, M. (2000). *Amuletter. Gjenstander med amulettkarakter i vestnorske graver i tidsrommet 350–1000 AD*. (Hovedfagsoppgave). Universitetet i Bergen.
- Samdal, M. (2005). Båtgravene på Gulli. I L. E. Gjerpe (red.), *Gravfeltet på Gulli. E18-prosjektet Vestfold, bind 1. Varia 60*. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.
- Sandvik, P. U. (2009). Resultater av makrofossilanalyser. Appendiks 9B. Gil, T. B. *Arkeologisk utgravning av gravhaug på lokalitet Hålandsmarka gnr. 4, bnr. 1, Time k.* (Oppdragsrapport 2009/10). Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Shanks, M. (2007). Symmetrical Archaeology. *World Archaeology 39*(4), 589–596.
- Shetelig, H. (1910). *Smaa bronsespænder fra folkevandringstiden*. Separatavtryk av oldtiden for 1910. Bergens, Stavanger, Tromsø og Trondhjems museer.
- Shetelig, H. (1912). Vestlandske graver fra jernalderen. *Bergens Museums Skrifter. Ny række. Bd. II*(1). Bergen Museum.
- Shetelig, H. (1917). Nye jernaldersfund paa Vestlandet. *Bergens Museums Aarbok 1916-17. Hist.-antikv. række*, 7–86. Bergen Museum.
- Skjelsvik, E. (1953). *Steinsetninger og steinlegninger i Norge. Et bidrag til deres datering og forståelse*. (Hovedfagsoppgave). Universitetet i Oslo.
- Solberg, B. (1984). *Norwegian spearheads from the merovingian and viking periods*. (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Bergen.
- Solberg, B. (2000). *Jernalderen i Norge. 500 for Kristus til*

- 1030 etter Kristus. Cappelen akademisk forlag.
- Soltvedt, E.-C., Løken, T., Prøsch-Danielsen, L., Børsheim, R. L. & Oma, K. (2007). Bøndene på Kvålehodlene. Boplass-, jordbruks- og landskapsutvikling gjennom 6000 år på Jæren, SV Norge. *AmS-Varia 47*, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Stalsberg, A. (1999). Skandinaviske båtgraver fra vikingtidens i Rus'-riket: oversikt og tolkning. I L. Selsing & G. Lillehammer (red.), *Museumslandskap. Artikkelsamling til Kerstin Griffin på 60-årsdagen. AmS-Rapport 12B*, 423–454. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Stenholm, A.-M. H. (2012). Fornminnen. Det förflutnas roll i det förkristna och kristna Mälardalen. *Vägar till Midgård 15*. Nordic Academic Press.
- Sundve, E. (1977). *Undersøkelser av vegetasjonssyklus, suksesjonstendenser og jordsmonn i lyngmark*. (Hovedfagsoppgave). Universitetet i Bergen.
- Svanberg, F. (2006). I de mystiske kulthusens mørke inre. I M. Anglert, M. Artursson & F. Svanberg (red.), *Kulthus & Dødshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*, 123–128. Riksantikvarieämbetets förlag.
- Thäte, E. S. (2007). Monuments and Minds. Monument Re-use in Scandinavia in the Second Half of the First Millennium AD. *Acta Archeologica Lundensia Series in 4°*(27). Lund Universitet.
- Thingnæs, S. (2009). *Arkeologisk utgravning av gravrøys og flateavdekking på lokalitet Hålandsmarka gnr. 4, bnr. 1, Time k.* (Oppdragsrapport 2009/09). Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Tilley, C. (2004). *The Materiality of Stone: Explorations in Landscape Phenomenology*. Berg.
- Tin, M. B. (2007). *De første formene. Folkekunstens abstrakte formspråk*. Novus.
- Vesteinsson, O. (2000). The archaeology of landnám. Early settlement in Iceland. I W. W. Fitzhugh & E. I. Ward (red.), *Vikings. The north atlantic saga*, 164–174. Smithsonian institution press.
- Victor, H. (2002). Med graven som granne. Om bronsålderns kulthus. *Aun 30*. Universitetet i Uppsala.
- Victor, H. (2006). Bronsålderns kulthus – ett dateringsproblem i en kompleks miljø. I M. Anglert, M. Artursson & F. Svanberg (red.), *Kulthus & Dødshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*, 113–122. Riksantikvarieämbetets förlag.
- Viste, S. (2007). *Rapport fra kulturhistorisk registrering i Time kommune. Gnr. 4, bnr. 6 m.fl.* Rogaland fylkeskommune.
- Wamers, E. (1985). Insularer Metallschmuck in wikingerzeitlichen Gräbern Nordeuropas. *Offa-Bücher 56*, 1–127. Wachholtz.
- Wangen, V. (1998). *Gravfeltet på Gunnarstorp*. II. Katalog (Magistergradsavhandling). Universitetet i Oslo.
- Wangen, V. (1999). *Gravfeltet på Gunnarstorp*. I: Et monument over dødsriter og kultutøvelse. (Magistergradsavhandling). Universitetet i Oslo.
- Warren, G. & Neighbour, T. (2004). Quality Quartz: Working stone at a Bronze Age Kerbed Cairn at Olcote, near Calanais, Isle of Lewis. *Norwegian Archaeology Review 2004*(37), 83–94.
- Westling, S. and Jensen, C. E. (2020). Indications of rye (*Secale cereale*) cultivation from 7th century southwestern Norway. I S. Vanhanen & P. Lagerås (red.), *Archaeobotanical studies of past plant cultivation in northern Europe. Advances in Archaeobotany 5*, 83–99. Barkhuis Publishing.
- Williams, H. (1997). Ancient Landscapes and the Dead: The Reuse of Prehistoric and Roman Monuments as Early Anglo-Saxon Burial Sites. *Medieval Archaeology 41*, 1–31.
- Williams, H. (1998). Monuments and past in early Anglo-Saxon England. *World Archaeology Vol. 30*(1), 90-108. Routledge.
- Williams, H. (2006). *Death and Memory in Early Medieval Britain*. Cambridge University Press.
- Wold, M. (2002). *Bergkunst som levninger etter ritualer*. (Hovedfagsoppgave). Universitetet i Bergen.
- Østigård, T. (2007). Transformøren: ildens mester i jernalderen. I J. Goldhahn & T. Østigård, *Rituelle spesialister i bronse- og jernalderen. Gotarc Serie C, Arkeologiske Skrifter No. 65*, 1–186.
- Østigård, T. & Goldhahn, J. (2006). From the Dead to the Living: Death as Transactions and Re-negotiations. *Norwegian Archaeological Review 39*(1), 27–48.
- Østmo, E. & Hedeager, L. (red.) (2005). *Norsk arkeologisk leksikon*. Pax.
- Øvstedal, D.O. (1985). The vegetation of Lindås and Austrheim, western Norway. *Phytocoenologica 13*(3),

Appendiks 1.
Beskrivelse av utgraving
og kontekster i haug 1
i Hålandsmarka

Innhold

1. Utgraving av haug 1	107
2. Beskrivelser av kontekster i haug 1	115
1. Moderne forstyrrelser	115
Forstyrrelse i sentrum, <i>interface</i> (E8)	115
Forstyrrelse i sentrum, <i>cut</i> i jordkappe (E51A)	115
Forstyrrelse i sentrum, <i>cut</i> i kjernerøys (E51B)	115
1.1 Grop 1 (E2, E61–64)	115
Grop 1, <i>interface</i> (E2)	115
Grop 1, steinlag (E61)	115
Grop 1, steinhelle (E62)	115
Grop 1, stein- og jordlag (E63)	116
Grop 1, <i>cut</i> i bunnen av gropa (E64)	116
1.2 Grop 2 (E47, E48, E59)	116
Grop 2, steiner i østlig kant (E48)	116
Grop 2, brunt sandlag (E47)	117
Grop 2, <i>cut</i> øvre del (E59)	117
1.3 Grop 3 (E11A, E11C, E45)	117
Grop 3, sand- og steinlag (E11A, E11C)	117
Grop 3, <i>cut</i> i kjernerøysa (E45)	117
1.4 Steinansamlinger (E5–E7)	117
Steinansamling øst for grop 1, øvre del (E5)	117
Steinansamling øst for grop 1, nedre del (E6)	117
Steinansamling sør for grop 1 (E7)	117
1.5 Gjenbruk av haugen som fixpunkt (E20A–D)	117
Fixpunkt, sementsøyle (E20A)	117
Fixpunkt, oppgravd masse (E20B)	118
Fixpunkt, underliggende steinhelle (E20C)	118
Fixpunkt, <i>cut</i> (E20D)	118
2. Jordkappe (fase 9)	118
2.1 Identifiserte lag i jorddekke (E9, E10, E12, E73, E74)	118
Grusholdige lag direkte under torva (E9A, E9B)	118
Variasjoner innenfor det kompakte, fine sandlaget (E10A, E10B, E10C)	119
Torvbrikker og kullinser (E12A, E12B)	120
Grått sandlag oppå kjernerøys (E74)	120
Torvlinser i hovedprofil (E73A, E73B)	120
2.2 Grøft i kanten av jordkappe (E19, E34, E35, E37)	121
Kullholdig sandlag i grøft (E19)	122

Siltig lag i grøft (E34A, E34B)	122
Småstein i grøft (E35)	122
Grøftas <i>cut</i> (E37).....	122
2.3 Udefinerte steinpakninger i jordkappe (E3, E22, E23, E24)	122
Flate steiner nord i jordkappe (E3)	122
Steinansamling sørvest i jordkappe, 9878 (E22).....	123
Steinansamling ved østlig fot, 11630 (E23).....	123
Steinansamling i sørøst, 11577 (E24).....	123
3. Kjernerøys (fase 8).....	123
3.1 Sorterte steinlag (E13, E42, E43)	123
Lag av småstein (E13)	124
Lag av mellomstore steiner (E42)	124
Lag av store steiner (E43)	124
3.2 Konstruksjonstrekk i steinlagene (E13B, E44, E14, E42B, E42C)	124
Flate steiner i kjernerøysas nordøstre kant (E13B).....	125
Indre rekker av store steiner (E44)	125
Ytre rad av småstein (E14).....	125
Ekstra rekker av mellomstore steiner (E42B, E42C)	125
4. Gravkammer (fase 10)	127
4.1 Kontekster over kammer (E49, E50, E52A, E52B, E53, E55, E60)	127
Omdeponerte småstein utenfor kammerets sørøstlige hjørne (E49)	127
Øvre steinhelle (E50)	127
Humusholdig sandlag (E52A, E52B)	128
Kullinse over kammer (E55).....	128
Flate steiner (E53).....	128
Kollapset steinhelle (E60).....	128
Store dekkheller in situ (E57)	128
Små heller over store dekkheller (E56)	129
4.2 Fyllmasser i toppen av kammeret (E58, E65, E66, E67)	129
Tynt siltlag (E58).....	129
Ansamling av småstein (E66).....	130
Humusholdig sandlag (E65)	130
Tynt siltig sandlag (E67)	130
4.3 Definerte gravkontekster i kammeret (E68, E69, E70, E71)	130
Skjelettgrav (E68)	130
Små heller på kammerets bunn (E69).....	131
Kullag under kammer (E70A)	132
Brun siltig masse med bein (E71)	133
4.4 Kammerets oppbygging (E76A-B, E77, E78A-B)	135
Oppmurte vegger (E77)	135
Veggenes innside (E78A, E78B).....	135
Inkludering av kammer i røys (E76A, E76B)	135

5. Anlegg relatert til monumental gravhaug	137
5.1 Nedgravinger i kjernerøys (E54, E62)	137
Grop gravd ned i kjernerøys (E62)	138
5.2 Anlegg mellom kjernerøys og jordkappe (E32, E33)	138
Steinansamling 14084 (E33)	138
5.3 Anlegg relatert til grøft (E36, E98, E25, E27)	138
Steinansamling i kant av grøft, 15643 (E36)	138
Steinpakning under grøft, 25795 (E98)	139
Grop og steinpakning i sørøst, 11546 og 12251 (E25, E27)	139
5.4 Anlegg i utkanten av grøft og jordkappe (E40, E41, E99–E104)	140
Røys 15817 i øst (E40, E41) (fase 3)	140
Røys i vest, 15356 (E99, E100) (fase 11)	140
Nedgraving i nordnordvest, 15484, 17223, 17279 og 17113 (E101-104)	141
6. Sirkulær røys og steinlegging (fase 7 og 4)	142
6.1 Sirkulær røys (fase 7)	143
Øvre småsteinslag (E46)	143
Lag av store steiner (E79)	143
6.2 Sirkulær steinlegging med kantmarkering (fase 4)	144
Kantkjede (E80)	144
Stor helle i kantkjede (E82)	144
Kullag i steinlegging (E70B)	144
Beinkonsentrasjon og fyllmasse i steinlegging (E81A, E81B)	144
6.3 Kontekster rundt steinlegging (E88, E15, E16)	145
Steinpakning over stor, jordfast stein (E88)	145
Kullag utenfor steinlegging (E15, E16) (fase 6)	145
7. Rektangulær haug (fase 1)	147
7.1 Oppbygging av rektangulær haug (E17, E38, E39)	147
Forstyrret overflate rektangulær haug (E17)	147
Kantkjede rektangulær haug (E38)	148
Mulig øvre steinrekke i kantkjede (E87A, E87B)	148
Fyllmasse rektangulær haug (E39)	149
7.2 Strukturer innenfor rektangulær haug (E89–E93, E96)	150
Stor, jordfast stein (E89)	151
Grop 25566 (E90A, E90B)	151
Heller i øst (E91A, E91B)	151
Kantstilte heller i vest (E92)	151
Kantstilte heller mellom E91 og E92 (E93)	151
Grop med leirkarskår, 25527 (E96)	152
8. Anlegg relatert til rektangulær haug (fase 2)	152
Mulig sekundærgrav i sørøst, 24950 (E83–84)	152
Mulig sekundærgrav i nordvest, 25358 (E85)	153
Rødbrent sand ved kantkjedet (E97)	154

1. Utgraving av haug 1

Dokumentasjonen av haugen ble organisert i en matrise for å skape oversikt over de mange lag, faser, forstyrrelser, strukturer, funn og prøver (fig. 86). For å kunne reddegjøre for utgravinga på en mest mulig oversiktlig måte, har arbeidsprosessen blitt inndelt i ulike stadier som i det følgende presenteres i tolv underkapitler. Innenfor hvert stadium i utgravinga ble det gjort metodiske grep for å klargjøre og dokumentere de aktuelle sekvensene som ble undersøkt. Det er håp om at framstillinga vil kunne representere nyttige verktøy ved planlegging og gjennomføring av framtidige utgravinger av gravhauger. Trinnene i utgravinga er ikke å oppfatte som en enkel lineær kronologi da det forekom overlappinger og nødvendige omprioriteringer (Gil, 2009).

1. Innledende dokumentasjon

Ved oppstart av feltarbeidet ble vegetasjonen fjernet for å kunne foreta overflatedokumentasjon. I tillegg til innmåling av synlige anlegg og forstyrrelser, ble terrengform målt for å kunne benyttes i framtidige 3D-modelleringer (fig. 87). Kryssprofil ble anlagt i tilstrekkelig bredde for å sikre stabilitet og orientert i forhold til plyndringsgrop 1–3 og synlige smårøyer, steinansamlinger og forsenkninger rundt haugen (15356, 15817, 3639, 3660, 11546) (se fig. 88). Selve jordhaugen ble innmålt som 3421, noe som var den overordna benevnelsen på haugkomplekset samt alle prøver og funn knyttet til monumentet som fikk hevdnavnet Haug 1.

2. Avtorving av deler av haugen

Manuell avtorving av deler av haugen ga mulighet til innblikk i forstyrrelser og bevaringsforhold før maskinell avtorving og graving. De moderne forstyrrelsene framgikk tydelig ut fra et sammenhengende område rundt de tre plyndringsgropene (E8) og spredning av utkastede stein (E5–E7). Resten av haugens overflate framsto som det bevarte og opprinnelige jorddekket. Imidlertid ble det observert visse variasjoner i denne overflata som det på et seinere tidspunkt ble mulig å forstå i lys av ulike faser i gjenbruken av monumentet (E10A, E10B, E10C, E9A, E9B, E22, E3 og E24).

3. Graving av sjakter ned til toppen av kjernerøysa

For å oppnå innsikt i jordkappas tykkelse og karakter ble det gravd meterbrede sjakter langs profilbenkene (fig. 89). De relativt homogene jordmassene tilsa at en maskinell fjerning ville kunne utføres på en forsvarlig måte ned til det øverste laget av små, jevnstore steiner i toppen av kjernerøysa (E13) (se fig. 81 og 87). I vestlig og østlig kant av kjernerøysa ble det påvist kompakte kullag (E15 og 16) og et steindekke lenge omtalt som plattformen (E17). I nordlig kant av haugen ble det påvist en siltig, kullholdig nedgraving tolket som del av ei grøft (E19). Alle profilene ble rensert opp og dokumentert, men i profilet på nordlig side av vestlig benk kunne variasjonene i jordkappa enklest observeres og defineres som tydelige lag eller underlag (E10, E12, E16, E73 og E74), slik at dette profilet ble gjort til gjenstand for prøveuttak i samråd med naturviterne.

4. Maskinell graving av jordkappe og avdekking av undergrunnen

Gravemaskinen ble kontinuerlig assistert av to personer som kunne identifisere eventuelle variasjoner i jordlag og undergrunn (se fig. 80–82). I den sørvestlige kvadranten ble det påvist et kullag i overgangen mellom bunnen av jordkappa og toppen av kjernerøysa (se fig. 26). Anlegg 13690 (E12A) besto av et siltig kullag iblandet store mengder slått kvarts. All masse fra laget ble vannsåldet uten at det ble gjort funn av beinfragment eller gjenstander. Alle kvartsbiter ble samlet inn og det ble tatt ut to kombinerte makrofossil- og kullprøver (2008/14-85 og 86). Laget av småstein i toppen av kjernerøysa (E13) ble rensert og dokumentert ved hjelp av innmålinger, fotomosaikk og luftfotos fra minihelikopter som utgjorde viktige redskap for å oppnå oversikt over de tallrike anleggene rundt kjernerøysa (fig. 90).

Ved maskinell fjerning av jordkappa ble undergrunnen rundt haugen avdekket for å få oversikt over omfang av anlegg rundt haugen på et tidlig tidspunkt. I sørvest ble det påvist en del stolpehull, spesielt i området hvor jordkappa hadde sin ytre avgrensning

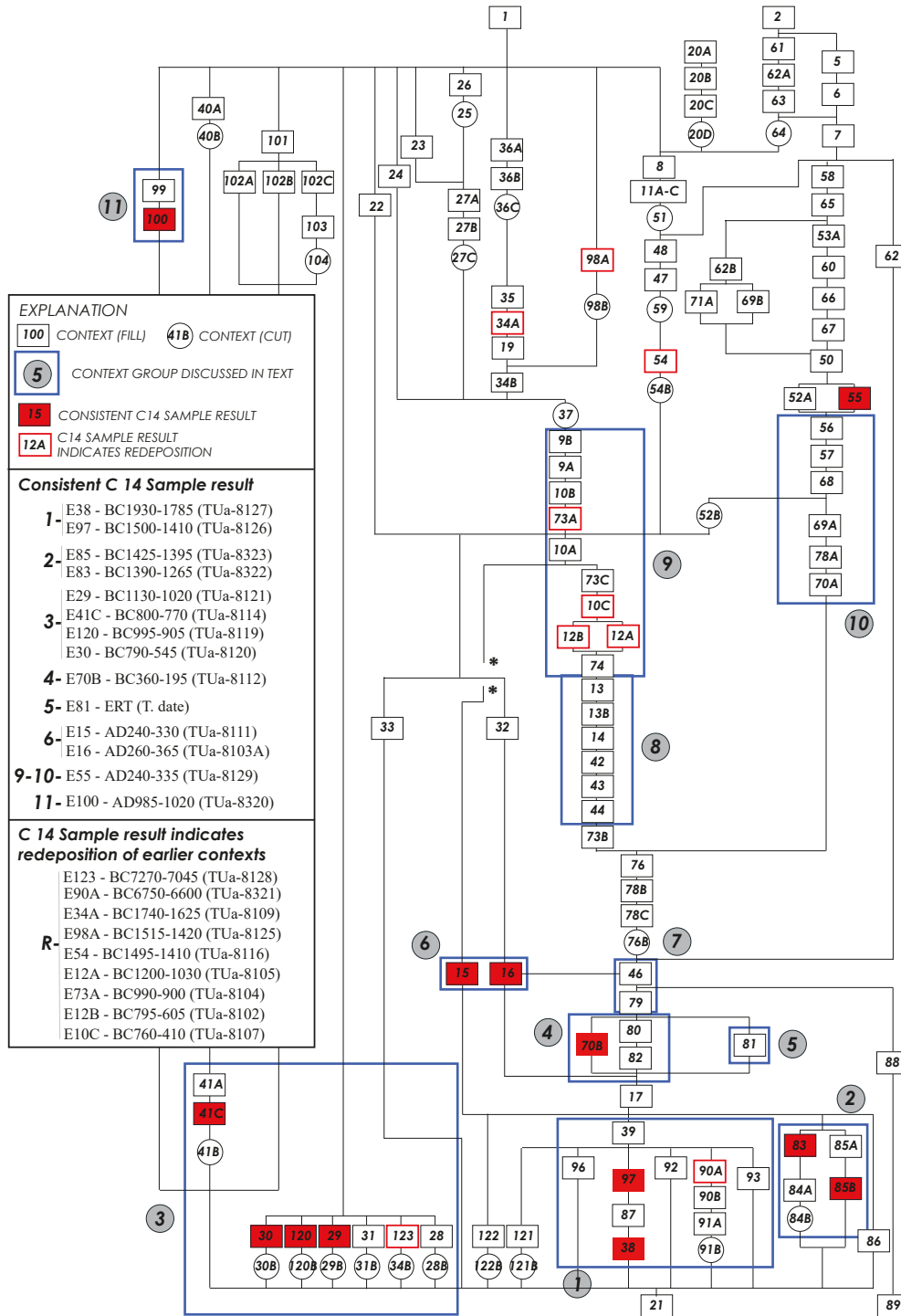

Fig. 86. Matrise for haug I. Kontekster er forstått som “an individual archaeological unit of stratification which represents a specific processual event or events in time” (McLess m.fl. 1994:13). Kontekstene har blitt skilt ut og nummerert som fill, cut eller interface (Harris 1979, Brown III & Harris 1993). Under etterarbeidet har noen av enhetene blitt videre inndelt i undergrupper omtalt med store bokstaver (jf. 29A, 29B). I matrisen er kontekstene fill og interface markert som rektangulære bokser, mens cut har sirkulær markering. Mellom kontekstene løper det relasjonslinjer, fra yngst øverst til eldst i bunnen. Kontekstgrupper har blitt tolket og arrangert som ulike faser i bygginga av det sammensatte monumentet, markert med grå numre som korresponderer med fig. 12. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 86. Harris matrix for Mound I. A context is defined here as “an individual archaeological unit of stratification which represents a specific processual event or events in time” (McLess m.fl. 1994:13). The contexts have been numbered and classified as fill, cut or interface (Harris 1979, Brown III & Harris 1993). During post-excavation work, some of the contexts were split into subgroups, which are marked by capital letters (e.g. 29A, 29B). In the matrix, fill and interface contexts are shown as rectangular boxes, while cuts are marked by circles. The relationship between the contexts is marked by a connecting line (route), running from the younger on top to the older below. Context groups have been interpreted and arranged as phases in the construction of the complex monument, marked by numbers in grey circles corresponding to Fig. 12. Ill.: Theo Gil Bell.

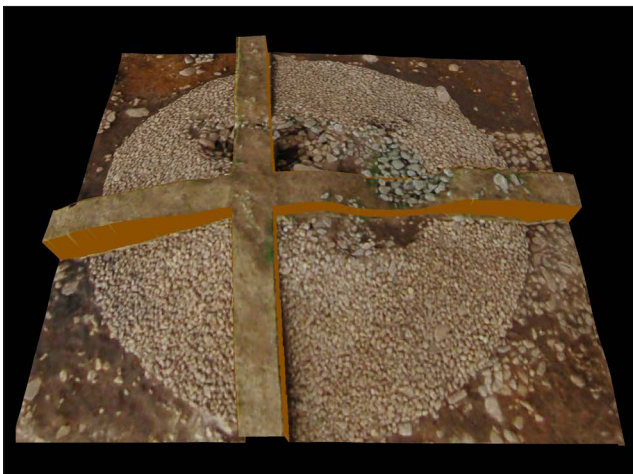

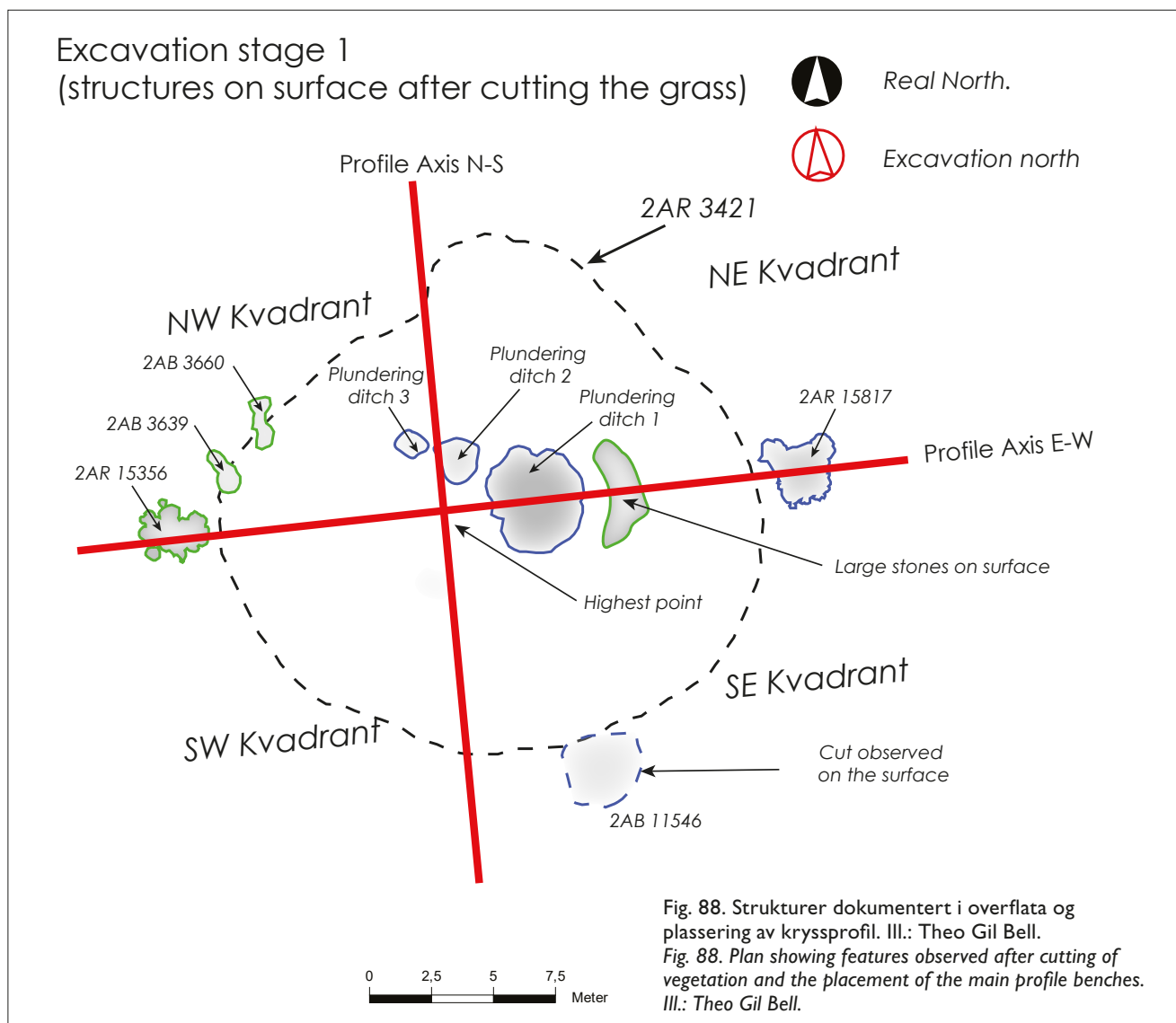
Fig. 87. 3D-modell av relasjonen mellom småsteinlaget i toppen av kjernerøysa og profilene gjennom jordkappa i haug I. III.: Theo Gil Bell.

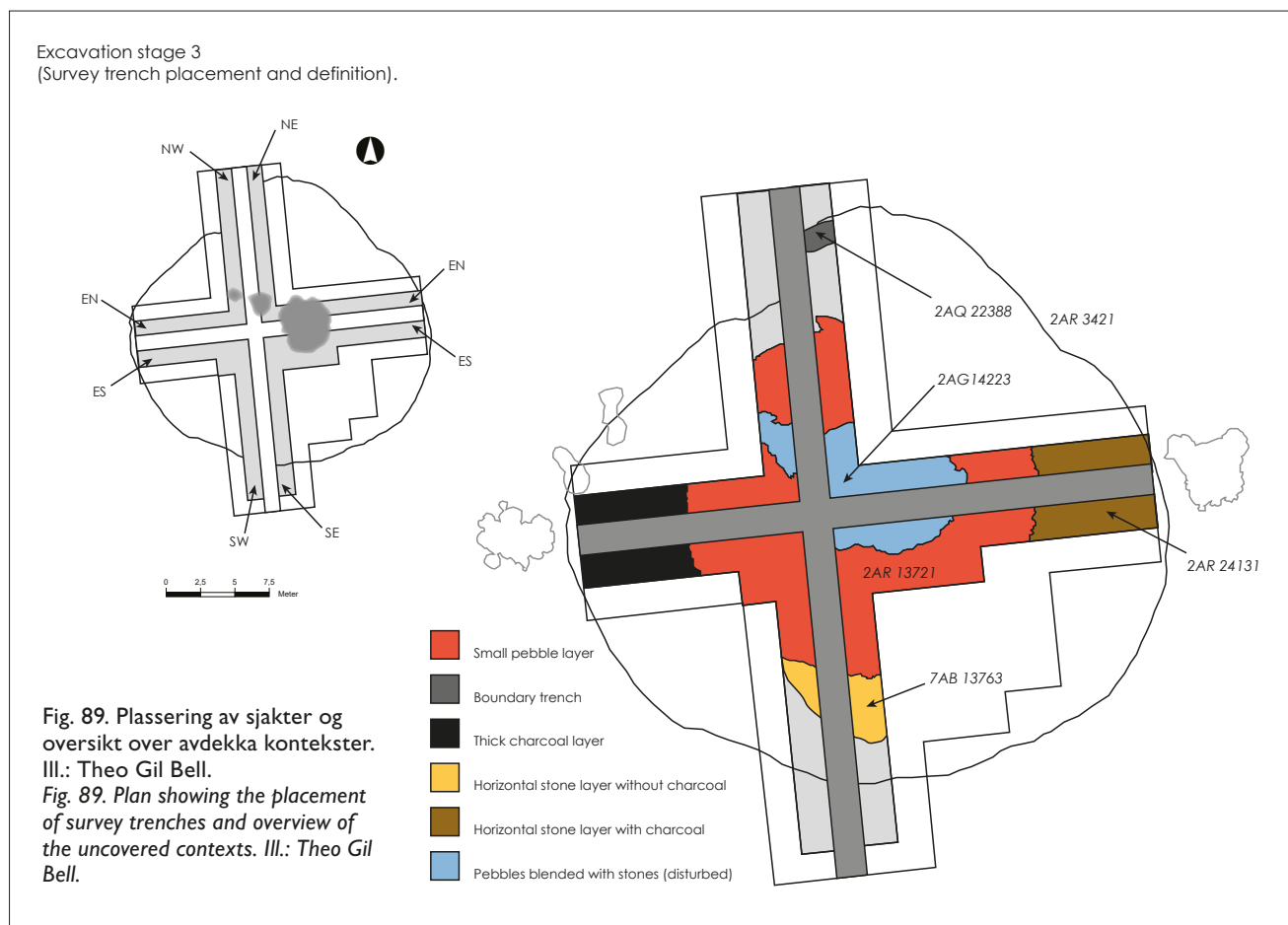
Fig. 87. 3D-model of the relationship between top of the small stone layer in the main cairn and profiles through the earthen cap of Mound I. III.: Theo Gil Bell.

(se fig. 15). I området mellom jordkappe og nordvestlig del av kjernerøys ble det avdekket flere små steinansamlinger, 15592 (E30), 14055 (E32) og 14084 (E33). Steinansamlingene som hadde vært dekket av jordkappa var langt mindre i størrelse enn steinansamlingene som lå i ytterkant av haugen. I tillegg til røys 15356 og 15817 som hadde vært synlige på overflata, ble det ved avdekkinga av undergrunnen påvist ytterligere tre anlegg ved jordhaugens fot, 15484 (E101), 15643 (E36) og 11546 (E27). Det ble tatt høyde for at samtlige steinansamlinger kunne representere graver, og således ble det påkrevd å hurtig komme i gang med graving av dem.

5. Utgraving av sekundære strukturer

Undersøkelse av de tallrike anleggene rundt kjerne-røysa var tidkrevende da all masse ble vannsådet og opp til flere snittflater måtte dokumenteres. Det var

nødvendig å kontinuerlig vurdere om det fantes mulige relasjoner mellom anleggene, om det som tilsynelatende framsto som singulære anlegg kunne være bevarte fragmenter av større sammenhenger. I flere tilfeller ble det oppdaget nye underliggende eller tilgrensende lag og anlegg ved graving av anlegg. Ved dokumentasjon av den mulige fotgrøfta gjennom tre ulike snitt dukket det eksempelvis opp et nytt anlegg i grøftas ytterkant (15643/E36). Således var det påkrevd med en fleksibel gravestrategi med hensyn til prioriteringsrekkefølge, dokumentasjon av kompleksitet, plassering av snitt og prøveuttak. Det framkom gjennomgående lite funn ved sålding som gjorde det vanskelig å trekke sikre konklusjoner, da særlig med hensyn til om tolkning av funntomme steinansamlinger som graver kunne opprettholdes eller hvilken rolle de ulike anleggene kunne tenkes å ha fylt under ritualer knyttet til det mangefasa monumentet. Med få unntak ble alle påviste anlegg rundt haug 1 totalgravd.

6. Graving av moderne forstyrrelser og kammer

De moderne forstyrrelsene i kjerneverøysas sentrum (E8) besto av fikspunktet støpt ned i kjerneverøysa, plynd-

ringsgrop 1–3 og brun jordmasse knyttet til bunnen av plyndringsgropene (E11). Under kontekst E11 ble det identifisert flere lag tolket som spor etter gjenbruk av kammeret (E52, E55 og E49). Lagene lå umiddelbart oppå store, flate steiner tolket som dekkheller til kammeret. Dekkhellene fortsatte inn i profilbenken, og etter dokumentasjon av profilet gjennom det forstyrrede området ble det nødvendig å fjerne deler av benken for å få oversikt og dokumentere i plan. Dekkhellenes plassering ble nøye dokumentert gjennom fotos og innmåling samtidig som det ble tatt ut prøve fra kullaget (E55) over dekkhellene (2008/14-316).

Etter dokumentasjon ble dekkhellene forsiktig fjernet og undersøkt for eventuelle ristninger. Kammeret ble delt inn i 14 kvadranter med sju på hver side av ei midtlinje langs kammerets lengderetning (se fig. 120). Kvadrantene ble gravd og såldet i åtte ulike lag der hvert lag ble fotodokumentert og innmålt. Større funn ble målt inn in situ, mens mindre funn som beinfragment og små leirkarskår framkommet under sålding ble knyttet til en funnenhet målt inn per kvadrant og lag. Under gravinga ble det identifisert ni ulike kontekster der det var mulig å skille ut minst to ulike begravelser (E58, E60, E65, E66, E67, E68, E69A, E69B og E70A).

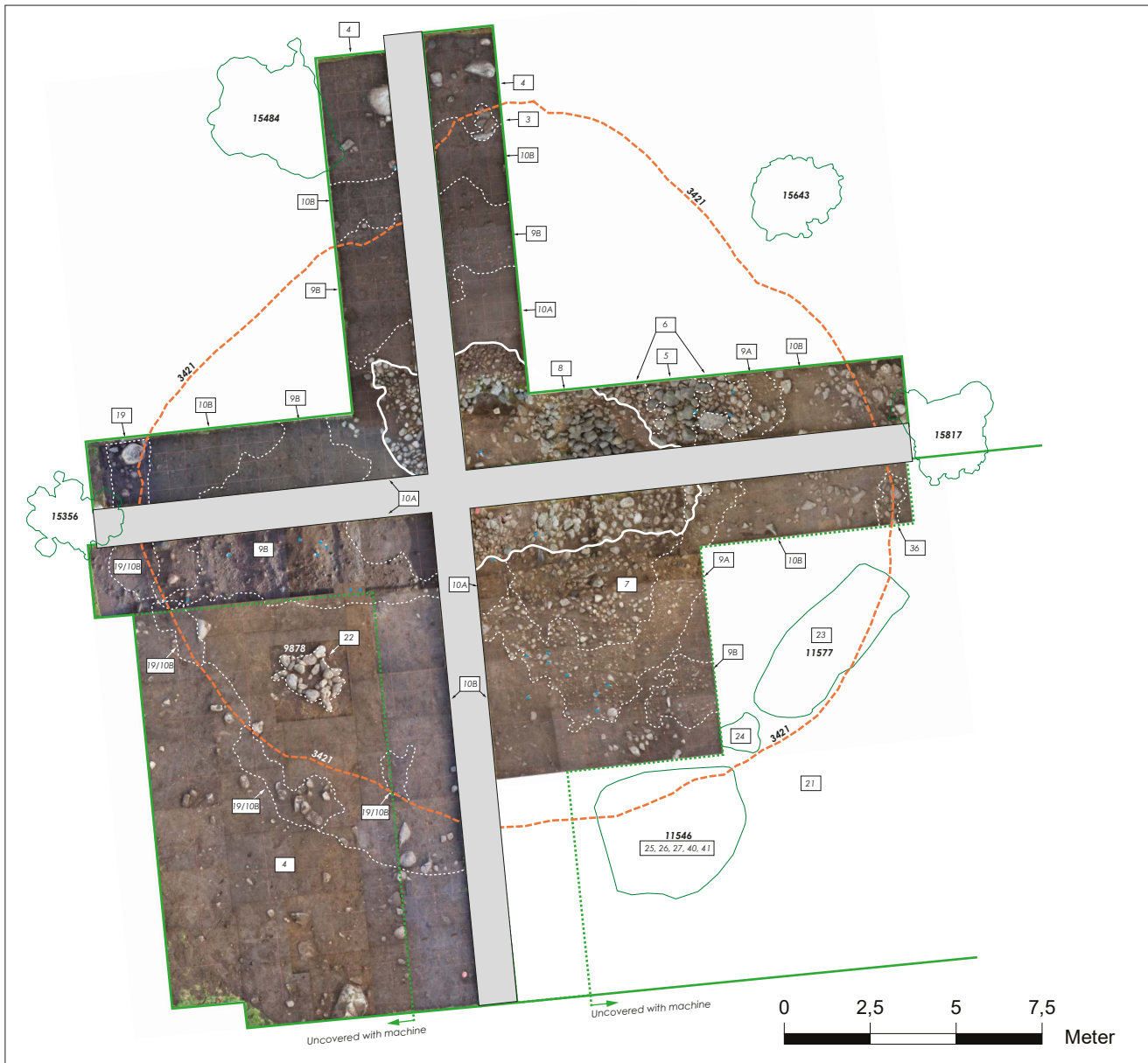

Fig. 90. Fotomosaikk I. Topp E10 og relaterte kontekster etter fjerning av 15 cm av øvre humuslag E1. Mosaikken viser strukturer rundt haugen og forholdet mellom forstyrta områder i toppen av haugen (E8) og intakte områder av haugen. Stiplet rød linje markerer haugens avgrensning. Grønne sirkler markerer distribusjonen av littisk materiale ved avdekking av denne overflata. Ill.: Theo Gil Bell.
 Fig. 90. Photomosaic I. The top of E10 and related contexts after the removal of 15 cm of the humus layer E1. The mosaic shows features around the mound and the relation between the disturbed areas on the top of the mound (E8) and the preserved areas of the mound. A dashed red line marks the boundary of the mound. The green dots mark the distribution of the lithic material found while uncovering this surface. Ill.: Theo Gil Bell.

Det nederste kullholdige laget (E70A) skulle etter hvert vise seg å fortsette inn under kammerets vegger, slik at laget representerer en episode før konstruksjon av kammeret (E70B). Da det ble avdekket større, skjøre gjenstander i form av spyd med bevarte deler av skaft og kniv med beinhandtak (se fig. 28), ble de resterende lagene i kammeret gravd av konservator Nathalie Hanna. Ved graving av kammeret ble det benyttet en lett teltkonstruksjon som etter kraftig forankring ga nødvendig beskyttelse mot nedbør og påfølgende vannoppsamling (fig. 91).

7. Fjerning av profilbenker

Deler av profilbenken ble fjernet ved graving av forstyrrelsene i kjerneverøysas sentrum da behovet for horisontal oversikt måtte prioriteres. Ved fjerning av resten av den østlige profilbenken og hele det nord-sør-gående profilet, ble småsteinslaget i toppen av kjerneverøysa dokumentert for å kunne settes sammen med øvrige fotos til en heldekkende illustrasjon. Den vestlige profilbenken ble stående inntil videre som et vertikalt utsnitt av de sorterte steinlagene i kjerneverøysa for dokumentasjon og prøveuttak av botanikerne (fig. 92).

Fig. 91. Trinn 6 i utgravinga. Telt ble laget for å beskytte utgravningsområder under tøffe værforhold.

Fig. 91. Stage 6 in the excavation. Tents were erected to protect the excavation areas during harsh weather.

8. Graving av de tre sorterte steinlagene i kjerneverøysa

Under det øverste, tette laget av småstein i kjerneverøysa ble det avdekket et lag av mellomstore stein (E42), som igjen dekket et tredje lag av store stein (E43). Det framgikk tydelig at steinene var nøye utvalgt og sortert etter jevnstor størrelse. Hvert lag ble avdekket og dokumentert hver for seg. Unntaket var den nordvestlige kvadranten der en flik av hvert lag ble rensket fram som trappetrinn for å kunne illustrere hvordan de ulike skallene var anlagt over hverandre (se fig. 22). Over den store dekkhella som gikk inn i profilbenken over sørvestlig del av kammeret var det mulig å identifisere rester etter småsteinslaget, noe som tyder på at kammeret har vært forseglet av kjerneverøysa.

Mens det øvre småsteinslaget ble gravd manuelt, ble det i perioder nødvendig å bruke maskinell kraft for å fjerne steinene i kjerneverøysa. Arbeidsmetoden med påmontert klo på maskinen var spesielt aktuell for de store steinene benyttet til oppbygging av det tredje steinlaget. En stor andel av steinene i dette laget var umulige å løfte manuelt samtidig som de var anlagt på en slik måte at de nærmest var låst i hverandre (fig. 93). Fra bunnen av kjerneverøysa var det mulig å observere hvordan de store steinene var anlagt i sirkler som kunne følges rundt hele røysa. Ytterkanten av sirkelene av store stein var kantet med et dobbelt kjede av små steiner. Det ytre kjedet ble ikke fjernet sammen med storsteinslaget, men ble liggende som ei synlig visualisering av kjerneverøysas avgrensning (se fig. 20 og 34). Et

Fig. 92.
Botanikerne
Paula Utigard
Sandvik og Lisbeth
Prøsch-Danielsen
diskuterer hoved-
profil i haug 1.
Fig. 92. Botanists
Paula Utigard
Sandvik and Lisbeth
Prøsch-Danielsen
discussing the main
profile in Mound 1.

nytt lag av småstein dukket opp under storsteinslaget, men dette laget strakk seg ikke helt ut til de øvrige tre lagenes yttermarkering. Videre var det en klar divergens mellom de tre øvre lagenes sirlige yttergrense og det nye steinlagets ujevne avgrensing. Ved seinere fjerning av yttermarkeringa ble steinene fra en 2 meter bred seksjon tatt til sides og levert til Time kommune som etter en befaring ønsket å rekonstruere et utsnitt av kjernerøysa som et framtidig formidlingsopplegg.

9. Dokumentasjon og graving av to steinlag under kjernerøys

Det nye småsteinlagets overflate ble dokumentert ved fotomosaikk, luftfoto og innmåling av terrengform med tanke på 3D-framstilling. Steindekket besto av relativt små steiner, men da det var tydelig at steinene ikke var like grundig sortert etter størrelse som det øverste småsteinslaget i kjernerøysa, ga det nedre laget et noe mer uryddig inntrykk. På overflata av småsteinslaget var det synlig en tydelig anomali i form av ei sirkulær grop fylt med brun, siltig sand (21642). Gropa lå i nordlig del av anlegget, nært opp til den nordlige veggen i kammeret. All masse fra gropa ble såldet og jord- og kullprøve ble tatt ut (2008/14-161 og 162).

For å illustrere og dokumentere eventuelle nye lag som kunne dukke opp under småsteinslaget, ble det forsøkt satt av midlertidige profiler med utgangspunkt i det sentralt plasserte kammeret (se fig. 131). Således ble småsteinslaget fjernet systematisk i én og én kvadrant. Under småsteinslaget (E46) kom det fram et lag av store steiner (E79). På overflata av de store steinene og mellom steinene ble det funnet 66 kilogram kvarts. Kvartsen ble relatert til kvadrantene den ble funnet i for å se om det kunne påvises mønstre i funnspreddinga. For å få oversikt over området rundt kammeret, og hvordan dette så ut til å være inkludert i de to steinlagene, ble det prioritert å fokusere på horisontal graving. For å kunne undersøke relasjonen mellom steinlagene og kammeret lot vi veggene i det ferdig utgravde kammeret stå inntil de to steinlagene var gravd og dokumentert. De to steinlagene E46 og E79 tolkes som ei egen sirkulær røys under kjernerøysa av langt finere sorterte steinlag.

10. Graving av kammerets vegger

All masse fra graving av kammerets vegger (E76-78) ble såldet og de fleste funnene ble gjort mot bunnen av veggene. Med tanke på all kvartsen som ble funnet blant de store steinene i kontekst E79, ble det funnet påfallende lite kvarts i massen fra kammerets vegger, noe som kan indikere at kammerets vegger ikke er samtidige med

Fig. 93. Trinn 8 i utgravinga av haug I. Bruk av maskin med påmontert klo for å fjerne større steiner mot bunnen av kjernerøysa.

Fig. 93. Stage 8 in the excavation of Mound I. A machine was used to remove larger stones towards the bottom of the main cairn.

steinlag E79. Ved graving av det kullholdige laget under kammerets vegger (E70B) ble det funnet samme type leirkarskår som i kullaget på kammerets bunn (E70A). På sørøstlig side av kammeret ble det funnet en anseelig mengde bein (E81) tolket som ei eldre grav forstyrret ved konstruksjon av kammeret.

II. Evaluering og graving av steinlegging

Etter gravinga av kammeret framsto overflata som relativt kaotisk og uoversiktlig. Det ble foretatt en ganske tidkrevende opprensing med sålding av all masse for å ta høyde for eventuelle funnkonsentrasjoner og forstyrta eldre konstruksjoner. I denne prosessen kom det fram klare kantmarkeringer som skulle vise seg å være nøkkelen til å få grep om de ulike eldre kontekstene (se fig. 19). Sentrert under kjernerøysas tre sorterte steinlag og de to steinlagene i den sirkulære røysa kom det fram et sirkulært steinkjede tolket som yttermarkeringa av ei steinlegging (E80). Ved sålding av massen fra steinlegginga ble det funnet enkelte beinfragment og leirkarskår. Det var mulig å skille ut to ulike kontekster innenfor anlegget. Kontekstene kan trolig relateres til begravelse som seinere har blitt påført forstyrrelser ved bygging av kammeret. I det tidligere omtalte kullholdige laget som også ble påtruffet under kammerets vegger (E70B) ble det gjort funn av mange leirkarskår. Den andre konteksten som ble dokumentert innenfor steinlegginga besto av brun sand iblandet steiner og

brente bein (E81). 0,17 meter sørøst for kammerets sørlige vegg ble det i denne konteksten funnet et fragment av en fibula fra eldre romertid (se fig. 29 og 30).

Allerede ved avdekking av jordkappa var det tydelig at det lå eldre anlegg under haugen i form av steindekket omtalt som plattformen (E17). Ei tydelig steinrekke kunne følges inn under den sirkulære steinlegginga, og ved videre rensing kom det fram ei tilsvarende, parallell steinrekke som utgjorde ei sørlige langside i et stort, rektangulært anlegg (E38 og 39). Anleggets overflate framsto som en relativt kaotisk blanding av stein og jordmasser, noe som muligens skyldes en utplanering før anleggelse av de mange sirkulære anleggene over vestlig del. I tillegg ble det dokumentert ei røys bygd opp over østlig del av den rektangulære haugen (E88). Den noe irregulære steinansamlinga stakk seg tidlig ut som en anomali, men tolkinga ble noe forvansket av at området sammenfalt både med ytre avgrensing av storsteinslaget E79 og bunnen av plyndringsgrop 1. All masse fra røysa ble såldet uten at det ble gjort noen funn. Det skulle etter hvert vise seg at plasseringa av røysa tilsvarte beliggenheten til en stor, kløyvd stein (E89) i bunnen av den rektangulære haugen (se fig. 13, 19, 135, 136, 138 og tabell 1).

12. Dokumentasjon og graving av rektangulær haug

Mens overflata innenfor den rektangulære haugen ble rensert manuelt og fotodokumentert, ble området utenfor kantmarkeringa gravd med maskin for å undersøke om det fantes øvrige anlegg (se fig. 19). I sørøst ble det påvist en struktur som var anlagt inntil den rektangulære haugens kantkjede. Anlegg 24950 var karakterisert av flate steiner, rektangulær form og tolkes som ei mulig grav anlagt inntil til den rektangulære haugen. En liknende struktur ble avdekket på nordvestlig side av haugen. Anlegg 25358 var også plassert inntil haugens kantkjede, men i dette tilfellet var anleggets langside lagt inntil haugens yttermarkering. Et felt med rødbrunt sand (25852) inntil kantkjedets sørvestlige hjørne tolkes som spor etter kraftig varmeutvikling utført etter at den rektangulære haugen var anlagt.

To profilbenker ble satt av på tvers av den rektangulære haugen for å dokumentere det forstyrrede, langstrakte anlegget bygd opp av stein og jordmasser (fig. 94). Den vestlige profilbenken ble anlagt i området som hadde vært dekket av den sirkulære steinlegginga. Informasjon fra dette profilet kunne så sammenholdes med den østlige profilbenken anlagt i en del som ikke

Fig. 94. Trinn 12. Utgraving av rektangulær haug.
Fig. 94. Stage 12. Excavation of the rectangular mound.

hadde vært forseglet av steinlegginga. Det ble funnet en god del leirkarskår i den best bevarte, vestlig delen av den rektangulære haugen, da spesielt i sørvest. Funnene av leirkarskår grupperte seg spesielt til ei grunn grop hvor all masse ble prioritert såldet (E96). I denne delen av anlegget ble det også dokumentert ei rekke kantstilte, flate steiner. Hellene hadde samme orientering som det rektangulære anlegget og var sentrert til dets midtakse. All masse innenfor de kantstilte steinene som kan utgjøre restene etter kamre eller gravgjemmer ble såldet uten at det ble gjort funn av gjenstander (E91–93). I overgangen mot undergrunnen midt under den rektangulære haugen ble det påvist ei grop (25566) delvis dekket av ei steinhelle (E90-91). Ved graving av den tilgrensende, østlige profilbenken ble det påvist en steinansamling som kan ha utgjort østlig del av 25566. Det ble ikke gjort gjenstandsfunn ved sålding av massen fra anlegg 25566, men to prøver ble tatt ut fra profil gjennom vestlig del av gropa (2008/14-191 og 192). Direkte under en av steinene i kantkjedet i den rektangulære haugens sørlige del ble det funnet kull som ble tatt inn med tanke på radiologisk datering (2008/14-283). Området rundt den store, jordfaste steinen (E89) under haugen ble viet spesielt stor oppmerksomhet uten at det ble påvist nedgravinger, kullforekomster eller gjenstander som entydig kan tolkes som gravgods. Midt under sørlig del av det rektangulære anlegget ble det imidlertid funnet og undersøkt ei nedgraving tolket som et stolpehull (26835).

2. Beskrivelser av kontekster i haug 1

I. Moderne forstyrrelser

Ved overflateregistrering framgikk det tydelig at haugens sentrum hadde vært gjenstand for omfattende inngrep (E8). Etter manuell fjerning av torvlaget var det mulig å identifisere flere faser og grader av forstyrrelser innenfor det omrota området (E51A, E51B). Det var blant annet mulig å observere tre distinkte inngrep i haugens sentrum (grop 1–3, fig. 88 og 95). Videre var det synlig flere utkasta steinansamlinger på haugens overflate (E5–E7). I tillegg ble det påvist et moderne fixpunkt like sør for haugens høyeste punkt (E20).

Forstyrrelse i sentrum, *interface* (E8)

E8 tilsvarende det omrota området avgrensing i overflata. Forstyrrelsene framsto som et sammenhengende belte, noe forskjøvet mot nord i forhold til haugens sentrum. Området målte 8 x 4 meter med største lengderetning orientert øst-vest. Overflata besto av en heterogen blanding av stein med innslag av brun humusholdig sand i vestlig del. Det framgikk tydelig at forstyrrelsene påvirket både jordkappa og den underliggende kjernerøysa.

E8 ga oss informasjon om at haugen besto av ulike bestanddeler i form av stein og jordmasser, uten at det var mulig å oppnå sikker innsikt i den stratigrafiske sammensetninga av bestanddelene. Videre ga overflatas karakter oss en pekepinn om at forstyrrelsene kunne være resultat av flere ulike inngrep i haugen. E8 ble således viet stor oppmerksomhet og undersøkt isolert for om mulig å kunne identifisere ulike sekvenser i inngrepene, det være seg moderne eller forhistoriske. Mens profilbenken mot nord ble plassert mellom de to dypeste forsenkningene i vest, ble profilbenken mot øst anlagt gjennom den dypeste plyndringsgropa i øst. Således ble det forsøkt hentet støtte i vertikale innblikk som kunne supplere det horisontale bildet av det mest forstyrrede området i haugen.

Forstyrrelse i sentrum, *cut* i jordkappe (E51A)

E51 representerer grensegangen mellom forstyrrelsene og gravhaugen. Enheten ble videre delt inn i to undernivå som tilsvarende forstyrrelsene påført jordkappa og forstyrrelsene påført kjernerøysa. Førstnevnte er mer

omfattende enn sistnevnte. Den eksakte overgangen mellom inngrep og jordkappe var noe uklar da de fine sandmassene hadde vært gjenstand for omfattende erosjon (se beskrivelse av E11).

Forstyrrelse i sentrum, *cut* i kjernerøys (E51B)

E51B tilsvarende grensegangen mellom forstyrrelsene i sentrum og kjernerøysa, nærmere bestemt det øvre småsteinslaget (E13) og laget av mellomstore stein (E42A). Den tydelige overgangen mellom inngrep og bevart kjernerøys ble målt inn som grop 14223. Videre går grensa klart fram av oversiktsfotos (se fig. 10). E51B favner flere mindre cuts definert innenfor det forstyrrede området, deriblant overgangene mellom kjernerøysa og grop 1–3 (E45, E46, E59, E64, E52B).

I.1 Grop 1 (E2, E61–64)

Med et omfang på 2 x 2 meter utgjorde grop 1 den største nedgravinga i haugen. Det dype inngrepet utgjorde østlig del av forstyrret areal sentralt i haugen (se fig. 95).

Grop 1, *interface* (E2)

Gropas overflate besto av lause, hodestore steiner uten innblanding av jordmasser og skilte seg tydelig ut fra haugens torvdekte overflate. Blant steinene var det synlig moderne glasskår og korrodert jern. Ved graving av gropa ble det definert ytterligere fire kontekster.

Grop 1, *steinlag* (E61)

E61 tilsvarte et tykt lag av hodestore steiner. Ved manuell fjerning av steinene ble det gjort funn av glass, jern og plast.

Grop 1, *steinhelle* (E62)

E62 er representert ved en flat stein funnet i kontekst E61. Steinen viser likhet med dekkhellene som ble dokumentert over kammeret (E57). Det vurderes som sannsynlig at steinen kan ha inngått i forseglinga av kammeret, men at den er flyttet ut av opprinnelig kontekst som resultat av seinere inngrep. Steinen kan muligens tilsvare en flat stein observert av Tor Helliesen ved registrering av fornminnefeltet i 1909 (Helliesen, 1909, s. 19) (se kap. 1.5).

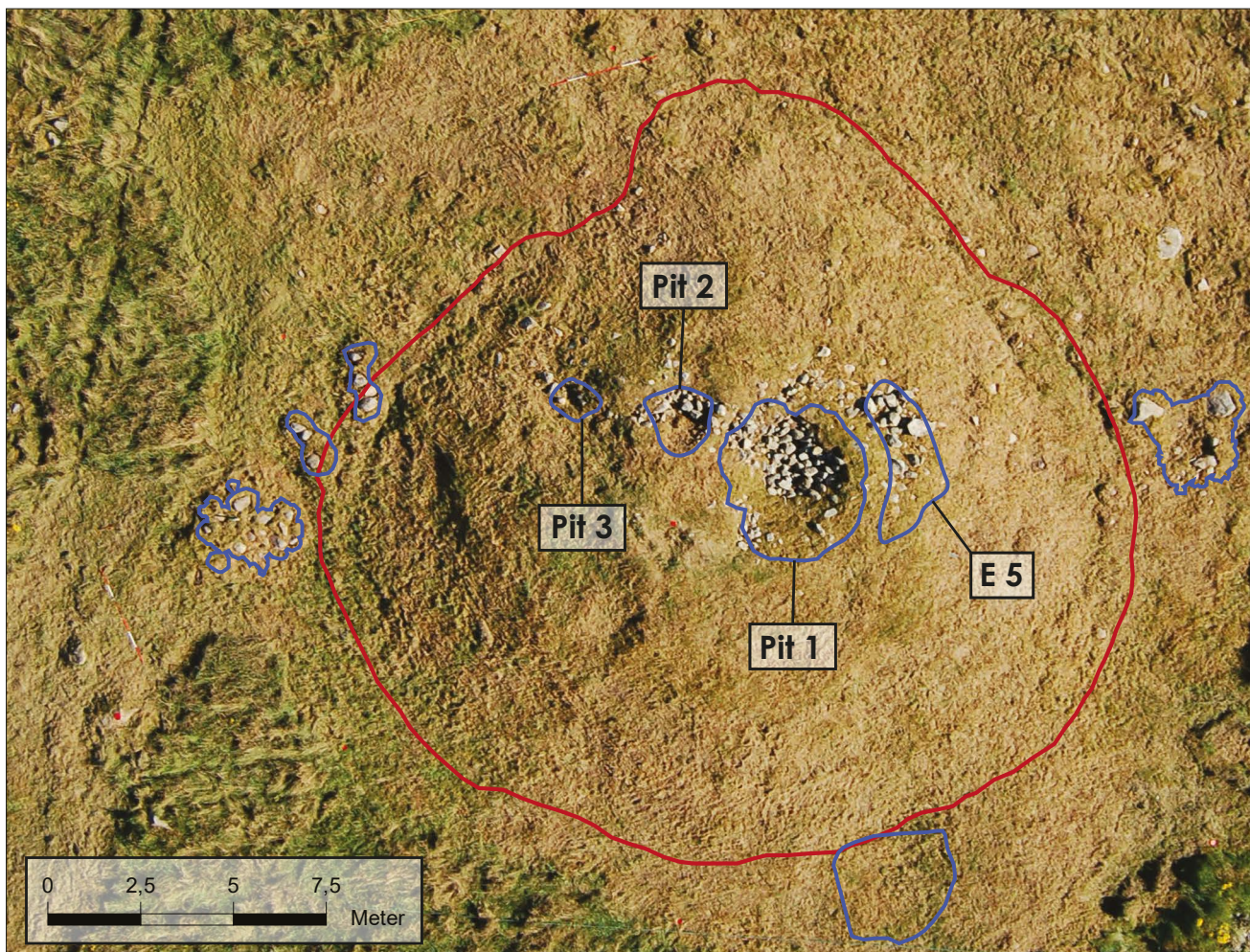

Fig. 95. Luftfoto av haug 1 etter klipping av graset. Forstyrrelser og strukturerer synlige på overflata er markert med blå linje. Innmålt avgrensning av haugen er markert med rød linje. Foto: Birdy Photographs.

Fig. 95. Aerial photo of Mound 1 after cutting the grass. Blue lines mark disturbed areas and secondary features visible on the surface, while red line marks the recorded outline of the mound. Photo: Birdy Photographs.

Grop 1, stein- og jordlag (E63)

E63 besto av et 15 cm tykt jordblandet steinlag med funn av moderne materiale. Ved graving og sålding av laget ble det også påtruffet kvarts tolket som et resultat av omroting i kjernerøysa. Det holdes for sannsynlig at deler av jordmassene i laget kan være utvasket fra E61 og avsatt i bunnen av gropa.

Grop 1, cut i bunnen av gropa (E64)

E64 utgjør nedre avgrensning av grop 1 og markerer overgangen til kjernerøysa.

Den største gropa i haugen tolkes som et resultat av flere inngrep. Funnet av den flate steinen som kan ha vært en del av kammerets dekkheller antyder inngrep øst i kammeret. Tidspunktet for inngrepet er uklart, men det kan påpekes at det ikke ble funnet moderne materiale i kammeret. På den andre siden kan det ikke utelukkes at objekter kan ha blitt fjernet fra gravkammeret. De spredte steinene på toppen av jordkappa øst

for gropa tolkes i relasjon til nedgravinga. På et seinere tidspunkt har det blitt kastet moderne avfall i gropa, og fastbrent plast på steinene beretter om ildsutvikling.

I.2 Grop 2 (E47, E48, E59)

Nedgravinga nord for haugens sentrum var 1 x 1 meter i omfang. Grop 2 lå 1 meter nordvest for grop 1 (se fig. 95). Gropa framsto som grunnere enn grop 1, samtidig som overflata var preget av jordmasser og mellomstore steiner mot nordvest. Ved graving av grop 2 ble det identifisert to ulike kontekster. Bunnlaget tolkes som ei eldre, muligens forhistorisk grop innmålt som 21642 (se E54B kap. 5.1).

Grop 2, steiner i østlig kant (E48)

E48 er representert ved ei ansamling stein på østsida av grop 2. Det var innslag av jordmasser mellom steinene som delvis dekket gropas overflate. Konteksten kan tolkes som masse gravd opp i forbindelse med inngrepet.

Grop 2, brunt sandlag (E47)

E47 tilsvarer et 40 cm tykt sandholdig lag med innslag av enkelte steiner. Et stort kvartsfragment ble funnet i laget, men dette tolkes som et resultat av omroting i eldre lag. Det ble såldet to bøtter fra bunnen av laget som viste seg å være funntomme. Selv om det ikke ble gjort funn av moderne gjenstander tolkes laget i toppen av grop 2 til å være av nyere dato. Mot bunnen av laget var overgangen til kontekst E54 noe diffus.

Grop 2, cut øvre del (E59)

E59 definerer den øvre delen av inngrepet i kjerneføysa. Det var noe vanskelig å skille kontekst E59 fra den underliggende kontekst E54 (se kap. 5.1). Grop 2 anses å romme minst to ulike hendelser der øvre del ble tolket som moderne og nedre del tolket som forhistorisk. Usikkerheten i tolkinga må imidlertid understrekes da skillet mellom øvre og nedre del var noe vanskelig erkjennbar. Videre ble det ikke gjort funn av gjenstander som kunne gi en pekepinn om fyllmassenes alder. Nedre del av gropa tolket som forhistorisk vil bli behandlet i delkapittel 5.1.

1.3 Grop 3 (E11A, E11C, E45)

Den minste forsenkinga behandlet som ei egen grop lå 60 cm nordvest for grop 2, lengst vest i det forstyrta beltet i haugens sentrum (se fig. 95). Anomalien i haugens overflate var dekket av sandig masse og målte 60 x 70 cm. Ved graving av grop 3 ble det identifisert to ulike kontekster (E11, E45).

Grop 3, sand- og steinlag (E11A, E11C)

Kontekst 11 besto av et laust sandig lag iblandet steiner. Massen ble ikke såldet da det var innslag av moderne materiale.

Grop 3, cut i kjerneføysa (E45)

E45 tilsvarer grensa for gropas inngrep i kjerneføysa. Da grop 3 utgjør vestlig del av det forstyrrete området i haugens sentrum, sammenfaller utstrekninga til E45 med E51B i tre av fire sider. På bakgrunn av den korte avstanden mellom grop 2 og 3, ble det vurdert om de to nedgravningene kunne høre sammen, men det ble ikke påvist noen sammenheng mellom gropene. Ut fra karakter i overflate og i dybde samt innslag av moderne materiale, tolkes grop 3 som et entydig moderne inngrep i gravhaugen.

1.4 Steinansamlinger (E5–E7)

Tre ulike steinkonsentrasjoner ble identifisert etter innledende avtorving av haugen. De tre kontekstene

kan knyttes til forstyrrelsene i haugens sentrum, da hovedsakelig til grop 1 i den østlige delen av E8. Både E5 og E6 kan sikkert tilskrives nyere inngrep og det ble da også funnet moderne materiale i kontekstene.

Steinansamling øst for grop 1, øvre del (E5)

E5 tilsvarer ei samling spredte steiner øst for grop 1 (se fig. 95). Steinene var av relativ stor størrelse, og de var i overveiende grad synlige på haugens overflate etter klipping av vegetasjonen. Konteksten ble rensset fram for hånd og dokumentert i flere omganger. Ved undersøking av enheten ble det funnet glass og jern av nyere dato. Steinansamlinga tolkes som et resultat av nyere inngrep og utkast fra grop 1.

Steinansamling øst for grop 1, nedre del (E6)

Konteksten som besto av mindre steiner ble avdekket under de større steinene definert som E5 (se fig. 90). Steinene var av nevestørrelse. Konteksten ble undersøkt og dokumentert fortløpende etter graving av E5, og i likhet med de større steinene ble enheten tolket som moderne utkast fra grop 1.

Steinansamling sør for grop 1 (E7)

Ansamlingen av steiner benevnt som E7 var ikke synlig på torvoverflata. Steinene av nevestørrelse lå spredt innenfor et område på 3,0 x 1,2 meter sør for grop 1. Konteksten ble avtorvet og gravd manuelt. Det ble ikke gjort funn blant steinene, men i torva umiddelbart over dem ble det funnet moderne glass og dyrebein. Enheten har blitt gjennomskåret av E54A i nordlig del, samtidig som steinansamlinga lå direkte oppå bevart del av jordkappa (E9A, E10A). Konsentrasjonen av steiner ses i sammenheng med graving av grop 1 og tolkes som moderne, om enn eldre enn det siste inngrepet.

1.5 Gjenbruk av haugen som fixpunkt (E20A–D)

Like sør for haugens høyeste punkt var det gravd ned et nyere fixpunkt. På overflata var kun toppen synlig som en lav jernstake. Jernet var omgitt av ei kraftig sementsøyle som var gravd dypt ned i jordkappa og ned i kjerneføysa. Inngrepet sammenfalt med plasseringa av den sørlige profilbenken og ble således også dokumentert vertikalt. Det nyere inngrepet i det automatisk fredete kulturminnet illustrerer hvordan haugen har blitt gjenbrukt som referansepunkt ved moderne byplanlegging.

Fixpunkt, sementsøyle (E20A)

E20A viser til referansepunktets sementfot. Fra et øvre mål på 20 x 20 cm utvidet den rektangulære søyla seg

til et mål på 35 x 35 cm i bunnen. Hele søyla med en lengde på 70 cm var gravd ned i haugen.

Fixpunkt, oppgravd masse (E20B)

E20B representerer massen som har blitt gravd opp ved innplassering av sementsøyla i haugen. Konteksten besto av humusholdig sand fra jordkappa og stein fra kjernerøysa som har blitt omdeponert rundt søyla for å gi den stabilitet i nedgravinga.

Fixpunkt, underliggende steinhelle (E20C)

Ei stor, skifrig helle utgjør E20C. Steinen har blitt plassert horisontalt i bunnen av nedgravinga for å fungere som stabil basis for sementsøyla. Det ble ikke funnet lignende skiferheller innenfor gravkomplekset som kunne gi informasjon om hvor steinen har vært hentet fra.

Fixpunkt, cut (E20D)

E20D tilsvarer grensa for inngrepet foretatt i forbindelse med plasseringa av fixpunktet. Nedgravinga skar gjennom jordkappa og de to øverste lagene av kjernerøysa.

2. Jordkappe (fase 9)

Den manuelle, horisontale gravinga innledningsvis i sørøstlig kvadrant ga et viktig innblikk i jordkappas karakter (se fig. 89). Videre ble de åtte søkesjaktene gjennom jorddekket tiltenkt en sentral rolle i kartlegging av variasjoner innenfor den omfattende jordkappa (kap. 2.1). Søkesjaktene resulterte i ei rekke vertikale snitt til sammenligning og dokumentasjon. Nordlig side av vestlig profilbenk ble viet stor oppmerksomhet fra naturviterne og gjort til gjenstand for omfattende prøveuttak. Den manuelle gravinga og dokumentasjonen dannet grunnlag for en varsom maskinell fjerning av resterende deler av jorddekket (fig. 81 og

96). Graving av søkesjaktene og maskinell graving inkluderte en grundig kartlegging av området rundt jordkappa. I den nordøstlige søkesjakt ble det påvist et tydelig fyllskifte i undergrunnen like utenfor jordkappas kant. Ved videre avdekking fortsatte fyllskiftet mot øst som ei grøft anlagt langs haugens ytterkant (kap. 2.2). Ved maskinell graving av jordkappa ble det fokusert på anomalier i form av fyllskifter, kullforekomster og steinansamlinger. Fire steinansamlinger ble påvist og undersøkt (kap. 2.3).

2.1 Identifiserte lag i jorddekke (E9, E10, E12, E73, E74)

Med unntak av det tydelig forstyrrete området i haugens sentrum framsto jordkappa som godt bevart. I det følgende vil det bli redegjort for ulike kontekster identifisert innenfor jorddekket (se fig. 89). E9 og E10 ble avdekket like under torva (E1), mens underliggende kontekster som E12 og E74 ble påtruffet ved videre graving av jordkappa. To humusholdige linser trådte tydelig fram i hovedprofil mot vest (fig. 97). Enhetene E73A og B kan tolkes i retning av ulike faser i jorddekket, som en mulig utvidelse av haugen. Dette kan indikere at det har vært et visst tidsspenn mellom kontekstene under og over de to torvlinsene.

Grusholdige lag direkte under torva (E9A, E9B)

Ved manuell avtorving i sørøstlig del av haugen ble det påvist et grusholdig lag direkte under torva. E9 lå over det finere sandlaget E10. E9 ble etter hvert også påtruffet i de andre kvadrantene, men konteksten ble best dokumentert i områdene som ble manuelt avtorvet. Laget var så tynt at det best lot seg dokumentere i plan, mens det i profil kun var synlig som et overflatisk innslag av småstein i E10. I den sørøstlige kvadranten framsto den øvre delen av enheten som noe forskjellig

Fig. 96. Forholdet mellom jordkappe og kjernerøys. Foto: Åge Pedersen, AM, UiS.

Fig. 96. The relationship between the earthen cap and the main cairn. Photo: Åge Pedersen, AM, UiS.

fra gruslaget lenger nede. Konteksten ble således inndelt i undergruppene A og B. Den nedre delen av laget var mer grusholdig og oppblandet med siltig sand. Det er mulig å tolke E9B som en mer erodert del av det høytliggende E9A. Det tynne gruslaget må tilskrives en siste fase i påføring av masse i toppen av jordhaugen. Det ble funnet en stor andel flint i det grusholdige laget (F1-3, 5, 7-14, 16-21, 24). Kontekst E9 tolkes som omdeponert masse hentet fra et aktivitetsområde fra

steinalder i haugens nærområde. Funnene kan muligens ses i relasjon til det omrotede funnområdet sør på høydedraget (se appendiks 2).

Variasjoner innenfor det kompakte, fine sandlaget (E10A, E10B, E10C)

Kontekst 10 besto av nyanser av rødbrun, kompakt fin sand som representerte den største andelen av jordkappa. Det var vanskelig å se tydelige forskjeller

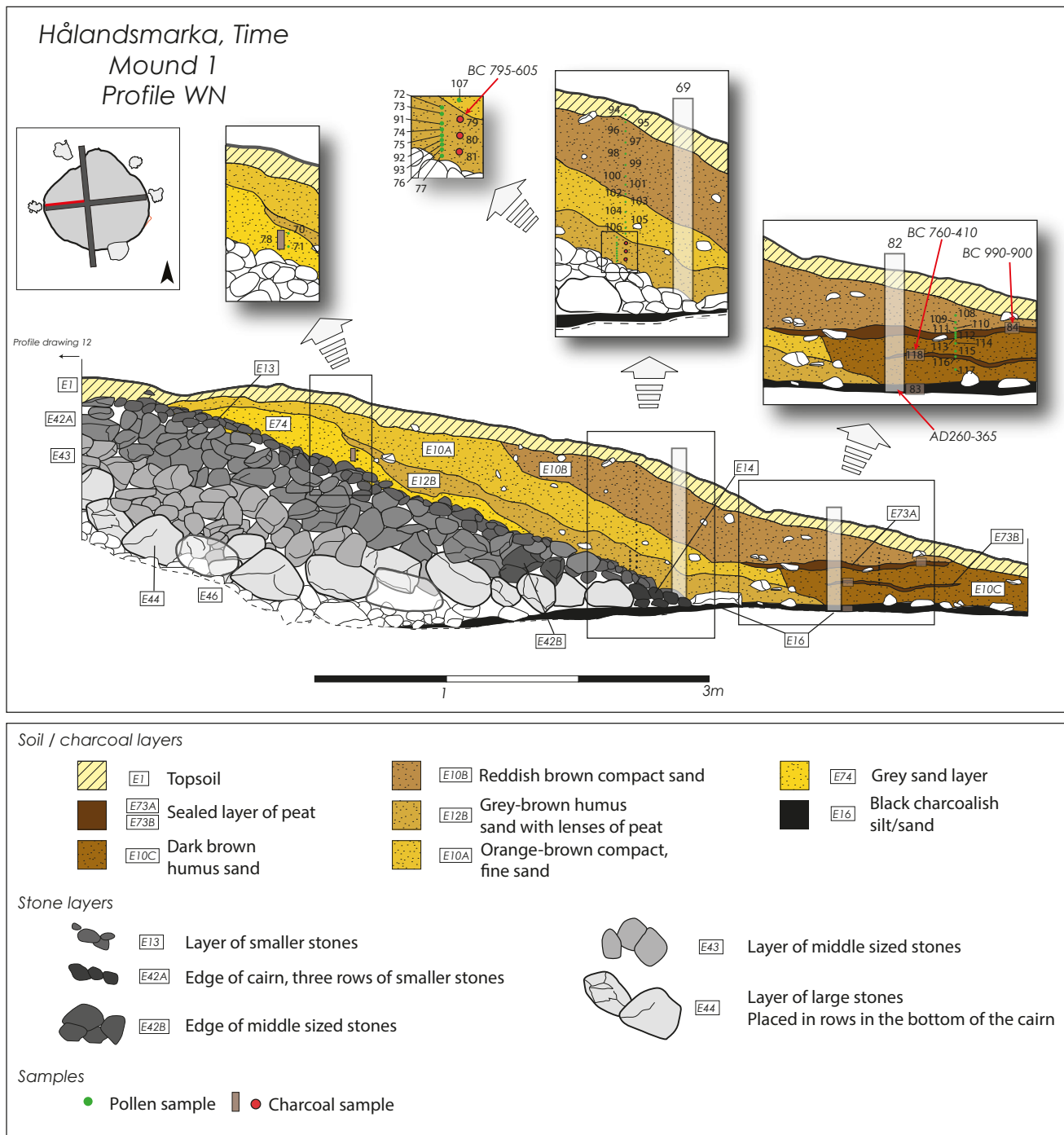

Fig. 97. Profil haug I. Ill.: Theo Gil Bell.
 Fig. 97. Profile through Mound 1. Ill.: Theo Gil Bell.

mellom 10A og B i plan, men variasjonen kom klart fram i hovedprofilen mot vest (se fig. 97). 10B var rødbrun i farge, noe mørkere og lausere enn 10A. Mens 10A ga et finkornet inntrykk, var det et større innslag av småstein i 10B. Lag 10B ble definert i plan ved manuell avtorving og graving i sørøstlig kvadrant. I hovedprofil i vest gikk det tydelig fram at 10B lå over 10A. Mens 10A fulgte store deler av jordkappa fra topp til bunn, startet lag 10B midt i haugens helling. Således kan 10B trolig ses i sammenheng med en mulig utvidelse av haugen, knyttet til torvlinserne tolket som forseglete markoverflater (E73). Sandlaget under den øvre torvlinse ble benevnt E10C. Laget var mørkere og mer humusholdig enn enhet 10A og 10B. Det ble ikke gjort funn av gjenstander i lag 10. I sammenligning med de fint anlagte torvflisene i det underliggende lag E12B framsto kontekst E10 som masse spadd på haugen.

Torvbrikker og kullinser (E12A, E12B)

E12 ble først påtruffet i søkesjakta på sørsida av den vestlige profilbenken. Gravinga ble stoppet på toppen av laget inntil konteksten kunne dokumenteres og graves i sin helhet. Laget ble målt inn som 13690 og besto av tynne torv- og kullinser ispedd store konsentrasjoner av kvarts (fig. 98). Kvartsen hadde form av små knuste, varmpåvirkete biter. E12A var anlagt direkte oppå kjerneverøysa, og på sørsida av profilbenken hadde det en utstrekning på 3 x 2 meter. Ved graving av laget ble all masse såldet, nærmere bestemt 34 bøtter. Det ble ikke gjort funn av gjenstander ut over kvartsavslagene som ble samlet og tatt inn. Ut fra den store konsentrasjon av kull og varmpåvirket kvarts holdes det for sannsynlig at E12A kan tolkes som spor etter ritualer utført etter fullføring av kjerneverøysa, før konstruksjonen ble forseglet av ei jordkappe. Tilsvarende lag av torv- og kullinser ble påtruffet på nordlig side av profilbenken mot vest. Innslaget av kull var imidlertid langt mindre og det ble ikke funnet kvarts i konteksten på nordsida av profilbenken. Lokaliseringa mellom lag 10 og toppen av kjerneverøysa var den samme og konteksten ble således benevnt E12B. De fine torvlinserne var mer markante i E12B og godt synlige i hovedprofilet (se fig. 97). Det 15 cm tykke laget framsto som skårne torvbrikker vendt opp ned og regelmessig anlagt som ei forsegling av kjerneverøysa.

Grått sandlag oppå kjerneverøys (E74)

Mens E12 var anlagt direkte oppå kjerneverøysas nedre del, dekket lag E74 kjerneverøysas øvre del. Det grå, svakt humusholdige sandlaget lå under E12B og E10A (se fig. 97). E74 oppviste likheter med E12B i farge og finhet,

Fig. 98. Kontekst I2A med kvartsbiter synlige.

Fig. 98. Context I2A with quartz fragments visible.

men de distinkte torvlinserne i E12B var ikke til stede i E74. Konteksta må tilskrives en første forsegling av kjerneverøysa i form av et tynt humusholdig sandlag som deretter har blitt dekket av fint tilskårne torvbrikker.

Torvlinser i hovedprofil (E73A, E73B)

To tynne humusholdige linser kom tydelig fram i hovedprofilet mot vest (se fig. 97). Den nedre, tynne stripa benevnt E73B var ikke sammenhengende og ble hengende løst inne i lag E10C. Den øvre linse, E73A, strakte seg fra øvre kant av E10A til kanten av torva. Den humusholdige linse lå over E10C og under E10B. E74A og B kan tolkes som forseglete overflater og gir således en pekepinn mot en eller to utvidelser av jordkappa. Det må således tas høyde for at ei eller to flater kan ha utgjort eldre overflater på haugen over et tidsrom langt nok til å gi en begrenset torvtilvekst. I så tilfelle må det også antas å være et tidsspenn mellom jordmassene over og under torvlinserne.

På bakgrunn av linsenes begrensede omfang vurderes eventuelle tidsspenn å ha vært relativt korte. I en slik tolkning vil de tre nedre lagene i jordkappa (E74, E12B, E10A) representere en eldste fase, mens E10B og E10C kan representere en eller to seinere omforminger av haugen. Alternativt kan E73 betraktes som resultater av tilskåret topptorv benyttet i oppbygging av haugen slik at de dokumenterte overflatene skyldes torvtilvekst på annet sted. Tilsvarende situasjon ble påvist i E12B, men her som tynne torvfliser. Denne tolkningen vurderes som mindre sannsynlig enn at de langt tykkere torvlinserne E73 representerer ei eller muligens to forseglete, tidligere overflater. Således må det tas høyde for at den monumentale gravhaugen kan ha vært gjenstand for videre bruk og omforming etter bygging. Det er mulig at tilføringer av masse til jordkappa kan ha vært

Fig. 99. Fotgrøft sett mot øst. Legg merke til steinkonsentrasjonene relatert til grøfta.

Fig. 99. The boundary ditch of the barrow viewed facing east. Note the stone concentrations associated with the ditch.

utført i forbindelse med gjenbruk av gravkammeret. Ved dokumentasjon av hovedprofilen ble torvlinsene viet stor oppmerksomhet ved uttak av en pollenserie og ei søyle gjennom alle kontekstene. I håp om å kunne tidfeste pollenseriene og avklare spørsmålet om mulige tidsspenn ble det sendt inn trekull av lyng til datering fra begge linsene. Imidlertid resulterte dette i en eldre datering av den nedre linsa i forhold til den øvre, noe som illustrerer problemet knyttet til datering av jordkappas omdeponerte masser (se kap. 1.3).

2.2 Grøft i kanten av jordkappe (E19, E34, E35, E37)

Ved graving av nordlig søkesjakt ned til kjernerøysa ble det påvist en nedgraving som tilsynelatende fulgte jordkappas avgrensning. Den tydelig avgrensede strukturen fortsatte videre inn i ikke-avdekket område på begge sider av sjakta. Fyllskiftet besto av mørkegrå siltig sand med innslag av kull. Ved videre avdekking av undergrunnen skulle det vise seg at nedgravinga

tydelig kunne følges mot øst, mens det ikke ble funnet bevarte spor etter grøfta umiddelbart mot vest. I østlig kvadrant avtegnet strukturen seg som ei grøft med samme kurve som haugen og kjernerøysa. Grøfta lå 3,2–3,5 meter utenfor kanten av kjernerøysa (fig. 99 og 100). På dets bredeste, i nordnordøst, målte nedgravinga 1,5 meter. Ved opprens framgikk det tydelig at grøfta var grunnere i den indre delen som grenset mot kjernerøysa, mens den var dypere gravd ned i undergrunnen i ytre del. Samtidig var det et særlig stort innslag av småstein i ytre del av nedgravinga (fig. 100 og 101).

Mot østligste del av nordøstlig kvadrant ble det rensert i flere omganger for om mulig å finne spor etter fyllskifte. Selv om det ikke ble påvist bevarte rester etter den mørkegrå siltige massen, kom det fram et tynt belte av småstein av lik karakter som steinene lenger vest i grøfta (se fig. 15). Steinene kan muligens anses som de bevarte restene av grøftas fortsettelse inn mot østlig del av den rektangulære haugen. Likeledes ble det påvist en ansamling av småstein i sørlig del av nordvestlig kvadrant som muligens kan utgjøre rester etter samme grøft. I avdekket område sør for haugen ble det ikke påvist sikre spor etter ei mulig fotgrøft. I sørøstlig kant av jordkappa ble det avdekket flere steinansamlinger (E23–E27). Strukturene i østlig kant lå imidlertid oppe i jordkappa, mens steinansamlinga i sørsørøst var ei større, sirkulær nedgraving.

Ved undersøkelse av grøfta ble det valgt å anlegge tre snitt gjennom ulike deler av nedgravinga. Det første snittet ble anlagt på østsida av haugens profilbenk mot nord. Her var det mulig å dokumentere nedgravinga i forhold til dagens overflate og relasjon til gjenstående jordkappe. I samråd med naturviter Lisbeth Prøsch-Danielsen ble det tatt ut fire pollenprøver og to tilhørende kullprøver fra profilet. De øvrige snittene ble

Fig. 100. Fotgrøft og relaterte anlegg sett mot vest.

Fig. 100. The boundary ditch of the barrow and related feature viewed facing west.

Fig. 101. Fotgrøft under utgraving. Kontekst E19 er streket opp med ei graveskje. Kontekst E34B til høyre og E34A til venstre. Steinene avdekket innenfor grøfta i bakgrunnen er anlegg 25795.

Fig. 101. The boundary ditch under excavation. Context E19 (centre right) is marked on the surface by lines drawn using a trowel. Context E34B is to the right, and E34A is to the left. The stones uncovered within the trench in the background are part of feature 25795.

gravd på to ulike steder i nordøstlig kvadrant for å få et nærmere innblikk i nedgravings dybde og karakter (fig. 101). Snittene ble dokumentert ved fotos og tegning. I snittet lengst mot øst ble det for øvrig avdekket en steinansamling, 25795, som framsto som en separat struktur under grøfta (se fig. 99 og 101).

Kullholdig sandlag i grøft (E19)

E19 representerer et tynt kullholdig sandlag langs jordkappas nordøstlige fot (se fig. 101). I tillegg ble det funnet spor etter det som tolkes å være samme lag sør i nordvestlig kvadrant, i relasjon til kullag E16. Ved snitt gjennom grøfta gikk det fram at E19 i flere områder var dekket av et grått siltlag (E34A) og mindre steiner (E35). E19 er tolket som naturlig oppsamlet masse i ei nedgraving som har stått åpen over lengre tid. Den fine kullholdige sanden kan være et resultat av jordkappas

erodering, og linsa var skrå slik det ville ha blitt avsatt ved avrenning fra haugen.

Siltig lag i grøft (E34A, E34B)

E34 ble dokumentert som et grått, siltig sandlag med innslag av humus. Mens E34A lå over det kullholdige sandlaget E19 i indre del av grøfta (se fig. 16), ble E34B dokumentert under det kullholdige laget i grøftas ytre del. I likhet med E19 tolkes lag E34 som naturlig avsatt i ei nedgraving som har stått åpen over lengre tid. Løvtre/rester av lyng fra prøve 129 tatt ut fra grøfta er datert 1740-1625 BC (TUa-8109).

Småstein i grøft (E35)

Konteksten tilsvarer den stedvis hyppige forekomsten av småsteiner i grøfta. Innslaget av småstein var spesielt stort mot østlig del av grøfta. I likhet med de fine massene i lag E19 og E34, tolkes E35 som et resultat av naturlig tilføring til nedgravinga.

Grøftas cut (E37)

E37 tilsvarer nedravingas cut i undergrunnen og mot kanten av jordkappa. Konteksta ble dokumentert gjennom tre snitt. De dokumenterte kontekstene er tolket som de bevarte sporene etter ei grøft anlagt langs deler av haugens fot. Det er mulig at grøfta opprinnelig har omkranset hele haugen, alternativt at den kun har vært anlagt rundt deler av anlegget. Ut fra dette tolkingsforslaget må grøfta være anlagt seint i konstruksjonsprosessen. Samtidig som ei forsenkning langs haugens fot vil ha fått anlegget til å framstå som enda høyere, kan grøfta tolkes som markering av ei symbolsk grense. En slik grensemarkering kan muligens ses i relasjon til alle anleggene påvist langs haugens fot. I tillegg til de mange steinkonsentrasjonene påvist ved jordkappas nordvestlige, nordøstlige og sørøstlige ytterkant, ble det i sørvest funnet flere stolpehull i linje med haugens omkrets. Det er mulig at stolpehullene også kan ses i relasjon til handlinger utført ved haugens fot, og at de således kan tolkes innenfor en gravkontekst framfor en bosettingskontekst.

2.3 Udefinerte steinpakninger i jordkappe (E3, E22, E23, E24)

Flate steiner nord i jordkappe (E3)

E3 er representert ved fire flate steiner som ble avdekket 15 cm under overflata. Anomalien i jordkappa ble påvist ved graving av søkesjakta mot nord. Hellen lå horisontalt innenfor et areal på 0,70 x 0,4 meter. Steinenes plassering ble fotodokumentert og gravd uten at det ble påvist kull eller endringer i jordmassene.

Nedgravinga tolket som mulig fotgrøft ble avdekket 15 cm under steinansamlinga. Strukturen med ukjent funksjon kan sies å vise visse likheter med E23.

Steinansamling sørvest i jordkappe, 9878 (E22)

Ved maskinell fjerning av jordkappa ble det påvist en sirkulær steinansamling i sørvestlig kvadrant benevnt kontekst E22 (se fig. 31). Strukturen ble målt inn som 9878. Mellomstore steiner dannet en noe uregelmessig ring som målte 1,5 meter i diameter. Steinansamlinga lå høyt i jordkappa, direkte oppå lag E10B. Etter dokumentering i plan, ble sørlig halvdel av steinsirkelen gravd for å få fram et profil. Det viste seg at steinene var anlagt oppå E10B uten noen tegn til nedgraving. Det ble heller ikke påvist kull, brente bein eller gjenstander. All masse fra steinansamlinga ble vannsåldet. Ved avdekking av E22 ble det antatt at strukturen kunne representere ei sekundærgrav, en tolkning som vanskelig kan opprettholdes uten påvisning av bein, kull eller leirkarskår. Lokaliseringa av steinringen i jordlaget midt i hellinga på haugen er imidlertid påfallende.

Steinansamling ved østlig fot, 11630 (E23)

E23 er representert ved ei mindre steinansamling i sørøstlig del av jordkappa. Steinene ble innmålt som 11630. Steinene ble avdekket 15 cm under overflata ved haugens fot, mellom de større steinansamlingene 11546 og 11577 (fig. 102). Den noe uregelmessige steinansamlinga besto av små til mellomstore, flate steiner over et areal på 1,2 x 0,8 meter. Halvdelen av konteksten ble gravd manuelt uten at det ble påvist kull, funn eller tydelige fyllskifter. Det er uklart hva steinansamlinga representerer, men muligens kan den mindre strukturen ses som en del av de to større steinansamlingene på hver side, da først og fremst i relasjon til 11577 i nordøst.

Steinansamling i sørøst, 11577 (E24)

Like nordøst for E23 ble det påvist en avlang steinansamling benevnt E24 (se fig. 102). Strukturen ble innmålt som 11577. Steinene fra nevestørrelse til hodestørrelse lå relativt tett langs haugens fot like under torvlaget. Strukturen var 5,4 meter lang med en bredde på 1,9 meter. Sørlig halvdel av steinansamlinga ble gravd uten at det ble gjort funn. Etter dokumentasjon av profilet ble strukturen totalgravd. Det er knyttet usikkerhet til hva steinansamlinga representerer, men på bakgrunn av en lokalisering like under torva kan steinene muligens betraktes som utkast fra grop 1 ovenfor.

For å summere opp ble det ikke påvist sikre graver i haugens omfattende jordkappe. Det er knyttet stor

usikkerhet til hva de undersøkte steinansamlingene kan representere. Det kan ikke utelukkes at den fint oppbygde steinsirkelen 9878 kan representere ei grav anlagt i toppen av jordkappa til tross for at det ikke ble funnet bevarte spor etter begravelse. Alternativt kan 9878, i likhet med de øvrige steinansamlingene i jordkappa, utgjøre spor etter rituelle handlinger knyttet til bygginga av monumentet eller seinere dødekult relatert til monumentets øvrige begravelser.

3. Kjernerøys (fase 8)

Under jordkappa ble det avdekket ei sirkulær kjernerøys med en diameter på 13 meter. Røysas overflate besto av et svært jevnt lag av nevestore steiner (se fig. 23). Det var ingen tegn til torvtilvekst på toppen og imellom småsteinene slik at vi må kunne anta at steinlaget har blitt forseglet av jordkappa rett etter konstruksjon. Under småsteinslaget kom det fram et nivå med mellomstore steiner, like innbyrdes jevnstore som de små steinene i det øvre laget hadde vært. Under dette laget ble det avdekket et lag av store steiner, nøye anlagt for å skape ei regelmessig og jevn overflate (se fig. 22 og 24). I den følgende gjennomgangen vil det bli redegjort for hvert av de tre steinlagene i kjernerøysa (E13, E42, E43). I tillegg har framtrepende karakteristika blitt skilt ut som egne kontekster for å framheve dem som strukturelle trekk i bygginga av monumentet (E44, E14, E13B, E42B, E42C).

3.1 Sorterte steinlag (E13, E42, E43)

De tre nivåene av sorterte steiner var svært symmetriske med jevne hellingsgradierer (fig. 103), og det er ingen tvil om at bygginga av monumentet må ha vært nøye planlagt og utført. De omfattende forstyrrelsene i sentrum hadde trengt ned i de to øvre steinlagene. Likeledes var det nyere fikspunktet sør for sentrum gravd ned i de to øvre lagene. Midt i kjernerøysa ble det funnet et stort gravkammer (se fig. 21–24 og 103).

Fig. 102. Anlegg 11546 i forgrunnen med E23 og E24 til høyre. Fig. 102. Feature 11546 in the foreground with contexts E23 and E24 to the right.

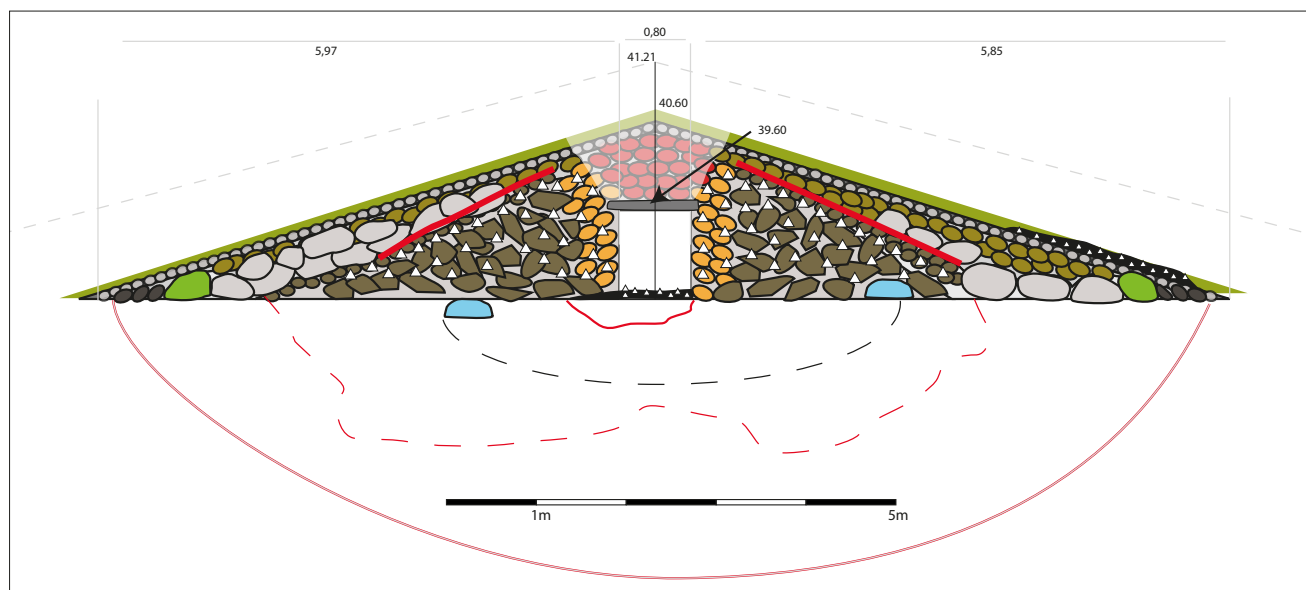

Fig. 103. Skisse av de ulike lagene i haug I og kammerets orientering. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 103. Schematic illustration of the different layers in Mound I and the orientation of the chamber. Ill.: Theo Gil Bell.

Ut fra den sentrale plasseringa tolkes kammeret som tilhørende kjernerøysa. Over kammerets vestlige dekkhelle, tolket til å være in situ, ble det videre funnet indikasjoner på at kammeret kan ha vært dekket av småsteinslaget øverst i kjernerøysa.

Lag av småstein (E13)

E13 er representert ved det øverste laget i kjernerøysa. Små steiner av nevestørrelse dannet et sammenhengende, homogent teppe uten innblanding av jordmasser. Det framgikk tydelig at de runde steinene var nøye sortert etter samme størrelse, noe som ga kjernerøysa ei svært jevn overflate (se fig. 23). Overflata var imidlertid brutt av det moderne fikspunktet og E51B som representerer forstyrrelsen i sentrum. Den svært sirkulære ytre avgrensinga ble innmålt som AR 13721. I tillegg ble det systematisk målt inn høydepunkter på kjernerøysas overflate.

Lag av mellomstore steiner (E42)

Under det tynne teppet av småstein ble det avdekket et lag av mellomstore steiner (E42). Steinene var opp-til hodestørrelse og hovedsakelig runde i formen. Det var ikke innslag av jord mellom steinene (se fig. 22). Steinlaget har vært viktig i konstruksjonen av røysas form, og lagets noe ulike tykkelse tolkes som bestrebelser for å få rett hellingsgradient. Laget var noe tykkere i sørlig halvdel der det også var supplert med mindre steiner som fyllmateriale (fig. 104). Både det mellomstore og det underliggende storsteinslaget virker til å ha vært tilpasset de nedre, indre sirklene av store steiner (E44).

Lag av store steiner (E43)

Det tredje laget i kjernerøysa besto av store steiner med vekt fra 30 og opp til over 80 kilogram. Således var en stor andel av steinene svært tunge å fjerne ved manuell kraft og det ble i utstrakt grad benyttet maskinell klo ved graving av konteksten (se fig. 93). Som ved laget av mellomstore steiner varierte storsteinslaget i tykkelse og omfang, noe som ses i sammenheng med at de to steinlagene mellom det øvre småsteinslaget og sirklene av store steiner var tiltenkt en utjevne effekt. Flere steder var det vanskelig å spore et tydelig definert storsteinslag utenom rekkene som var dannet med utgangspunkt i røysas bunn. De tydelige sirklene av store steiner langs bunnen var av samme størrelse som øvrige deler av storsteinskonteksten, men sirklene ble oppfattet som et viktig konstruksjonstrekk og skilt ut som en egen kontekst (E44). Laget av store stein var mest omfattende nordøst i kjernerøysa. Det var ikke innslag av jord mellom steinene og det ble ikke gjort gjenstandsfunn eller påvist kvarts ved graving av steinlagene.

3.2 Konstruksjonstrekk i steinlagene (E13B, E44, E14, E42B, E42C)

Langs kjernerøysas kant ble det dokumentert enkelte strukturelle trekk i plasseringa av steiner av ulik størrelse betraktet som sentrale i monumentets forming (fig. 105). Konstruksjonstrekkene som kunne isoleres og dokumenteres har blitt skilt ut som ulike kontekster som kan bidra til å belyse grad av planlegging og etterstrebelser av jevn, symmetrisk form ved bygging av anlegget (E44, E14, E42B og E42C). Videre ble det ved

Fig. 104. Serie av bilder fra fjerning av E13 og delvis fjerning av E42. Mindre steiner mellom de hodestore steinene er benyttet for å skape en jevn konstruksjon.

Fig. 104. Series of photos showing the removal of E13 and partial removal of E42. Smaller stones between the head-sized stones were used to level the construction.

gravning av de svært velsorterte, runde steinene i kjernerøysa påtruffet en anomali i form av en ansamling av flate steiner i nordøstlig del (E13B) (fig. 106).

Flate steiner i kjernerøysas nordøstre kant (E13B)

E13B betegner en anomali i form av enkelte flate steiner i kjernerøysas nordøstlige ytterkant (fig. 105 og 106). Steinene var benyttet som nedre kant og skilte seg tydelig ut fra de øvrige runde, mindre steinene i kjernerøysas øvre lag (E13). Steinene var av samme karakter som kantsteinene i den eldre rektangulære haugen (E38), og det holdes for sannsynlig at steinene kan være gjenbrukt ved bygginga av kjernerøysa.

Indre rekker av store steiner (E44)

E44 representerer sirkler av store steiner inne i kjernerøysa (se fig. 105). Steinene var av samme størrelse som kontekst E43, men ut fra de konsentriske sirklenes svært regelmessige oppbygging er E44 skilt ut som en egen enhet i konstruksjonsprosessen. Anleggelsen av sirkelene tolkes som et viktig ledd i bygging og forming av røysa. Steinene virker nøye utvalgt og plassert, nærmest leddet i hverandre, for å skape jevne linjer i

konstruksjonen. De store steinsirkelene overlapper med ei rekke kontekster i kjernerøysa.

Ytre rad av småstein (E14)

E14 representerer kjernerøysas ytre rad av småstein (se fig. 105). Med to til tre små steiner plassert i bredden framstår kantmarkeringa som et jevnt perlebånd. Kantmarkeringa framstår som noe spesiell da store steiner langt hyppigere har vært valgt som ytre avgrensing av gravmonumenter. Det holdes som sannsynlig at den ytre markeringa har blitt anlagt i kjernerøysas slutfase, i samme operasjon som småsteinslaget ble lagt som øverste dekke. I nordlig kant bryter to jordfaste steiner regelmessigheten i yttermarkeringa da de stikker ut fra de fint forma rekkene av småstein.

Ekstra rekker av mellomstore steiner (E42B, E42C)

E42B betegner ei rekke mellomstore steiner anlagt rett innenfor den ytre raden av småstein (se fig. 105 og 107). Linja av mellomstore steiner var anlagt foran de jevne, indre sirkelene av store steiner. Konstruksjonstrekket ga et inntrykk av jevn stigning fra småsteinene ytterst, til mellomstore steiner, til store steiner innerst.

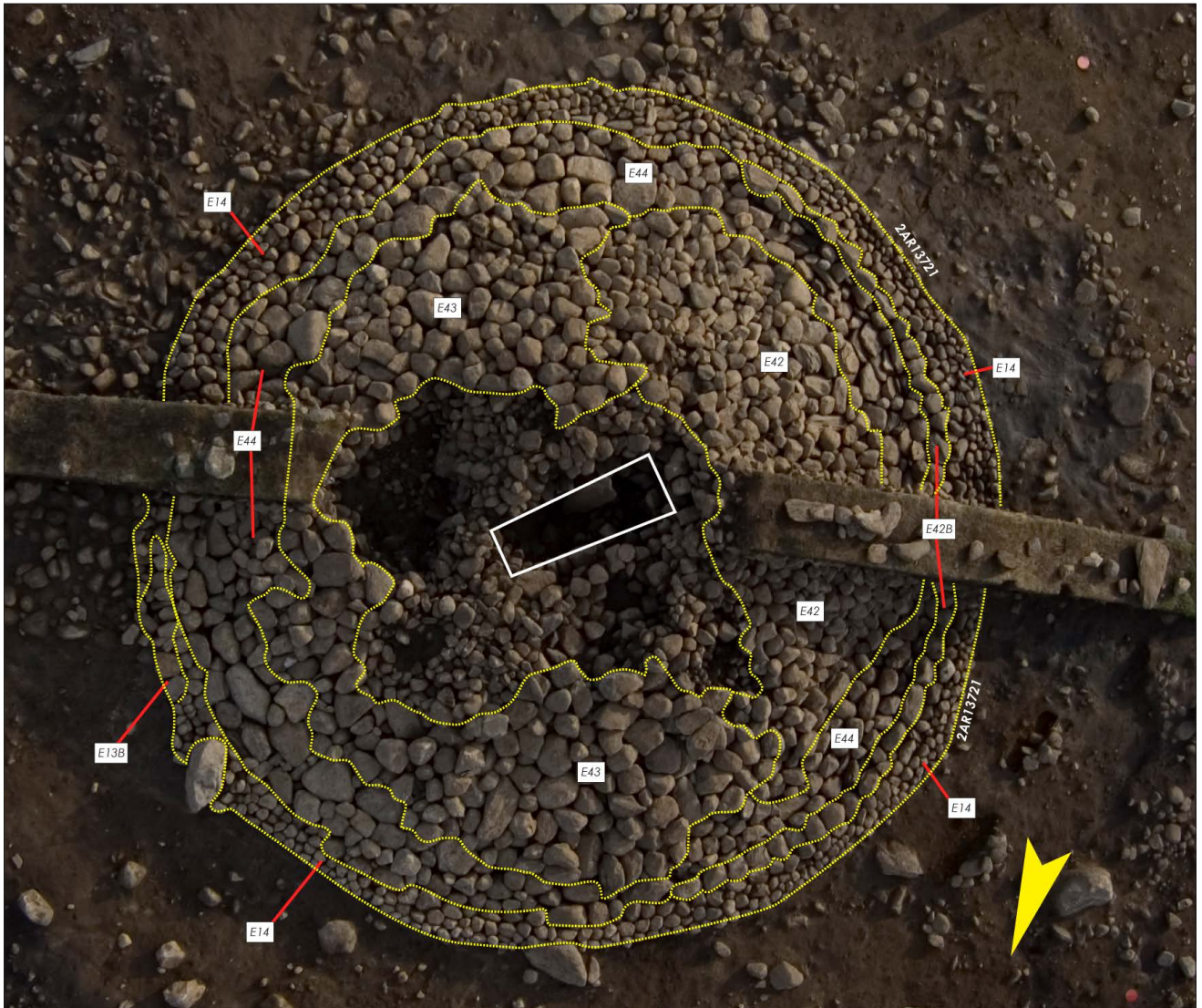

Fig. 105. Ulike identifiserte kontekster i kjernerøysa etter fjerning av E13 og delvis fjerning av E42. Foto: Birdy Photographs. III.: Theo Gil Bell.

Fig. 105. Different contexts identified in the main cairn after the removal of E13 and partial removal of E42. Photo: Birdy Photographs. III.: Theo Gil Bell.

Fig. 106. Heller (E13B) langs ytterkanten av det øvre småsteinslaget i kjernerøysa. Foto: Åge Pedersen, AM, UiS.
Fig. 106. Flat stones (E13B) along the edge of the small stone layer in the main cairn. Photo: Åge Pedersen, AM, UiS.

Fig. 107. Under kontekst E42 ble det dokumentert ei rekke av mindre steiner (E42C). Steinenes funksjon kan ha vært å heve steinene i kontekst E42 for å oppnå høydeforskjellen som karakteriserte kontekst E42B.
Fig. 107. A row of smaller stones (E42C) was recorded under context E42. The purpose of these stones may have been to lift the stones in context E42 to achieve the step that characterized context E42B.

Fig. 108. Stor, horisontal helle (E50) over kammeret.
Fig. 108. The large, horizontal slab (E50) above the chamber.

Fig. 109. De omdeponerte massene over kammeret etter fjerning av kontekst E50 (se også fig. 108). Over kammerets dekkheller ses kontekstene E52A, E55 (i sentrum) og E53 (til høyre).

Fig. 109. The redeposited soil layers above the chamber after removing the large stone slab E50 (see also Fig. 108). Above the slabs covering the chamber contexts E52A, E55 (centre) and E53 (right) are visible.

E42C tilsvarer ei kort, ekstra steinrekke observert vest i kjernerøysa (se fig. 107). Innslaget var plassert mellom den konsentriske rekka av mellomstore steiner og sirkelene av store steiner. Den ekstra rekka tolkes som et element tilført for å supplere og jevne ut et smalt parti i raden av mellomstore steiner. Innslaget understreker tilstrebelen etter regelmessighet i de konsentriske steinringene rundt hele kjernerøysa.

4. Gravkammer (fase 10)

Kammeret var lokalisert innenfor det forstyrrede området i kjernerøysas sentrum (se fig. 105). Dermed ble det fokusert på dokumentasjon av kontekstene over kammeret og i hvilken grad de kunne romme informasjon om eventuell gjenbruk og plyndringer. Kontekstene dokumentert over kammeret representerer komplekse spor etter det som tolkes å være flere faser av forstyrrelser (E49, E50, E52A, E52B, E53, E55, E60). Mens enkelte av inngrepene helt klart er av nyere dato, betraktes

andre kontekster som mulige spor etter gjenbruk og plyndring av kammeret. I tillegg må det tas høyde for at naturlige nedbrytelsesprosesser kan ha spilt en rolle i form av utvasking, sammenrasing av heller og påfølgende omdeponering av omgivende jordmasser.

Kammeret var orientert østnordøst-vestsørvest og hadde en dybde på 70 cm (se fig. 103). Det rektangulære kammeret var 2,2 meter langt og 0,7 meter bredt. I kammerets topp ble det identifisert flere ulike fyllmasser vurdert som naturlig avsatte og steiner tolket som utraste (E58, E65, E66, E67). Fyllmassene i toppen av kammeret ses i relasjon til de dokumenterte forstyrrelsene over kammeret. Etter graving av de øvre fyllmassene i kammeret, ble det påtruffet flere kontekster tolket som spor etter ulike inhumasjons- og kremasjonsgraver (E68, E70, E71). De identifiserte lagene peker mot gjenbruk av gravgjettet, noe som kan bidra til å forklare forstyrrelsene dokumentert over kammeret. Ved graving og dokumentasjon av kammerets vegger og tilgrensende jordmasser (E76, E77, E78) viste det seg at kullaget påvist i bunnen av kammeret fortsatte utenfor dets vegger. Således framstår kammeret både som anlagt over eldre begravelser og innplassert i et eksisterende anlegg.

4.1 Kontekster over kammer (E49, E50, E52A, E52B, E53, E55, E60)

Første indikasjon på kammerets lokalisering var ei stor, horisontal steinhelle (E50) som dukket opp kun 20 cm under haugens overflate. Videre ble det dokumentert ei rekke kontekster bestående av sand, stein og kull mellom haugens overflate og kammerets topp (E49, E52, E53, E55, E60). Kammeret var dekket av fire store heller med flere mindre, overliggende heller tolket til å være in situ (E57, E56). Ei dekkhelle hadde rast ned i kammeret (E60).

Omdeponerte småstein utenfor kammerets sørøstlige hjørne (E49)

E49 er representert ved en forekomst av småstein iblandet sand. Laget ble dokumentert utenfor kammerets sørlige hjørne, i området sist forstyrret av det moderne fikspunktet (E20B, E20D). Det holdes for sannsynlig at småsteinene opprinnelig har vært en del av massen over kammeret, men omdeponert etter gjentatte forstyrrelser.

Øvre steinhelle (E50)

E50 er representert ved den store hella som først indikerte tilstedeværelsen av et kammer sentralt i kjernerøysa (fig. 108). Steinen var 1 meter lang, 0,6

meter bred og 0,3 meter tykk. I vestlig ende av hella lå det tre mindre, flate steiner som ble tolket som del av samme kontekst. Steinene lå horisontalt 0,2 meter under haugens overflate og var omgitt av et steinfritt, humusholdig sandlag (E52A). Det skulle etter hvert vise seg at steinene lå hele 0,5 meter over kammerets vegger. Den store hella og de tre mindre lå ved kanten av grop 2 og det er således sannsynlig at steinene har blitt flyttet ut av opprinnelig kontekst i forbindelse med dette inngrepet.

Humusholdig sandlag (E52A, E52B)

E52A betegner et brunt, humusholdig sandlag i toppen av haugens sentrum (fig. 24). Laget lå på sørlig side av grop 2, vest for grop 1 (se fig. 95). Tykkelsen varierte da det i nordvestlig del var 70 cm tykt, mens lagets nordøstlige ende kun hadde en tykkelse på 20 cm. Det homogene laget dekket hele kammerområdet. Både kontekst E50 og E55 lå innenfor det brune sandlaget. E52B representerer grensa mellom E52A og E49. Situasjonen er tolket dit hen at E49 utgjør de nylig forstyrrede sporene etter det opprinnelige småsteinslaget over kammeret, mens E52 kan ses som resultat av eldre inngrep i kammeret.

Kullinse over kammer (E55)

E55 utgjør et mørkegrått kullholdig sandlag dokumentert i fyllmassen over kammeret (E52A) (se fig. 109). Det ble tatt ut en trekullprøve fra kullinsa i laget over kammeret (2008/14-316). Trekull av bjørk eller or har gitt datering til AD 240–335 (TUa-8129).

Flate steiner (E53)

E53 utgjør ei samling flate steiner som var i ferd med å kollapse inn i kammeret (fig. 110). Det er mulig at steinene har spilt en rolle mellom de større dekkhellene for å hindre innsig av jordmasser i kammeret (se E56 og E60).

Kollapset steinhelle (E60)

E60 tilsvarer ei stor helle som hadde kollapse inn i kammeret (se fig. 110). Konteksten trenger ikke nødvendigvis å være et resultat av plyndring, men kan muligens tilskrives naturlig sammenrasing.

Store dekkheller in situ (E57)

E57 er representert ved fire store dekkheller over kammeret (fig. 111). Steinene var plassert på tvers av kammerets lengderetning og framstår som bevarte deler av kammerets dekke. Konteksten antas imidlertid

Fig. 110. Heller kollapset inn i kammeret. Den kantstilte hella i bakgrunnen er kontekst E60 (se også fig. 112).

Fig. 110. Stone slabs which had collapsed into the chamber. The standing slab towards the back is context E60 (see also Fig. 112).

Fig. 111. Kammerets dekkheller (E57).

Fig. 111. The stone slabs covering the chamber (E57).

Fig. 112. Det tynne siltlaget i toppen av kammeret (E58). Hella E60 står fortsatt (se også fig. 110).

Fig. 112. The thin silt layer over the surface of the chamber (E58). The slab E60 remains standing (see also Fig. 110).

opprinnelig å ha inkludert ei kollapset helle midt i kammeret (E60) samt ei manglende dekkhelle i nordøst. Sistnevnte kan muligens ses i relasjon til hella dokumentert i grop 1 (E62). Samlet sett gir de fire dekkhellene et inntrykk av et velbevart kammer. Samtidig kan den manglende dekkhella i nordøst ses som et klart indisium på seinere forstyrrelse av kammerets lokk.

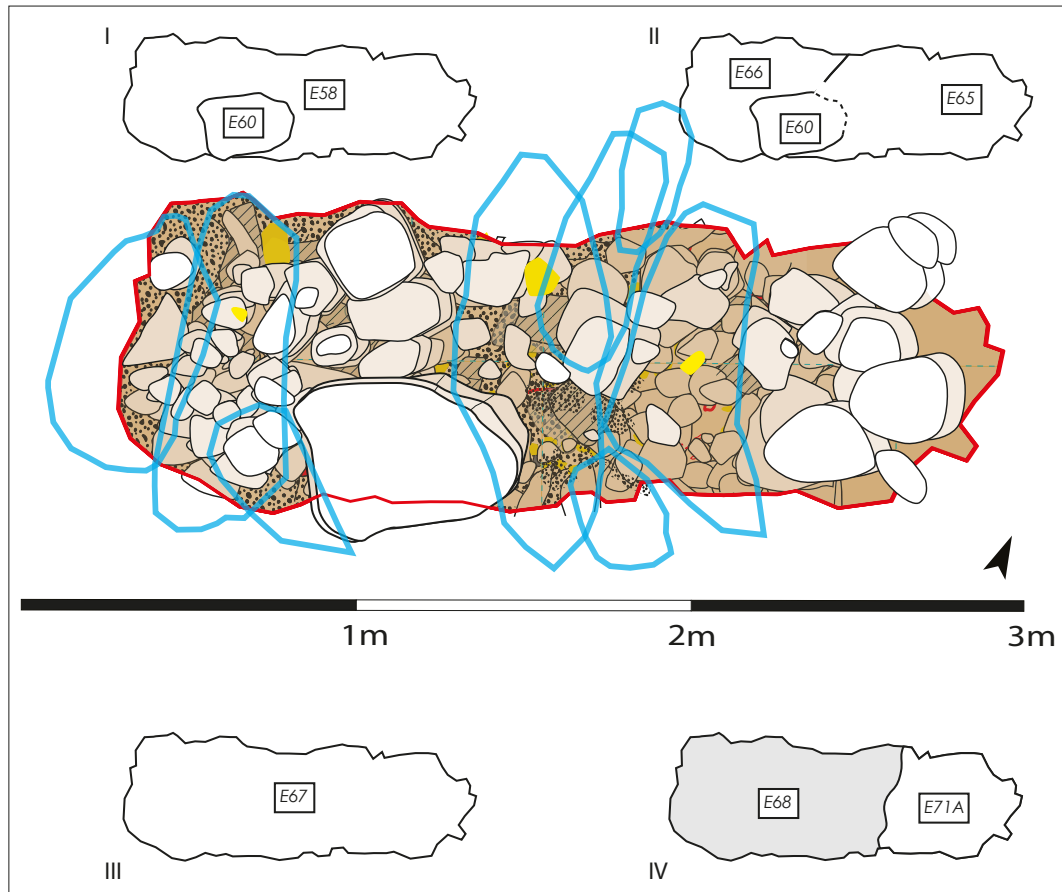

Fig. 113. Distribusjon av ulike kontekster i toppen av kammeret. Kammerets dekkheller er markert i blått. Kvartsbiter er markert i gult. Fargegraderinga indikerer dybden på forekomst av småstein, fra topp (hvit) til bunn (brun). III.: Theo Gil Bell. Fig. 113. Distribution of different contexts in the top of the chamber. The slabs covering the chamber are marked in blue, while quartz fragments are marked in yellow. The colour gradient indicates the depth of the pebbles from top (white) to bottom (brown). III.: Theo Gil Bell.

Små heller over store dekkheller (E56)

E56 tilsvarer ei samling mindre, flate steiner anlagt oppå kammerets dekkheller (fig. 110). Steinene tolkes som ekstra dekke over kammeret, for å hindre innsig av masse mellom de store dekkhellene.

Samlet sett kan trolig E49 tolkes som rester etter et opprinnelig dekke av småstein over kammeret. Konteksten er forstyrret av hva som framstår som et resultat av gjenbruk av kammeret, både i form av et steinfritt sandlag (E52, E55) og helle flyttet ut av opprinnelig posisjon (E50). Overgangen mellom de to fasene var igjen forstyrret av det moderne fikspunktet gravd ned i haugens sentrum (E20). Videre er flere av kontekstene dokumentert i kammerets topp tolket som et resultat av naturlig sammenrasing som følge av trykket over hellene (E53, E60). Kontekst E57 og E56 tolkes som de bevarte restene etter kammerets dekke. Kammerets dekke framstår således som delvis intakt. Tre andre heller kan ha utgjort det resterende dekket (E50, E60, E62). Mens E60 hadde kollapset inn i kammeret, lå E62 i grop 1 og E50 ble funnet i den humusholdige massen 0,5 meter over kammerets vegger. Begge de to sistnevnte hellene bør vurderes i forhold til kammerets manglende dekke i nordøst.

4.2 Fyllmasser i toppen av kammeret (E58, E65, E66, E67)

I toppen av kammeret ble det dokumentert tre ulike lag tolket som naturlig avsatte masser. Likeledes ble det påtruffet en ansamling av mindre steiner tolket som utraste (E66). Kontekstene ses i relasjon til den nedraste dekkhella midt i kammeret (E60) og det manglende dekket i nordøst (se fig. 110 og 112). To av lagene lå over den nedraste dekkhella, mens det tredje laget lå under sammenrasinga (E67). Mens E58 og E67 hadde en utbredelse i hele kammeret, ble kontekst E65 kun observert i den østlige delen av kammeret hvor det manglet dekkhelle (fig. 113). Steinansamling E66 var lokalisert til vestlig del av kammeret, i samme område som den nedraste dekkhella. Alle lag i kammeret ble gravd i kvadranter og all masse vannsåldet (se fig. 120).

Tynt siltlag (E58)

E58 besto av grå siltig sand med en tykkelse på 3–5 cm (se fig. 112 og 113). Laget i toppen av kammeret ble under graving betegnet som lag 1. Løst på toppen av laget ble det funnet ei kjerne av flint (F45) og flere biter plastikk. Ved graving i østlig del av det finkorna laget ble det videre funnet en kvartsbit. Under laget ble

Fig. 114. Kontekst E66 til venstre og E65 til høyre. Gule pinner markerer prøveuttak. Mosaikken viser mulig relasjon mellom de små steinene (E66) og ei grop gravd ned i kjerneverøysa (E54). Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 114. Contexts E66 to the left and E65 to the right. Yellow sticks mark the locations of samples. The mosaic shows a possible link between the small stones (E66) and a pit dug into the cairn (E54). Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 115. Kontekst E67 etter fjerning av kontekst E66 og E60. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 115. Context E67 after the removal of contexts E66 and E60. Ill.: Theo Gil Bell.

det avdekket et humusholdig lag i østlig del (E65) og ei ansamling småstein i vestlig del (E66).

Ansamling av småstein (E66)

E66 betegner ei ansamling mindre steiner i vestlig del av kammeret (se fig. 113). Konteksten kom fram under det grå siltlaget i toppen av kammeret (E58). Mens den store dekkhella hadde kollapset inn mot sørlig kammervegg, framsto steinansamlinga som utrast fra nordlig kammervegg. Det holdes som sannsynlig at steinene har rast ned i kammeret i forbindelse med dekkhellas kollaps.

Humusholdig sandlag (E65)

E65 representerer et brunt, humusholdig sandlag øst i kammeret, under det grå siltlaget som dekket toppen (se fig. 113 og 114). Konteksten tilsvarer gravelag 2 og 3.

Laget lå øst for den nedraste hella og var mest omfattende lengst øst hvor det manglet overliggende dekke. Like øst for den kollapsa steinen ble det påtruffet to kullkonsentrasjoner som ble tatt ut som fire naturvitenskapelige prøver (2008/14–139-142). To av prøvene ble tatt ut med tanke på mikroskopiering da de tilsynelatende inneholdt organiske rester (fig. 114). Det var imidlertid ikke mulig å bestemme prøvenes innhold nærmere. Ved sålding av konteksten ble det kun funnet en kvartsbit. Etter graving av konteksten kom nedre ende av den sammenraste dekkhella til syne.

Tynt siltig sandlag (E67)

E67 tilsvarer et tynt lag med brun siltig sand. Konteksten dekket hele kammeret og ble gravd etter fjerning av den nedraste dekkhella (fig. 113 og 115). Ved graving ble den 5 cm tykke konteksten betegnet som lag 4. Det ble ikke gjort noen funn ved sålding av laget. Det var en tydelig overgang mellom det steinfrie, finkorna sandlaget og neste konteksts overflate hvor det dukket opp stein og funn (E68).

De to tynne, finkorna lagene E58 og E67 betraktes som et resultat av naturlig utvasking av horisontene over kammeret. Mens E58 dekket hele kammerets topp, dekket E67 hele kammeret i overgangen mot den øverste inhumasjonsgrava (E68). Avsettinga av siltlaget peker mot et tidsspenn mellom yngste påviste grav og fyllmassene over (E65, E66). Både E65 og E66 tolkes som utraste masser med bakgrunn i manglende eller kollapset dekkhelle i henholdsvis øst og vest (se fig. 110 og 111).

4.3 Definererte gravkontekster i kammeret (E68, E69, E70, E71)

De fire kontekstene identifisert mot kammerets bunn representerer minimum tre ulike begravelser (E68, E70, E71) samt restene av ei markert grense mellom to gravkontekster (E69) (fig. 113). I den øverste konteksten ble det ikke funnet bevarte spor etter den døde, men det ubrente gravgodsets plassering antyder konturene av ei skjelettgrav. I kontrast til den øvre begravelsen, ble det funnet en svært stor andel brente bein med mulighet for å identifisere representasjon av flere individer (E71). Et omfattende kullag med innslag av svært fragmenterte bein avdekket mot kammerets bunn viste seg å representere en eldre kontekst da laget fortsatte på utsiden av kammeret (E70).

Skjelettgrav (E68)

Overgangen mellom kontekst E67 og E68 var karakterisert av en ansamling småstein samtidig som fyllskiftet

var merkbart i form av mørkere, humusholdig masse ispedd enkelte kullbiter. I tillegg ble det påtruffet enkelte små, mineraliserte trebiter i lagets overflate. Samlet sett ga disse forholdene indikasjoner på at vi kunne stå overfor en bevart gravkontekst. Ved funn av et spyd med bevarte rester etter skaftet ble gravinga overlatt til konservator Nathalie Hanna. Konteksten ble benevnt lag 5 under graving.

Bunnen av laget var markert ved et steindekke i sørvestlig del av kammeret (E69) (se fig. 116), i overgangen mot et underliggende kullag (E70A). I motsatt ende av kammeret var skillet mot en brun siltig masse vanskeligere erkjennbar (E71). Funn gjort i overgangen mellom kontekst E70A og E71 kan ikke sikkert tilskrives ett bestemt lag og vil således måtte holdes noe åpent. For overgangen kontekst E68/E70A dreier det seg om flere brente beinfragment (F69, 71, 88, 89), mens 17 leirkarskår (F70, 76) ble funnet i det vanskelig erkjennbare skillet mellom kontekst E68 og E71 (se fig. 119).

I tillegg til spyd med rester av treskaft og fastkorrodert slaggbit (F50, 51), ble det i kontekst E68 funnet en kniv med bevart håndtak av bein og gevir (F83). Funnene gir en pekepinn om de gode bevaringsforholdene i kammerets kompakte, siltige sandlag (se fig. 27). Videre ble det funnet fragment av bronse-nål (F86) og del av dekorert bøylespenne av bronse (F84) av typen Niembergerfibula (Schetelig, 1910). Gjenstandsinventaret inkluderte også seks biter mineralisert tre, to jernfragment, et leirkarskår og flere brente beinfragment (F46, 47, 49, 52-62, 79-82). Leirkarskåret framstår som av samme type som tilhørende kontekst E71. Likeledes kan trolig de brente beinfragmentene skrive seg fra kontekst E71 som inneholdt en stor andel bein. Ett av beinfunnene ble identifisert som et skallefragment (F58) (Denham, 2009).

Funnene gjort i den lite definerte overgangen mellom kontekst E68 og E71 øst i kammeret innbefatter Niembergerfiblen (F84), fire fragmenter av mineralisert tre (F87) og slaggbiten med ei vekt på 33 gram var del av ei kake fra esse. Ser vi på funnspredninga for E68 under ett, antyder de velbevarte gjenstandene at den døde var anlagt med hodet mot øst med kniven ved livet og spydet langs høyre bein. Således ville det vært som forventet at fibelen var plassert ved brystet mot østlig del. På den andre siden peker funnets fragmentariske tilstand mot at det kan ha vært gjenstand for forstyrrelser. Fragmenteringa trenger imidlertid ikke å indikere at spenna tilhører en annen kontekst, men at denne gravkonteksten kan ha vært utsatt for forstyrrelser i østlig del. Det kan ikke

utelukkes at forstyrrelsene har hatt karakter av en plyndring hvor det kan ha blitt fjernet annet gravgods fra konteksten.

Verken kniv, spyd eller fibula viser tegn til å ha vært utsatt for ildspåvirkning og kontekst E68 tolkes som ei skjelettgrav uten bevarte spor etter den døde. I og med de gode bevaringsforholdene i det siltige laget kan muligens mangelen på bevarte bein etter den gravlagte indikere seinere inngrep. De bevarte trefragmentene kan antas å tilhøre en ubrent begravelse, mens den relativt begrensa mengden brente bein i kontekst E68 trolig skriver seg fra ei eldre, forstyrret branngrav. Det er mulig at slaggbita (F101) kan tilskrives ei forstyrret branngrav da det er langt vanligere å finne slaggbiten i relasjon til kremasjonsgraver (Farbregd, 1993b, s. 11). Imidlertid må vi her ha i mente at slaggbita muligens kan ses i relasjon til den store slaggbiten som var korrodert fast til spydet i skjelettgrava.

Spydet med tange gir en typologisk datering av den øverste begravelsen til overgangen mellom folkevandringstid og merovingertid. Niembergerfiblen gir grunn til å vippe overgangen bakover til folkevandringstid. Sprik i typologisk tidfesting kan indikere at spyd og fibula representerer to begravelser fra ulike deler av folkevandringstid. Her er det imidlertid også viktig å være åpen for muligheten for at spydet kan være nedlagt på et seinere tidspunkt. Selv om funnet kan sies å være korrekt lokalisert i forhold til tolket plassering av den døde, lå gjenstanden med spissen pekende oppover mot nordøst. Således har det ikke vært rom i fotenden for et langt skaft og dette må ha vært brukket før nedleggelse. På den andre siden kan valget vel så gjerne ha vært tatt i forbindelse med gravleggelsen, da en seinere nedleggelse av et våpen med brukket skaft i et romslig kammer framstår som en vel så merkverdig handling.

Små heller på kammerets bunn (E69)

Et dekke bestående av mindre, flate steiner ble avdekket i vestlig halvdel av kammeret (fig. 116). Hellene var noe uregelmessige i formen, men dannet et fint horisontalt dekke mellom kontekst E68 og E70. Dekket var tilpasset kammerets langsider og det ble ikke påvist lignende heller på kammerets utside. Det bevarte steinlaget hadde en utstrekning på 70 cm og benevnes E69A. Mot overgangen til kontekst E71 ble det videre observert lignende små heller som kan utgjøre de forstyrrede restene etter et lag som har dekket hele kammeret (E69B). Konteksten tolkes som en steinlagt bunn under skjelettgrav E68. Imidlertid var det enkelte forekomster av kull mellom og oppå steinene, slik at det ikke sikkert

Fig. 116. Kontekst E69A (til venstre) og E71A (til høyre) etter fjerning av kontekst E68 og E69B. Det kullholdige området midt i kammeret er tolket som kontekst E70A. Hellene i kontekst E69A betraktes som bevarte deler av et gulv i kammeret. Hellene i bunnen korresponderer med de kollapsa kontekstene E66 og E60, noe som kan ha beskyttet denne delen av gulvet ved seinere inngrep i kammeret. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 116. Contexts E69A (left) and E71A (right) after removing contexts E68 and E69B. The area with charcoal in the centre of the chamber is interpreted as context E70A. The slabs in context E69A are considered part of a preserved floor in the chamber. The slabs in the bottom correspond with the collapsed contexts E66 and E60 that may have protected this part of the floor during later interferences into the chamber. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 117. Kontekst E70A og E71A under utgraving. Kontekst E70A hadde en langt høyere frekvens av kvartsbiter og kull enn andre kontekster i kammeret. I samme kontekst ble det også funnet sekundært brente leirkarskår. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 117. The excavation of contexts E70A and E71A. The frequency of quartz fragments and charcoal was much higher in context E70A than in any other context in the chamber. The context also contained secondary burnt fragments of ceramic. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 118. Bunnen av kammeret etter graving av kontekst E70A og E71A. Den mørke fargen på steinene viser utstrekning og tykkelsen av kontekst E70A. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 118. The bottom of the chamber after the removal of contexts E70A and E71A. The dark colouring of the stones shows the extent and thickness of context E70A. Ill.: Theo Gil Bell.

kan utelukkes at steindekket kan være relatert til det underliggende kullag E70A.

Kullag under kammer (E70A)

Laget under steindekket besto av kullholdig sand med innslag av småstein. Det ble observert en god del skjørbrente steiner, i underkant av fem liter. Laget med en tykkelse på 10 cm ble benevnt lag 6 under graving. Det skulle etter hvert vise seg at kullaget fortsatte inn under kammerets nordlige og vestlige vegger. Således representerer E70A konteksten gravd innenfor kammeret (fig. 117 og 118), mens kullaget utenfor kammeret betegnes E70B.

Konteksten inneholdt mye kvarts som i likhet med de øvrige funnene framkommet ved sålding av all masse ble dokumentert i forhold til de respektive kvadranter (fig. 117 og 120). Det ble videre funnet 87 leirkarskår i laget (F103, 105, 107, 109–117, 120–127). Med ett unntak var leirkarskårene av samme type. Leirkarskårene framstår som sekundært brente. Skårene funnet i kontekst E70B var av samme art og skriver seg sannsynligvis fra samme kar eller samme kartype.

Det ble funnet brente bein i lag E70A, men disse var så fragmenterte at de ikke kunne identifiseres (F90, 91, 96–100). Likeledes var de to små jernfragmentene som ble funnet ubestembare (F104, 106). I kontekst E70A ble det også funnet en liten bit slagg (F108). I overgangen mellom kontekst E70, E71 og E68 ble det funnet en flintbit tolket som ildflint (F119). Siden flinten ble funnet sammen med kull kan den muligens ses i relasjon til E70A, samtidig som det ikke kan utelukkes at funnet kan ha inngått som del av skjelettbegravelsen. På den andre siden var flinten patinert, men ikke brent, noe som indikerer at den kan ha inngått i inhumasjonsbegravelsen (E68).

Det er vanskelig å avgjøre om E70A skal betraktes som en første begravelse innenfor kammeret eller utgjør en del av en eldre begravelsekontekst som kammeret ble bygd opp over. Fellestrekkene mellom E70A og E70B i form av kull, kraftig brente bein og de samme brente leirkarskårene peker mot episoder med bruk av ild. Samtidig var det enkelte forskjeller mellom kullaget innenfor og utenfor kammeret. E70A inneholdt til forskjell fra E70B skjørbrente steiner og kvarts, noe som tyder på at laget kan ha vært gjenstand for flere brenninger enn kullaget utenfor kammeret. Eventuelt kan forskjellene tolkes som ulike grader av forstyrrelser eller som tilført materiale. Beinmaterialet i E70A var også enda mer fragmentert enn beinene funnet i E70B. Det er således mulig å tolke E70A som en del av en opprinnelig kremasjonskontekst sammen med E70B.

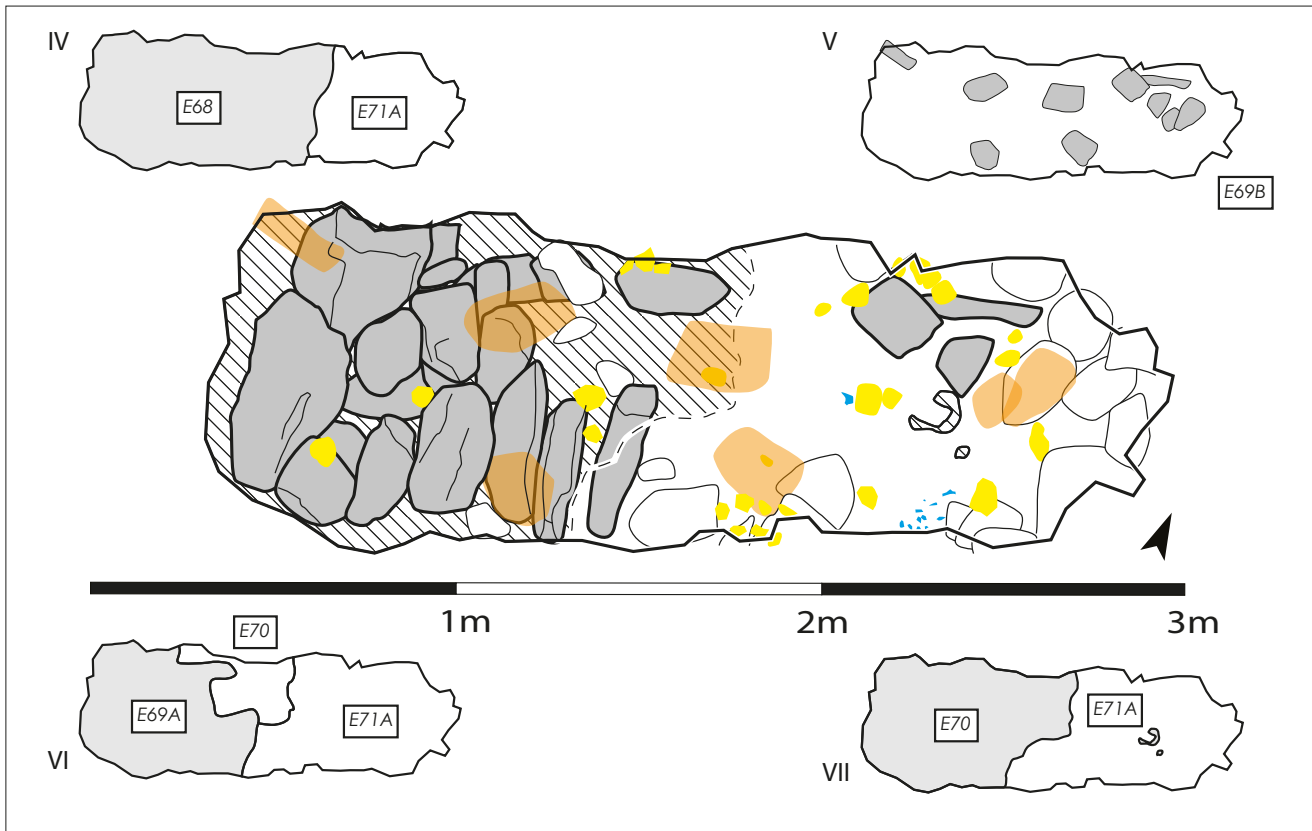

Fig. 119. De ulike gravkontekstenes utstrekning. Større beinkonsentrasjoner markert i blått. Kvartsbiter markert i gult. Heller relatert til kontekst E69A markert i brunt. Flate steiner tolket som in situ markert i grått. Skravert område representerer toppen av kontekst E10A. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 119. The distribution of different grave contexts in the chamber, with larger bone concentrations marked in blue. Quartz fragments are marked in yellow, while stone slabs related to context E69A are marked in transparent brown. Flat stones considered to be in situ are marked in grey. The hatched area represents the surface of context E70A. Ill.: Theo Gil Bell.

I denne konteksten kan det ha inngått leirkar og bein funnet fragmentert og brent i begge lagene. Seinere kan det ha blitt bygd et kammer over den eldre konteksten og i den forbindelse kan konteksten innenfor kammeret ha blitt utsatt for ytterligere ildspåvirkning. Det ble samtidig skapt et skille mellom eldre kremasjonslag og ny skjelettbegravelse i form av steindekket bevart i vestlig halvdel av kammeret.

Brun siltig masse med bein (E71)

I østlig del av kammeret ble det påvist et brunt sandlag med innslag av små kullbiter, småstein, kvarts og brente bein. Laget hadde den største forekomsten av bein av alle kammerets kontekster. E71 ble gravd i fire mekaniske lag øst i kammeret (5B, 6, 6B og 7). I området hvor laget hadde sin utbredelse ble det ikke funnet bevarte spor etter verken E68, E69 eller E70 (fig. 119). I kontekst E71 ble det funnet to slaggbiter (F102) og to leirkarskår (F128, 129). De to skårene betraktes som innblandet fra annen kontekst under kammeret da de ble funnet i bunnen av E71 og viste samme slitasje som skårene fra underliggende kontekst.

I det omfattende beinmaterialet er det identifisert bein fra minst to individer (F63-68, 92-95, 130-139). Beinene viste samtidig stor variasjon med hensyn til brenningsgrad, noe som også peker i retning av en sammenblanding av flere kremasjoner (fig. 120). Således underbygger funnmaterialet inntrykket av at E71 utgjør en sammenblanding av flere, opprinnelige kontekster. For det første inneholder trolig laget rester etter en eller flere eldre kremasjoner anbrakt i området før kammeret ble bygd. Videre er det sannsynlig at de omrotede restene etter steindekket (E69) og skjelettbegravelsen (E68) var innblandet i massen øst i kammeret. Den siste begravelsen må dermed ha blitt forstyrret av seinere inngrep, i form av nye deponeringer av brente bein eller helst av seinere plyndring av skjelettgrava. Sistnevnte tolkning sannsynliggjøres ved den manglende dekkhella i toppen av kammeret og nærheten til plyndringsgrop 1.

Skjelettgrava i toppen representerer den yngste identifiserte begravelsen i kammeret. Samtidig er det ut fra kammerets form grunn til å anta at gravgjettet opprinnelig ble bygd for å romme en skjelettbegravelse som det ikke ble funnet bevarte spor etter. Dekket av

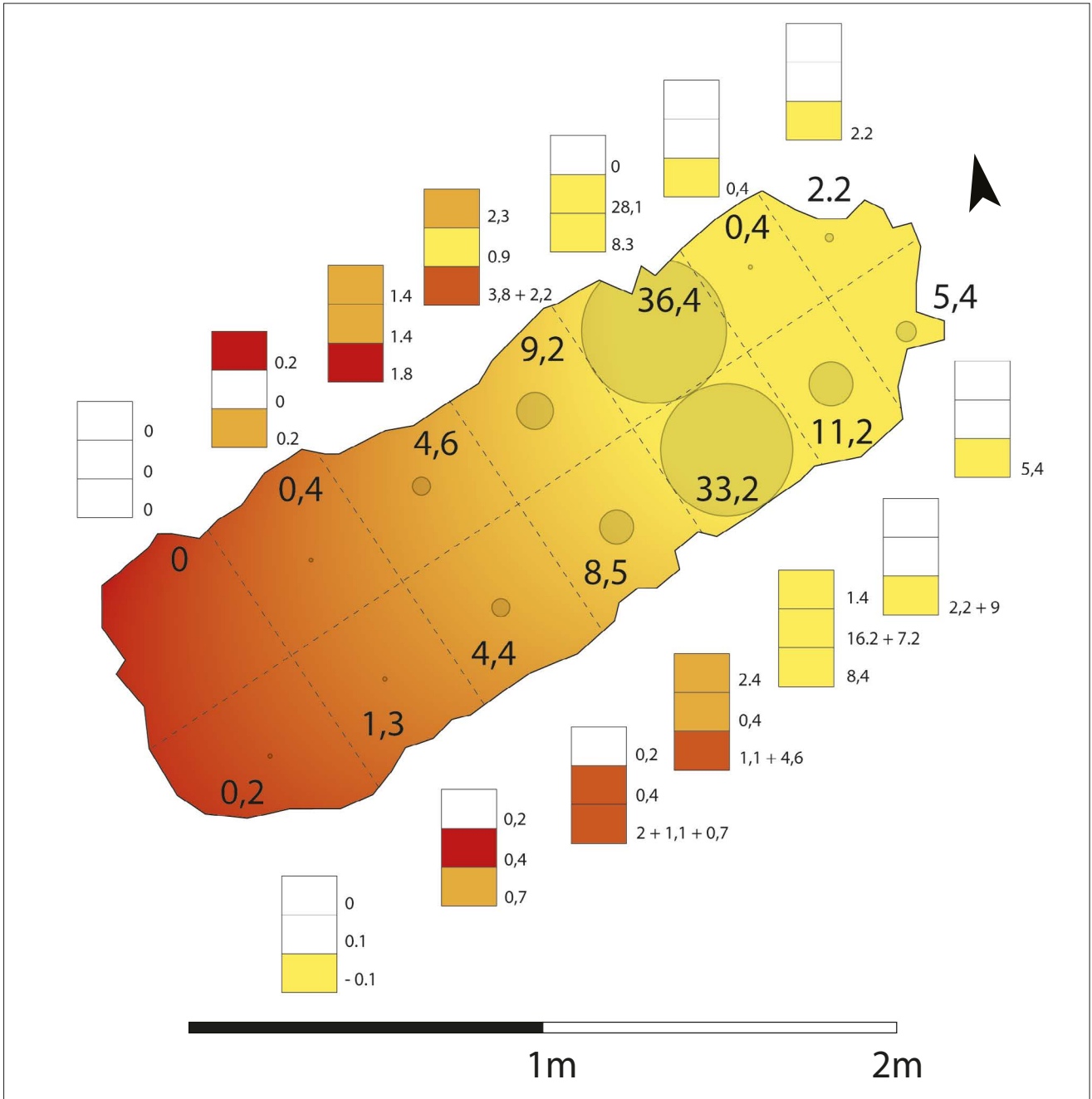

Fig. 120. Framstilling av beinene fra kontekst E70A og E71 etter brenningsgrad. Rød farge indikerer høy temperatur og gul indikerer lav temperatur. Mengde bein er angitt i gram. Den lave andelen bein i sørvest (E70A) kan være relatert til intens varme. Den store andelen bein i nordøst (E71) kan tolkes som et resultat av sammenblanding med eldre begravelser (E81A). Ill.: Theo Gil Bell, basert på osteologisk analyse av Sean Denham.

Fig. 120. Plan showing variation in burning temperature in the bone material from contexts E70A and E71. Red indicates higher temperatures and yellow indicates lower temperatures. The weight of bone remains is given in grams. The low quantity of bones in the southwest (E70A) might be related to an intense fire, while the larger amount of bones in the northeast (E71) can be interpreted as a result of mixing with earlier burials (E81A). Ill.: Theo Gil Bell, based on the osteological analyses by Sean Denham.

små heller under E68 framstår som ødelagt i østlig del, og inntrykket av omroting forsterkes av det sammenblandete beinlaget i øst (E71). Her ble det identifisert bein som representerer flere individer og beinene indikerte ulik brenningsgrad. Forholdet kan skyldes representasjon av flere ulike kremasjoner, samtidig som de kraftig varmepåvirkte steinene i kammerets vegger

tyder på at det har vært brent inne i selve gravgjemmet. Kompleksiteten øker ytterligere ved muligheter for senere plyndringer, deponeringer og innblanding av eldre graver under kammeret. Sistnevnte ble sannsynliggjort med hensyn til kullag E70 som viste seg å fortsette inn under og utenfor kammerets vegger. I konteksten ble det funnet leirkarskår som framstår som sekundært

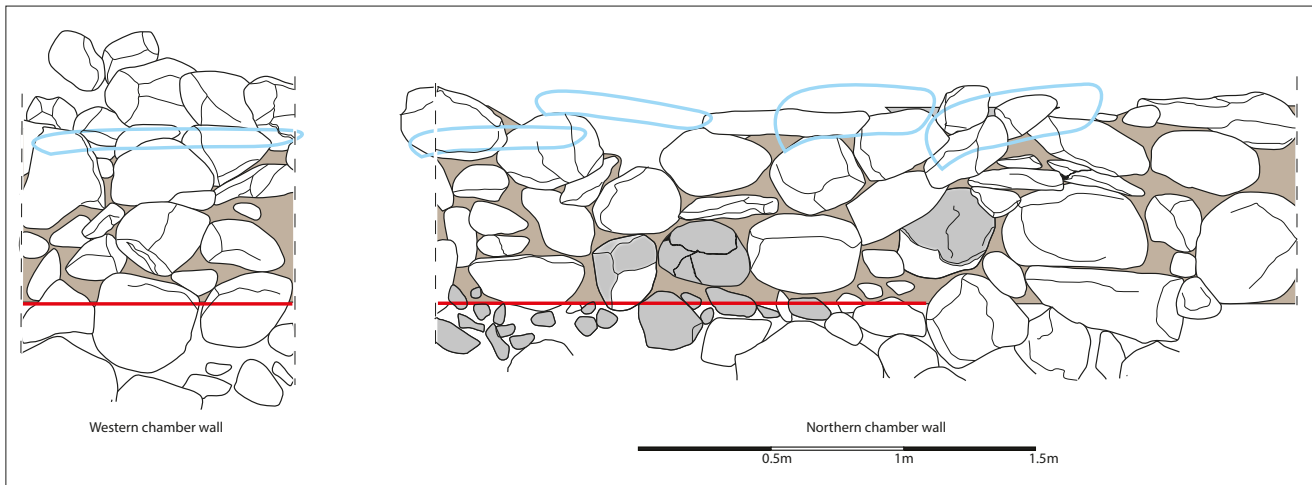

Fig. 121. Den nordlige vegg i kammeret oppe til høyre (se også fig. 122), vestlig kortvegg oppe til venstre. Rød linje indikerer kammerets gulv. Brunt lag over gulvet er kontekst E76A. Skjørbrente steiner i grå farge (E78B). Kammerets dekkheller indikert i blått. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 121. The northern wall of the chamber to the right (see also Fig. 122) and the western wall to the left. The red line indicates the floor of the chamber, while the brown layer on top of the floor is context E76A. Fire cracked stones are shown in grey (E78B), and the slabs covering the top of the chamber are outlined in blue. Ill.: Theo Gil Bell.

brente og svært fragmenterte brente bein, noe som kan tolkes som et resultat av opprinnelig kremasjonsprosess eller seinere forstyrrelser.

4.4 Kammerets oppbygging (E76A-B, E77, E78A-B)

Kammerets vegger (E77) ble dokumentert og undersøkt etter graving av kjernerøysas tre sorterte steinlag og de to underliggende steinlagene tolket som ei sirkulær røys (se kap. 3.1 og 6.1). På veggens innside ble det observert tydelig skjørbrente steiner i relasjon til kullholdige kontekster innenfor kammeret (E78B). Videre ble området rundt kammeret viet stor oppmerksomhet da kammeret i kjernerøysa framsto som bygd inn i ei eksisterende eldre røys (E76A, E76B).

Oppmurte vegger (E77)

E77 utgjør kammerets fire vegger murt opp av rekker med mellomstore steiner. I kammerets topp ble det dokumentert utrasing som tolkes som et resultat av naturlige prosesser (E66). Den østlige vegg var påført skader relatert til grop 1, noe som også kan ses i sammenheng med manglende dekkhelle i denne enden av kammeret. Kammerets kontekster ble gravd med stående vegger som ble undersøkt separat etter at de tre sorterte steinlagene og de to underliggende steinlagene var gravd. Kammeret ble dokumentert ved tegning, foto og snitt gjennom vegger og omgivende masse.

Veggens innside (E78A, E78B)

E78A tilsvarete veggens indre flater. Det ble funnet tydelige indikasjoner på brenning da flere av steinene

i veggens var skjørbrente (E78B). De skjørbrente steinene var spesielt framtrædende i vestlig ende av nordlig langside (fig. 121 og 122). Situasjonen ble grundig dokumentert ved tegning og fotomosaikk.

Inkludering av kammer i røys (E76A, E76B)

E76A-B betegner henholdsvis fill og cut ved inkludering av kammeret i ei eksisterende røys (E79). Ved graving av kammerets vegger ble det fokusert på området rundt veggene som besto av oppsiktsvekkende mye jordmasse. Den sterkt jordblanda massen hadde en utstrekning på opptil 60 cm utenfor kammerets yttervegger. All masse ble såldet uten at det ble gjort mange funn. Det ble funnet lite kvarts i denne konteksten, noe som står i kontrast til den store mengden kvarts som ble påvist i overgangen mellom de to lagene i den sirkulære røysa omtalt som mellomfasen.

Ved graving av kammerets vegger ble det tydelig at kullag E70 fra kammerets bunn fortsatte utenfor nordlig og vestlig vegg. Dette ble tolket dit hen at

Fig. 122. Mosaikk av nordlig vegg i kammeret. De skjørbrente steinene er mest framtrædende i nedre del til venstre (se også fig. 121). Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 122. Photomosaic of the northern wall of the chamber. The fire cracked stones are most prominent in the lower part to the left (see also Fig. 121). Ill.: Theo Gil Bell.

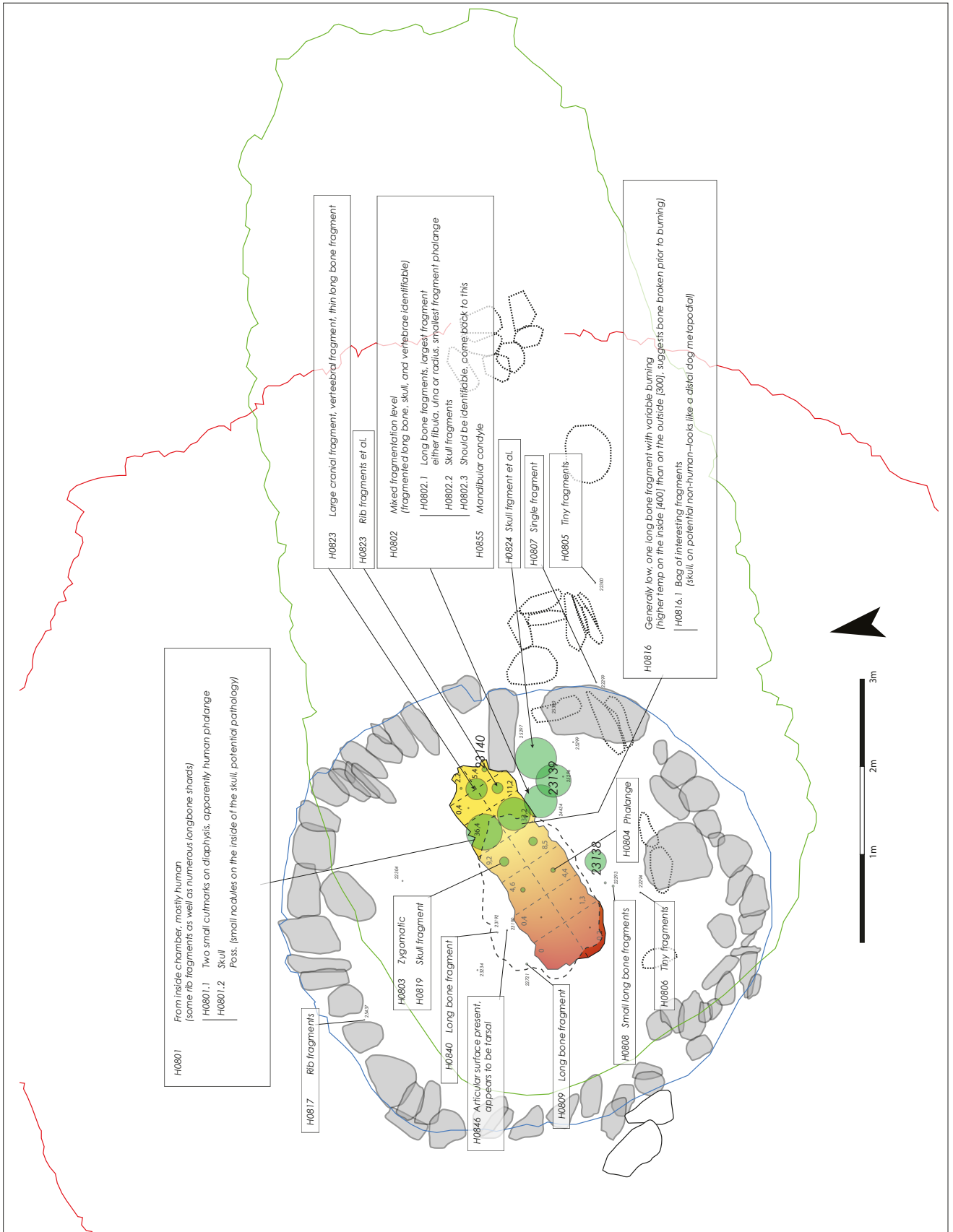

Fig. 123. Distribusjon av ulike bein innenfor og utenfor kammeret (Denham, 2009). III.: Theo Gil Bell, basert på osteologisk analyse av Sean Denham.

Fig. 123. Distribution of bone remains inside and outside the chamber (Denham, 2009). III.: Theo Gil Bell, based on the osteological analyses by Sean Denham.

kammeret var anlagt oppå en eldre kremasjonskontekst. Videre ble jordmassene rundt kammerets yttervegger (E76A) oppfattet som en klar anomali i de ellers reint steinbygde lagene. Steinene innblandet i E76A var også av en annen karakter enn de benyttet i røysa steinlag. Mens kammeret lå midt i sentrum av de tre sorterte lagene i kjernerøysa, var ikke kammeret sentrert i forhold til røysa som ble avdekket under. Samlet sett relateres kammeret til de tre sorterte steinlagene i kjernerøysa, og konstruksjonen betraktes således som inkludert i ei allerede eksisterende sirkulær røys (E79). Det er vanskelig å avgjøre om småsteinslaget E46 utgjør toppen av den sirkulære røysa i bunnen eller er å betrakte som et utjevne bunnlag i kjernerøysas sorterte steinlag (se kap. 6).

Ved undersøkelsen av kammeret ble det fokusert på innsamling av informasjon som kunne gi økt innsikt i seinere inngrep, det være seg plyndringer eller gjenbruk. Problemstillinga ble aktualisert på bakgrunn av de synlige forstyrrelsene i haugens sentrum og en gryende innsikt i at monumentet kunne romme flere bruks- og bygningsfaser. Undersøkelsen resulterte i identifisering av ei rekke observerbare kontekster over kammeret, inni kammeret, i kammerets konstruksjon og omgivende masser. Relasjonen mellom ulike jordlag og heller over kammeret ga tydelige indikasjoner på seinere inngrep. Hovedsakelig var det tale om observerbare trekk flyttet ut av opprinnelig kontekst, og ulike tolkningsalternativ kan framlegges i forhold til tenkt opprinnelig beliggenhet og scenarier bak forflytninga. I enkelte tilfeller vil det være vanskelig å avgjøre om årsaksforholdene er å finne i naturlige prosesser, nye eller gamle inngrep der materiale både kan ha blitt tilført og fjernet. Forholdene dokumentert over kammeret har blitt forsøkt relatert til observerbare kontekster i kammeret. Således pekes det på mulige årsakssammenhenger mellom kollapset dekkhelle og nedraste masser eller naturlig avsatte siltlag. I andre tilfeller ble manglende dekkhelle over kammeret, mulige forflytete dekkheller og omroting i gravkontekster vurdert i relasjon til hverandre. De identifiserbare gravkontekstene peker i retning av at det store gravgjemmet har rommet flere begravelser. Kammeret framstår også som en videreføring og gjenbruk av eksisterende gravanlegg da kammeret tolkes som bygd inn i ei eldre røys, direkte anlagt over tidligere begravelser (fig. 123).

5. Anlegg relatert til monumental gravhaug

Ved graving av jordkappe og de tre sorterte steinlagene i kjernerøysa ble det påvist ei rekke strukturer. De

ulike kontekstene ses i relasjon til ritualer og mulige begravelser anlagt i tilknytning til det monumentale gravanlegget. Tematikken var en høyt prioritert del av undersøkelsen (Dahl mfl., 2008) og alle identifiserbare spor i steinlagene og undergrunnen ble således totalgravd, såldet og gjort til gjenstand for prøveuttak.

Strukturene er gruppert etter lokalisering i forhold til kjernerøys og mulig fotgrøft. To anomalier ble påvist i kjernerøysa i form av jordfylte nedgravinger (E54, E62). I området mellom kjernerøys og jordkappe ble det påvist to steinansamlinger som kan betegnes som små, sirkulære røys anlagt oppå undergrunnen (E32, E33). Ei gruppe steinfylte nedgravinger ble påvist i tilknytning til grøfta (E36, E98, E25, E27). Nordøst for kjernerøysa ble det påvist en sirkulær steinpakning anlagt i tilknytning til grøftas overflate (E36). Videre ble det i det østlige snittet gjennom grøfta avdekket en underliggende steinpakning (E98). Sør for kjernerøysa, i samme sirkumferens som grøfta ble påvist i nord og nordøst, ble en større nedgraving undersøkt i flere omganger (E25, E27). Den fjerde gruppa består av anlegg påvist i området rundt den monumentale haugen (E40, E41, E99–E104). To av anleggene utgjør smårøys tolket til å være mulige sekundærgraver, men gruppa inkluderer også en nedgraving i haugens nærområde.

5.1 Nedgravinger i kjernerøys (E54, E62)

Grop gravd ned i kjernerøys (E54)

E54 tilsvarer ei jordfylt nedgraving 70 cm nordvest for gravkammeret (se fig. 114 og 131). Strukturen ble målt inn som grop 21642. Massen besto av brun humusholdig, siltig sand med enkelte innslag av små kullfragmenter (E54A). Konteksten ble identifisert i bunnen av grop 2 og ble således tolket som annerledes enn den tydelig moderne, lausere massen over. Nedgravinga med en diameter på 70 cm snevret også inn i forhold til gropas uregelmessige overflate. Strukturen var skåret ned i de to steinlagene i den underliggende sirkulære røysa (E54B). All masse ble såldet uten at det ble gjort gjenstandsfunn. Ved graving ble det lagt opp til dokumentasjon ved et snitt gjennom strukturen. Det ble tatt ut tre kull- og makrofossilprøver fra konteksten (2008/14-161, 162, 172).

Det er uklart hva konteksten representerer, men den framstår som en klart eldre hendelse enn de seinere inngrepene i toppen (E8). Da det ikke ble funnet bein eller gjenstander er det vanskelig å tolke gropa som ei sekundærgrav gravd ned i toppen av den sirkulære røysa. Bjørk fra nedgravinga er datert 1495–1410 BC (TUa-8116). Dateringa kan muligens ses i lys av bronsealderdateringene fra jordkappa, noe som kan styrke

antagelsen om at fyllmassen kan tolkes som nedrast masse fra jorddekket. Under graving ble det vurdert om gropa kunne være spor etter en reist stein som hadde blitt fjernet slik at avtrykket ble fylt med overliggende jordmasse. Gropa var så smal og dyp at det holdes som lite sannsynlig at anomalien representerer spor etter forsøk på plyndring.

Grop gravd ned i kjernerøys (E62)

E62 representerer ei nedgraving omtrent 1 meter nord for grop 1 (fig. 95). Massen besto av brun humusholdig sand. All masse ble såldet uten at det ble gjort gjenstandsfunn. Strukturen viser likheter med konteksten i bunnen av grop 2 (E54), med det unntak at denne jordfylte gropa var langt grunnere og lausere. Det er mulig å tolke konteksten som spor etter en større stein fjernet i forbindelse med inngrepet i grop 1.

5.2 Anlegg mellom kjernerøys og jordkappe (E32, E33)

Steinansamling 14055 (E32)

E32 tilsvarer ei sirkulær ansamling stein nordvest for kjernerøysa (fig. 124). Den vesle røysa ble målt inn som 14055. De hovedsakelig runde steinene var fra nevestørrelse til opp mot hodestørrelse. Strukturen hadde en lengde på 1,0 meter og en bredde på 0,7 meter. Massen mellom steinene besto av brun til mørkebrun humusholdig sand. Ved sålding av massen fra anlegget ble det funnet ei mikroflekk av flint (F257). Ved graving ble det lagt opp til dokumentasjon ved et snitt gjennom strukturen. Det ble tatt ut en kombinert kull- og makrofossilprøve fra profilet (2008/14-136). Den vesle røysa var anlagt oppå undergrunnen, i rommet mellom kjernerøys og jordkappe. Strukturen må således være eldre enn jorddekket, men antas å være yngre enn eller samtidig med kjernerøysa. Det er ikke klart hva strukturene representerer, men de tolkes i lys av handlinger utført i tilknytning til kjernerøysa.

Steinansamling 14084 (E33)

E33 representerer ei tilsvarende steinansamling 1 meter nordøst for E32 (fig. 124). Anlegget ble målt inn som 14084. De runde steinene var fra nevestørrelse til opp mot hodestørrelse. Strukturens lengde ble målt til 1,2 meter og bredden til 0,8 meter. Massen mellom steinene besto av brun til mørkebrun humusholdig sand. Ved graving ble det lagt opp til dokumentasjon ved et snitt gjennom strukturen. Det ble tatt ut fire prøver fra 14084 (2008/14-137, 138, 312, 313). Det ble funnet et leirkarskår (F259) og ei mikroflekk av bergkrystall (F258) ved sålding av masse fra anlegget. I nordøstlig

Fig. 124. Anlegg 14055 (E32) til høyre og 14084 (E33) til venstre.

Fig. 124. Feature 14055 (E32) to the right and 14084 (E33) to the left.

Fig. 125. Anlegg 15643 (E36) over fotgrøfta på nordøstsida av haug I.

Fig. 125. Feature 15643 (E36) on top of the boundary ditch on the north-eastern side of Mound I.

kant av steinansamlinga ble det funnet fem leirkarskår (F256). Skårene var av den slitte typen funnet spredt i hele området i overgangen mot undergrunnen og kan således muligens tilskrives eldre aktiviteter på stedet.

Røysa var anlagt oppå undergrunnen, i rommet mellom kjernerøys og jordkappe (se fig. 124). Strukturen må således være eldre enn jorddekket, og kan muligens være samtidig med kjernerøysa. Samtidig kan det ikke sikkert utelukkes at steinpakningene er spor etter eldre aktiviteter, men dette vurderes som lite sannsynlig da de trolig ville blitt kraftig forstyrret av røysbygging kloss i. Det er ikke klart hva strukturene representerer, men de tolkes i lys av handlinger utført i tilknytning til kjernerøysa. Det kan betraktes som noe påfallende at det ble funnet mikroflekker i begge steinansamlingene.

5.3 Anlegg relatert til grøft (E36, E98, E25, E27) Steinansamling i kant av grøft, 15643 (E36)

E36 betegner ei steinansamling anlagt i kanten av grøfta nordøst for kjernerøysa. Strukturen ble målt inn som 15643. Det sirkulære anlegget besto av et sammen-

Fig. 126. Anlegg 25795 (E98A) under utgraving.
Fig. 126. Feature 25795 (E98A) under excavation.

hengende steindekke av mellomstore steiner med en del mindre steiner imellom (fig. 125). Diameteren ble målt til 2 meter. Ved undersøkelse av anlegget ble det lagt opp til et snitt som kunne gi innblikk i relasjonen til grøfta. Under steindekket (E36A) ble det påvist et grått siltig sandlag med innslag av små kullbiter (E36B). Den relativt grunne strukturen var tydelig gravd ned i undergrunnen og ytterkanten av grøfta (E36C). Det ble tatt ut en kombinert kull- og makrofossilprøve fra det siltige sandlaget (2008/14-144). All masse ble såldet uten at det ble gjort gjenstandsfunn. Til tross for manglende funn er det mulig at steinsamlinga gravd ned i kanten av grøfta kan tolkes som ei grav uten bevarte spor etter avdøde. Antagelsen kan underbygges ved klart forhøyede fosfatverdier 30 cm ned i undergrunnen under anlegget (Amundsen, 2008).

Steinpakning under grøft, 25795 (E98)

E98 tilsvarer en steinpakning funnet i bunnen av grøfta østnordøst for kjernerøysa (se fig. 101). Strukturen ble målt inn som 25795. Steinpakninga ble påvist ved graving av det østligste snittet gjennom fotgrøfta. Snittet ble utvidet for å kunne dokumentere steinpakningas fulle utstrekning. Den ovale steinpakninga besto av mellomstore steiner med mindre steiner og brun siltig masse imellom (fig. 126). Strukturen hadde et tverrmål på 1 meter. Ved graving ble det lagt opp til et snitt gjennom strukturen og en jordprøve ble tatt ut fra profilet (2008/14-278). Det ble ikke gjort gjenstandsfunn ved sålding av massen fra anlegget. Grensegangen mellom steinpakninga og grøfta (E98B) var noe uklar, men konteksten framstår tydelig som en egen struktur under fyllmassen i grøfta. Det er knyttet usikkerhet til hva steinpakningen anlagt i bunnen av fotgrøfta representerer. Fra jordprøven ble det plukket ut kull av bjørk/or som har gitt datering til 1515–1420 BC (TUa-8125). Dateringa er oppsiktsvekkende yngre enn det daterte trekullet fra grøfta, noe som kan sies å understreke

det problematiske ved tidfestinga av grøfta. Dateringa fra steinpakninga indikerer at den kan være samtidig med den rødbrunte sanden funnet i sørvestlig hjørne av det rektangulære anlegget (se kap. 8). Således må trolig steinpakninga ses i lys av eldre aktiviteter utført i tilknytning til den rektangulære haugen.

Grop og steinpakning i sørøst, 11546 og 12251 (E25, E27)

E25 og E27 benevner en struktur sørsørøst for kjernerøysa (se fig. 102). Anlegget var synlig på overflata som en sirkulær forsenkning ved haugens fot. Selv om det ikke ble funnet spor etter ei mulig fotgrøft på sørsida, lå anlegget i samme sirkumferens og holdes således sammen med de andre strukturene påvist i relasjon til grøfta og jordkappas avgrensning.

E25 tilsvarer første avgrensning av strukturen, målt inn som 11546. Den heterogene forsenkninga viste seg å inneholde innslag av moderne avfall. Etter fjerning av de moderne massene kom det fram en underliggende, mindre steinpakning. Den nedre konteksta ble benevnt E27 og innmålt som 12251. Anlegget var 4,3 meter langt med bredde mellom 0,75 og 1,25 meter. Steinpakninga lå midt under den større forsenkninga med moderne masser i toppen. Den ovale strukturen besto av mindre steiner iblandet grus og brun siltig sand (E27A). I bunnen av nedgravinga ble det påvist et finkorna brunt siltlag tolket som mulig utvaskingslag (E27B). Nedgravingas avgrensning mot undergrunnen (E27C) samsvarte med grensa for utvaskingslaget.

På bakgrunn av anleggets heterogene karakter ble dokumentasjonen foretatt gjennom flere ulike snitt. Det ble tatt ut en prøve fra den øvre konteksten

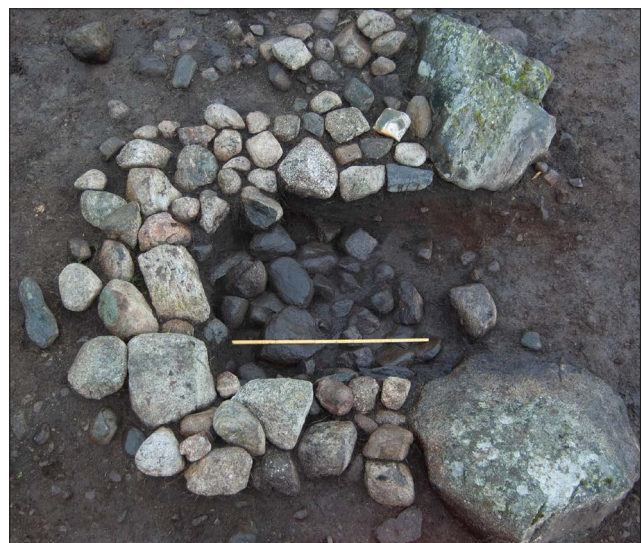

Fig. 127. Anlegg 15817 under utgraving.
Fig. 127. Feature 15817 under excavation.

(2008/14-65) og en prøve fra den nedre steinpakninga (2008/14-66). Det ble forsøkt tatt ut fosfatserier etter graving av anlegget. Imidlertid viste det seg å være så mye stein i undergrunnen at det var vanskelig å gjennomføre prøveuttak systematisk. Fire uttak tatt i kryss under den nedre steinpakningas sentrum ga svakt utslag i forhold til omgivende undergrunn. Utslagene er likevel for små til at det sikkert kan pekes på deponering av fosfatholdig materiale i anlegget. Således er det vanskelig å betrakte E27 som ei skjelettgrav anlagt ved haugens fot. Likeledes holdes det som lite sannsynlig at konteksten utgjør bevarte spor etter grøfta da det ikke ble funnet liknende spor etter nedgraving på sørsida av haugen. Videre var massen i steinpakninga forskjellig fra fyllmassen i grøfta nordøst for haugen. Tolkningen av E27 må således holdes åpen og uavklart.

5.4 Anlegg i utkanten av grøft og jordkappe (E40, E41, E99–E104)

Røys 15817 i øst (E40, E41) (fase 3)

E40 og E41 er kontekster dokumentert i ei røys 1,5 meter øst for jordkappa (se fig. 14). Anlegget innmål som 15817 var synlig på overflata som en u-formet forsøkningsomgitt av stein. I den åpne enden i nord var det synlig to større steiner. Anlegget ble avtorvet manuelt, gravd og dokumentert gjennom flere snitt. Et øst-vest-orientert hovedprofil ble anlagt i forlengelsen av profilbenken gjennom haug 1.

I toppen av forsøkningsomgitt og vest for røysa ble det dokumentert spredte steiner tolket som et resultat av seinere forstyrrelser (E40A). Moderne jernfragmenter ble funnet i den humusholdige massen mellom steinene. Inngrepet i den nærmest rektangulære forsøkningsomgitt var avgrenset av et *cut* benevnt E40B. Forsøkningsomgitt var omgitt av steiner som på grunn av sin regelmessighet og den tydelige forsøkningsomgitt nærmest framsto som en steinvoll (E41A). Det ble ikke funnet spor etter noe omgivende steinlag mellom de to jordfaste steinene nord i anlegget. Det er uklart om de to store steinene har utgjort endemarkeringer i et u-formet anlegg eller om eventuelle mellomliggende steiner har blitt fjernet ved et seinere inngrep (E40). Ved sålding av den brune sanden mellom steinene i kontekst E40 ble det kun funnet to flintavslag (F135).

Massen i bunnen innenfor det omgivende steinlaget besto av et lag av mindre steiner iblandet brun humusholdig sand (E41B) (fig. 127). To flintavslag og et leirkarskår ble funnet ved sålding av massen i steindekket (F261–263). Både flintavslagene og leirkarskåret tolkes som spor etter eldre aktiviteter i området da skårene var av den slitte typen funnet spredt i hele

området (S12449h). Ved dokumentasjon av profilet ble det tatt ut to prøver fra kontekst 41B (2008/14-158, 159). Steinlaget framsto som tydelig nedgravd i undergrunnen selv om overgangen mellom nedskjæringa i undergrunnen (E41C) og nedgravinga knyttet til det seinere inngrepet (E40B) var noe vanskelig definerbar.

På bakgrunn av den rektangulære forsøkningsomgitt i anleggets sentrum ble 15817 tolket som ei sammenrast eller plyndret grav ved haugens fot. Det ble vurdert om forsøkningsomgitt kunne skyldes en tidligere tilstedeværelse av ei kiste eller et dekke av tre som hadde kollapset ved forråtnelse. Kontekst 40 tilsier at anlegget har vært utsatt for inngrep i moderne tid. Steindekket E41B framstår som anleggets bunn med et øvre dekke av større steiner (E41A). Den mulige skjelettgrava virker lokalisert i forhold til de to jordfaste steinene som utgjør endene på den omkringliggende steinpakninga. Ved uttak av fosfatprøver var det på grunn av mye stein vanskelig å komme langt ned i undergrunnen. Verdien fra 10 cms dybde ga imidlertid klare utslag under anleggets sentrum, noe som kan sies å øke sannsynligheten for at fosfatrikt materiale har vært deponert her. Lyng fra prøve 159 har gitt datering til 800-770 BC (TUa-8114). Således kan anlegget ha vært anlagt i tilknytning til den rektangulære haugen, ikke den monumentale haugen som først antatt. Datering må imidlertid vurderes opp imot de dokumenterte forstyrrelsene i anlegget og kildekritiske betraktninger (se kap. 1.3).

Røys i vest, 15356 (E99, E100) (fase 11)

E99 og E100 ble dokumentert i ei røys i vestlig kant av haugen, tvers overfor røys 15817. Anlegget var tydelig for avtorving og flere av de store steinene som preget strukturen var synlige. Anlegget ble målt inn som røys 15356. Røysa var svakt oval i formen med en lengde på 2,8 meter og bredde på 2,3 meter. Ved formgraving av anlegget ble det anlagt en smal øst-vest-orientert

Fig. 128. Leirkarskår i anlegg 15356.
Fig. 128. Potsherds in situ in feature 15356.

profilbenk i forlengelsen av hovedprofilen gjennom haug 1. Masse fra anlegget ble såldet.

Mange av steinene i røysa var svært store (se fig. 33). Enkelte av steinene var så store at det var vanskelig å flytte dem ved manuell kraft. Mellom de store steinene var det fylt på med mindre, runde steiner. Steinene i anlegget er benevnt kontekst 99, mens den mørkebrune fine sanden under steinene tilsvare kontekst 100. Steinene var tydelig anlagt oppå undergrunnen, mens det 10 cm tykke humusholdige laget mellom og under steinene framsto som svakt nedgravd i vestlig del. En kullprøve ble tatt ut fra kontekst 100, under de store steinene vest i anlegget (2008/14-89).

Lengst vest i røysa ble det påtruffet en konsentrasjon av 36 leirkarskår (F251). Da det var tydelig at skårene sto tettstilt ned i massen, ble framrensinga av funnene overlatt til konservator Nathalie Hanna (fig. 128). Totalt ble det funnet 51 leirkarskår, tre flintavslag, to flintbiter og en knakkestein (F249–255). Funnene var hovedsakelig konsentrert til røysas sørvestlige del. Leirkarskårene representerte en blanding av de to hovedtypene funnet i relasjon til haug 1 (S12449g, S12449h). I tillegg ble det funnet to skår av asbestmargret keramikk i sørvestlig del av røysa (S12449f). Det sammensatte skår materialet tolkes som en intensjonell sammenblanding av leirkarskår deponert i kanten av røysa. Mjølberfrø fra prøven under de store steinene er datert til AD 985–1020 (TUa-8320). Således framstår anleggelsen av røysa i vestlig kant av gravhaugen som den yngste forhistoriske hendelsen på høydedraget.

Det ble tatt ut fosfatprøver fra undergrunnen under og rundt røys 15356. Ved 30 cms dybde var det svakt forhøyede verdier, men utslaget må sies å være så lavt at det ikke gir sikker indikasjon på deponering av fosfatrikt materiale på stedet. Da det heller ikke ble funnet spor etter brente bein er det vanskelig å opprettholde en tolkning av anlegget som ei mulig grav. Røysa framstår som oppbygd rundt en deponering av leirkarskår, skår som imidlertid må skrive seg fra ei rekke eldre kontekster i nærområdet.

Nedgraving i nordnordvest, 15484, 17223, 17279 og 17113 (E101-104)

E101–104 tilsvare flere kontekster dokumentert innenfor det som i overflata framsto som én nedgraving. Anlegget innmål som 15484 ble påvist ved avdekking av undergrunnen nordnordvest for kjernerøysa. Massen i overflata besto av mørkebrun til dels svært humusholdig fin sand (E101). Nedgravinga hadde en noe ujevn form med et lengste mål på 4,3 meter og en største bredde på 3,4 meter. Det viste seg at det kom

Fig. 129. Anlegg 15484 (E101) etter fjerning av torvlaget.
Fig. 129. Feature 15484 (E101) after the removal of the turf layer.

Fig. 130. Etter fjerning av et 10 cm tykt humuslag (E101), kom anlegg 17113 (E102C) og 17223 (E102A) fram. 17113 (E102C) til venstre og 17223 (E102A) til høyre.
Fig. 130. After removing a 10 cm thick layer (E101), feature 17113 (E102C) and 17223 (E102A) appeared. 17113 (E102C) to the left and 17223 (E102A) to the right.

fram flere ulike steinkonsentrasjoner under det 10 cm tykke topplaget (fig. 129 og 130).

E102A er representert ved en steinansamling i vestlig del av 15484. Strukturen ble innmål som 17223. Den avlange strukturen var 1,6 meter lang og 1,2 meter bred.

Den noe ujevne samlinga av nevestore steiner ble totalgravd og såldet uten at det ble gjort gjenstandsfunn.

E102B betegner en liten steinansamling tolket som en egen kontekst i sørøstlig kant av 15484. Den vesle steinpakninga hadde en lengde på 0,8 meter og en bredde på 0,4 meter. Strukturen ble innmålt som 17279. Det ble ikke gjort funn ved sålding av massen fra steinansamlinga.

E102C tilsvarende den største steinpakninga identifisert innenfor 15484. Strukturen ble innmålt som 17113 og framsto som en steinpakning omgitt av brun siltig sand (E103). Steinansamlinga var triangulær i formen med en lengde på 2,7 meter og bredde opp til 1,6 meter. I nordlig del av anlegget var steinene over nevestørrelse, mens de øvrige steinene var relativt små. Strukturen lå midt i det større anlegget og det ble lagt opp dokumentasjon gjennom et profil langs største lengderetning. Det ble ikke gjort funn ved sålding av konteksta.

E103 betegner et brunt siltig sandlag under E102C. Fra det tynne sandlaget ble det tatt ut en kombinert kull- og makrofossilprøve (2008/14-272). Prøven ble tatt fra nordøstlig del av profilet gjennom kontekst 102C/103.

E104 representerer fyllagens *cut* i undergrunnen. Konteksta ble dokumentert ved profiltegnig.

Samlet sett viser de ulike kontekstene innenfor anlegg 15484 likhet med anlegg 11546/12251 på motstående side av haugen. I begge tilfellene ble det påvist flere nivåer av steinfylte nedgravinger med ukjent funksjon. Det er ikke utenkelig at kontekst 102C/103 kan representere ei skjelettgrav uten bevarte spor etter avdøde eller gravgods. Det ble dessverre ikke tatt ut fosfatprøver under anlegget da det først ble ferdig gravd i feltarbeidets innspurt. På den andre siden kan anleggene vel så gjerne representere andre handlinger enn begravelser, handlinger som kan være relatert til de allerede eksisterende gravminnene. Det holdes som sannsynlig at det kan ha vært nedgravd ofre som ikke har etterlatt bevarte spor eller som aldri har innbefattet nedleggelse av gjenstander. Tolkningen betraktes som relevant for en stor del av anleggene påvist rundt kjernerøys og jordkappe. Sannsynligheten for at kontekstene E32, E33 og E101-104 kan utgjøre spor etter seinere ofringer vurderes som høy, mens det for kontekst E27, E98 og tildels E99/E100 vurderes som en mulighet. Det relativt store antallet mindre strukturer kan ses i lys av de mange gravmonumentene anlagt over hverandre, noe som understreker stedets betydning over et langt tidsrom.

To anlegg tolkes imidlertid som sekundærgraver ut fra oppbygging, lokalisering og tydelige utslag ved

fosfatkartlegging (E40/41 og E36). Begge anleggene var anlagt ved jordkappas ytterkant, men datering av trekull fra E41 peker i retning av at anlegget muligens bør ses i relasjon til den rektangulære haugen som utgjør det eldste monumentet på stedet. Likeledes kan steinpakninga avdekket under grøfta (E98) ses som spor etter handlinger relatert til det eldste monumentet. Datering av trekull fra steinpakninga viser at den kan være anlagt i samme tidsrom, ved inngangen til bronsealderens periode II, som det ble brent inntil den rektangulære haugens kantkjede (E97). Annerledes var det med steinpakningene E32 og E33 som ut fra lokaliseringa like nordvest for kjernerøysa måtte være eldre enn jordkappa. De to små røysene tolket som mulige spor etter ofre relateres til handlinger utført i forbindelse med bygginga av kjernerøysa. De mindre anleggene funnet i ytterkanten av jordkappa tolkes som spor etter seinere, forhistoriske aktiviteter relatert til den monumentale haugen (E27, E101-102, E99-100). Således kan strukturene tolkes som bevarte spor etter rituell bruk av eldre gravmonumenter og en understrekning av stedets betydning for seinere generasjoner.

6. Sirkulær røys og steinlegging (fase 7 og 4)

Under de tre fint sorterte steinlagene ble det påtruffet ei steinrøys, lenge omtalt som mellomrøysa, bestående av to lag stein. Den sirkulære røysa var til forskjell fra de tre øvre lagene mindre regelmessig i oppbygginga ved at den manglet kantmarkering og klar yttergrense (se fig. 33). Videre var steinene i det nedre steinlaget kantete og mer ujevne i størrelse (E79). Det er noe uklart om laget av mindre steiner imellom er å oppfatte som den

Fig. 131. De to steinlagene (E46 og E79) i mellomrøysa under utgraving. Legg merke til de mange kvartsbitene i kontekst 46 nede til venstre. Den ytre ringen av større steiner tilhører kjernerøysa over.

Fig. 131. The two stone layers (E46 and E79) in the middle cairn during excavation. Note the quartz fragments in context 46 in the lower left. The outer ring of larger stones belongs to the main cairn on top.

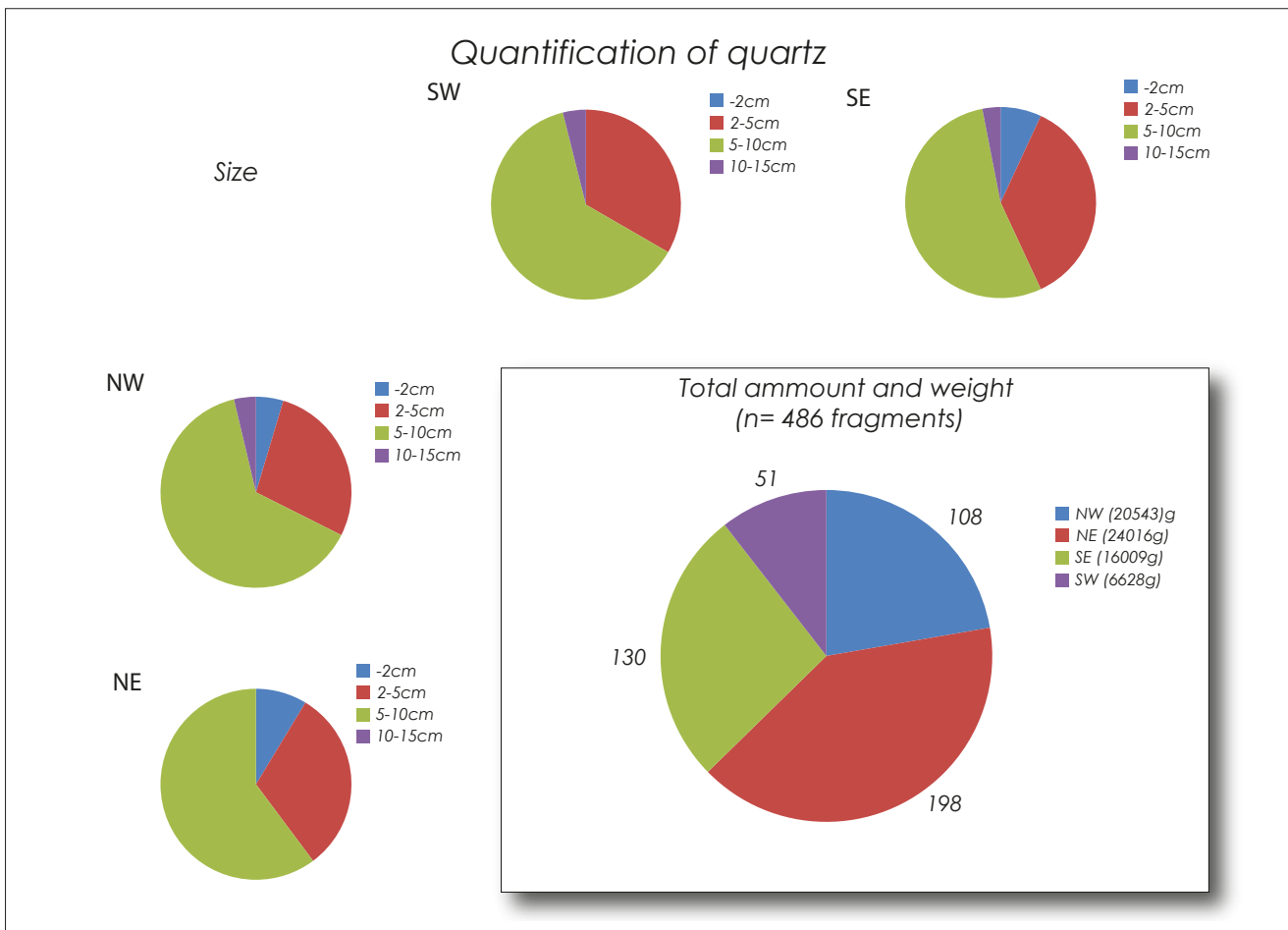

Fig. 132. Distribusjonen av kvartsbiter i kontekst 46–79. III.: Theo Gil Bell.

Fig. 132. The distribution and quantification of quartz fragments in contexts E46 and E79. III.: Theo Gil Bell.

sirkulære røysas overflate eller et utjevne fundament for de tre sirlig sorterte steinlagene i kjerneøysa (E46).

Under den ujevne, sirkulære røysa ble det avdekket ei steinlegging med et tydelig kantkjede (E80). Innenfor det sirkulære kantkjedet ble det identifisert to ulike kontekster tolket som begravelser (E70B, E81A). E70A er representert ved et bevart kullag, mens E81A tilsvarer en beinkonsentrasjon forstyrret av det seinere oppbygde gravkammeret.

Begge mellomfasene, sirkulær røys og steinlegging, var anlagt oppå et lag tolket som resultat av utjevning av den rektangulære haugen (E17). Videre ble det påvist kullag på begge sider av steinlegginga (E15, E16). Like øst for steinlegginga ble det funnet ei lita røys bygd opp over en stor, jordfast stein (E88).

6.1 Sirkulær røys (fase 7)

Ved utgraving av den sirkulære røysa ble det satt av to foreløpige profilkanter for å kunne dokumentere eventuelle ulike steinlag og deres relasjon til gravkammeret. Profilene orientert nordøst-sørvest og nordvest-sørøst ble anlagt ut fra kammerets langsida

og bredside. Røysa ble således delt inn i fire kvadranter benevnt NØ, NV, SØ og SV. Etter fjerning av det øvre steinlaget i halve røysa var det mulig å dokumentere forholdet mellom det øvre småsteinslaget og det nedre laget av større steiner, før hele småsteinslaget ble bortgravd (fig. 131).

Øvre småsteinslag (E46)

E46 tilsvarer det øvre laget av nevestore steiner. Det var ikke innslag av jordmasser mellom steinene, men det ble funnet store mengder kvartsavslag av størrelsesorden 5–10 cm. Kvartsen ble samlet inn og relatert til de respektive kvadrantene den ble funnet i (fig. 132). Røysa hadde en største diameter på 9,0 meter. Småsteinslaget hadde en tykkelse på 20 cm og dets ytre avgrensing ble målt inn som AR 21746. I tillegg ble det foretatt systematisk innmåling i lagets overflate for å ha mulighet til å kunne gjenskape røysas form i en 3D-modell.

Lag av store steiner (E79)

E79 er representert ved et lag av store steiner avdekket direkte under småsteinslaget. Konteksten skilte seg ut

fra alle øvrige steinlag ved å være bygd opp av kantede steiner framfor vannrullede. Laget ga videre et mer uryddig inntrykk ved at steinene ikke var regelmessig anlagt for å skape ei jevn overflate (se fig. 131). I likhet med småsteinslaget var den ytre avgrensinga ujevn. Det er mulig at en del av forklaringa på den ujevne formen kan skyldes plasseringa av de store steinene i kjerunerøysa (E43).

Laget ble gravd manuelt ved at steinene ble lempet opp i maskinens grabb. Mellom steinene ble det observert innslag av humusholdig sand og kvartsavslag. Ved fjerning av de store steinene var det vanskelig å avgjøre om kvartsen utelukkende var knyttet til den øvre delen av steinlaget og således kunne ses i lys av den store kvartskonsentrasjonen i E46. Kvartsen fra E79 ble holdt sammen med kvartsen fra de respektive kvadrantene i E46 (se fig. 132).

Totalt ble det samlet inn 486 biter kvarts med ei samlet vekt på 66 kg. Tas det høyde for forstyrrelsene forårsaket av plyndringsgrop 1 og innplasseringa av kammeret, er det sannsynlig at mengden kvarts har vært opp imot 85 kg. Kvartsbitene var svært jevne i størrelse med et gjennomgående mål på 5–8 cm. Bitene var kantete og framsto som tydelig knuste. Imidlertid har det så langt ikke vært mulig å avgjøre om kvartsen har vært utsatt for ild. Videre ville det være interessant å få analysert enkelte biter der det tilsynelatende finnes spor etter bevart organisk materiale. Restene framstår som et mørkt, fett og muligens fastbrent avtrykk. Det kan samtidig ikke utelukkes at avtrykkene skyldes at kvartsbitene har vært i kontakt med den svært kullholdige kontekst E15.

6.2 Sirkulær steinlegging med kantmarkering (fase 4)

Etter graving av de store steinene i den sirkulære røysa ble det fokusert på graving og dokumentasjon av gravkammerets vegger. Området rundt kammeret ble nøye rensert opp og alle funn ble innmålt. Det ble her identifisert to ulike kontekster tolket som spor etter begravelser (E70B, E81A) innenfor ei sirkulær steinlegging med tydelig kantkjede (E80, E81B).

Kantkjede (E80)

E80 betegner et sirkulært kjede påvist under de store steinene i E79. Strukturen kom til syne i den relativt krevende opprensingsprosessen rundt det fjernede kammeret. Kjedet besto av større, hovedsakelig flate steiner anlagt i ei enkel rekke (fig. 133). Strukturen tolkes som kantkjedet til en steinlegging anlagt oppå vestlig del av den rektangulære haugen avdekket under.

Steinlegginga var anlagt noe skjevt mot nord i forhold til vestlig ende av den rektangulære haugen (se fig. 12 og 135). Strukturen med en diameter på 5,2 meter ble målt inn under koden 24236. Massen mellom steinene i steinlegginga besto av brun humusholdig sand med innslag av småstein (E81).

Stor helle i kantkjede (E82)

E82 tilsvarer ei større steinhelle sørøst i kantkjedet (se fig. 133). Steinen var til forskjell fra majoriteten av steinene i kjedet plassert med langsida ut. Den større hella ble viet spesiell oppmerksomhet med tanke på mulig underliggende sekundærbegravelse uten at det ble gjort funn i området.

Kullag i steinlegging (E70B)

E70B er representert ved et bevart kullag tolket som spor etter kremasjon (se fig. 133). Kullaget ble påvist like nord for kammerets vegg og ses i relasjon til E70A som ble gravd på et tidligere stadium da det ble påtruffet i bunnen av kammeret. De to kontekstene antyder hvordan kammeret har blitt plassert over en eldre begravelse. All masse fra det 5–8 cm tykke kullaget ble såldet. Det ble funnet en bit harpiks (F175), en bit slagg (F172) og brente bein med ei samlet vekt på rundt 4 gram (F160, 164, 267). 35 av de 41 leirkarskårene fra konteksten var av samme type som skårene i E70A og skriver seg alle trolig fra samme kar (F120–123, 125–127, 146, 168–171, 173, 174).

De seks øvrige skårene fra E70B må skrive seg fra et annet kar, men var av liknende type som de andre skårene (F143, 153, 183). Leirkarskårene illustrerer at kullaget i bunnen av kammeret (E70A) og i tilgrensende område nord for kammeret (E70B) utgjør samme kontekst, en eldre gravkontekst som kammeret har blitt bygd opp over, tilsvarende funndistribusjonen av bein (se fig. 123).

Beinkonsentrasjon og fyllmasse i steinlegging (E81A, E81B)

E81A tilsvarer en beinkonsentrasjon innenfor det brune sandlaget i steinlegginga (E81B). Funnkonsentrasjonen ble påvist i sørøstlig del av steinlegginga hvor den grenset inn mot området hvor kammeret hadde vært plassert. Konteksten har i likhet med E70 blitt forstyrt ved bygging av gravkammeret som således har blitt anlagt over to ulike lag med innslag av bein. Alle de små beinfragmentene er identifisert som menneskebein (Denham, 2009). I figur 123 er det forsøkt skapt en oversikt over identifiserbare bein og mengdeforhold i og utenfor kammeret. I tillegg til beinfragmenter ble det

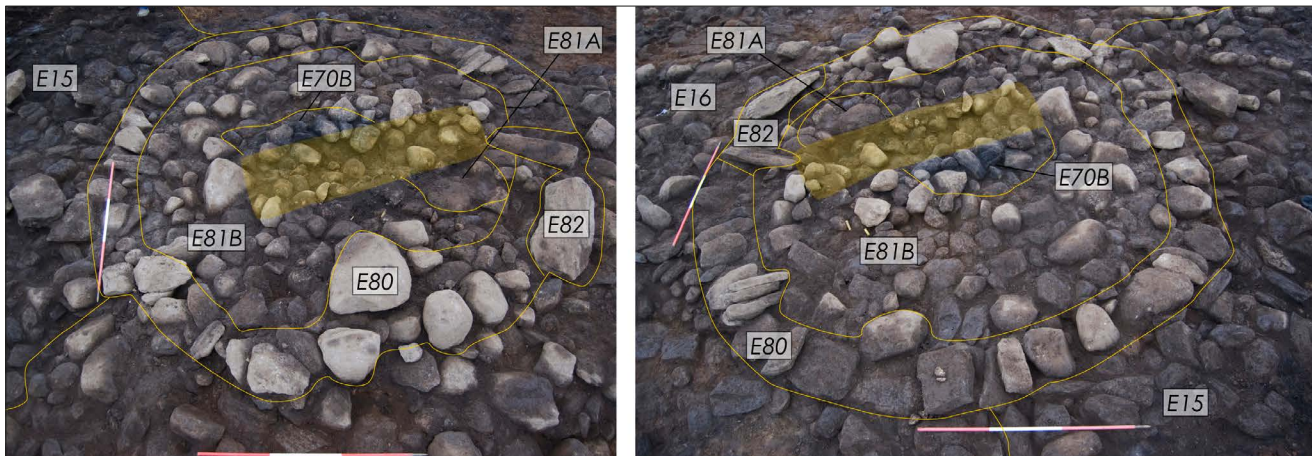

Fig. 133. Sirkulær steinlegging med kantkjede (E80). Bunnen av det utgravde kammeret er indikert med transparent gult. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 133. The circular kerb with a ring of stones along the edge (E80). The bottom of the excavated chamber is shown in transparent yellow. Ill.: Theo Gil Bell.

funnet fragment av en bronsefibula fra eldre romertid (F152). Fragmentet ble funnet 15 cm sør for kammerets vegg. Til tross for den korte avstanden til kammerets vegg virker funnkonteksten i beinlaget sikker. Det holdes således som lite sannsynlig at funnet skal ha kunnet forflytte seg ut av kammeret og tilfeldig havnet i en eldre gravkontekst. Mer trolig gir det diagnostiske funnet en klar pekepinn om en enkel begravelse fra eldre romertid innenfor steinlegginga. Samtidig byr funnet på en bakre datering av kammerets konstruksjon.

E81B er representert ved det brune humusholdige sandlaget som utgjorde fyllmassen i steinlegginga. Ved graving av laget ble det gjort funn av en større bit jernslag (F178), leirkarskår (F177, 179, 180), biter av brent leire (F237) og noe brent bein (F239). De små beinfragmentene veide til sammen 0,5 gram og ble funnet sør i steinlegginga. De ubestembare fragmentene antas å være relatert til en eldre kontekst som har blitt forstyrret av kammerets plassering eller bygging av steinlegginga. Likeledes var de seks leirkarskårene av samme type keramikk som ble funnet på bunnen av den rektangulære haugen.

6.3 Kontekster rundt steinlegging (E88, E15, E16)

Steinpakning over stor, jordfast stein (E88)

I østlig kant av det store steinlaget i den sirkulære røysa (E79) ble det oppdaget et separat anlegg (E88). En større pakning av mellomstore steiner dannet ei noe ujevn oval til triangulær røys (se fig. 135). Anlegget var i likhet med den større sirkulære røysa dekket av småsteinslaget, men over det mindre anlegget ble det observert innslag av skjørbrente steiner. Steinene var omgitt av brun humusholdig sand, men det ble ikke

observert kull i tilknytning til de skjørbrente steinene. Etter fjerning av småsteinslaget kom det til syne en steinpakning av mellomstore steiner som var 2,3 meter lang og 2,1 meter bred. Anlegget ble dokumentert i plan og gravd separat. Det ble ikke gjort funn ved graving og testsålding av massen fra anlegget.

Under kontekst E88 ble det først påvist et tynt kullag tolket som del av kontekst E16. Ved opprens av overflata til den rektangulære haugen kom det til syne en stor, jordfast stein (E89). Beliggenheten til den jordfaste steinen var helt i samsvar med den ovale steinpakninga, slik at røysa framstår som bygd opp over steinblokka. Steinen framsto som en tydelig anomali med en sentral beliggenhet i den rektangulære haugen. Steinen var sprukket opp i tre deler og sprekkene ble grundig undersøkt uten at det ble gjort andre funn enn tre mindre kvartsbiter (se fig. 13, 135, 136 og 138).

Kullag utenfor steinlegging (E15, E16) (fase 6)

Svært finkorna, siltige kullag ble påtruffet allerede ved søkesjaktene gjennom jordkappa. Lagene skulle etter

Fig. 134. Kullaget (E15) bevart under jordkappa.

Fig. 134. The charcoal layer (E15) preserved under the earthen cap.

hvert vise seg å være av omfattende omfang da de ble påvist innenfor avgrensinga av jorddekket og fortsatte inn under kjernerøysa (fig. 134). Ettersom de to likartede kullagene ikke kunne observeres sammenhengende, kunne det ikke sikkert konkluderes med at det var tale om samme fenomen. Således ble kullaget vest for kjernerøysa benevnt E15, mens kullaget observert øst for røysa ble omtalt som E16.

Det skulle etter hvert vise seg at kullagene også var eldre enn den sirkulære røysa representert ved de to steinlagene E46 og E79. Samtidig representerer kullhorisontene yngre aktiviteter enn den rektangulære haugen og trolig også den sirkulære steinlegginga. Kullhorisontene omgir steinlegginga, men det ble ikke funnet spor etter kullag inni eller under E80. Det framstår således som om det er utført omfattende aktiviteter knyttet til ild etter anleggelse av steinlegginga (E80) og før bygging av røysa av større steiner (E79).

E15 besto av svart, svært finkornet kull iblandet silt. Laget var uten innslag av stein og med en finhetsgrad mer i retning av sot enn kull. Østlig ende av laget var forseglet av kjernerøysa, mens vestlig del strakk seg helt ut til et nytt kullag tolket som rest etter fotgrøft (E19). Konteksten hadde et areal på 62 m² med en største utstrekning på 7 meter øst-vest og 8 meter nord-sør. E15 var langt tykkere og framsto som bedre bevart enn E16. Tykkelsen varierte fra 2 til 15 cm, og laget var tykkest i ytre del mot vest. Dette kan muligens henge sammen med en sterk grad av komprimering under vekta av den sirkulære røysa og kjernerøysa. Med en gjennomsnittlig tykkelse på 10 cm kan lagets bevarte volum beregnes til å ha vært rundt 6 m³. I bunnen av hovedprofilen mot vest ble det tatt ut en kullprøve fra vestlig del av kontekst E15 (2008/14-83). Da det ikke ble funnet nok kull til datering fra det sotete laget, ble det nødvendig å sende inn en sedimentprøve fra kullaget i bunnen av søyle 82.

Sedimentprøve 2008/14-82 har gitt datering AD 260-365 (TUa-8103A).

E16 var i likhet med E15 et svært finkornet, sotet kullag. Laget var noe siltig, men inneholdt ikke innslag av humus. E16 var langt tynnere enn E15 med kun et par cm bevart. Halve laget var dekket av kjernerøysa og kullhorisonten var hovedsakelig bevart i området oppå det rektangulære anlegget. Dette til forskjell fra E15 som var velbevart i et område vest for det rektangulære anlegget ettersom steinlegginga, som utgjorde kullagets avgrensing, var anlagt helt i vestlig ende av den rektangulære haugen. På den andre siden vil begge kullagene kunne sies å være bevart innenfor et område som har vært forseglet av den seinere

jordkappa til den monumentale haugen. Laget var således bevart i en lengde av 7 meter øst-vest med en bredde på 4,6 meter. Mens E16 var bevart i et areal av 35 m², kan volumet beregnes til å ha vært i underkant av 1,5 m³. I bunnen av den østlige profilen ble det tatt ut to kombinerte jord- og kullprøver fra E16 (2008/14-145, 146). Mjølbærfrø fra prøven har blitt datert AD 260–365 (TUa-8111). Det komplette sammenfallet i dateringer av E15 og E16 bekrefter antagelsen om at kontekstene utgjør deler av ett kullag. Videre kan sammenfallet i dateringene muligens tas til inntekt for at den omfattende brenninga har funnet sted i løpet av et begrenset tidsrom. Kullaget tolkes som spor etter ritualer utført i tilknytning til eksisterende gravanlegg og med en mulig relasjon til anleggelse av nye monumenter.

Samlet sett ble det avdekket flere større anlegg og mulige gravkontekster som peker mot en intensiv bruk før bygging av den monumentale haugen. De to steinlagene E79 og E46 betraktes som ei egen, eldre røys som tydelig skilte seg ut fra de sorterte steinlagene i kjernerøysa relatert til jordkappa. Mens kjernerøysa hadde en diameter på 13 meter og et svært symmetrisk kantkjede, var røysa under kun 9 meter i diameter og karakterisert av ei ujevn ytre avgrensing. Det er mulig at den ujevne ytterkanten skyldes seinere forstyrrelser påført ved konstruksjon av det store steinlaget i kjernerøysa. Gravkammeret tolkes som bygd inn i den sirkulære røysa ved konstruksjon av den seinere kjernerøysa, og det holdes som sannsynlig at inngrepet vil ha kunnet forstyrret eventuelle graver relatert til den eldre røysa.

Under røysa ble det avdekket ei sirkulær steinlegging med et kantkjede av større, hovedsakelig flate steiner (E80, E81). Steinlegginga med en diameter på 5,2 meter var sentrert i forhold til den yngre røysa. Kullag E70B tolkes som steinleggingas primærgrav, noe som tidfester anlegget til 360–195 BC. Sørøst i steinlegginga ble det påvist en konsentrasjon av brente bein (E81B) tolket som ei mulig sekundærgrav. Et fragment av en bronsefibula gir begravelsen en typologisk datering til eldre romertid.

Øst for steinlegginga ble det avdekket ei lita røys som seinere skulle vise seg å være anlagt direkte over en stor, jordfast stein (E89, E88). Anlegget må være yngre enn kullaget fra yngre romertid, eldre enn småsteinslag E46 som den var dekket av og muligens samtidig med storsteinslag E79 i den sirkulære røysa. Den vesle røysa inneholdt mye skjorbrent stein, men det ble ikke observert kull ved undersøkelse av anlegget. Det ble heller ikke gjort gjenstandsfunn ved sålding av massen fra røysa.

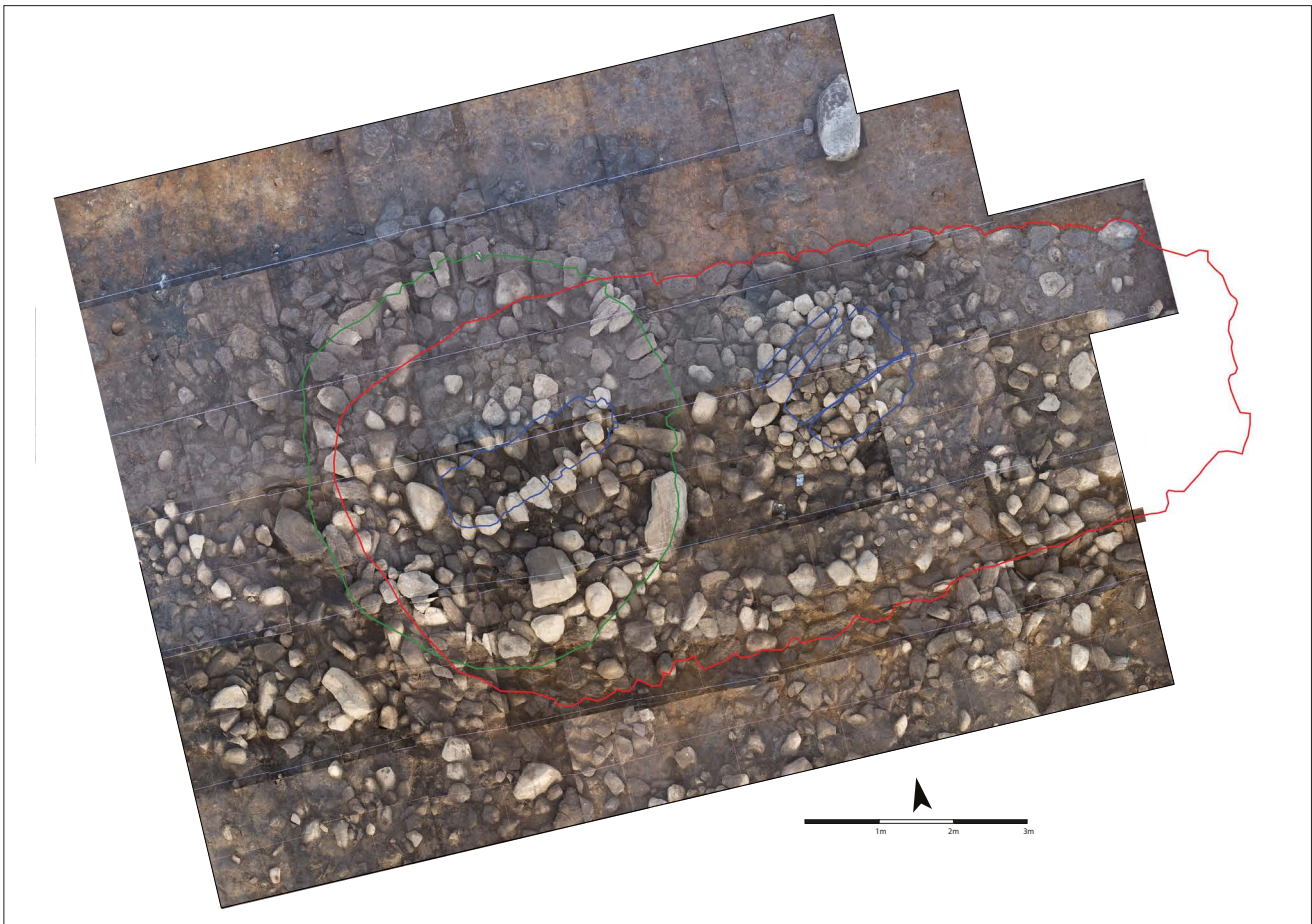

Fig. 135. Oversikt over forholdet mellom omrisset av rektangulær haug (rød), steinlegging (grønn), kammer (blå) og den store, tredelte steinen under den vesle røysa (E88) etter fjerning av kullag E15 og E16. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 135. Overview of the relationship between the perimeter of the rectangular mound (red), the circular kerb (green), the chamber (blue) and the large stone split in three under the small cairn (E88) after removing the charcoal layer (E15 and E16). Ill.: Theo Gil Bell.

7. Rektangulær haug (fase I)

Ved graving av kullagene E15 og E16 rundt den sirkulære steinlegginga, ble det avdekket ei noe uregelmessig overflate av mellomstore til store steiner (E17). Horisonten framsto som noe omrotet, men kunne ved nærmere opprens relateres til ei tydelig steinrekke som viste seg å fortsette inn under nordlig del av steinlegginga (E38). Ved videre arbeid ble det konstatert ei tilsvarende, parallell steinrekke 5 meter lenger sør. De to steinrekkene utgjorde langsiden til et større, rektangulært anlegg som var 12 meter langt og 5 meter bredt. Fyllmassen besto av mellomstore steiner omgitt av mørkebrun, humusholdig sand (E39A-B). Innenfor det lave anlegget ble det påvist flere strukturer der noen av dem kan tolkes som mulige graver (E90–E93, E96).

7.1 Oppbygging av rektangulær haug (E17, E38, E39)

Forstyrret overflate rektangulær haug (E17)

E17 betegner ei overflate av mellomstore til store steiner iblandet lys brun sand (*interface*). Horisonten har blitt

tolket som resultat av utplanering av den rektangulære haugen for å skape et lavt, jevnt steinfundament som det kunne reises nye monumenter over. Således antas det at den rektangulære haugen opprinnelig var høyere og at den seinere forstyrrelsen har resultert i spredning av de øvre lag til området utenfor den rektangulære kantmarkeringa (fig. 135 og 136). Konteksta rommer dermed strengt talt både ei delvis ødelagt overflate innenfor anlegget (E39) og de utplanerte massene deponert utenfor kantmarkeringa. På bakgrunn av stort tidspress og grad av omroting ble ikke hendelsen delt inn i flere underenheter.

E17 framsto som tykkere i den vestlige delen som hadde vært dekket av steinlegging, mellomliggende røys og kjerneøys. På den nordlige sida, hvor E17 var blandet med kullag E15, sammenfalt avgrensinga med grensa for kjerneøysa (fig. 136). Spredninga framsto som mer omfattende mot vest og sør der de omrotede steinene strakte seg helt ut til grensa for jordkappa. Likeledes sammenfalt den østlige avgrensinga med jordkappas tidligere omfang. Den østlige delen av E17

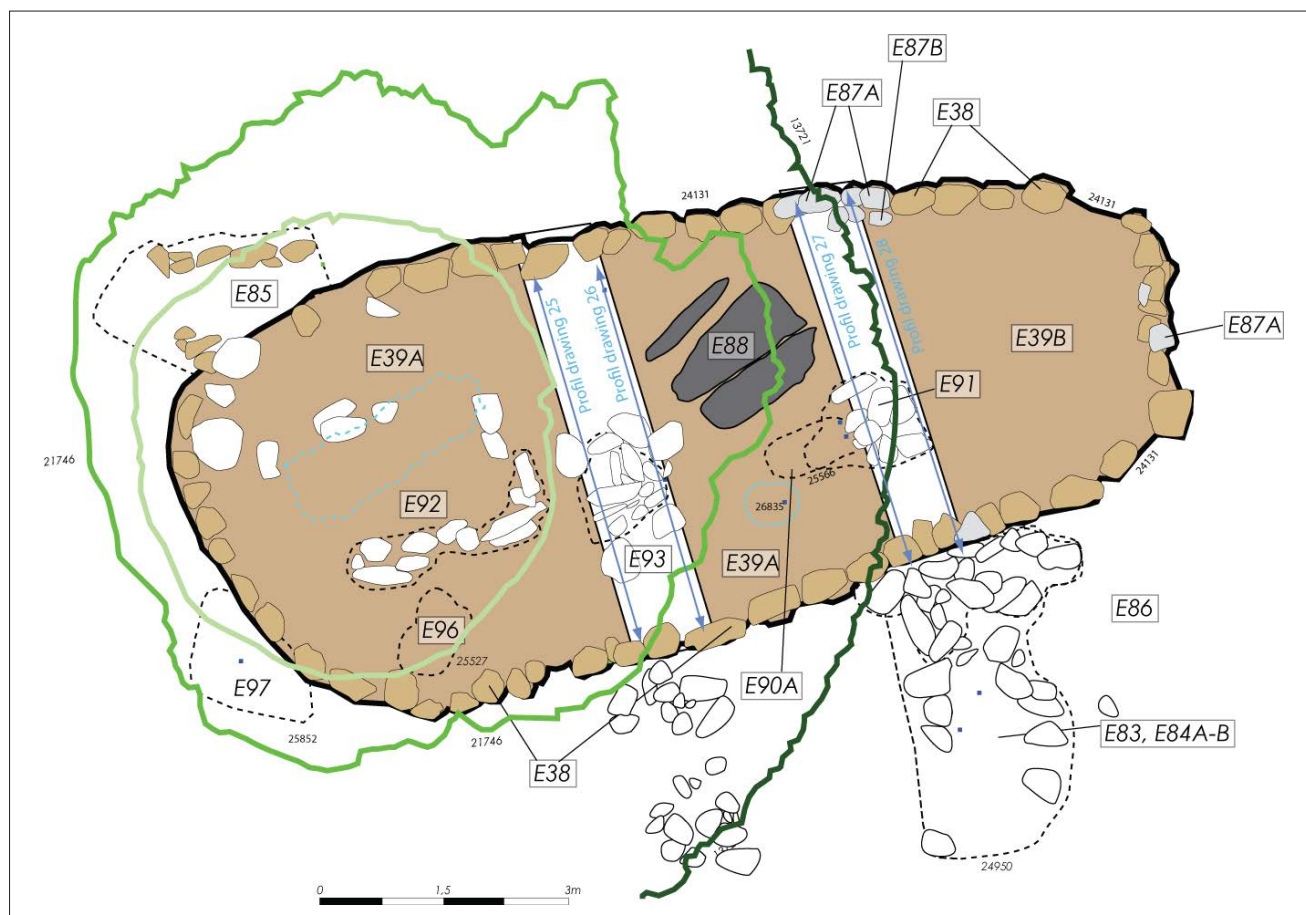

Fig. 136. Skisse av ulike kontekster relatert til den rektangulære haugen. Den lysegrønne sirkelen er omrisset til den yngre steinlegginga, den større sirkelen er omrisset av mellomrøysa og den mørkegrønne linja markerer omrisset til kjernerøysa i haug I. III.: Theo Gil Bell.

Fig. 136. Plan of various contexts related to the rectangular mound. The light green circle is the outline of the later kerb, the larger green circle is the outline of the middle cairn and the dark green line marks the outline of the main cairn within Mound I. III.: Theo Gil Bell.

var tydelig avgrenset og tilsvarte området omtalt som plattformen allerede ved fjerninga av jordkappa.

I nordøstlig del var det mulig å følge den tydelige avgrensinga fra østlig ende. I dette området framsto ytterkanten som ei tydelig rekke av større, flate steiner langs et dekke av mellomstore steiner. Ved vidare framrensing ble det klart at kantmarkeringa fortsatte inn under det sirkulære kantkjedet til steinlegginga (E80). I sør og vest var situasjonen mer uoversiktlig da området var preget av mye stein uten noe tydelig deponeringsmønster. 5 meter sør for den tydelige steinraden lyktes det å finne ei tilsvarende kantmarkering. Steinrekka var dekket av det som nå framsto som omdeponert masse fra fyllmassen (E39) mellom de parallelle rekkene.

Den vidare renseprosessen var tidkrevende og det ble prioritert tatt i bruk maskin for å få fram det større anlegget som vi nå så konturene av. Ved fjerninga av de omdeponerte steinene utenfor kantmarkeringa ble det fokusert på sekundære strukturer og mulige graver anlagt i tilknytning til den lave gravhaugen (fig. 13, 19 og 136). I nordvestlig og sørøstlig kant av det

rektangulære anlegget ble det avdekket to strukturer tolket som graver (E83–E85).

Kantkjede rektangulær haug (E38)

E38 tilsvarende den rektangulære haugens kantkjede av større, flate steiner. Anlegget målte 12 meter øst-vest og bredden varierte fra 4,0 meter i øst til 5,5 meter i vest. Den vestlige enden var svært avrundet i formen, mens den østlige enden ga et mer kantet inntrykk. I overflata framsto kantmarkeringa som bygd opp av ei enkel rekke av hovedsakelig flate steiner anlagt med langsida utover. I profilene ble det imidlertid klart at kantmarkeringa trolig har inkludert minimum to horisontale steinlag som har vært skrådd inn mot anleggets overflate (fig. 94 og 137). Det må trolig tas høyde for at det opprinnelig har vært flere nivåer ettersom haugen framsto som kraftig utplanert.

Mulig øvre steinrekke i kantkjede (E87A, E87B)

E87A benevner de steinene som kan tolkes som spor etter ei øvre steinrekke over kantkjedet (E38). De

fragmentariske restene etter ei mulig øvre steinrekke var synlige i nordlig kant av østlig profilbenk (fig. 136 og 137). Til tross for tydeligheten i enkelte, bevarte intervaller kan det ikke slås fast med sikkerhet at kantkjedet i sin helhet har vært bygd opp av flere, vertikale steinrekker.

E87B tolkes som mulige utglidde rester etter øvre steinrekke i kantkjedet (E87A). Steinene ble hovedsakelig påvist på innsida av E38, men i begge ytterkantene av den østlige profilbenken ble det avdekket steiner tolket som spor etter ei øvre steinrekke forskjøvet utover og muligens innover (fig. 136).

Fyllmasse rektangulær haug (E39)

E39 representerer det rektangulære anleggets fyllmasse av mellomstore steiner iblandet mørkebrun, noe humusholdig sand. Selv om massen var dominert av stein gjør innslaget av humusholdig sand det påkrevd å omtale anlegget som en haug. Det er vanskelig å beregne hvor høy haugen opprinnelig kan ha vært før utplaneringa fant sted. Monumentet var anlagt direkte oppå undergrunnen og det ble ikke funnet antydning til forseglede markoverflate under steindekket. Massen

var fylt på innenfor kantmarkeringa uten tegn til oppbygging av regelmessige mønstre eller annen form for sortering av steinene. Den store, jordfaste steinblokka (E89) hadde imidlertid en sentral lokalisering innenfor anlegget, og det kan ikke utelukkes at haugen nettopp har blitt bygget opp rundt den karakteristiske steinen.

Vestlig del av anlegget hadde en mer omfattende tykkelse enn østlig del. Således har vestlig del blitt benevnt E39A, mens østlig del tilsvarer E39B. Forholdet tolkes som et resultat av at vestlig del har vært forseglet av påfølgende sirkulære monumenter i form av steinlegging og røys, mens østlig del først ble dekket ved den seinere anleggelsen av jordkappa over kjerneverøysa. På denne bakgrunnen ble det etter plandokumentering besluttet å anlegge én profilbenk gjennom vestlig del og én profilbenk gjennom østlig del av den rektangulære haugen. Den østlige benken ble plassert slik at profilet mot vest hadde vært dekket av kjerneverøysa, mens profilet sett mot øst kun hadde vært forseglet av jordkappa. Det vestlige benken ble plassert i grenseområdet mellom den tidligere beliggenheten til den sirkulære steinlegginga og røysa tolket som en mellomfase mellom steinlegginga og kjerneverøysa (fig. 135 og 136).

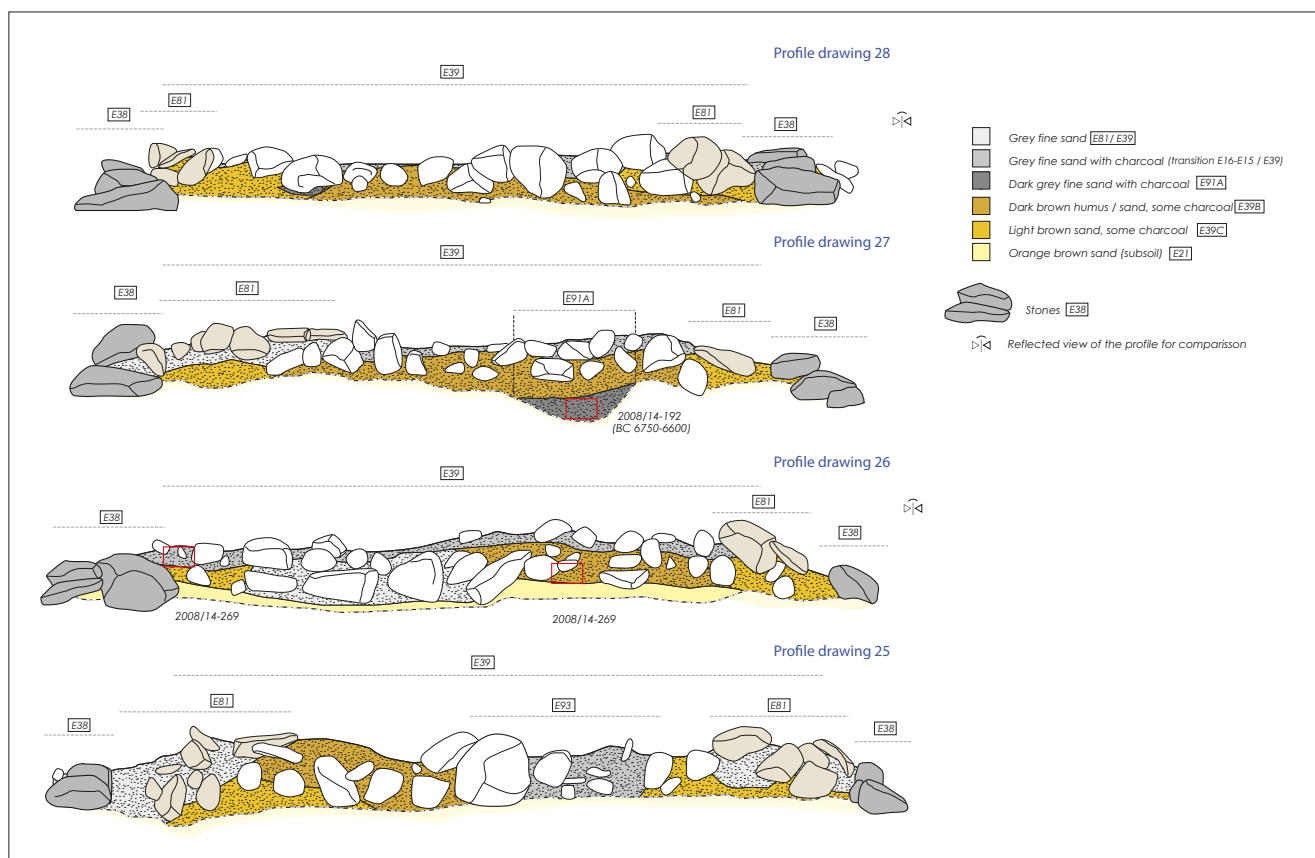

Fig. 137. Sammenligning av profilene gjennom den rektangulære haugen. To av profilene er speilvendt for enklere sammenligning. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 137. Comparative view of the profiles through the rectangular mound. Note that two of these profiles have been mirrored in order to make the comparison easier. Ill.: Theo Gil Bell.

Ved hjelp av de to smale profilbenkene ble det avlange anlegget delt inn i tre deler. Det ble først gravd 10 cm ned i fyllmassen i området mellom de to profilene. Nivået ble fotodokumentert, men steinene i laget framsto som tilfeldige uten tegn til regelmessig plassering. Resten av fyllmassen ble deretter gravd ned til toppen av undergrunnen hvor det ble påvist tre nye kontekster (E88, E90A, E91A). I vestlig del av anlegget ble det avdekket to kontekster (E92 og E96), mens ingen steinkonsentrasjoner eller fyllskifter ble påtruffet i østlig del av anlegget (fig. 136).

Fra den østlige profilbenken ble det tatt ut to kombinerte kull- og jordprøver (2008/14-269 og 270). Prøvene ble ikke prioritert med hensyn til datering da det ikke kunne utelukkes at fyllmassen hadde vært utsatt for forstyrrelser. Etter dokumentasjon av de fire profilene ble massen her likeledes gravd ned til undergrunnen. Det ble avdekket ansamlinger av kantstilte steiner under begge profilbenkene (E91B og E93). De tre ulike steinansamlingene var alle plassert oppå undergrunnen og lå på linje noe sør for haugens midtakse (fig. 136). Mens all masse rundt påviste strukturer ble såldet, ble det kun foretatt testsålding underveis i gravinga av øvrig fyllmasse (E39). Den rektangulære haugens kantkjede ble gravd til slutt da den utgjorde en nyttig referanseramme ved dokumentasjon av strukturer i og under haugens fyllmasse.

Det ble funnet en god del leirkarskår i overgangen mellom E39 og undergrunnen. Funnene var hovedsakelig konsentrert til sørlig del av anlegget, noe vest for haugens sentrum (fig. 136). I dette området ble det påvist ei grop som hadde et høyt innslag av leirkarskår (E96). Alle skårene var av samme grove gods fra minimum to ulike kar. Bitene var tydelig utsatt for slitasje, og kantene var avrundet i en slik grad at forsøk på sammenliming var umulig. Det er vanskelig å avgjøre om skårene er samtidige med den rektangulære haugen eller kan tilskrives eldre aktiviteter på stedet. Slitasjen kan være påført i forbindelse med bygginga av den rektangulære haugen. Samtidig kan det ikke sikkert utelukkes at keramikken kan ha inngått i rituelle aktiviteter i forbindelse med konstruksjon av haugen, noe som vil kunne ha resultert i et funnbilde av spredte, tilsynelatende slitte leirkarskår. Det ble ikke påvist klare huskonstruksjoner i området, men i tillegg til nedgravinger med dateringer til eldre steinalder, ble det funnet stolpehull i vestlig del av anlegget som muligens kan skrive seg fra to- og treskipa hus fra overgangen mellom yngre steinalder og eldre bronsealder. Leirkarskårene kan skrive seg fra eldre aktiviteter på stedet, noe som samtidig representerer den enkleste

Fig. 138. Den store, jordfaste steinen kommer fram under graving av rektangulær haug.

Fig. 138. The large stone appearing during the excavation of the rectangular mound.

forklaringa på materialets slitte karakter. Likeledes peker en funndistribusjon begrenset til overgangen mellom nedre del av fyllmassen og undergrunnen i retning av at haugens bunn utgjør ei kontaktflate mot eldre aktivitetsområder.

7.2 Strukturer innenfor rektangulær haug (E89–E93, E96)

Samtlige påviste anlegg bygd opp over undergrunnen innenfor haugen viste tegn til seinere forstyrrelser. De tre ansamlingene av kantstilte heller langs det rektangulære anleggets midtakse kan trolig tolkes som spor etter gravgjemmer til tross for at det ikke ble funnet bevarte bein eller gravgods (E91–E93). Det ble avdekket to strukturer gravd ned i undergrunnen som kan være relatert til haugen eller representere eldre aktiviteter i området (E90, E96). I den forbindelse må det samtidig tas høyde for at lokaliseringa av monumentet kan være valgt ut fra stedets betydning nettopp i form av eldre aktiviteter eller forestillinger knyttet til naturfenomener som den store steinblokka avdekket under haugen (E89).

Stor, jordfast stein (E89)

E89 utgjør den store, jordfaste steinen avdekket under den rektangulære haugen. Blokka var omgitt av haugens fyllmasse (E39) og lå sentralt plassert noe nordøst for anleggets sentrum (se fig. 135, 136 og 138). Steinen var gråblå med forvitret, myk overflate. Det ble ikke observert liknende, skifrige steinblokker ved avdekking av høydedraget. Steinblokka var sprukket opp i tre parallelle deler med det resultat at det var to dype, jordfylte sprekker imellom. All masse rundt steinen ble såldet, men det ble ikke funnet brente bein, hasselnøtt-skall, gjenstander eller kullkonsentrasjoner. Imidlertid ble det funnet tre mindre kvartsavslag i den sørlige sprekken. Det ble ikke funnet kvartsbiter i den øvrige fyllmassen i den rektangulære haugen. Steinblokka har først blitt omgitt av den rektangulære haugen, og på et seinere tidspunkt har det blitt anlagt ei oval røys (E88) over den karakteristiske steinblokka. Det er her verd å merke seg at den store steinen var helt dekket av den rektangulære haugen slik at den ikke var synlig ved anleggelse av den vesle røysa.

Grop 25566 (E90A, E90B)

E90A betegner fyllmassen i grop 25566 som besto av mørkegrå kull- og humusholdig sand. Den ovale gropa var orientert øst-vest der østlig del fortsatte inn i den østlige profilbenken og steinansamling E91 (se fig. 136). Gropa var 1,0 meter lang og 0,5 meter bred. Sørlig halvdel av nedgravinga ble gravd først for å kunne dokumentere et langsgående profil gjennom strukturen. All masse ble såldet uten at det ble gjort funn. Det ble heller ikke observert skjorbrente steiner i den kullholdige nedgravinga. Det ble tatt ut en kullprøve fra profilet øst-vest (2008/14-191) og en kullprøve fra profilbenken i øst (2008/14-192). Kull av bjørk fra sistnevnte har gitt datering til 6750–6600 BC (TUa-8321, se fig. 137). Det er således klart at gropa må tilskrives eldre aktiviteter

Fig. 139. Kontekst E92 til venstre og kontekst E93 til høyre (se også fig. 136).

Fig. 139. Context E92 to the left and context E93 to the right (see also Fig. 136).

på stedet. Ved graving av strukturen ble det ikke gjort funn av steinartefakter til tross for at all masse ble vannsåddet.

E90B representerer gropas nedskjæring i undergrunnen. Nedgravinga var jevnt buet med en dybde på 20 cm.

Heller i øst (E91A, E91B)

E91A tilsvarer ei mellomstor, horisontalt plassert steinhelle (se fig. 136). Konteksta ses i relasjon til de øvrige hellene avdekket inne i den østlige profilbenken like ved (E91B).

E91B betegner ei ansamling av mellomstore, hovedsakelig flate steiner påvist i forlengelsen av hella E91A. Strukturen ble påvist ved graving av østlig profilbenk. Videre ble steinansamlinga funnet i forlengelsen av grop E90. Steinene var anlagt i en rektangulær form oppå undergrunnen. De fleste steinene var kantstilte, noe som ledet tolkinga i retning av et mulig gravgjemme. Massen mellom steinene skilte seg imidlertid ikke ut fra øvrig fyllmasse (E39). Det ble heller ikke gjort funn ved sålding av massen mellom og rundt steinene.

Kontekstene E90 og E91 ble tolket til å kunne være sammenhengende. Den tidlige dateringa fra grop 25566 tilsier imidlertid at dette trolig ikke er tilfelle. Det er mulig at de flate steinene (E91) kan utgjøre et mindre gravgjemme uten bevarte spor etter avdøde, eller at ansamlinga representerer restene etter et gravgjemme utsatt for seinere inngrep.

Kantstilte heller i vest (E92)

E92 er representert ved en ansamling av kantstilte heller i vestlig del av den rektangulære haugen (fig. 136). Steinene var reist på toppen av undergrunnen. Anlegget hadde en langstrakt form som målte 2,4 meter øst-vest. Steinrekka øst-vest var helt i linje med den sørlige rekka av kantstilte steiner i kontekst E93 (fig. 136). Imidlertid var det anlagt enkelte steiner, inkludert en stein som tydelig minnet om en gavlstien, i 90 graders vinkel i østlig kant av steinrekka (fig. 137–139). Disse steinene framstår som en østlig vegg og ytre avgrensing i forhold til E93. Det ble ikke funnet tilsvarende steinrekker som kunne utgjort vestlig og nordlig vegg i et mulig kammer. Ved sålding av massen ble det gjort funn av enkelte brente beinfragment med tverrmål under 4 mm. Anlegget kan muligens tolkes som de bevarte restene etter et gravgjemme.

Kantstilte heller mellom E91 og E92 (E93)

E93 tilsvarer ansamlinga av kantstilte heller påvist ved graving av den vestlige profilbenken (fig. 136). Anlegget

framsto som et lite, kvadratisk gravgjemme med åpning mot vest og E92. Strukturen målte 0,95 meter nord-sør. Både sørlig og østlig side besto av tre til fire tettstilte, tynne heller. Sørlig side var i linje med sørlig steinrekke i E91 i øst og E92 i vest. All masse ble såldet uten at det ble gjort funn. Det er mulig at steinkonstruksjonen representerer de bevarte restene etter et gravgjemme isolert sett eller i sammenheng med E92 og muligens også E91 (se fig. 136).

Grop med leirkarskår, 25527 (E96)

E96 representerer ei grop som ble påvist under sørvestlig del av det rektangulære anlegget, like sør for steinansamling E92 (se fig. 136). Gropa ble målt inn som 25527. Strukturen var ujevnt oval i formen med lengde på 1,0 meter og bredde på 0,6 meter. Den grunne nedgravinga var karakterisert av noe spettet mørkebrun, humusholdig sand. I gropa ble det funnet en konsentrasjon av leirkarskår og all masse ble vannsåldet. Keramikken skriver seg fra minimum ett kar og var av samme sort som skårene funnet i overgangen mellom haugens fyllmasse og undergrunnen. Det var ikke mulig å ane konturene av ei urne i gropa da skårene lå spredt. Det kan ikke utelukkes at funnbildet kan være påvirket av seinere forstyrrelser, men det holdes som lite sannsynlig at all keramikken fra bunnen av fyllmassen opprinnelig skriver seg fra gropa. Det er vanskelig å avgjøre om gropa bør ses i relasjon til eldre aktiviteter forstyrret av seinere haugbygging eller vurderes som anlagt i forbindelse med haugkonstruksjonen.

For å summere opp kan den rektangulære haugen betraktes som det eldste monumentet på stedet, men det er knyttet usikkerhet til om alle strukturene påvist i overgangen mellom haugen og undergrunnen er samtidige med det rektangulære anlegget. Leirkarskårene utsatt for kraftig slitasje funnet i overgangen mot undergrunnen kan indikere eldre aktivitet som muligens kan knyttes til bosetting. Gropa under sørlig del av den rektangulære haugen kan betraktes som samtidig med keramikken da det ble funnet en stor andel leirkarskår av denne typen i nedgravinga. Videre har datering av trekull fra den avlange gropa opprinnelig tolket som ei mulig grav gitt datering tilbake til eldre steinalder (E90). Den store, jordfaste steinen kan også ha spilt en viktig rolle i menneskenes bevissthet i lang tid før det ble valgt å inkorporere den i det rektangulære monumentet.

De kantstilte hellene reist oppå undergrunnen og omgitt av fyllmassen i den rektangulære haugen ble i utgangspunktet tolket som samtidig med monumentet

Fig. 140. Vertikale heller i toppen av anlegg 24950 (E83, 84 og 86) nede til venstre, i kanten av den rektangulære haugen.
Fig. 140. Vertical stone slabs in the uncovered surface of feature 24950 (E83, 84 and 86) down to the left, at the edge of the rectangular mound.

(E91-93). Imidlertid kan det ikke utelukkes at noen av dem har vært sekundært inkorporert da det er uklart om kontekstene representerer restene etter to eller tre kamre. I så måte kan E91 lengst øst utgjøre spor etter en sekundærbegravelse, noe som kan sies å underbygges ved at hellene antyder et lite gravgjemme som kan ha rommet ei seinere innplassert branngrav. Det er knyttet usikkerhet til om kontekst E92 og E93 sammen utgjør restene etter en begravelse eller representerer to ulike gravgjemmer. E92 gir inntrykk av et mannslangt kammer som kan ha utgjort ei primærgrav, forskjøvet mot vest i forhold til haugens sentrum. E93 har på den andre siden en mer sentral lokalisering innenfor anlegget og en mer forseggjort oppbygging av tynne, tettstilte heller. Graden av forstyrrelser medfører at det er vanskelig å komme fram til sikre tolkninger vedrørende graver i den rektangulære haugen.

8. Anlegg relatert til rektangulær haug (fase 2)

Tre anlegg var anlagt inntil kantkjedet til den rektangulære haugen. Strukturene tolkes som yngre enn haugen da de var anlagt i tilknytning til dets yttermarkering. I sørvestlig kant ble det påvist et område med kraftig rødbrunt sand (E97). Ved maskinell graving i områdene utenfor den rektangulære haugen ble det videre påvist to strukturer tolket som mulige sekundærgraver (E83–E85). Anleggene karakterisert av flate steiner var anlagt inntil kantkjedet på nordvestlig og sørøstlig side (se fig. 12, 13 og 136).

Mulig sekundærgrav i sørøst, 24950 (E83–84)

E83 betegner fyllmassen i anlegget påvist i sørøstlig kant av den rektangulære haugen (se fig. 136). Fyllmassen besto av brun humusholdig sand iblandet

Fig. 141. Anlegg 25358 (E85) langs nordvestlig kant av den rektangulære haugen nede til høyre (se også fig. 136).
 Fig. 141. Feature 25358 (E85) along the north-western edge of the rectangular mound in the lower right (see also Fig. 136).

Fig. 142. Rødbrent sand (E97) på utsida av den rektangulære haugen (se også fig. 136).
 Fig. 142. Red, burnt sand (E97) on the outside of the rectangular mound (see also Fig. 136).

hovedsakelig flate steiner. Strukturen innmålt som 24950 var synlig som et rektangulært anlegg preget av store og mellomstore heller i toppen og langs kanten (E84A). Den rektangulære strukturen var 3,6 meter lang og 1,7 meter bred. Anlegget ga inntrykk av å være kollapset da hellene i overflata skrånet konkavt innover mot sentrum (fig. 140). Anleggets nordlige kortsida var lagt parallelt med kantkjedet i den rektangulære haugen (se fig. 13). Overgangen mellom de to kontekstene var karakterisert av skråstilte heller og det var vanskelig å avgjøre om disse steinene utgjorde den nordlige, kantsatte vegg i 24950 (E84A) eller tilhørte ei utrast rekke i kantkjedet (E87B). Måten hellene var plassert, skrådde med øvre kant vendt utover, viser store likheter med oppbygginga av langsiden i 24950.

Mens de skråstilte hellene langs anleggets kant ble benevnt kontekst E84A, tilsvarer kontekst E84B selve negravinga i undergrunnen. Det rektangulære anlegget var 25 cm dypt og fulgte kantsteinenes avgrensing.

Det ble ikke observert fyllskifter i anleggets fyllmasse (E83). All masse fra 24950 ble vannsåldet, men det ble kun funnet et flintavslag (F248).

Under graving av anlegget ble det tatt ut to jordprøver og en kullprøve (2008/14-172, 178 og 314). Trekull av bjørk fra kullprøven tatt vest i nedgravinga er datert 1390–1265 BC (TUa-8322). Det ble tatt ut seks fosfatprøver fra sentrale deler av undergrunnen under 24950 (2008/14 - 291–296). Resultatene av spottesten viser svakt forhøyede verdier av fosfat ved 10 og 20 cm. Utslagene var imidlertid ikke høyere enn at det ikke kan skyldes naturlige svingninger i jordas fosfatinnhold (Amundsen, 2009, s. 17). Det holdes som sannsynlig at anlegget kan representere ei forstyrret sekundærgrav. Relasjonen til den rektangulære haugen framstår som udiskutabel ut fra lokaliseringa kant i kant med dens yttergrense. Anleggets form kan muligens indikere en skjelettbegravelse samtidig som det ikke ble funnet spor etter brente bein. I så tilfelle kan det reises betenkeligheter i forhold til dateringa av trekull fra nedgravinga. Anlegget må uansett være yngre enn den rektangulære haugen fra eldre bronsealder, samtidig som det var dekket av utplaneringa (E17) foretatt forut for bygging av steinlegginga i førromersk jernalder.

Mulig sekundærgrav i nordvest, 25358 (E85)

I nordvestlig kant av den rektangulære haugen ble det påvist ei mulig sekundærgrav som viste store likheter med 24950 i sørøst (se fig. 136). Anlegget i nordvest ble målt inn som 25358 og ble betegnet kontekst E85. Til forskjell fra 24950 var denne strukturen anlagt med langsida inn mot kantkjedet i den rektangulære haugen (se fig. 13). Videre var formen rektangulær til oval med en bredde som varierte fra 0,9 til 1,7 meter. Største lengde var 2,5 meter nordøst-sørvest. Strukturen var dekket av kullag E15 og ble påvist ved maskinell graving langs den rektangulære haugens kantkjede. Kantstilte heller dannet ei øst-vest orientert rekke, og ei parallell rekke ble avdekket i grensegangen til kantkjedet. Innenfor de kantsatte rekkene ble det dokumentert en blanding av flate og runde steiner uten et klart konstruksjonsmønster (fig. 141). Det var heller ikke knyttet noen nedgraving til anlegget. På bakgrunn av manglende heller framsto strukturen som åpen mot øst, men det er her viktig å påpeke at anlegget i sin helhet ga inntrykk av å være sterkt forstyrret. Kantkjedet rundt den rektangulære haugen manglet også enkelte steiner i samme område.

Ved graving og sålding av massen fra anlegget ble det funnet 21 leirkarskår (F232, 233, 236). Funnene skrev seg hovedsakelig fra østlig ytterkant av anlegget

og ble funnet i overgangen mot undergrunnen. Alle skårene var av den slitte typen funnet i overgangen mellom den rektangulære haugen og undergrunnen (S12449h) og kan mest sannsynlig tilskrives eldre aktiviteter i området. Likeledes ble det funnet en knakkestein av kvarts og et flintavslag i overgangen til undergrunnen (F234, 235). Sentralt i anlegget ble det gjort funn av en bit brent bein (F245). Funnstedet lå like under beinkonsentrasjonen i steinlegginga, og det kan ikke utelukkes at funnet skriver seg fra denne yngre konteksten. Samlet sett kan ikke funnene sies å ha en sikker relasjon til kontekst E85.

Seks fosfatprøver ble tatt fra undergrunnen under anlegget (2008/14-285-290). Det ble påvist svakt forhøyede verdier langs anleggets midtakse, men resultatet gir ikke rom for en entydig konklusjon angående deponering av fosfatrikt materiale (Amundsen, 2009, s. 16-17). Fra anleggets sentrum ble det tatt ut en kullprøve (2008/14-315). Or fra prøven har gitt datering til 1425-1395 BC (TUa-8323). Imidlertid gjør de samme kildekritiske problemene seg gjeldende her som ved datering av trekull fra øvrige mulige ubrente begravelser. Anlegget framstår i tillegg til å ha vært gjenstand for seinere forstyrrelser. Ut fra relasjonen til den rektangulære haugens kantkjede og den overliggende steinlegginga gis anlegget en tidsramme mellom eldre bronsealder og førromersk jernalder. Det holdes for sannsynlig at kontekst 85 kan representere ei forstyrret sekundærgrav anlagt i relasjon til den rektangulære haugen.

Rødbrent sand ved kantkjedet (E97)

Inntil den rektangulære haugens sørvestlige hjørne ble det avdekket et parti med sterkt rødbrent sand (E97) (se fig. 136 og 142). Strukturen innmål som 25825 hadde en oval form med en lengde på 1,9 meter og en maksimal bredde på 1,0 meter. Kantkjedet i den rektangulære haugen utgjorde strukturens ene langside. Det ble ikke funnet spor etter rødbrent sand i undergrunnen innenfor kantkjedet eller iblandet fyllmassen i

den rektangulære haugen. Anomalien i undergrunnen peker mot sterk varmeutvikling etter at det rektangulære anlegget var bygget, og brenninga tolkes i lys av ritualer utført i tilknytning til den rektangulære gravhaugen. Kull av or fra anlegget er datert 1500-1410 BC (TUa-8126), noe som skaper ei yngste grense for tidfesting av den rektangulære haugen.

De tre strukturene funnet ved avdekking av undergrunnen rundt den rektangulære haugen var anlagt inntil anleggets kantkjede. For kontekst E85 og E97 utgjorde kantkjedet anleggenes ene langside, mens kontekst E83/84 var plassert med kortsida inntil kantkjedet. For det nordvestlige anleggets vedkommende kan det antydes et *cut* inn i kantkjedet, men skillet var noe vanskelig observerbart da området hadde vært gjenstand for seinere forstyrrelser. Ut fra anleggenes lokalisering tolkes de som tett relatert til den rektangulære haugen. Det ble ikke påvist bevarte spor etter begravelse, men det holdes som sannsynlig at både 24950 (E83/E84) og 25358 (E85) kan ha utgjort sekundærbegravelser anlagt inntil den eksisterende gravhaugen. Alle strukturene tolket som mulige graver anlagt på stedet før utjevninga av den rektangulære haugen (E17) framstår som forstyrret. Således gis det inntrykk av at eldre graver har blitt åpnet og muligens plyndret forut for bygging av nye gravmonumenter. Samtidig representerer neste fase en bevisst gjenbruk av stedet da steinlegginga bygges over vestlig del av det eldre anlegget. Den rektangulære haugen og tilhørende graver framstår som forstyrret samtidig som det eldre monumentet kan sies å ha blitt respektert blant annet i form av ei godt bevart kantmarkering. I tillegg gis det inntrykk av at den store, jordfaste steinen innebygd i den rektangulære haugen har vært gjenstand for ny interesse da det ble bygd ei lita røys over den (E88). Det faktum at steinen ikke var synlig på haugens overflate forutsetter kjennskap til naturformasjonen ved den seinere anleggelsen av den vesle røysa, noe som indikerer at naturformasjonen kan ha spilt en rolle i menneskenes bevissthet over lang tid.

Appendiks 2.
Andre anlegg innenfor
gravfeltet i Hålandsmarka

Innhold

1. Smårøyser og steinansamlinger	157
1.1 Røys 1303	158
1.2 Røys 4577	159
1.3 Steinansamling 14359.....	160
1.4 Steinansamling 14406.....	161
1.5 Steinansamling 12516.....	161
1.6 Steinansamling 23776.....	162
1.7 Sammendrag	162
2. Bosettingsspør.....	165
2.1 Flintfunn i sør	165
2.2 Spredte, mindre anlegg.....	166
2.2.1 Stolpehull	166
2.2.2 Groper.....	167
2.2.3 Steinstreng.....	167
2.3 Tuft.....	168
2.4 Gardfar	172
2.4.1 Gardfar 1	172
2.4.2 Gardfar 2	173
2.5 Rydningsrøyser	174
2.5.1 Utgravningsstrategi	174
2.5.2 Rydningsrøys 1179.....	175
2.5.3 Rydningsrøys 1276.....	175
2.5.4 Rydningsrøys 4021	176
2.5.5 Rydningsrøys 4130	176
2.5.6 Rydningsrøys 2901	176
2.5.7 Rydningsrøys 1210.....	177
2.5.8 Sammendrag rydningsrøyser	178
2.6 Veifar.....	179
2.7 Sammendrag.....	180

1. Smårøyser og steinansamlinger

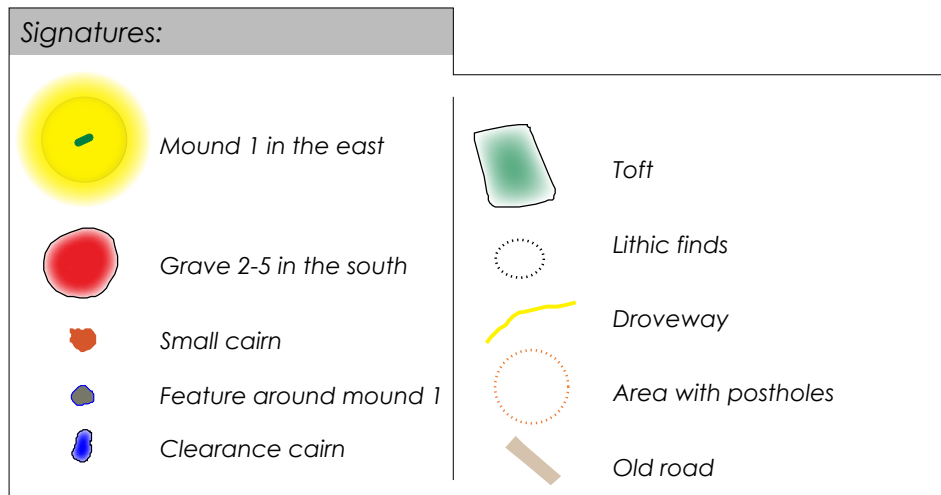
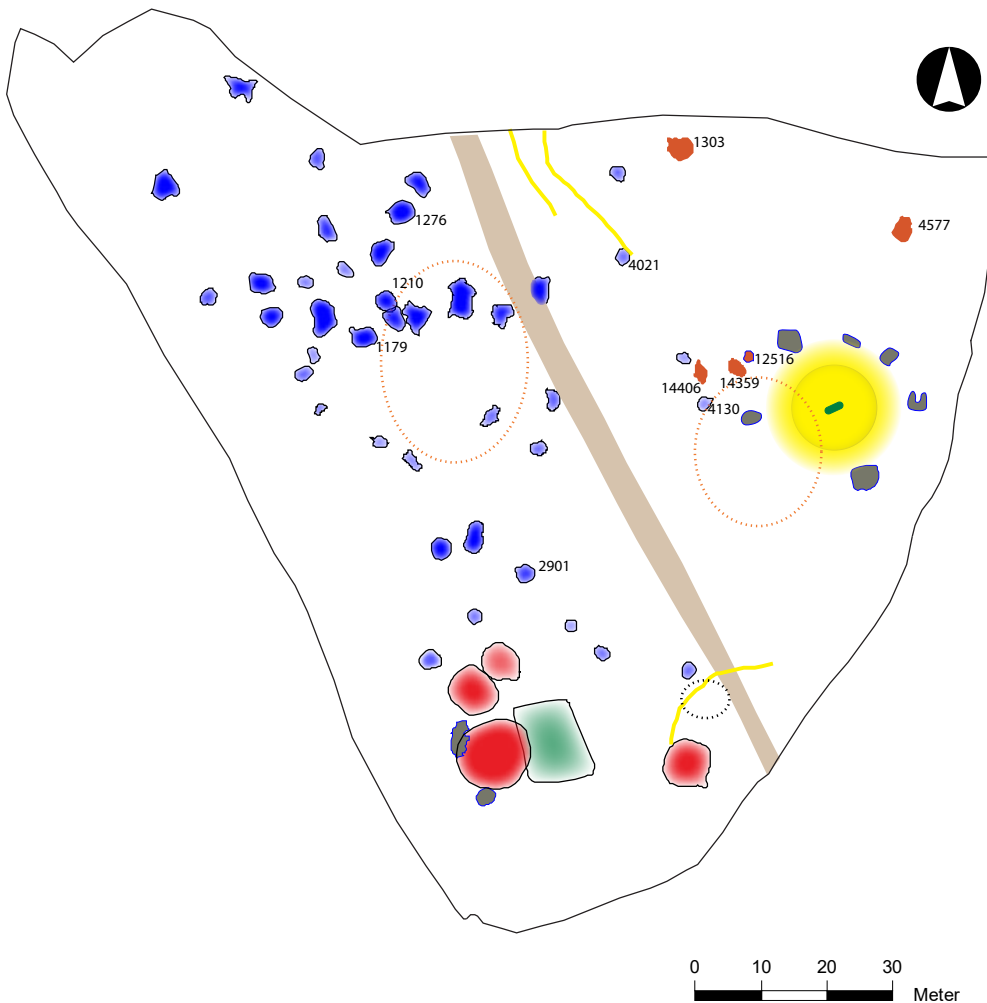

Fig. 143. Oversiktskart som viser rydningsøyser, mindre røyser og steinansamlinger omtalt i appendiks 2. Ill.: Theo Gil Bell.

Fig. 143. Map showing clearance cairns, smaller cairns and stone concentrations mentioned in Appendix 2. Ill.: Theo Gil Bell.

Ved undersøkelsen i Hålandsmarka ble det gravd ei rekke anlegg som kan representere graver eller spor etter gravritualer. Da denne typen vanskelig klassifiserbare strukturer var høyt prioritert ved planlegginga av prosjektet (Dahl mfl., 2008), betraktes grundige beskrivelser av dem som avgjørende. Liknende anlegg ble påvist i sammenheng med undersøkelsen av den monumentale haugen, men for å kunne gi en samlet framstilling av komplekset ble disse anleggene holdt sammen med beskrivelsen av den store haugen. Øvrige spredte smårøysar og steinansamlinger ble undersøkt av feltleder Synnøve Thingnæs (Thingnæs, 2009, s. 52–60). De mindre røysenes relasjoner til andre anlegg bør holdes mer åpen samtidig som det kan påpekes at alle strukturene som presenteres i det følgende ble funnet i nordøstlig del av utgravingsfeltet, i relativ nærhet til den monumentale haugen (fig. 143). Smårøysenes variable utgangspunkt kan illustreres ved anlegg 1303 som kan sies å være ei omdefinert rydningsrøys, mens anlegg 14359 først ble påvist ved maskinell avdekking av undergrunnen.

Til tross for manglende påvisninger av begravelser er det grunn til å anta at de ulike anleggene lokalisert til et høydedrag preget av konstruksjon av gravminner gjennom et langt tidsrom kan ha spilt en viktig rolle i lokale gravskikker. Sammenholdt med de synlige monumentene kan de spredte steinansamlingene betraktes som en helhet som kan rette søkelyset mot de aktivitetene som kan ha funnet sted før, under og etter begravelse. Smårøysar og steinansamlinger uten bevarte funn representerer hyppig forekommende og samtidig lite diskuterte anleggstyper. Sistnevnte har sammenheng med at det er vanskelig å komme fram til sikre konklusjoner vedrørende anleggenes funksjon. Som et minimum er det håp om at en kort presentasjon og synliggjøring av de funntomme smårøysene vil kunne danne et utgangspunkt og en mulig plattform for framtidige diskusjoner, på samme vis som de diskusjonene svensk arkeologi har gjennomgått fra slutten av 1990-tallet av (Petersson, 2006, s. 15).

1.1 Røys 1303

Røys 1303 lå alene i nordlig kant av utgravingsområdet (se fig. 143). Innledningsvis framsto røysa som et tilnærmet sirkulært anlegg med en diameter på 3,5–4,0 meter. Høyden ble anslått til 0,3–0,4 meter. Til forskjell fra rydningsrøysene lå steinene godt nedi den sandige, humusholdige massen slik at de ikke ga inntrykk av å være tilfeldig påkasta. Anlegget framsto som ei intensjonelt oppbygd røys. Steinene var relativt jevnstore med et tverrmål mellom 15 og 30 cm (fig. 144). Samtlige

Fig. 144. Røys 1303 avdekket. I denne tidlige fasen av utgravinga klippet vi det høye graset (bak til venstre) i forsøk på å dokumentere anlegg synlige på markoverflata, før avdekking med maskin.

Fig. 144. Cairn 1303 after deturfing. At this early phase of the excavation, we were cutting grass (back left) in order to survey features visible on the surface, before removing the topsoil with a machine.

Fig. 145. Profil gjennom røys 1303.

Fig. 145. Profile through Cairn 1303.

Fig. 146. Røys 4577 avdekket.

Fig. 146. Cairn 4577 after deturfing.

steinene viste tegn til å ha vært varmpåvirket. Én stein i sørlig halvdel skilte seg ut ved å være blåsvart i fargen, av samme type som den store jordfaste steinen under den rektangulære haugen.

For å få et profil gjennom anlegget, ble det gravd horisontalt nedover i to halvdelar. I hvert nivå av gravinga ble det foretatt testsålding.

Steinene langs kanten av anlegget var noe større med pent anlagte, jevnstore steiner inn mot midten.

Underveis i gravinga ble det påtruffet enkelte kullflekker, spesielt mot bunnen i overgangen mot undergrunnen. Et generelt inntrykk ved gravinga var likevel at det fantes lite synlig kull i røysa. Mot midten av anlegget kunne imidlertid den hardpakka sanden med innslag av kullbiter gi inntrykk av å ha vært utsatt for varmpåvirkning. De spredte kullflekkene i røysas nedre del og den hardpakka sanden mot midten av anlegget resulterte i at det ble gravd ei ekstra sjakt nedover i undergrunnen for å forsikre oss om at vi virkelig hadde nådd bunnen av anlegget.

Sett i profil framsto anlegget som ei konveks, jevnt avrundet røys med 3–4 steinlag. Det framgikk videre tydelig hvordan det var anlagt større steiner rundt ei kjerne av mindre, jevnstore steiner (fig. 145). De større steinene i vest ga inntrykk av å være en inkorporert del av røysa til tross for avstanden til den jevnt avrunda konvekse hvelvinga. I likhet med de øvrige steinene i anlegget ga de større steinene i vest inntrykk av å ha vært utsatt for ild. Skillet mellom de to identifiserte lagene i røysa bar preg av sammenblanding. Det øvre laget besto av mørkebrun humusholdig sand uten synlig innslag av kull. Det nedre laget var karakterisert av lys rødbrun morenesand med enkelte kullflekker. En kombinert kull- og makrofossilprøve ble tatt fra det øvre humuslaget i profilet (2008/14-34). Underveis i gravinga ble det tatt ut kull til datering fra en kullkonsentrasjon i det nedre laget vest i røysa (2008/14-44). Trekull av bjørk eller or fra kullkonsentrasjonen har gitt datering til 1870–1690 BC (TUa-8101).

Fra undergrunnen under og rundt det ferdig gravde anlegget ble det tatt ut 18 fosfatprøver i et kryss (2008/14-47–64). Prøvene hadde god dekningsgrad med dybder fra 10 til 50 cm ned i undergrunnen. Analysen viser relativt høye fosfatverdier med en interessant konsentrasjon inn mot anleggets sentrum (Amundsen, 2008).

Det ble ikke funnet bevarte spor etter bein eller gravgods i røys 1303. Likevel skilte anlegget seg klart ut fra rydningsrøysene i form av en planmessig oppbygging. Prøvene gir klare indikasjoner på deponering av fosfatrikt materiale mot anleggets sentrum. På denne bakgrunnen kan det være grunnlag for å betrakte 1303 som ei funntom røys. Både steinene, spredte kullflekker og den hardpakka sanden i anleggets sentrum framstår som varmpåvirket. Det kan således foreslås at anlegget kan ha utgjort et kremasjonssted. Imidlertid må en slik tolkning ta høyde for at både kull og bein har vært fjernet for å deponeres et annet sted. Alternativt kan anlegget ha vært bygd opp av bestanddeler fra en kremasjonsprosess hvorpå rester etter avdøde har blitt

deponert i røysas sentrum. De spredte kullflekkene kan således ha fulgt med de varmpåvirkete steinene. Det daterte kullet ses i relasjon til varmeutviklinga, noe som antyder at den vesle røysa kan utgjøre det eldste påviste gravanlegget på høydedraget. 1303 kan ha vært samtidig med den rektangulære haugen i bunnen av haug 1. Imidlertid kan ei kremasjonsgrav fra eldste bronsealder betraktes som noe uvanlig ut fra bildet av periodens gravskikk, selv om det er også er kjent kremasjonsgraver fra eldre bronsealder (Austvoll, 2019, s. 47). Uten bevarte spor etter avdøde kan det ikke utelukkes at røysa kan ha rommet en ubrent begravelse, noe som i så tilfelle vil reise kildekritiske spørsmål til det daterte trekullet kontekst (se kap. 1.3).

1.2 Røys 4577

Røys 4577 lå i det nordøstlige hjørnet av undersøkelsesområdet og ble først synlig etter klipping av den høye vegetasjonen. Formen var oval til sirkulær med en lengde på 3,8 meter og en bredde på 3,2 meter. Da anlegget lå mellom graver og det ikke fantes rydningsrøys i området, ble forhøyningen prioritert avtorvet for nærmere undersøkelse (se fig. 143).

Etter avtorving viste anlegget likheter med røys 1303 og fremsto som mer planmessig oppbygd enn de avtorva rydningsrøysene på feltet. Ei kjerne av tettlagte steiner med en diameter på 2 meter var omgitt av enkelte større steiner (fig. 146).

Sørlig halvdel ble gravd først for å få fram et profil til dokumentasjon og prøveuttak. Sett i profil hadde røysa en diameter på 3,20 meter, men fortsatt framsto sentrum som en tettere anlagt steinpakning. Anlegget lå i skrånende terreng slik at høyden varierte innenfor 30–60 cm. Massen hadde innslag av grus og enkelte kullspetter mot bunnen. Lagets avgrensning var tydelig, men noe ujevn i nedre kant der røysfyllet var gravd ned i undergrunnen (fig. 147). Mellom røysfyllet og undergrunnen ble det dokumentert et lysegrått sandlag med en tykkelse på 8 cm. Videre ble det innenfor enkelte partier under røysfyllet observert et mer spettete og utflytende lag av brungul sand med humusholdige markganger. Det spettete laget viste store likheter med den gamle skogbunnen påtruffet under rydningsrøysene.

Ved graving ble det fjernet en stor stein i anleggets sørøstlige kant. Den skifrige steinen var skråstilt, kantete og skilte seg ut fra de øvrige steinene i området. Steinen så først jordfast ut, men ved fjerning ble det klart at det var mindre steiner helt inn mot og delvis under steinen. Dette kan tas som en tydelig indikasjon på at de større steinene som omkranset ei kjerne av

Fig. 147. Profil gjennom røys 4577.
Fig. 147. Profile through Cairn 4577.

Fig. 148. Flintspiss funnet i steinansamling 14359. Foto: Terje Tveit, AM, UiS.
Fig. 148. Arrowhead of flint found in stone concentration 14359. Photo: Terje Tveit, AM, UiS.

Fig. 149. Steinansamling 14406 avdekka.
Fig. 149. Stone concentration 14406 after deturfing.

mindre, tettlagte steiner utgjorde en inkorporert ytre ramme rundt anlegget, et konstruksjonstrekk som også ble dokumentert i røys 5 lengst sør på høydedraget (se kap. 3.3). Til forskjell fra rydningsrøysene viste de større steinene seg ikke å være jordfaste, men anlagt i røysfyllet, noe som også ble illustrert ved en 50–60 cm stor stein i anleggets sentrum.

En kombinert kull- og makrofossilprøve ble tatt ut fra anleggets sentrum, i røysfyllets nedre del (2008/14-271). Det ble ikke gjort gjenstandsfunn eller påvist bevarte spor etter begravelse i røysa. Det holdes som sannsynlig at den funntomme røysa kan ses i relasjon til noen av de omfattende aktivitetene som antas å ha funnet sted ved den monumentale haugen.

1.3 Steinansamling 14359

Anlegg 14359 var lokalisert fem meter nordvest for den monumentale haugen, flankert av to liknende anlegg; 12516 én meter mot nordøst og 14406 tre meter mot vest (se fig. 143). Anlegget var ikke synlig på overflata og ble påvist ved avdekking av undergrunnen.

Etter avdekking framsto anlegget som en lav, avlang steinansamling med lengde på 3,35 meter og bredde på 2,25 meter, orientert nordvest-sørøst. Steinene varierte fra under nevestørrelse opp til 50 cm og var omgitt av humusholdig sand.

Etter fotodokumentasjon i plan ble det anlagt en 30 cm bred profilbenk langs anleggets midtakse som ble tegnet og fotodokumentert. Da det var påvist enkelte stolpehull i området, ble den sørvestlige halvdel formgravd. Det mørke gråbrune sandlaget hadde innslag av grus og spetter av gulbrun sand. Ved graving ble det observert en del varmepåvirkete og skjorbrente steiner samtidig som grusen virket brent. Videre ble det påtruffet mye kull, spesielt mot den 20 cm dype bunnen i sørlig del.

Sentralt i anlegget ble det funnet en uskadd flate-retusjert, trekantet spiss med lett konkav innskjæring (S12454c, F1025, se fig. 148).

All masse fra sørvestlig halvdel ble såldet, men det ble kun gjort funn av en brent flintbit (F1030), et flintavslag (F1026) og en bit kvarts (F1031). I nordøstlig kant av nedgravinga ble det påvist to stolpehull (16138 og 16155). Det ble tatt ut to kombinerte kull- og makrofossilprøver (2008/14-87 og 88) og trekull av bjørk har gitt datering til 1395–1265 BC (TUa-8106).

Ved uttak av fosfatprøver ble det påtruffet mye stein i undergrunnen slik at det kun var mulig å ta ut masse til analyse fra dybder på 10 og 20 cm (2008/14-193–212). Analysene viste svakt forhøyede verdier, men noen av de høyeste fosfatverdiene skriver seg fra

anleggets utkant (Amundsen, 2008, s. 11). Det usystematiske spredningsmønsteret gir således ingen sikre indikasjoner på deponering av fosfatrikt materiale. 14359 kan således karakteriseres som et anlegg uten påvist grav.

Tolkinga av pilespissen er noe uklar da den ble funnet i toppen av anlegget. Imidlertid antyder en radiologisk datering til eldre bronsealder at anlegget og spissen kan være samtidige. Da det ikke ble funnet spor etter begravelse, kun indikasjoner på ildsutvikling, bør det vurderes om nedgravinga representerer noe annet enn ei grav. Anlegget kan muligens betraktes som spor etter ritualer knyttet til den eksisterende rektangulære haugen fra eldre bronsealder der spissen kan betraktes som et offer deponert på overflata. Alternativt kan anlegget betraktes som spor etter en begravelsesform som ikke har involvert deponering av hele liket slik at det kan etterspores arkeologisk (jf. kap. 1.3).

1.4 Steinansamling 14406

Anlegget ble funnet ti meter nordvest for den monumentale haugen og tre meter vest for steinansamling 14359 (se fig. 143). Steinansamlinga var ikke synlig på overflata og ble påvist ved avdekking av undergrunnen. I størrelse og form viste anlegget likheter med 14359 like ved. Formen kan karakteriseres som spissoval med en lengde på 3,5 meter og en bredde på 2,0 meter, orientert nordnordvest-sørøst (fig. 149).

Etter opprens framsto anlegget som en tett steinpakning med en svak hvelving i forhold til omgivende undergrunn. En stor, avlang stein lå i anleggets sørvestlige ytterkant. Med unntak av enkelte større steiner var strukturen bygd opp av steiner fra nestestørrelse opp til omtrent 30 cm. Anlegget ble dokumentert i plan med fotos til sammenstilling av mosaikk.

Østlig halvdel ble gravd først for å kunne dokumentere anlegget i profil. All masse ble såldet i 4 mm såld. Det viste seg at anlegget hovedsakelig besto av ett lag stein anlagt oppå undergrunnen. Mellom steinene var det gråbrun grusholdig sand iblandet en del kullbiter. Grusen ga inntrykk av å være forvitret stein, eventuelt varmpåvirket, samtidig som en del av steinene var kantete og varmpåvirkete. Sett i profil var fyllmassen inntil 18 cm tykk. Mellom fyllmasse og undergrunn ble det påvist et gulbrunt spettete sandlag med enkelte kullflekker og småstein. En sandholdig kullkonsentrasjon som strakk seg mot vest var synlig i profilet under anlegget (18144). Strukturen framsto som et steinskodd stolpehull, men den store mengden kull i nedgravinga indikerer at det i så måte må være tale om en brent stolpe.

Ved opprens ble det funnet en jernkrampe i anleggets overflate (F1027). Ved graving og sålding ble det kun funnet en flintbit (F1039). Fra fyllmassen like under steinene ble det tatt ut en kombinert kull- og makrofossilprøve (2008/14-124). Fra undergrunnen under og rundt det ferdig gravde anlegget ble det tatt ut en serie av 16 fosfatprøver (2008/14-214–229). Prøvene fra 30 og 40 cms dybder viste svake forhøyninger i fosfatverdiene i en nord-sør-orientert akse under anlegget. De svakt forhøyede verdiene indikerer at fosfatrikt materiale kan ha vært anlagt i steinansamlinga (Amundsen, 2008, s. 9–10).

Det ble ikke funnet bevarte spor etter begravelse i anlegget. Fosfatanalysene utelukker ikke at det kan ha vært deponert fosfatrikt materiale i steinansamlinga, men utslagene var heller ikke så entydige at anlegget sikkert kan tolkes som ei grav. I likhet med situasjonen i røys 1303 og 14359 ble det funnet indikasjoner på at konstruksjonsmassen hadde vært utsatt for varmetvikling i form av spredte kullbiter og enkelte varmpåvirkete steiner. Videre framsto steinene i anlegget som relativt jevnt anlagte. Da det var anlagt steiner i ett lag som kun ga ei svak hvelving, er det vanskelig å karakterisere det vesle anlegget som ei røys. Videre var ikke steinlaget jevnt og sammenhengende nok til at betegnelsen steinlegging oppleves som dekkende. Således har betegnelsen steinansamling blitt benyttet om anlegg 14406. Det holdes som sannsynlig at anlegget kan ha inngått i døderitualer knyttet til det omfattende komplekset rundt den monumentale haugen 10 meter mot øst.

1.5 Steinansamling 12516

Anlegget lå seks meter nordvest for den monumentale haugen og én meter øst for steinansamling 14359 (se fig. 143). Anlegget var ikke synlig før maskinell avdekking

Fig. 150. Steinansamling 12516 avdekket.

Fig. 150. Stone concentration 12516 after deturfing.

Fig. 151 Profil gjennom steinansamling 12516.
Fig. 151. Profile through stone concentration 12516.

Fig. 152. Steinansamling 23776 avdekka.
Fig. 152. Stone concentration 23776 after deturfing.

annet enn som et par steiner som ikke skilte seg ut fra de mange store steinene i den ujevne beitemarka.

Etter avdekking og opprens framsto anlegget som en rund til oval steinansamling med en diameter på 1,5 meter. Steinene var av varierende størrelse, fra nevestore opp til 40 cm i tverrmål (fig. 150).

Nordvestlig halvdel ble gravd først for å få fram et profil til dokumentasjon og eventuelt prøveuttak. Deler av massene ble såldet. Under gravinga ble det tydelig at de tettliggende steinene stakk ned i undergrunnen og det var lagskiller i anlegget. Sett i profil framsto anlegget som en steinfylt, avrundet nedgravning med en maksimal dybde på 30 cm (fig. 151). Massen mellom steinene besto av mørkebrun kull- og humusholdig sand. I nedgravningas østlige del ble det dokumentert et spettet gulbrunt sandlag med innslag av noe kull.

Etter dokumentasjon av profilet ble det tatt ut en kombinert kull- og makrofossilprøve fra det humusholdige laget mellom steinene (2008/14-90). Den sørøstlige halvdel ble gravd uten at det ble funnet spor etter begravelse. Underveis i gravinga ble det funnet et avslag med bruksretusj, ei mikroflekke, tre flintbiter og en bit av bergkrystall (F1036, 1037). Funnene ble gjort i anleggets nedre del. Ved forsøk på uttak av fosfatprøver ble det påtruffet så mye stein ved stikking i undergrunnen at det ikke var mulig å få i stand et jevnt fordelt uttak.

Anlegget var under 2 meter i diameter og manglet en tydelig hvelvet profil, noe som gjør det mer hensiktsmessig å omtale anlegget som en steinansamling framfor ei røys. Anlegget var videre karakterisert av ei tydelig nedgravning, slik som anlegg 4577 og 14359. I likhet med flere av de andre smårøysene og steinpakningene kunne det se ut til at steinansamlinga var omkranset av større steiner med ei kjerne av mindre, tettere steiner. Det ble ikke påvist innsalg av varmpåvirkete steiner, men massen var tydelig kullholdig. Det er knyttet stor usikkerhet til hva anlegget representerer, men det holdes som sannsynlig at steinansamlinga i likhet med de omkringliggende kan utgjøre spor etter aktiviteter knyttet til den monumentale haugen like ved.

1.6 Steinansamling 23776

Anlegget lå i nordlig kant av undersøkelsesområdet, mellom røys 1303 og 4577 (se fig. 143). Strukturen ble først synlig ved maskinell avdekking av undergrunnen. Etter avdekking og grov opprensing framsto anlegget som svært ujevnt i formen med omtrentlig utstrekning på 6,5 x 4,5 meter. Sørlig del av anlegget var karakterisert av en tettere ansamling av større steiner som viste visse likheter med røys 1303 og 4577. Nordlig og østlig del var imidlertid preget av mindre steiner med en svært uklar avgrensning. Anlegget ga således inntrykk av å være omrotet og muligens dratt utover (fig. 152).

Videre rensing av anleggets overflate medførte ikke større grad av klarhet og det ble ikke påvist tegn til fyllskifter knyttet til de spredte steinene. Strukturen ble dokumentert i plan i form av fotos som kunne settes sammen til en mosaikk.

Inntrykket av forstyrrelser medførte at nærmere undersøkelser av anlegget ble lagt på vent, og i en hektisk innspurt ble det ikke prioritert videre graving i anlegget.

23776 skilte seg ut fra rydningsrøysene på feltet da den ikke var knyttet til jordfast stein samtidig som innslaget av småstein var klart større. Det kan ikke utelukkes at anlegget opprinnelig har vært ei røys utsatt for forstyrrelser. Det kan videre tenkes at forstyrrelsene skyldes gjenbruk av stein til bygging av andre monumenter, og i den forbindelse kan det nevnes at avstanden til kjerneverøysa i haug 1 var 26 meter. Det vil ikke være naturlig å trekke tolkingen lenger enn å betegne anlegget som en steinansamling med uklar funksjon.

1.7 Sammendrag

Et positivt trekk ved negative data er at det resulterer i nødvendige diskusjoner rundt gravskikk. Våre møter med funntomme anlegg tolket som graver tvinger fram

en årvåkenhet hva angår innplassering av forhistoriske gravskikker i våre moderne definisjonsformer av graver (se kap 1.3 og 4.3.2).

I utgangspunktet må vi ha in mente at det kun ble bygd synlig gravminne over et lite antall utvalgte individer (Baudou, 1989). Således kan vi stille spørsmål til den dødeomsorg som omfattet det store flertall av befolkninga. Groper og steinpakninger som kommer fram ved avdekking rundt synlige gravanlegg kan representere spor etter andre begravelser anlagt i tilknytning til de større gravkonstruksjonene. Mangel på bevarte menneskebein i de mindre strukturene vil ved en arkeologisk undersøkelse gjøre det vanskelig å konkludere om det er tale om graver eller andre spor etter døderitualer (jf. kap 1.3). I mange tilfeller vil det ved undersøkelse av hauger ikke finnes bevarte spor etter begravelse, et trekk som tradisjonelt har blitt forklart ved at monumentene kan ha utgjort kenotaffer. Funntomme groper og steinpakninger som ikke er sikre graver kan på den andre siden rette et viktig fokus mot mulige former for gravskikk som ikke nødvendigvis innebar at avdøde, helt eller delvis, ble lagt ned i et synlig anlegg (Kaliff & Østigård, 2004). Ser vi høydedraget under ett, er det kun påvist ei grav med en så stor mengde bein at vi med sikkerhet kan fastslå at hele det kremerte individet har vært lagt ned i gravgjemmet. Således må det åpnes for et stort utvalg av variasjoner, som kombinasjoner og fravær av strukturer, bein og gjenstander, der det store flertallet av mennesker har gått døden i møte på et vis som

ikke enkelt kan gjenfinnes arkeologisk. Fosfatanalyser ble tatt i bruk i håp om å kunne komme nærmere en avklaring av de funntomme anleggenes karakter. I de tilfellene det ble påvist et mønster av forhøyede verdier, som i 1303 og 14406, kan det i det minste slås fast at det trolig har vært deponert fosfatrikt materiale i anlegget. Makrofossilanalysene av anleggene ga et bilde av en begrenset mengde diasporer og annet identifiserbart organisk materiale fra få arter og slekter (Sandvik, 2009).

Mangel på bevarte spor etter avdøde i anlegg tolket som mulige graver kan samtidig betraktes som indikasjoner på kompleksitet i døderitualer på stedet. Her er det også viktig å ta høyde for det lange tidsrommet høydedraget har vært benyttet som gravsted, noe som medfører muligheter for ei rekke variasjoner og endringer av gravskikk. I denne sammenhengen kan det påpekes at en fellesfaktor for de beskrevne smårøysene og steinansamlingene var en lokalisering fra 6–26 meter fra haug 1 (se fig. 143). Det kan for eksempel tenkes at begravelsesprosesser involverte ei rekke stadier i form av bevegelser mellom ulike steder og deponeringsplasser. Alle de påviste smårøysene og steinansamlingene hadde innslag av kullbiter, og i majoriteten av dem ble det også påvist spor etter bruk av ild i form av varme-påvirka stein. Praksiser dokumentert innenfor etnoarkeologien kan benyttes som hjelpemidler i tolkinga av vanskelig kategoriserbare anlegg som med stor sannsynlighet kan knyttes til forhistoriske døderitualer (Kaliff & Østigård, 2004).

2. Bosettingsspor

Kapittelet representerer en presentasjon av ulike og varierte kulturminnekategorier påtruffet ved undersøkelse av høydedraget. Gjennomgangen omfatter et forstyrret aktivitetsområde fra steinalder, stolpehull, groper, steinstreng, tuft, gardfar, rydningsrøys og en gammel ferdselsvei (se fig. 143). Ved den maskinelle avdekkinga av høydedraget ble det funnet litisk materiale spredd på feltet, samtidig som en tettere konsentrasjon ble påtruffet lengst sør i kulturminnefeltet. Det ble samtidig jevnt over funnet en del steinartefakter ved manuell undersøkelse og sålding av gravanleggene.

Stolpehull og groper var hovedsakelig konsentrert til to områder. Majoriteten av stolpehullene ble funnet ved og under vestlig del av den monumentale haugen. Den andre konsentrasjonen ble påtruffet på høydedragets vestlige rygg, like sør for feltet av rydningsrøys. En langstrakt steinansamling omtalt som steinstreng ble avdekket i samme område. Det ble undersøkt to gardfar. Det lengste gardfaret var lokalisert 30 meter nordvest for den monumentale haugen, orientert sør-øst-nordvest, opp til nordlig feltkant. Sørvestlig del av det andre gardfaret ble påvist ved maskinell avdekking lengst sør på høydedraget.

Spredt rundt på feltet ble det funnet 41 rydningsrøys. Røysene var særlig konsentrert til det hellende terrenget i nordvest. Mange av rydningsrøysene ble påvist ved avdekking med maskin. Mellom de tre gravanleggene sørvest på feltet ble det undersøkt ei tuft. Ut fra lokalisering inntil haug 2 ble anlegget undersøkt under ledelse av feltleder Hilde Frydenberg (Frydenberg, 2009), mens feltleder Synnøve Thingnæs var ansvarlig for utgraving, katalogisering og innberetning av de øvrige anleggene omtalt i dette kapittelet (Thingnæs, 2009). Funnene fra avdekkinga av hele høydedraget er katalogisert under museumsnummer S12454.

2.1 Flintfunn i sør

Ved undersøkelse av kirkeveien ble det anlagt ei sjakt helt sør på høydedraget der det ble påtruffet en mindre flintkonsentrasjon. Terrenget var hellende mot sør med en høyde over havet på 38 meter. Det skulle vise seg at området var preget av spor fra ei rekke aktiviteter

over et langt tidsrom, noe som medførte at det var lite hensiktsmessig å foreta en systematisk graving i det omrodede funnområdet.

En stor andel av funnene ble gjort i ei grøft avdekket langs vestlig kant av ferdselsveien (22039). Den nord-sør-orienterte grøfta var mulig å følge i en lengde av 15 meter. Totalt ble det gjort funn av 27 artefakter i nedgravinga. Funnene innbefatter en endeskraper, ei håndtakskjerne og fire mikroflekker (F22055, 22058, 22062, 22065, 22126 og 22127). Inn mot nordlig kant av sjakta ble det påtruffet ei grop som var eldre enn grøfta ettersom grøfta tydelig skar igjennom gropa (22102). Nord i gropa ble det funnet et retusjert vanlig avslag (F1067). Selv om halvparten av funnene ble gjort i grøfta, ble det funnet en del flintartefakter i området rundt nedgravinga. Det holdes for sannsynlig at grøfta, og muligens også gropa, har forstyrret et eldre funnområde. Det oppfattes som noe påfallende at grøfta løp kant-i-kant med ferdselsveiens vestlige kant. Det ble tatt ut kull til datering fra begge strukturene, men prøvemateriale ble ikke prioritert sendt inn til datering da hele området var preget av ei rekke overlappende anlegg.

Funnområdet var videre gjennomskåret av gardfar 2 som buet seg fra sørvest, mot nord og videre mot øst på andre sida av ferdselsveien. Ved opprens av gardfaret ble det funnet 24 flintartefakter, deriblant ei bipolar kjerne og tre mikroflekker (F22097, 22092, 22097 og 24772). Gardfaret ble avdekket i en lengde av 22 meter og ses i lys av opplysningene om et gardfar fra eldre registreringer som ikke var mulig å gjenfinne på overflata (se kap. 2.4). Videre var det anlagt ei rydningsrøys (22128) på nordsida av gardfaret, kun 2,3 meter vest for ferdselsveien og den funnførende grøfta. Gardfaret endte opp i nordlig kant av gravrøys 5 som kun lå 7 meter vest for veifaret og grøfta. Området mellom røysa og funnkonsentrasjonen var ytterligere forstyrret av en traktorvei anlagt ut fra den gamle kirkeveien. Ved graving av røysa ble det påtruffet en god del litisk materiale, deriblant mikroflekker, som antyder at funnområdet har strukket seg vestover. Likeledes ble det funnet flint ved graving av innhegninga og røysene 22 meter vest for kirkeveien.

Funnene skriver seg fra avdekking av området og rensing av spesifikke anlegg og profiler. Massene fra rensing av profilene i sjakta og utvalgte områder ved gardfaret ble vannsåldet. Videre må det påpekes at gravd masse fra gravene i området ble såldet. Siden funnene ble betraktet som omrodede og ute av opprinnelig kontekst ble det ikke prioritert rutegraving i området. Mengden litisk materiale framkommet i overflate og enkelte snitt indikerer imidlertid at funntettheten innenfor aktivitetsområdet kunne blitt rimelig høy ved en videre undersøkelse.

Materialet er noe sprikende hva angår typologiske holdepunkter. Flere typer kjerner ble funnet, samt enkelte flateretusjeringsavslag. Mer overordnet kan det pekes på mikroflekketeknikk som et gjennomgående trekk, også hvis hele høydedraget ses under ett. Det ble gjort funn av ei konisk mikroflekkkerne nord for funnkonsentrasjonen, men det er uvisst om kjerna kan knyttes til det forstyrrete aktivitetsområdet. Av andre diagnostiske funn fra høydedraget kan den bladforma spissen funnet i toppen av røys 14359 trekkes fram. Fra den monumentale haugens jordkappe er det kun to flateretusjerte fragmenter som gir tydelige kronologiske holdepunkter. Den store andelen flintartefakter funnet i gruslaget i toppen av haugen tas som indikasjon på at massen ble hentet fra et nærliggende område med funn fra steinalder. Det er en viss sannsynlighet for at masse til jordkappa kan være tatt ut fra aktivitetsområdet 32 meter mot sørvest. Videre er det mulig å antyde en relasjon mellom det sørlige aktivitetsområdet og de to kullholdige strukturene datert til mellommesolittikum under den rektangulære haugen (se kap. 2.1).

2.2 Spredte, mindre anlegg

2.2.1 Stolpehull

Ved maskinell avdekking av høydedraget ble det påtruffet ei rekke strukturer som viser til aktiviteter som i enkelte tilfeller kan vise til en annen bruk av området, samtidig som mange av dem kan tenkes relatert til de større gravanleggene. I all overvekt var det tale om stolpehull som grupperte seg til to områder på høydedraget. Den ene konsentrasjonen ble påvist i vestlig kant av den monumentale haugen. Flere av stolpene ble avdekket ved fjerning av jordkappa, slik at anleggssporene må være eldre enn kompleksets yngste konstruksjonsfase. Overlappingen medførte at kartlegging og snitting av stolpehull måtte utsettes i påvente av framdriften ved haug 1.

Rundt haug 1 ble det snittet 29 stolpehull, men 14 av dem ble avskrevet som steinopttrekk. Stolpehullene ga et uensartet inntrykk med hensyn til form og fyllmasse.

Diameteren lå gjennomsnittlig på 45–55 cm, mens dybden varierte innenfor 13 til 28 cm. Det ble i første omgang tatt ut kombinerte kull- og makrofossilprøver fra fem av de snittede stolpehullene (2008/14-173–177). Da stolpehullene ikke dannet påviselige grindbygde anlegg, er det mulig å se strukturene som relatert til konstruksjon og bruk av gravkomplekset (se fig. 15). Mangel på tydelige grindbygde konstruksjoner kan sies å underbygges ved ulike dateringsresultat fra de to kraftigste stolpehullene. Mens løvtre eksklusiv eik fra stolpe 11492 under sørvestlig kant av jordkappa ble datert 1130–1020 BC (TUa-8121), ble samme type materiale fra stolpe 16082 i vestlig kant av jordkappa datert 790–545 BC (TUa-8120). Tidfesting til yngre bronsealder kan tolkes som indikasjon på aktiviteter utført like vest for den rektangulære haugen. Det kan ikke utelukkes at stolpene utgjør spor etter mindre bygninger relatert til bruken av gravminnet (se kap. 2.4 og 4.2.2).

Den andre konsentrasjonen av stolpehull ble påvist nordvest på høydedraget, like sør for konsentrasjonen av rydningsrøys (se fig. 143). Mens den første konsentrasjonen av stolpehull var omgitt av gravminner, inngikk de spredte stolpehullene i nordvest i en kontekst av jordbruksspor. Videre lå den nordvestlige konsentrasjonen av stolpehull i et område preget av steinete undergrunn, mens stolpehullene ved den monumentale haugen var lokalisert til et område som framsto som ryddet. Midt på flata i nordvest, i det avdekkete området omtalt som Felt 2, var det imidlertid antydning til en jevnere undergrunn med færre steiner, men det ble ikke funnet anleggsspor i dette området (fig. 153).

På feltet under ett ble det videre registrert fem mindre kullkonsentrasjoner, to groper, ei lita grøft og en steinstreng. Flere av de små, sirkulære fyllskiftene ble tolket som staurhull. Mange av de påviste strukturene var lokalisert inne mellom rydningsrøysene nord på feltet. Et gjennomgående trekk ved de 44 undersøkte strukturene var begrensede dybder. Hele 19 innmålte fyllskifter ble avskrevet som overflatiske forstyrrelser. Dette kan være et resultat av at rydningsrøysfeltet virker

Fig. 153. Området omtalt som felt 2.

Fig. 153. Overview of the area known as Field 2.

til å ha blitt etablert på et seinere tidspunkt enn mange av anleggssporene, noe som blant annet ble observert i form av ei mindre grøft avdekket under ei av rydningsrøysene. Ryddinga av stein må ha vært av et begrenset omfang, og det er få indikasjoner på at området ble ryddet med tanke på bosetting. Dyrehold og opparbeidelse av slåtteareal preger bildet av området. Felt 2 ble således nedprioritert og det ble kun tatt ut kombinerte kull- og makrofossilprøver fra et stolpehull og ei grop (2008/14-134 og 133). Da de singulære anleggssporene ikke dannet gjenkjennelige konstruksjoner, ble det ikke prioritert sendt inn trekull til datering.

2.2.2 Groper

Ved avdekkinga av høydedraget ble det påvist tre anlegg kategorisert som groper. To groper ble påvist sør for den største konsentrasjonen av rydningsrøyer nordvest på høydedraget. Grop 10313 ble funnet like vest for kirkeveien. Ved snitting viste det seg at anlegget som målte 1,7 x 1,0 meter besto av flere overlappende sekvenser. Det som framsto som den eldste og dypeste nedgravinga besto av to store steiner omgitt av brun humusholdig sand. Den 44 cm dype gropa hadde en jevnt avrundet, nærmest flat bunn og lå i sentrum av den større gropa 10313. Neste sekvens var representert av en nedgraving i sørlig del som besto av lys gråbrun siltig sand ispedd noe kull. Laget var gjennomskåret av ei grunnere nedgraving med mørkebrun svært humus- og kullholdig sand. Nordlig del av grop 10313 var karakterisert av ei bred og rundbunnet grop fylt med gråbrun humusholdig sand. Massen hadde innslag av en del trekull og brent leire. Bunnen av nedgravinga var preget av mange steiner der flere av dem var varmepåvirkete. Fra sentrum av sistnevnte nedgraving ble det tatt ut en kombinert kull- og makrofossilprøve fra profilet (2008/14-133). Det ble ikke prioritert sendt inn trekull til datering fra det singulære anlegget.

Grop 10298 lå to meter sørvest for grop 10313. Formen var sirkulær med en diameter på 0,8 meter. Opprinnelig ble anlegget tolket som et stort stolpehull, men sett i forhold strukturens karakter ved snitting og områdets øvrige små stolpehull, ble strukturen omdefinert til ei grop med ukjent funksjon. Massen besto av mørkebrun grusholdig sand med innslag av en del steiner og kull. I anleggets overflate ble det observert brent leire. Nedgravinga med jevnt skrådde sider og tilnærmet spiss bunn hadde en dybde på 28 cm.

Den tredje strukturen kategorisert som ei grop ble funnet ved snittinga av kirkeveien sør på høydedraget. Da grop 22102 ble funnet i en kontekst av flere overlappende faser, behandles strukturen samlet med de

andre anleggene og funnene i området (se kap. 2.6 i dette appendikset).

Oppsiktsvekkende nok ble det kun påtruffet ei kokegrop (23000) ved avdekking av høydedraget. Da kokegroper påtreffes i stort antall tett opp til grindbygde hus i Rogaland, kan den ene kokegropa ses i relasjon til mangelen på påviste bygninger innenfor avdekket område. Det ble ikke påvist stolpehull i området, men kokegropa var omkranset av ei rekke rydningsrøyer. Anlegget lå 8,4 meter nordvest for steinlegging 4 og det ble vurdert om kokegropa kunne ses i relasjon til gravanleggene. Således ble anlegget prioritert undersøkt og datert. Sett i profil hadde nedgravinga et tverrmål på 154 cm og en dybde på 30 cm. Trekull av or har gitt datering til 995–905 BC (TUa-8119), noe som viser at kokegropa er langt eldre enn de tilgrensende gravminnene. Dateringa kan indikere annen bruk av området i yngre bronsealder, en periode hvor det er få sikre indikasjoner på gravskikken på høydedraget, men hvor det foreligger dateringer knyttet til nærliggende jordbruksaktivitet som avsviing av lynghoi.

2.2.3 Steinstreng

Langs vestlig kant av høydedraget ble det ved maskinell flateavdekking påvist to langstrakte, parallelle ansamlinger av stein (13349 og 13214) tolket som del av samme anlegg. Det lave anlegget var ikke synlig på markoverflata siden det hovedsakelig besto av forholdsvis små steiner anlagt mellom større, jordfaste steiner (fig. 154 og 155). Anlegget var orientert nordvest-sørøst. Steinene ga inntrykk av å være anlagt i ei rekke oppå undergrunnen, et trekk som framsto mest regelmessig i nordlig del av den lengste steinraden. Den lengste steinrekka var 15 meter lang og 1–2 meter bred. Den vestlige steinrekka var kun 6 meter lang og gjennomgående 1 meter bred. Avstanden mellom de to steinrekene var 2–3 meter. Ved opprens ble det observert at massen mellom steinrekene var gråbrun og humusholdig mens undergrunnen på utsida av strengen besto av rødbrun, sandig morene. Det ble gjort enkelte funn av slått flint og kvarts i området mellom steinrekene samt sør for den lengste steinraden.

Det ble lagt opp til et snitt gjennom nordlig del av den vestlige steinraden. Snittet viste at steiner av noe varierende størrelse var anlagt i ett lag omgitt av mørkebrun humusholdig sand. Steinene ga inntrykk av å ligge noe dypere i vestlig del inn mot den parallelle steinrekka hvor det tydelig framgikk at den mørkebrune humusholdige massen fortsatte. Den humusholdige massen mellom radene kan muligens peke i retning av en form for dyreinnehging, men anlegget framstår

Fig. 154. Steinstrengen sett mot nord.
Fig. 154. The linear stone feature viewed facing north.

Fig. 155. Steinstrengen sett mot sør. Dagens gardsbygninger på Håland i bakgrunnen.
Fig. 155. The linear stone feature viewed facing south, with the present farm houses of Håland in the background.

som svært smalt til en slik tenkt funksjon. Likeledes er anlegget for smalt til å være ei hustuft. Det ble vurdert om de to parallelle steinradene kunne representere ei fegate, men lokaliseringa av en stor jordfast stein mellom radene taler imot en slik tolkning. Det er mulig at steinstrengen kan ha hatt en rolle i relasjon til aktivitetsområdet med spredte stolpehull og groper like ved.

Anlegget viste visse likheter med steinstrengen funnet i bunnen av den store åkerreina på felt D ved undersøkelsene på Kvåle (Soltvedt mfl., 2007, s. 184). Steinstrengen på Kvåle ble tolket som anlagt i kanten av en åker, som småstein ryddet til side og deponert mellom større, jordfaste steiner. Steinstrengen på Kvåle har blitt datert til AD 1015–1150 (Soltvedt mfl., 2007, s. 183). Situasjonen stemmer godt overens med lokaliseringa på Håland da steinstrengen lå langs en bratt kant, i umiddelbar nærhet til konsentrasjonen av rydningsrøyser. Liknende steinstrenger er observert langs moderne åkerkanter i Segovia i Spania, og det holdes som sannsynlig at steinstrengen dokumentert i Hålandsmarka representerer bevarte spor etter en forhistorisk åkerkant.

2.3 Tuft

I østlig kant av haug 2 var det registrert ei innhegning i form av to lave jordvoller med flere synlige steiner. Den nordlige vollen var 8 meter lang, mens den østlige forhøyningen var 12 meter lang. I forbindelse med befaring ved lav vegetasjon på vinterstid var det synlig en lav voll som framsto som en sørlig veggvoll. Forhøyningen ble tydeligere ved klipping av vegetasjonen ved feltarbeidets oppstart. Nordlig og sørlig veggvoll endte ved haug 2 og det var ikke mulig å observere ei vestlig avgrensning i overgangen til gravanlegget. Fra anleggets nordvestlige hjørne var avstanden til steinlegging 4 og steinlegging 3 henholdsvis 2,7 og 4,2 meter.

Ut fra lokalisering inntil tre synlige graver ble anlegget med uklar funksjon prioritert undersøkt i sin helhet (Frydenberg, 2009). I første omgang ble relasjonen til haug 2 forsøkt belyst ved ei øst-vest orientert sjakt (fig. 156). Den meterbrede sjakta fra østlig del av haugen og tvers gjennom tufta var lite oppklarende med hensyn til stratigrafien mellom de to anleggene. I vestlig del gikk profilet gjennom et område med svært få steiner i vollen, mens østlig del sammenfalt med en massiv jordfast stein som utgjorde en inkorporert del av vollen. På et seinere tidspunkt ble det således anlagt ei meterbred sjakt gjennom østlig voll med tanke på dokumentasjon og prøveuttak. Nordlig del av anlegget ble avtorvet manuelt for å få et mer helhetlig inntrykk av konstruksjonens karakter, og veggvollene ble gravd for å kunne

undersøke undergrunnen for eventuelle nedgravinger. Sørvest for anlegget ble det påvist et stolpehull, og et enslig stolpehull ble funnet 1,5 meter innenfor sørlig veggvoll. Det er vanskelig å se hvordan de to stolpene kan være relatert til konstruksjonen av anlegget.

Veggvollen framsto som relativt regelmessig oppbygd av stein, mest framtrædende i nordøstlig hjørne i form av åtte like store steiner i en jevn bue. Flere steder var jordfaste steiner inkludert i veggene (fig. 157). Vollenes utside var gjennomgående langt tydeligere definert i forhold til innsida hvor det lå spredte steiner av samme størrelse som i vollen. Således framsto utsida som avgrenset av større steiner, mens innsida muligens kan tolkes som et resultat av innrasing av mindre steiner benyttet i vollens fyllmasse.

Fig. 156. Utgraving av tuft i forgrunnen og haug 2 i bakgrunnen. Nordlig halvdel av tufta er avdekket og ei sjakt graves gjennom tufta og området hvor den overlapper med haug 2. Foto: Åge Pedersen, AM, UiS.

Fig. 156. Excavation of the toft in the foreground and Mound 2 in the background. The northern half of the toft is uncovered and a trench is being dug through the toft and the area where it overlaps with Mound 2. Photo: Åge Pedersen, AM, UiS.

Fig. 157. Mosaikk av tufta. III.: Hilde Frydenberg. (Se også fig. 35)

Fig. 157. Photomosaic of the toft. III.: Hilde Frydenberg. (See also Fig. 35)

Fig. 158. Tufta. Haug 2 til venstre i front. Haug 1 i bakgrunnen.
 Fig. 158. The toft, with Mound 2 to the left (front) and Mound 1 in the background.

Sentrum av anlegget framsto som en forsenkning i forhold til de stein- og jordbygde vollene (fig. 158). De fire vollene hadde en bredde på 1,0–1,5 meter som dannet et rektangulært anlegg med ytre mål på 11 x 8 meter. Det ble ikke funnet antydning til kulturlag eller ildsted innenfor veggvollene. Nær det østlige hjørnet i den nordlige vollen var det et flatt parti tolket som en inngang, men det kan ikke sikkert utelukkes at anomalien kan være et resultat av seinere forstyrrelser i området. Åpninga var avgrenset av en jordfast stein i vest og ei tett pakket steinrekke i øst.

Funnene framkommet ved undersøkelsen av anlegget er katalogisert under S12354, holdt sammen med de øvrige gjenstandene fra avdekkinga av området i form av underbokstav af–ay. I tilknytning til steinene i den noe utydelige vestlige vollen ble det funnet seks små og udekorerte leirkarskår (S12454af). Ved framrensing av sørlig halvdel av anlegget ble det videre funnet to jernspiker (S12454ag) og fem ubestemmelige jernfragment (S12454ah). Flere steinartefakter framkom ved undersøkelse av anlegget, hovedsakelig fra nordlig halvdel som ble gravd manuelt og fra sjakta hvor all masse ble såldet. Gjenstandene besto av en vannrullet skraper av kvartsitt (S12454ai), en flateretusjert flintbit (S12454ak) samt tre retusjerte avslag og flintbiter (S12454al-an). I tillegg ble det funnet ni vanlige flintavslag (S12454aq) og åtte flintbiter (S12454ar). Det litiske materialet ses i relasjon til funnkonsentrasjonen påtruffet på vestsida av ferdselsveien (se kap. 2.1 i dette appendikset).

Funnmaterialet ga sprikende typologiske holdepunkter som ikke nødvendigvis kan bidra til en tidfesting av anleggets bruk. Majoriteten av funnene ble gjort ved opprens. Således er det mulig at jernfragmentene kan være sekundært deponerte i området. Samtidig betraktes det litiske materialet som spor

etter eldre aktiviteter, sett i lys av funnkonsentrasjonen mot øst og det faktum at det ble påtruffet spredt flint innenfor store deler av området. Da det ikke ble påvist kullkonsentrasjoner, verken som ildsted eller i forseglede kontekster, vil det kunne reises kildekritiske innvendinger til forsøk på radiologisk datering (se kap. 1.3). Fristelsen til å sende inn identifisert materiale fra konstruksjonsmassen ble imidlertid for stor da det ble betraktet som eneste mulighet til å komme nærmere ei tidfesting av det uvanlige anlegget lokalisert innenfor et gravfelt. Lyng fra det øvre laget har gitt datering til AD 1475-1630 (TUa-8117), mens løvtre som trolig er bjørk fra det nedre jordlaget i vollen ble datert til 1440-1395 BC (TUa-8118).

Det er vanskelig å anslå anleggets funksjon, men muligheten for at vollene representerer spor etter ei dyreinnehegning eller et kve har vært diskutert. En slik tenkt funksjon vil kunne bidra til å forklare en begrenset funnmengde og mangel på ildsted. Lokaliseringa mellom gravene må således betraktes som en tilfeldighet. Samtidig vil anlegget ved en slik tenkt funksjon kunne relateres til gardfar 2 som ble påvist 12 meter mot øst. Gardfaret svingte imidlertid beint sørover mot røys 5. Samtidig må vi ha in mente at det påviste gardfaret kun utgjør et bevart parti da anlegget har blitt kraftig forstyrret ved seinere aktiviteter i området. Således kan det til tross for et inntrykk av divergerende retning ikke utelukkes at de to anleggene kan ha vært relaterte. På den andre sida bør vi kunne anta at en bruk av anlegget til dyrehold ville medført oppsamling av kulturlag. Videre vil det ved en tolking av anlegget som ei innehegning være vanskelig å forklare hvorfor det øyensynlig ble lagt vekt på å respektere de omkringliggende gravanleggene. En mulig funksjonell forklaring kan tenkes å være ønsket om å benytte haug 2 som en veggvoll. I et slikt scenario ville det muligens heller vært å forvente at veggen hadde blitt anlagt gjennom haugens høyeste punkt for å utnytte den eksisterende forhøyningen til fulle.

Samtidig kan det ikke sikkert utelukkes at anlegget er eldre enn en eller begge faser i haug 2, noe som i så tilfelle indikerer at gravanlegget har respektert tuftas utstrekning.

Hva angår sammenlignbare anlegg, er eksemplene på utgravde innehegninger få. Et kve er kjent fra gårdsanlegget Hanaland på Re like øst for Håland. Kveet beskrives som 20 meter langt og 7–8 meter bredt, anlagt i tilknytning til en geil synlig i en lengde av 125 meter (Petersen, 1936, s. 82, 1973, s. 33). Kveet er ikke undersøkt og kun dokumentert i forbindelse med omkringliggende ødegårdsanlegg. Både størrelse og

lokalisering til et stort sammenhengende gårdskompleks avviker fra vårt anlegg.

På lokalitetene Galta og Austbø i Rennesøy kommune er det undersøkt kve og innhegninger (Høgestøl, 1995, s. 187). På lokalitet 3 på Galta ble det gravd et anlegg tolket som et kve. Anlegget var lokalisert inntil et berg som sammen med en 20 meter lang voll utgjorde østlig avgrensing. Det ble ikke funnet bevarte voller mot vest og nord. Ved undersøkelse av kveet ble det funnet strukturer tolket som spor etter gjerdestolper. Staurhullene ved inngangspartiet kan være spor etter en port. På lokalitet 52 på Austbø ble det påvist rester etter et gjerdesystem med flere voller. Steingjerdene og vollen dannet ei innhegning på omlag 45 x 35 meter med to åpninger (Høgestøl, 1995, s.189).

I forhold til innhegningene og kveet fra Rennesøy var anlegget i Hålandsmarka langt mindre. Spørsmålet er om det kan betraktes som hensiktsmessig å konstruere en så liten bygning med tanke på større dyr som kyr. Videre kan anlegget på Håland sies å være karakterisert av en langt større grad av regelmessighet enn kveet på Galta. Oppbygginga av vollene framstår som svært ensartet og planlagt i forhold til steinene av varierende størrelse i kveets voller. I vårt tilfelle kunne det observeres bevarte partier med større, jevnstore steiner langs ytterkanten og mindre steiner benyttet som fyllmasse. Med hensyn til innganger peker den smale åpninga i nordøst mer i retning av ei tuft enn ei dyreinnhegning.

En alternativ tolking er at anlegget kan betraktes som ei tuft. Som sammenligningsbakgrunn kan det pekes mot mindre hustuffer fra undersøkte gårdsanlegg, som for eksempel Ullandhaug (Myhre, 1980), eller tufta undersøkt på lokalitet Rødbøl 27 under E18-prosjektet i Vestfold (Gjerpe, 2008, s. 85ff). Husene fra Ullandhaug skriver seg fra yngre romertid/folkevandringstid og tidlig middelalder, mens hus II på Rødbøl er datert til folkevandringstid. Selv om vårt anlegg viser visse likheter i forhold til veggvollenes konstruksjon, er det flere faktorer som taler mot en funksjon som bolighus. For det første var tufta fra Rødbøl 9 x 32 meter i utstrekning, tilnærmet samme størrelse som de mindre husene på Ullandhaug (Gjerpe, 2008; Myhre, 1980). For det andre taler fraværet av stolpehull og ildsted mot en funksjon som bolighus. Det ble heller ikke påvist steiner som kunne utgjort syllsteiner. Likeledes ble det kun påvist én sannsynlig inngang. Videre ville det ved en bruk som bolig vært å forvente en større andel gjenstandsfunn og bevarte kulturlag tatt i betraktning områdets bevaringsgrad som beitemark.

Lokalisering, og et tydelig hensyntakende mellom det rektangulære anlegget og gravene, kan tas som en indikasjon på at anlegget ble bygd opp i tilknytning til haugene. Under utgravinga ble det vurdert om anlegget kunne representere ei grav, men uten påviste spor etter begravelse er det vanskelig å argumentere for en slik tolkning. Dette utelukker imidlertid ikke at tufta kan være relatert til de fem nærliggende begravelsene og aktiviteter utført i tilknytning til dem. Mangel på permanente opphold, enten av dyr eller mennesker, kan bidra til å forklare hvorfor det ikke ble funnet spor etter kulturlag, ildsted eller flere gjenstander. Som et siste tolkningsalternativ kan det således være på sin plass å diskutere anlegget i lys av de sør-skandinaviske kulthusene av steingrunnstypen (se kap. 4.3.2). Anleggene forekommer som regel sammen med graver fra yngre bronsealder og eldre jernalder (Kaliff, 1997; Victor, 2002; Feldt, 2005). Det kan være grunn til å tro at denne typen konstruksjoner og relasjoner også forekommer i Norge da kulthusene er et vanlig registrert fenomen i våre skandinaviske naboland. Begravelsene fra eldste fase i haug 2 og steinlegging 3 kan dateres til yngre romertid, og tufta var anlagt mellom de to gravanleggene. Videre kan det pekes på interessante svenske paralleller hva angår sammenhengen mellom kulthus og steinlegginger inntil jordfast stein tilsvarende steinlegging 3 (Victor, 2002, s. 84; Feldt, 2005, s. 116).

Kulthus ble tidligere gjerne definert utfra ei rekke fraværende faktorer som karakteriserer bolighus, slik som mangel på kulturlag, ildsted, spor etter takkonstruksjon og i enkelte tilfeller fravær av inngang (Victor, 2002, s. 64). Lokaliseringa midt i et gravfelt betraktes som det viktigste likhetstrekket. Imidlertid knyttes de svenske kulthusene først og fremst til bronsealder, noe som ved vårt vanskelig daterbare anlegg uansett vil utelukke en samtidighet med omkringliggende graver tidfestet til yngre romertid og vikingtid. Som et annet ankepunkt er anlegget på Håland noe lite i forhold til de kjente kulthusene med lengder på 12–25 meter og bredder innenfor 6–12 meter. Til tross for likhet i form av veggvoller av stein eller stein- og jordmasser, kan selve konstruksjonsprinsippet sies å være motsatt. Mens anlegget i Hålandsmarka hadde større steiner anlagt langs ytterkanten, karakteriseres gjerne kulthusene av et ytre kjede av mindre steiner og et indre kjede av større steiner med flatsida vendt innover. Det typiske kulthuset er videre kjennetegnet av buede gavlvegger på yttersida og kantede vegger på innsida (Victor, 2002, s. 77). Det er samtidig viktig å understreke at det eksisterer stor variasjon innenfor konstruksjonene definert som kulthus. Således kan det pekes på at kulthuset fra

Agdatorp viser til dels store likheter med anlegget på Håland (Victor, 2006). Til tross for vanskene med å nå fram til sikre konklusjoner hva angår konstruksjonens bruk, betraktes samlokaliseringa med gravene som et interessant utgangspunkt for videre diskusjoner som nødvendigvis vil avfødes ved påvisning av ulike anlegg ved mer omfattende avdekking av gravfelt.

2.4 Gardfar

I 1965 ble det registrert to gardfar innenfor kulturminnefeltet i Hålandsmarka (Rolfesen & Delsbek, 1965). Gardfarene ble orientert ut fra haug 1, det ene mot øst og det andre mot nord. Gardfar 1 var tydelig markert og synlig i en lengde på 100 meter fra haug 1 og ut i ei myr mot nordnordvest. Gardfar 2 skal ha startet 20 meter nordøst for haugen og kunne følges i en lengde av 120 meter inn i dyrket mark på bnr. 6. Gardfaret ble ikke gjenfunnet ved seinere befaringer, noe som antas å henge sammen med en forveksling av himmelretninger. I følge gamle ortofoto løp gardfaret på haugens sørside, orientert vestsørvest-østnordøst, noe som er i overensstemmelse med gardfaret påvist ved avdekking lengst sør på høydedraget.

Ettersom tiltakshaver tok utgangspunkt i kartfettinga i Askeladden hvor gardfaret ikke var markert, ble hele østlig halvdel av gardfar 2 fjernet ved utplaneringa forut for utgravinga. Den resterende delen av gardfaret var ikke synlig i det ujevne terrenget sør for haugen. Ved avdekking av området rundt sørlig del av kirkeveien ble gardfar 2 påvist bevart i en lengde av 22 meter på begge sider av ferdselsveien. Nordlig del av gardfar 1 ble fjernet ved anleggsarbeid forut for utgravinga og var godt synlig både i plan og profil skapt av anleggsarbeidets grense mot gjenstående del av kulturminnefeltet. De gjenstående delene av gardfarene ble maskinelt avdekket og dokumentert før det ble anlagt flere snitt gjennom dem.

2.4.1 Gardfar 1

Gardfaret nord på feltet ble målt inn i overflata som 16798. På et seinere tidspunkt ble hele gardfaret maskinelt avtorvet (fig. 159). Anlegget var lokalisert 30 meter nordvest for den monumentale haugen (se fig. 143). Gardfaret var hovedsakelig orientert sørøst-nordvest, men med en sving som resulterte i en orientering rett nord mot feltkanten. Nordlig del av gardfaret var fjernet ved anleggsarbeid slik at feltkanten representerte et øst-vest-gående snitt gjennom strukturen. Lengden på gardfaret var på utgravningstidspunktet 25 meter.

Før avtorving var spesielt nordlig del av gardfaret godt synlig med en høyde på 0,3–0,5 meter. Før

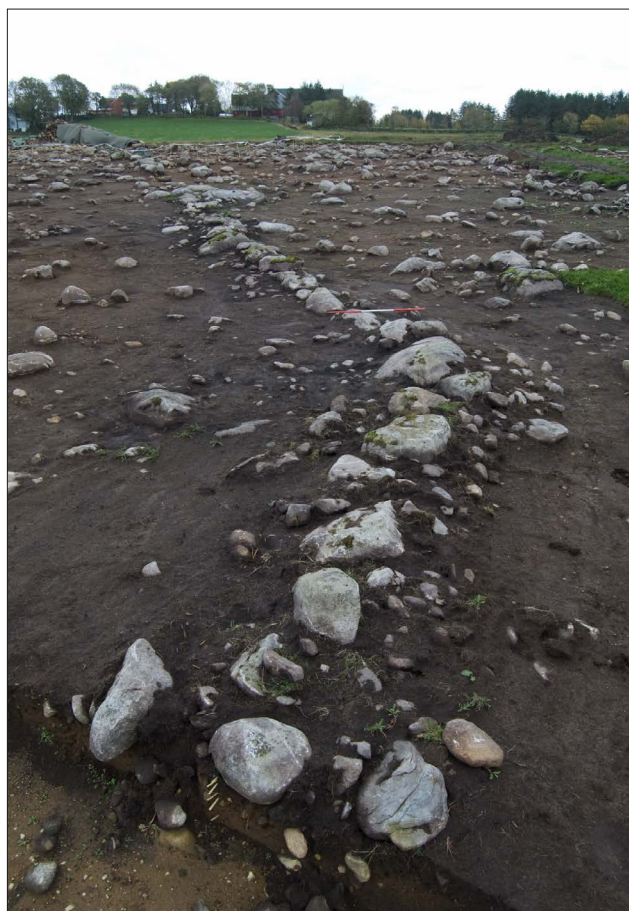

Fig. 159. Gardfar 1 avdekket.
Fig. 159. Droveway 1 after deturfing.

Fig. 160. Gardfar 1 i profil.
Fig. 160. Profile through Droveway 1.

avtorving kunne det se ut til at anlegget besto av to parallelle steinrader med en innbyrdes avstand på 3–4 meter. Den mulige vestlige raden ble også målt inn før avtorving. På bakgrunn av snittet og maskinell avdekking av området ble det imidlertid klart at det kun var ei enkelt steinrekke.

Gardfaret var bygd opp av ett kjede av store stein, omtrent 60–80 cm i størrelse. Mellom og rundt steinene var det anlagt mindre steiner. Bredden varierte fra 1,0 til 2,5 meter. Det holdes som sannsynlig at det har blitt påkastet steiner på gardfarets sider som ledd i rydding av området.

Gardfaret ble snittet både i nordlig og sørlig ende, i forkant av den maskinelle avtorvinga. Det sørlige snittet ble foretatt sekundært for å undersøke relasjonen mellom gardfaret og ei lita rydningsrøys (4021) anlagt inntil en jordfast stein i vestlig kant av gardfarets ende. Gardfaret var langt mindre markant i sørlig ende sammenlignet med nordlig del. Da det allerede var tatt ut naturvitenskapelig prøvemateriale fra det langt mer omfattende profilet i nord, ble det ikke tatt ut ytterligere prøver fra sørlig ende av anlegget.

Det nordlige snittet viste at steinene var anlagt i en bredde på 2,2 meter, mens forhøyningen i terrenget var 3 meter bred (fig. 160). Steinene var omgitt av et mørkt gråbrunt humusholdig lag med innslag av sand og kullbiter. Laget under var et nesten steinfritt mellomgråbrunt sandlag med innslag av humus og spetter av guloransj sand. Det spettete laget antas å representere gammel skogbunn lik den påtruffet under rydningsrøysene. Det ble ikke påtruffet bevarte spor etter forseglede markoverflate under gardfaret.

En serie med sju pollenprøver ble tatt ut fra profilet, fra torvlaget og til og med undergrunnen (2008/14-35–41). To kombinerte kull- og makrofossilprøver ble hentet fra humuslaget og det underliggende blandingslaget (2008/14-42 og -43). Ettersom det ikke ble funnet bevarte spor etter eldre markoverflate under anlegget, ble det betraktet som problematisk å etablere ei bakre grense for tidfesting av gardfaret. Det ble ikke prioritert innsendt trekull til datering fra den humusholdige massen da sannsynligheten for at yngre materiale kan ha blitt tilført mellom steinene vurderes som stor. Videre var det spettete, underliggende laget karakterisert av høy grad av bioturbulens samtidig som det ville vært umulig å anslå tidsspennet mellom gammel skogbunn og anleggelse av gardfar. De samme problemstillingene gjorde seg gjeldene ved diskusjon av egnet dateringskontekst for gardfaret lenger sør på høydedraget.

2.4.2 Gardfar 2

Ved befaringer ved Rogaland fylkeskommune og Arkeologisk museum var det ikke mulig å gjenfinne gardfar 2 som ble registrert sør på høydedraget på 1960-tallet (Rolfsen & Delsbek, 1965). Terrenget var ujevnt og preget av høy vegetasjon, tuer og tallrike blokksteiner. Uoversiktligheten økte ytterligere ved at området hadde vært gjenstand for dumping av jordbruksavfall. Gardfar 2 ble imidlertid påtruffet ved sjakta anlagt gjennom kirkeveien i hellinga sør på feltet. Anlegget innmål som 22067 ble avdekket på begge sider av ferdselsveien i en lengde av 22 meter. Orienteringa på østsida av veien var i overensstemmelse

med inntegninga av gardfarets vestlig ende på ortofoto. Gardfar 2 var langt lavere enn gardfar 1, noe som indikerer at området må ha vært langt bedre skjøttet for at det skulle kunne observeres ved overflaterregistreringa i 1965. Den vestlige delen påvist ved avdekkinga av undergrunnen var imidlertid ikke synlig på overflata på 60-tallet. Lav grad av synlighet og markering understreker nødvendigheten av avdekking av undergrunnen i beitemark og illustrerer farene ved en avgrensning av kulturminnefelt basert på synlighet (Dahl, 2020).

Gardfar 2 viste seg å fortsette i en bue ned til ytterkanten av gravrøys 5. Det holdes som sannsynlig at gravanlegget fra vikingtid har ødelagt gardfarets sørvestlige ende. Etter avdekking ble det tydelig at gardfaret strakk seg på begge sider av kirkeveien (se fig. 143). Like vest for veien var gardfaret karakterisert av ei midtlinje av store steiner med mindre steiner langs sidene. I dette området viste anlegget store likheter med gardfaret nord på feltet. I den sørlige delen, inn mot røys 5, besto anlegget av et belte av småstein med en bredde på 1,5–1,8 meter. Eventuelle store steiner kan ha blitt fjernet for å skape en kjerrevei som svingte vestover fra kirkeveien. Beltet av mindre steiner bar preg av ha blitt presset ned i undergrunnen samtidig som overgangen mellom gardfaret og røysa var noe diffus. En stor jordfast stein i kanten av røysa utgjorde den bevarte sørlige enden av gardfaret. For øvrig var flere av steinene i anlegget jordfaste.

Snittet gjennom gardfaret viste en lav høydekurve med en bredde på 2 meter. I profil framsto anlegget til å ha en svak nedgraving med 25–30 cm tykk gråbrun humusholdig sand (fig. 161). I gardfarets midtre del gikk det samme laget over i et mørkere gråbrunt parti hvor massen virker sotet, men manglet kullbiter. På vestlig side av gardfaret var det et humusholdig lag som trolig skyldes at området utgjorde en forsenkning inn mot gardfaret der fuktig, tilført materiale kan ha samlet seg. Det ble ikke funnet spor etter forseglede markoverflate i profilet, og det var således vanskelig å hente ut dateringsmateriale fra en sikker kontekst. Det ble imidlertid tatt ut en kombinert kull- og makrofossilprøve fra det mørke, sotete laget mellom steinene midt i gardfarets profil (2008/14-170).

Ved opprensing av gardfaret ble det gjort funn av 22 flintartefakter fra den kraftig forstyrrete funnkonsentrasjonen i området (se kap. 2.1 i dette appendikset).

Som spor etter ressursutnyttelse og jordbruksbosetting kan gardfarene ses i sammenheng med rydningsrøysene på høydedraget. Den største konsentrasjonen av rydningsrøysler lå på vestlige side av gardfar 1. Det holdes som sannsynlig at flere av de 41 røysene kan være

Fig. 161. Gardfar 2 i profil.
Fig. 161. Profile through Droveaway 2.

samtidige med gardfarene. Da det kun er enkelte innslag av jordbruk i det naturvitenskapelige materialet, er det mulig å betrakte røysene som spor etter rydding av større flater til slått. Gardfar utgjør uansett entydige indikasjoner på dyrehold og nærliggende bosetting. Gardfar 1 var kraftigst markert i nordlig ende med en gradvis lavere profil mot sør. Sammen med det faktum at det ikke ble påvist bygninger sør for anlegget, kan gardfarets karakter således peke mot en lokalisering av den tilhørende gården mot nord. Like nordøst for gardfarets nordlige ende ble det ved befarung i mars 2008 påvist et steinskodd stolpehull. Utbygger hadde på dette tidspunktet fjernet matjorda nord for avgrenset kulturminnefelt i Askeladden. Til tross for underretting om å stanse all videre anleggsvirksomhet i området, var det ved oppstart av feltarbeidet gått dypt ned i undergrunnen slik at alle potensielle spor etter bygninger var fjernet. Ut fra nærheta mellom gardfaret og det ene observerbare stolpehullet vurderes sannsynligheten for at strukturene kan relateres til hverandre som stor. Videre ble det på et tidligere tidspunkt i anleggsarbeidet påtruffet mulige spor etter bosetting i form av ildsteder eller kokegroper nordøst for utgravingsfeltet. Kullkonsentrasjonene ble tilfeldig observert og innrapportert av en våken beboer i nærmiljøet. Ved den påfølgende befarung ble det konstatert at maskinene hadde rotet så langt ned i undergrunnen at det kun fantes utdratte kullstriper igjen i området. De ødelagte bosettingssporene har mest sannsynlig vært samtidige med gardfarene på høydedraget.

2.5 Rydningsrøysar

2.5.1 Utgravingsstrategi

En av problemstillingene ved undersøkelsen på Hålandsmarka var å kartlegge hva slags utvikling som kan påvises i natur- og kulturmiljøet fra forhistorisk tid og middelalder. Naturvitenskapelig prøveuttak ble av denne grunn tiltenkt en sentral rolle i prosjektet og har fungert som et hovedverktøy ved undersøkelsen av

rydningsrøysene. For det første kan rydningsrøysene forsegle eldre jordlag som kan gi innblikk i vegetasjon og bruk av området før røysene ble anlagt. For det andre tilføres røysfyllet materiale som blåser inn mellom steinene og bevares suksessivt (Prøsch-Danielsen, 1999b). Materialet i røysfyllet rommer således informasjon om vegetasjonsutvikling og bruk av området under og etter at røysa var i bruk.

I eldre registreringer ble antallet rydningsrøysar på høydedraget anslått til 20. Det ble videre påpekt at flere av røysene kunne være graver. Røysene var svært overgrodd og lite synlige ved befaringer og ved oppstart av feltarbeidet. Det var således påkrevd å foreta grundige overflatesøk og klippe graset for å lokalisere og dokumentere røysene. Ved maskinell avdekking ble det videre påvist ei rekke nye rydningsrøysar som ikke var synlige på markoverflata. Disse røysene ble avtorvet maskinelt og i enkelte tilfeller også snittet med maskin.

Til sammen ble det registrert 41 anlegg tolket som rydningsrøysar. 29 rydningsrøysar ble avtorvet, helt eller delvis. Sju rydningsrøysar ble snittet, seks manuelt og ei med maskin. Siden det gjenstår noen områder på feltets vestlige og sørlige del som ikke ble avdekket, er det en viss sannsynlighet for at antallet rydningsrøysar i realiteten kan være enda høyere.

Muligheten for at enkelte av smårøysene kunne utgjøre graver ble fortløpende vurdert. Innledningsvis var det hovedsakelig kun en lokalisering i nærheten av de synlige gravminnene som kunne gi en pekepinn om at enkelte av de overgrodd smårøysene burde undersøkes nærmere med tanke på at de kunne utgjøre graver. I disse tilfellene ble det fokusert på å avtorve hele anlegget for å få et overblikk over dets karakter. En avveing mellom rydningsrøysar og gravrøysar er vanskelig å foreta før anleggene er framrenset og undersøkt. Selv om enkelte anlegg skilte seg ut med jevn form og jevnstore, regelmessig anlagte steiner var det til og med vanskelig å avgjøre om de funntomme røysene etter utgraving skulle tolkes som rydningsrøysar eller graver. Utgravingsmetodens avgjørende rolle for tolkning av røysene kan illustreres ved at de røysene som etter avdekking og framrensing ble vurdert som rydningsrøysar og dermed snittet, forble rydningsrøysar i den videre bearbeidelsen av materialet. Motsatt har anlegg undersøkt som mulige graver ikke blitt tolket som rydningsrøysar, men som funntomme røysar og anlegg uten påvist grav relatert til begravelsesprosesser (se kap. 1.3 og 4.3.2, samt kap. 1 i dette appendikset).

Rydningsrøysene var av varierende størrelse. Generelt viste røysene seg å være noe større ved avtorving enn det de framsto som på markoverflata. De

minste røysene var mindre enn 2 meter i diameter, mens de største hadde et tverrmål på over 5 meter. Majoriteten av røysene var mellom 3 og 4 meter i diameter. De snittede røysene hadde et tverrmål fra 2,7 til 4,0 meter og en høyde på 0,3–0,5 meter. Mens røysene framsto som sirkulære eller ovale før avtorving, viste anleggene seg gjerne etter avtorving å ha en mer ujevn fasong. Et gjennomgående trekk ved rydningsrøysene var at de var anlagt i tilknytning til jordfast stein, noe som også var påpekt ved eldre registreringer. Noen av røysene var anlagt mellom to jordfaste steiner. De jordfaste steinene hadde et tverrmål fra 1 meter til over 2 meter. De påkastede steinene varierte fra nevestørrelse og hodestørrelse til enkelte større steiner på 0,4–0,6 meter.

I første omgang ble det foretatt et utvalg med hensyn til hvilke røys som skulle undersøkes nærmere. Anleggene ble prioritert på bakgrunn av lokalisering og ytre karakteristika. Det ble tatt ut kombinerte kull- og makrofossilprøver samt pollenserier fra de dokumenterte profilene (fig. 162). I neste omgang ble det i samråd med botanikerne Lisbeth Prøsch-Danielsen og Paula Utigard Sandvik foretatt en vurdering av hvilke

Fig. 162. Pollenprøveuttak fra rydningsrøys 1210.
Fig. 162. Pollen sampling of clearance cairn 1210.

snittede anlegg som burde gis høyest prioritet i analysearbeidet (Prøsch-Danielsen, 2009; Sandvik, 2009). I forhold til informasjonspotensial ble røysfyllets karakter diskutert og det ble spesielt sett etter forseglede eldre jordlag. Enkelte supplerende prøver ble tatt ut i samråd med botanikerne i felt.

2.5.2 Rydningsrøys 1179

Røys 1179 lå nordvest på høydedraget (se fig. 143). Etter klipping av vegetasjonen, var anlegget synlig som en rund forhøyning, omtrent 4 meter i diameter og 0,3–0,4 meter høy. Røysa var fullstendig overgrodd av torv med kun enkelte større steiner synlige i kanten. Anlegget ble snittet med spade ved at den sørøstlige halvdel ble bortgravd.

Profilet illustrerer hvordan røysa var anlagt mellom to store steiner (fig. 163). Steiner med en størrelse fra 5–30 cm i tverrmål var anlagt i to lag. Torva var 5 til 10 cm tykk, mens røysfyllet hadde et omfang på 20 til 30 cm. Røysfyllet besto av mørk brun humusholdig masse uten synlig kull. Under røysfyllet ble det dokumentert et fastere spettet sand- og humusholdig lag med en tykkelse på 10 cm. Laget besto av guloransj sand med brune og gråbrune sand- og humusholdige spetter. Laget omtalt som leopardmønstret utgjør et minerogent og organisk blandingslag tolket som gammel skogbunn. Det ble ikke observert tegn til forseglet markoverflate under røysfyllet.

Ved snitting ble det gjort funn av en knakkestein (F1001).

To kombinerte kull- og makroprøver ble tatt fra røysfyllet (2008/14-7) og fra blandingslaget under røysfyllet (2008/14-8). En serie av seks pollenprøver ble tatt ut i røysas vestlige del (2008/14-1-6).

2.5.3 Rydningsrøys 1276

Røys 1276 lå nordvest på høydedraget (se fig. 143). Anlegget var flankert av to andre røys som kun lå 2 og 3 meter unna. I overflata framsto røysa som oval med en lengde på 4,0 meter og bredde på 3,4 meter. Høyden kunne anslås til 0,4–0,5 meter. En stor stein dominerte røysa, og i tillegg var det synlig tre-fire større steiner over torva. Røysa ble snittet manuelt med spade ved at sørøstlig halvdel ble bortgravd.

Røysfyllet var anlagt på vestlig side av den store, jordfaste steinen. På østlig side av den store steinen var bakkenivået en del lavere. På denne sida var det et svart humusholdig lag med en del trekullbiter og steiner, men konteksten framsto som moderne. Funn av teglbiter forsterket inntrykket, og laget regnes ikke som en del av rydningsrøysa.

Torvlaget som dekket røysfyllet var 6–12 cm tykt (se fig. 163). Røysfyllet besto hovedsakelig av store steiner med et tverrmål på 40–60 cm, iblandet gråbrun sandholdig humus. Under de store steinene lå et nytt lag av mindre steiner, 15–20 cm i tverrmål. De mindre steinene var omgitt av et mer spettete lag av brunoransj sand ispedd gråbrun humus. Det spettete laget med småstein var 10–15 cm tykt, men overgangen til laget over og under var diffus.

I morenelaget under vestlig del av røysa ble det funnet et flintavslag (F1002).

En serie av seks pollenprøver ble tatt fra vestlig del av profilet (2008/14-17–23). Kombinerte kull- og makrofossilprøver ble samlet inn fra røysfyllet mellom de store steinene og det underliggende spettete laget mellom de mindre steinene (2008/14-24 og -25).

2.5.4 Rydningsrøys 4021

Røysa var lokalisert ved sørlig ende av gardfar 1 (se fig. 143). Rydningsrøysa og gardfaret ble således snittet i samme operasjon ved at sørøstlig del av røysa ble bortgravd manuelt. På overflata framsto røysa som sirkulær med en diameter på 2,5 meter. Ved snitting ble det imidlertid klart at forhøyningen hovedsakelig besto ei stor steinblokk inntil gardfaret. På sørsida av blokka lå det 6-7 spredte, større steiner. Det var uklart om de spredte steinene kunne tolkes som ei røys. Ved maskinell avdekking inntil gardfaret kom det fram en ny steinansamling på blokkas nordside. Samlet sett tolkes de to steinansamlingene påkastet den store steinen som ei rydningsrøys. Det er en mulighet for at mindre steiner kan ha blitt fjernet fra røysas sørsida, slik at de større steinene ble liggende igjen relativt spredt.

Røys 4021 ble kun dokumentert ved innmåling og fotos.

2.5.5 Rydningsrøys 4130

Røys 4130 lå 10 meter vest for den store gravhaugen (se fig. 143). Lokaliseringa blant andre smårøyser tolket som gravanlegg i umiddelbar nærhet til den monumentale haugen medførte at røysa ble prioritert undersøkt. I overflata var anlegget synlig som en oval forhøyning med et tverrmål på 3 meter. Gjennom den tykke torvkappa var det kun synlig et par steiner i anleggets ytterkant. Mangel på rydningsrøyser i området underbygget antagelsen om at anlegget burde undersøkes som et mulig gravanlegg.

Etter avtorving var røysa fortsatt oval, 3 meter lang og 2 meter bred, men noe ujevn i formen. Vestlig del var mer kompakt pakket med stein og høyere enn østlig side. Østlig del var mer utflytende med innslag av

flatere steiner. I overflata kunne det se ut til at anlegget besto av to deler. Det ble vurdert om den sirkulære strukturen i vest kunne representere ei grav. I hver ende av røysa var det en stor stein med tverrmål på 50–60 cm. Ellers varierte steinene i størrelse, men med en tydelig tendens til større steiner i vestlig del.

Det ble anlagt et profil tvers gjennom røysa ved at sørvestlig halvdel ble gravd manuelt. Underveis i gravinga ble det klart at den store steinen i sørvestlig ende var jordfast (se fig. 163). Snittet kan sies å underbygge antagelsen om at røysa besto av to steinpakninger, hvor den østlige delen ser ut til å skjære gjennom den vestlige delen.

I den vestlige delen ble det dokumentert tre lag stein som dannet en sirkulær formasjon. Mellom steinene ble det dokumentert et mørkt gråbrunt humuslag ispedd sand og kullbiter. Laget tolket som røysfyll hadde en tykkelse på 20–25 cm. Under røysfyllet lå et spettete, gråbrunt siltholdig sandlag med et omfang på 10–20 cm. Den østlige delen besto av et enkelt steinlag omgitt av mørk gråbrun, humusholdig sand med enkelte synlige kullbiter. Laget var omtrent 20 cm tykt.

Etter dokumentasjon av profilet ble nordøstlig del av anlegget undersøkt for om mulig å få klarhet i anleggets karakter. Nord i anlegget ble det påtruffet nok en stor, jordfast stein. Anlegget ble til slutt tolket som ei rydningsrøys som mest sannsynlig kan tenkes å representere to rydninger.

Ved snitting ble det funnet to jernfragment (F1005, 1028), en retusjert flintbit (F1029), ei mikroflekk (F1004) og en flintbit (F1003).

Det ble tatt ut to kombinerte kull- og makrofossilprøver fra røysfyllet, både fra vestlig og østlig del (2008/14-67 og -68).

2.5.6 Rydningsrøys 2901

Røys 2901 var lokalisert vest på utgravingsfeltet, omtrent 10 meter nordøst for steinlegging 3 og 4 (se fig. 143). På overflata framsto anlegget som sirkulært med en diameter på 2,7 meter. Beliggenheta nær gravene medførte at røysa ble prioritert undersøkt som et mulig gravanlegg. Ved avtorving framsto røysa som ujevn i formen med relativt lause steiner av varierende størrelse rett under jorddekket. Videre kom det til syne en stor, jordfast stein, og det ble konkludert med at anlegget med stor sannsynlighet utgjorde ei rydningsrøys. Det ble lagt opp til et snitt ved at sørøstlig halvdel ble gravd manuelt.

Steinene var anlagt oppå og inntil den jordfaste steinens vestlige side (se fig. 163). Steinene i røysa varierte fra 15 til 30 cm i tverrmål. En del skjorbrente og

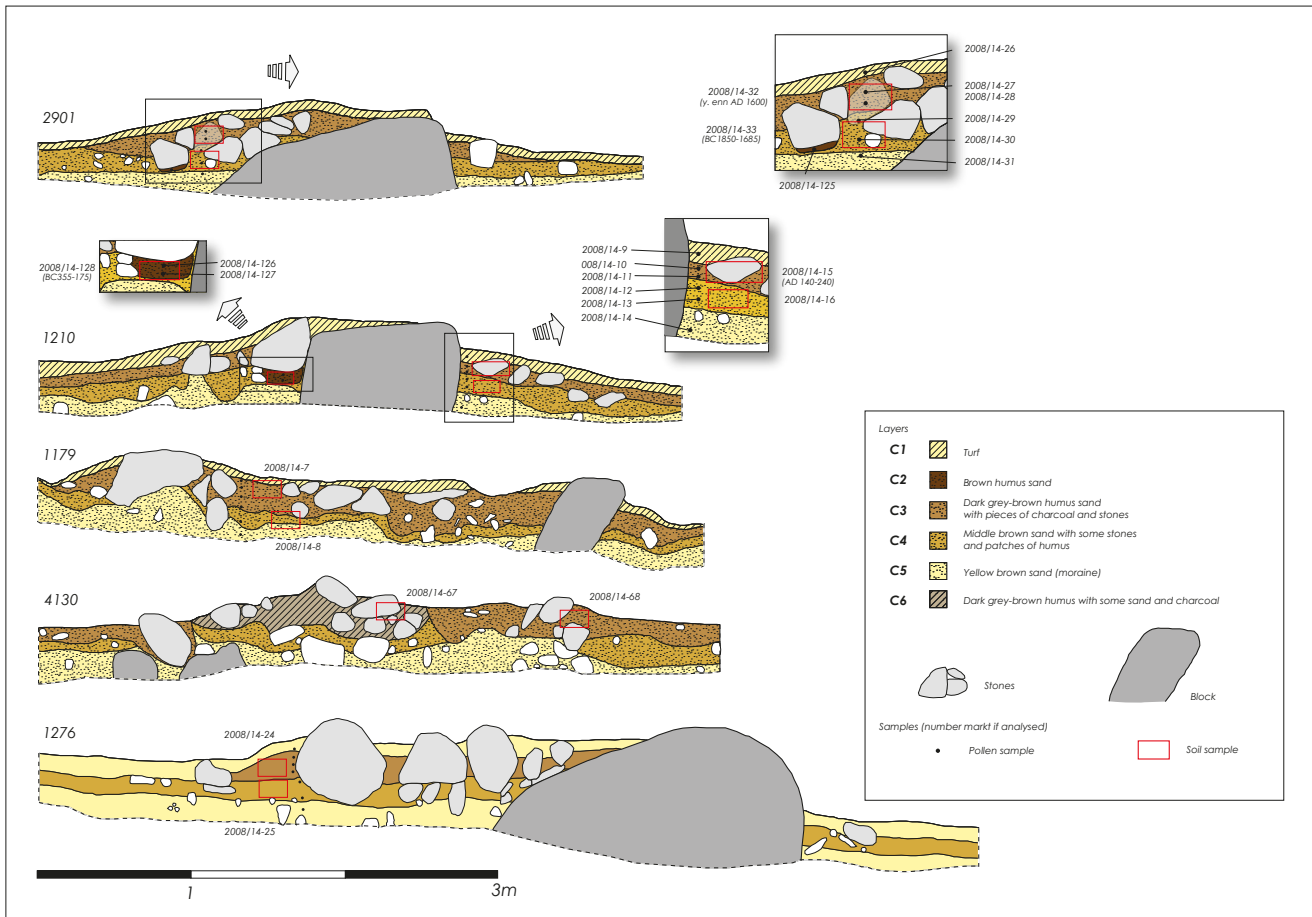

Fig. 163. Profiler og prøveuttak fra rydningsrøysar. III.: Theo Gil Bell.

Fig. 163. Plan showing locations of samples taken from profiles through the clearance cairns. III.: Theo Gil Bell.

varempåvirkete steiner kom til syne underveis i snittinga. Videre ble det observert mindre, kullblandete spetter. Feltene var ikke synlige i profilet, men befant seg et stykke under det 6 cm tykke torvlaget. Røysfyllet besto av relativt laus, gråbrun sandholdig humus. Det underliggende blandingslaget besto av oransj sand spettet med gråbrun humus, kompakt med innslag av småstein. Overgangen mot undergrunnen var vanskelig definerbar.

En serie av seks pollenprøver ble tatt ut fra profilet (2008/14-26–31). Under en større stein i bunnen av anlegget ble det seinere tatt ut ytterligere en pollenprøve (2008/14-125). Steinen dekket et mer homogent, brunt humusholdig sandlag som kan representere ei forsegledd gammel markoverflate. Videre ble det tatt ut kombinerte kull- og makrofossilprøver relatert til pollenprøvene (2008/14-32 og -33).

2.5.7 Rydningsrøys 1210

Røys 1210 lå nordvest på feltet, tre meter nordøst for den undersøkte rydningsrøysa 1179 (se fig. 143). På overflata var anlegget synlig som en sirkulær forhøyning med en høyde på 0,3 meter og en diameter på

2 meter. Røysa var kraftig overgrodd av torv, og kun enkelte større steiner var synlige. Et snitt ble framskaffet ved manuell graving av sørøstlig halvdel. Etter snitting var det tydelig at røysa var noe større enn antatt i overflata. Anleggets diameter var 3,2 meter med en høyde på 0,3–0,4 meter.

I forsøket på en tydelig avgrensning av røysa ble et større område avtorvet. Det ble klart at anlegget lå kant i kant med ei annen rydningsrøys (2070). Anlegget var ikke synlig på overflata da det var lavere og ikke knyttet til jordfast stein. Like sørøst for de to røysene lå ytterligere ei rydningsrøys anlagt inntil en jordfast stein (7533). Anleggene lå svært tett, men framsto som tydelig separate rydningsrøysar.

Ved graving av sørøstlig halvdel av røysa ble det påtruffet en del store steiner med tverrmål på 40–50 cm lagt opp mot en jordfast stein. Torvlaget med en tykkelse på 8–10 cm dekket et steinlag iblandet mørk gråbrun sandholdig humus med enkelte trekullbiter (se fig. 163). Steinene varierte innenfor 10 til 40 cm, med enkelte mindre steiner imellom. Det samme spettede blandingslaget som ble påtruffet under 1179 ble også dokumentert under 1210. Tykkelsen på laget varierte

fra 6 til 20 cm. I likhet med de andre undersøkte rydningsrøysene var det også her vanskelig å finne bevarte spor etter gammel markoverflate. Under den største påkastede steinen i profilet var det imidlertid forseglet et homogent brunt, humusholdig sandlag som virket uforstyrret av markganger.

Ved snitting av røys 1210 ble det observert et kullholdig avlangt belte under anlegget. Grøft 3043 var 1,3 meter lang, 20–30 cm bred og 14 cm dyp. Nedgravinga hadde en avrundet form fylt med mørk gråbrun sand med innslag av humus og små kullbiter. Det er uklart hva strukturen representerer.

En serie av seks pollenprøver ble tatt ut fra topp til bunn på østsida av den jordfaste steinen (2008/14-9–14). Videre ble det tatt ut korresponderende kull- og makrofossilprøver fra røysfyllet og det underliggende blandingslaget (2008/14-15 og 16). Fra laget forseglet av den påkasta steinen ble det tatt ut to pollenprøver og en kullprøve (2008/14-126–128).

2.5.8 Sammendrag rydningsrøys

4130 representerer det eneste avviket fra et ellers uniformt bilde av rydningsrøysene på feltet (Prøsch-Danielsen, 2009; Sandvik, 2009). Anlegget framstår som to tilgrensende strukturer som muligens er spor etter to mindre rydningsoperasjoner. Videre kan området ha vært gjenstand for forstyrrelser ved større aktivitet over et lengre tidsrom i forbindelse med gravkomplekset like ved.

Undergrunnen under røysene besto av gulgrå til oransj, minerogen sand med steiner i varierende størrelse. Laget hadde enkelte kullspetter som tolkes som indikasjon på avsviing. Trekullstøv kombinert med pollen fra tepperot, blåknapp og kurvplanter fra morene-undergrunnen under røys 2901 tyder på jevnlig avsviing og vedlikehold av lynghei (Sundve, 1977; Øvstedal, 1985; Kaland, 1986). Lokal pollensone Hå1 gir et bilde av beitepåvirket lynghei med innslag av bregner og spredte bjørketrær (Prøsch-Danielsen, 2009). I undergrunnen under røys 1210 viste pollenanalysen en beite- og engvegetasjon av vier, lyng og gras.

Over morenen ble det dokumentert et 10–20 cm tykt blandingslag. Laget var karakterisert av diffuse overganger mot over- og underliggende horisonter. Blandingslaget besto av guloransj sand spettet med brune sand- og humusholdige flekker. Laget bar preg av bioturbulens i form av mark- og rotganger (Sandvik, 2009). Fenomenet var synlig som gråbrune humusholdige striper og flekker av samme karakter som det overliggende røysfyllet. Laget representerer trolig gammel skogbunn. I enkelte partier, hovedsakelig like

under større steiner, framsto blandingslaget som noe mer homogent og uforstyrret. I disse områdene var laget mer humusholdig og ga et tydeligere inntrykk av å være ei forseglet markoverflate.

Røysfyllet over blandingslaget viste enkelte variasjoner, men var gjennomgående laust, humusholdig og gråbrunt i farge. Det humusholdige laget mellom steinene har blitt avsatt naturlig og/eller ved jordbearbeiding i tilgrensende område (Soltvedt mfl., 2007, s. 19). Røysene var gjennomgående dekket av et kraftig torvlag av gras og rotfilt. Kun enkelte større steiner var synlige gjennom det 5–12 cm tykke torvdekket.

Det må påpekes at rydningsrøysene på feltet gjennomgående var noe skuffende med hensyn til bevarte, forseglete markoverflater. Under haug 2 sør på høydedraget ble det påvist ei tydelig bevart markoverflate som kan ses i sammenheng med de mange pollenprøvene fra rydningsrøysene. Den bevarte torvlinsa lå godt beskyttet mot utvasking av et mer kompakt og omfattende steinlag enn det som karakteriserte fyllet i rydningsrøysene. Prøven viser et innhold som tilsvarer lokal pollensone Hå2, noe som indikerer at anlegget fra yngre romertid ble anlagt oppå lyngkledd utmark (Prøsch-Danielsen, 2009). I to av rydningsrøysene ble det funnet tegn til bevarte markoverflater under større steiner. Pollenprøvene fra området under den store steinen i 2901 viser til samme lokale pollensone, Hå2. Pollensona dominerte videre bildet av prøvematerialet fra resten av røysfyllet i 2901 og blandingslaget mellom røysfyll og undergrunn. Bjørk fra blandingslaget har blitt datert 1850–1685 BC (TUa-8100), noe som gir ei bakre grense for anleggelse av røysa og en kronologisk kontekst for vegetasjonsbildet. Lynghei var etablert ved anleggelse av både de eldste rydningsrøysene og de eldste gravanleggene i Hålandsmarka. Pollenprøvene peker mot et skogløst, lyngkledd landskap før og etter anleggelse av rydningsrøysa (Prøsch-Danielsen, 2009). Lyngheia har vært vedlikeholdt gjennom jevnlig beiting og avsviing, muligens også slått. Videre er det tegn til dyrking av bygg og hvete i nærområdet. Øverst i røysfyllet ble det også påvist rug, noe som kan ses i lys av en moderne datering av forkullet lyng fra røysfyllet (TUa-8099).

Likeledes ble det funnet tegn til forseglet markoverflate under en større stein i røys 1210. Her avvok imidlertid prøveresultatet da det viste lokal pollensone Hå3 eller tørr lynghei (Prøsch-Danielsen, 2009). Her må det samtidig påpekes at de ulike sonene dokumentert på feltet kan betraktes som variasjoner innenfor lynghei. Øvrige pollenprøver fra røys 1210 viste lokal pollensone Hå4 med et noe mer variert bilde av vier-,

lyng- og grashei. I tillegg til tegn på slått ble det som i de andre sonene funnet innslag av bygg og/eller hvete som indikerer tilstedeværelse av åkere i umiddelbar nærhet. Lyng fra røysfyllet har gitt datering til AD 140–240 (TUa-8098), mens lyng fra den forseglede markoverflata under steinen har blitt datert 355–175 BC (TUa-8108). Røysa har således blitt anlagt i overgangen førromersk jernalder/eldre romertid da Hålandsmarka kan karakteriseres som tørr lynghei.

2.6 Veifar

Tvers over utgravingsfeltet løp et nord-sør-orientert veifar (se fig. 143). Anlegget var synlig som to parallelle forsøkninger som markerte grøftene hvor det tidligere hadde vært reist steingjerder. Oppe på flata ble det avdekket et bevart kjede av store steiner langs grøftenes ytterside. Mens selve veien således framsto som en hardtrampet forhøyning langs høydedragets rygg, hadde anlegget form av en U-formet forsøknung i hellinga sør på feltet. Målt ut til grøftene var veien 3–4 meter bred og bevart over hele det gjenstående kulturminnefeltet i en lengde av 108 meter.

Lokalt omtales faret som kirkeveien. Veifaret ble også omtalt som sjøveien da den fortsatte ut til havet ved Orre. Veien fortsatte tidligere nordover gjennom det nåværende industriområdet på Nubben til neste høydedrag ved den monumentale Rehaugen. I motsatt retning passerte veien Auglend og Herikstad før den antas å ha endt opp på gården Time. Time er kjent som kirkested tilbake til middelalderen og på 1600-tallet vet vi at Håland betalte skyld til Time kirke (Aurenes, 1973, s. 56). Samtidig kan det nevnes at Orre gamle kirke, i motsatt ende av kirkeveien, skriver seg fra midten av 1200-tallet.

Det holdes som sannsynlig at kirkeveien kan vise til ei ferdselsåre eldre enn middelalderen. Ved eldre registreringer framgår det hvordan veien passerer ei rekke gravhauger anlagt på høydedragene i området (Helliesen, 1909). Den gamle ferdselsåra lå mellom den monumentale haugen i øst og smårøysene sør i kulturminnefeltet. Avstanden fra veien til gravminnene på feltet varierte fra 6–30 meter. I et forsøk på å finne ut om det kunne finnes spor etter et eldre veifar under kirkeveien ble det lagt opp til maskinell snitting. På bakgrunn av økte muligheter for å finne spor etter hulvei i hellende terreng, ble det lagt ei sjakt lengst sør på høydedraget, i hellinga like nordøst for røys 5. Veien framsto som noe smalere i hellinga samtidig som grøftene langs kanten ikke var like markante som oppe på flata. I profilet mot sør var det synlig et svakt søkk i terrenget med antydning til lave voller på hver side.

I snittets østlige del hvor det var synlige steiner oppe i torva kom det fram flere store steiner som ramlet ut av profilet ved snitting. De større steinene dannet ei rekke langs veiens kant, noe som tilsvarer forholdene observert ved avdekking langs veien oppe på flata.

Under et 10 cm tykt torvlag fulgte et brunt humusholdig lag med innslag av grus og småstein. Innslaget av grus og småstein var særlig stort i selve veifaret. Overgangen mellom det 6–10 cm tykke laget og undergrunnen var noe utflytende. I østlig del av snittet kom det fram en liten forsøknung knyttet til en stein som trolig markerer grøfta langs veikanten. Vest for veien kom det fram ei tydelig grøft fylt med kullholdig gråbrun sand (AD22039). I profil hadde strukturen form som en avrundet skrå nedgraving. Grøfta var synlig gjennom sjakta, parallelt med kirkeveien, og ble først tolket som tilhørende veifaret. Imidlertid dukket det opp flint ved framrensinga av profilet gjennom grøfta. Funnene inkluderte en brent skraper, liten håndtakskjerne, mikroflekke og en del avslag (F1052–1057).

Ved rensing av profilet mot nord ble det også gjort ei rekke flintfunn. Funnene avgrenset seg til grøfta og til et gruset lag umiddelbart øst for grøfta. Gruslaget utgjør kirkeveiens vestlige kant og det er sannsynlig at steiner lagt opp langs ferdselsåra har forstyrret den eldre konteksten. Inntrykket forsterkes ved funn av flint i sjaktas overflate, hovedsakelig i og utenfor veiens vestlige side. Mens flere av funnene ble gjort i grøftas overflate, ble det også funnet litisk materiale rundt gardfaret som krysset området. Den påviste funnkonsentrasjonen har således blitt kraftig forstyrret av ei rekke yngre aktiviteter, og i overensstemmelse med referansegruppa ble kartlegging av de kraftig forstyrrede funnområdet nedprioritert (se kap 2.1 i dette appendikset).

Ved snitting av kirkeveien ble det avdekket ei 180 cm bred og 30–40 cm dyp grop (22102). Det var tydelig at den påviste grøfta med flintfunn skar gjennom gropa. Grøfta er således yngre enn gropa, men det ble kun gjort funn av et retusjert flintavslag i gropa (F1067). Ved graving av sjakta var gropa synlig som mørk rødbrun grus som stakk ut 50–60 cm fra profilkanten. Sett i profil hadde den 28 cm dype strukturen skrå sider og rund, noe ujevn bunn. De øverste 10 cm besto av mørk gråbrun, humusholdig sand. Resten av nedgravinga var karakterisert av rødbrun grusholdig sand ispedd en del steiner. Den kompakte sanden ga inntrykk av å være brent, noe som ble forsterket av sotete partier. Steinene, som hovedsakelig var konsentrert til øvre del av den rødbrune sanden, var imidlertid ikke varmepåvirkete. Selv om det heller ikke ble observert egentlige trekullbiter, men kun sot, ble det tatt ut en kombinert

kull- og makrofossilprøve fra nedgravingsprofil (2008/14-156).

Etter konsultasjon med botaniker Paula U. Sandvik ble det bestemt at jordprøver fra snittet under selve veien ville ha liten verdi, da laget var tynt og veien var preget av bruk i moderne tid. En kombinert kull- og makrofossilprøve ble i stedet tatt ut fra grøfta vest for veien (2008/14-157).

2.7 Sammendrag

Samlet sett kan de ulike undersøkte anleggene sies å representere et tverrsnitt eller utvalg av varierte aktiviteter over et langt tidsspenn. Samtidig blir bildet noe fragmentarisk da mange av anleggssporene utgjør deler av en større helhet som har omfattet tilgrensende områder utradert ved anleggsarbeid. Således kan det oppleves som noe uvanlig å undersøke to gardfar uten mulighet til å kartlegge de tilhørende bygningene. Videre gir det svært steinete terrenget og de mange, spredte rydningsrøysene inntrykk av et område preget av utmarksbruk. Inntrykket bekreftes av det skrinne og jevnt over ensformige naturvitenskapelige prøvematerialet som kan oppsummeres som variasjoner innenfor lynghei (Prøsch-Danielsen, 2009; Sandvik, 2009). Bildet domineres til de grader av en lang og vedvarende bruk av høydedraget som gravsted, samtidig som det kan påpekes at det i bronsealder og jernalderens begynnelse ble anlagt rydningsrøys i gravenes nærområde. Dette aktualiserer problemstillinger knyttet til overflateregistreringer og undersøkelser av større røysfelt som både kan romme gravrøys og rydningsrøys (Dahl, 2020).

Sporene etter bosetting og jordbruksdrift må ses som fragmenter av et større kulturminneområde som har strukket seg nord for planområdet. De ulike feltene innenfor Nubben ble undersøkt i forbindelse med boligutbygging og industrietablering på 60- og 70-tallet (se kap. 1.5). I likhet med vårt område rommet Nubben et stort antall graver og rydningsrøys samt flere gardfar. I tillegg ble det undersøkt tre hustufter, ei stakketuft og ei åkerrein. Gravene inneholdt leirkarskår og brente bein som kan tidfestes til førromersk jernalder spesielt og eldre jernalder generelt (Myhre, 1967). I den ene haugen ble det imidlertid funnet eldre spor i form av ei kullgrop som rommet en begravelse fra eldre bronsealder. Videre daterer ei åkerrein jordbruket tilbake til samme periode. Som en annen parallell ble det også innenfor nordlig del av det sammenhengende kulturminneområdet på Håland påvist eldre kontekster med flintartefakter. En indikator på en omfattende bearbeiding av jordbrukslandskapet kan sies å finnes i de 172 rydningsrøysene som har ligget på garden Håland. Således må de undersøkte og analyserte rydningsrøysene innenfor vårt planområde ses som representanter for et svært omfattende kildemateriale. Ser vi på det undersøkte veifaret, kan anlegget sies å være et sammenbindende element mellom de mange gravene som har vært anlagt på nærmest hver en forhøyning i det småkuperte landskapet. Nettopp landskapsforståelsen har vært vanskelig erkjennbar ved undersøkelsen av ei bevart øy i et kraftig utplanert industriområde. I så måte utgjør prosjektet et uheldig eksempel som det bør tas lærdom av i framtidig forvaltning av kulturminnemiljø.